T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇANKIRI

Agah DOLAY

DOKTORA TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı – 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇANKIRI

Agah DOLAY

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Bilimsel Etik Bildirimi ……	**iv**
Tez Kabul ve Onay ……	**v**
Önsöz ……	**vi**
Özet ……	**ix**
Summary ……	**x**
Kısaltmalar ……	**xi**
Tablo Listesi ……	**xiii**
GİRİŞ ……	**1**
BÖLÜM 1: ÇANKIRI ŞEHRİ ……	**13**
1.1 Çankırı'nın 20.Yüzyıl Öncesi Tarihine Genel Hatlarıyla Bakış …….	13
1.2 20. Yüzyıl Başlarında Çankırı ……..	22
1.3 Şehri Tanımlayan Belirgin Noktalar……..	27
1.3.1 Kale ……	27
1.3.2 Büyük Camii ve Çarşı ……..……..	28
1.3.3 Hükümet Konağı, Cezaevi ve Çevresi ……..…..	29
1.3.4 Şehir içi Köprüleri ……	31
1.3.5 Saat Kulesi veya Çan saati …….	31
1.3.6 Mahalleler, Sokaklar, Çıkmazlar ……...	33
1.3.7 Mescitler …….....	34
1.3.8 Bahçeler ve Bostanlar ……..……...	35
1.3.9 Mezarlıklar …….……...	35
1.3.10 Askeri Kışlalar, Birlikler ve Piyade Okulu …….	36
1.4 Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durum ……...	37
1.4.1 Çankırı Nüfusu ve Nüfus Sayımları ……..	40
1.5 Evlilik-Boşanma ve İlk Medeni Nikâh ……..…	48
1.6 Ticari Hayat: İşyeri, Fabrika, Ticarethane, Eczane …….……	49
1.6.1 Ticari Hayat …….…..	49
1.6.2 Çankırı Esnafları …….....	52
BÖLÜM 2: ÇANKIRI'DA SİYASİ, İDARİ, ASKERİ VE ADLİ VAZİYET ……..…….. ……..	**55**
2.1 Çankırı'da Siyasetin Görünümleri ……	55
2.2 Modern Siyasal ve Millet Bilincinin Oluşumunun Temeli Olarak 1 Dünya Savaşı ve Millî Mücadele ……...	61
2.2.1 Çanakkale Savaşları ve Çankırı …….	61
2.2.2 Millî Mücadele ve Çankırı ……....	62
2.2.2.1 Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Kurucu ve Üyeleri …….....	70
2.2.2.2 Düzce-Bolu İsyanı ile Refet (Bele) Paşa'nın Çerkeş ve Çankırı'ya Gelişi ……...	70
2.2.2.3 Çankırı Müftüsünün Ankara Müftüsünün Fetvasını Desteklemesi ……...	72
2.2.2.4 Çankırı ve Çerkeş Gençler Mahfeli ……..……..	72
2.2.2.5 İstiklal Mahkemeleri …….……..	74
2.2.2.6 Millî Mücadelede Aydınlar: Mehmet Akif'in Çankırı Faaliyetleri …….	75
2.3 Belediye Başkanları, Mebuslar, Partiler ……...	78
2.4 Çankırı Adliyesi ……...…….	85

2.5 Asayiş, Ermeni Tehciri, Eşkıyalık …… 86
2.5.1 Asayiş Vakaları …….. 87
2.5.1.1 Sarhoşlar, Umumhane Sermayeleri, Kavga ve Yaralamalar …….. 90
2.5.1.2 Yankesiciler, Hırsızlar ……..….. 90
2.5.2 İdam, Ölüm, Öldürme, İntihar, Trafik Kazası, Toprak Çökmesi …….. 91
2.5.2.1 İdam ……...……. 93
2.5.2.2 Ermeni Tehcirinde Çankırı ……. 93
2.5.2.3 Pontus Çeteleri ve Ilgaz Derbent Şehitleri ……. 100
2.5.2.4 Eğri Ahmet Çetesi…….……..… 101
2.6 Askeri kurumsallaşma …….……. 102
2.7 Çankırı'da Esir Kampı …….……. 106
2.8 Şehirde Kurulan Diğer Dernek, Kulüp ve Teşekküller …… 114
2.8.1 Türk Ocağı Çankırı Şubesi ……...……. 114
2.8.2 Çankırı Halkevi ……. 116

BÖLÜM 3: YOLLAR, MAHALLELER, DOĞAL AFETLER ……... 119
3.1 Karayolları ……..….. 119
3.2 Demiryolu ve Çankırı'ya Trenin Gelişi …… 125
3.2.1 Tenezzüh Trenleri ve Demiryolunun Çankırı'ya Etkisi …… 130
3.3 Posta ve Haberleşme Teşkilatı …….…. 134
3.4 İmar Çalışmaları ……... 135
3.4.1 Mahalleler …….…. 139
3.4.1.1 Cumhuriyet, Tabakhane ve Karataş Mahalleleri …… 142
3.4.1.2 Alibey, Mimar Sinan ve Karatekin, İncili Çeşme, Mahalleleri …….. 142
3.4.1.3 Buğday Pazarı, Aksu ve Abdülhalik Renda Mahalleleri …… 143
3.4.2 Cadde ve Sokaklar ……. 144
3.4.2 1.İstasyon Caddesi…….…… 144
3.4.2.2 Manifaturacılar ve Hükümet Caddeleri …….…… 145
3.4.2.3 Ankara, Kastamonu ve Tosya Caddeleri ……...……. 146
3.4.2.4 Buğday Pazarı Caddesi ……..……. 147
3.4.2.5 Büyük Köprü ve Sinema Caddesi …….….. 147
3.4.2.6 Sokaklar …….. 148
3.4.2.7 Elektrik İşleri …….. 149
3.4 3 Bazı İnşaat Faaliyetleri …….. 149
3.5 Yangın, Deprem ve Seller …… 150
3.5.1 Yangınlar ……... 153
3.5.2 Deprem …….. 154
3.5.3 Sel …….. 154

BÖLÜM 4: SAĞLIK, EĞİTİM, KÜLTÜR, SPOR, BASIN VE YAYIN 157
4.1 Sağlık ……..….. 157
4.1.1 Çankırı'da Hastane ve Hastalıklar ……. 159
4.1.1.1 Hastane ……... 159
4.1.1.2 Askeri Hastane ……..……. 163
4.1.2 Çankırı'da Bazı Ölüm Kayıtları ……. 164
4.1.2 Çankırı'nın Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası …… 166
4.1.4 Çankırı Memleket Hastanesi Dâhiliye Servisi 1940–1941-1942 İstatistikleri ……. 169
4.1.5 Vilayet Meclisinde Sağlık ile İlgili Görüşmeler …… 171

4.1.6 1933 ve 1934 yılları Sağlık Faaliyetleri ……. 172
4.2 Eğitim ……... 174
4.2.1 Medreseler ……. 187
4.3 Kültür Durumu …….. 187
4.3.1 Çankırı'da Sinema …….. 187
4.3.2 Tiyatro ……...……. 193
4.3.3 Konserler …… 195
4.3.4 Çankırı'da Operet ……..……. 196
4.3.5 Çankırı'da Sirk ……... 197
4.3.6 Çankırı Türkülerinin Derlenmesi ……..….. 198
4.4 Spor ……... 198
4.5 Basın ve Yayın …….. 200
4.5.1 Gazeteler …… 200
4.5.1.1 Çankırı …… 201
4.5.1.2 Necat ……... 202
4.5.1.3 Halk Yolu ……..... 202
4 5.1.4 Çankırı'da İnce Geliş……... 202
4.5.1.5 Çankırı'da Duygu ……...…… 203
4.5.1.6 Birlik ……..…. 203
4.5.1.7 Gençliğin Sesi ……. 203
4.5.2 Çankırı'da Basılan Kitaplar ……..... 204
4.5.3 Çankırı'da Radyo ……... 206
4.5.4 Çankırı'da Kütüphane ……...……. 208
4.5 6 Yayın ve Yazım Hayatında Çankırı ……... 210

SONUÇ …….. 212

KAYNAKÇA ……..…… 215
EKLER ……..……..…….. 214
ÖZGEÇMİŞ …….. 285

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım "20. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

08/11/2019

Agah Dolay

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Agah Dolay tarafından hazırlanan "20. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı" başlıklı bu çalışma, 08/11/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Prof. Dr. M. Serhat Yılmaz	İmza:
Danışman	: Doç. Dr. Ahmet Özcan	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Aydın Efe	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Ercan Çelebi	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 08/11/ 2019 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

ÖNSÖZ

Çankırı şehri üzerine bir araştırmaya başlanıldığında karşılaşılan ilk sıkıntı akademik çalışmaların yetersizliğinin yanı sıra popüler ve yerel yayınların azlığıdır. Kaynak niteliğinde olabilecek birçok materyal arşivlerin tozlu raflarında bir araştırmaya malzeme olacağı günleri beklemektedir. Esasında bizi şehrin erken dönem tarihine ulaştıracak belgelerin henüz yeterince ele alınmamış olması orijinal bir metin ortaya çıkarmak isteyen araştırmacıların heyecanını diri tutacak bir durumdur, fakat bir şehrin tarihi her yönüyle ele alınmadıktan sonra o şehrin bugünkü problemlerini anlayıp bir gelecek vizyonu oluşturmak da mümkün değildir. Bizi Çankırı üzerine bir çalışma yapmaya iten nedenlerin arasında kendi memleketimiz olmasının ve bu memlekete bizden sonraki kuşaklara da aktarılabilecek bir eser ortaya çıkarmak düşüncesi başta gelmektedir.

Çankırı araştırmaları söz konusu olduğunda yazılı kaynak ve arşiv belgeleriyle ulaşabileceğimiz verilerin dışında sözlü olarak yaşayan anlatıların ihmal edilmemesi gereken imkânı bizi kayıtlara geçenlerin yanı sıra hafızalarda yaşayan sözlü bilgiyi değerlendirmemiz gerektiğine inandırdı. Çankırı şehrinin homojen yapısı ve uzun süre her türlü açıdan değişmeyen yapısı onu hafızaları yormayacak şekilde geçmişle buluşturabilirdi. Nitekim yaşayan ve şehrin insan ömrüyle ulaşılabilecek zamanlarını hafızasında taşıyanlarla yapacağımız mülakat bizi geçmişin yazılı olmayan kaynaklarda ifadesini bulmayan yönlerine ulaştırdı. Araştırma süreci bizi Çankırı'ya dair burada tamamını kullanmasak da yazılı, sözlü ve görsel kaynakları bir araya getirebileceğimiz bir atmosfere soktu. Özellikle şehir arşiv ve kütüphanelerinin zayıflığı işimizi zorlaştırmıştır. Çünkü giriştiğimiz çaba bireysel imkânlarla işinden çıkılabilecek gibi değildi. Ülkemizin geneline yansıyan müracaat eseri, görsel materyal, yerel düzeyde kurumsal ve şahsi arşivlerin olmaması bizi koleksiyonunu kendi imkanlarıyla oluşturacak araştırmacı yaptı.

Çalışmamızda 20. Yüz yılın ilk yarısında Çankırı'nın özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde nasıl bir gelişim ve değişim gösterdiğini, aslında her yer bu değişimi gösterirken Çankırı'nın bu değişime neden ayak uyduramadığını ve dışında kaldığını anlamaya çalıştık. Türk modernleşmesi

kavramının göstergelerinin Çankırı'ya nasıl yansıdığı araştırma sorumuz oldu. Ele aldığımız dönemde Dünya her alanda çok hızlı bir gelişim göstermiş ülkemizde bu gelişmelerden bir kısmıyla yakından ilgili olmuştur. Mesela bunun örneklerinden biri demiryollarıdır. Aynı şekilde karayolları, kentleşme ve bunların yanı sıra sanayileşme ve eğitim, kültür, sinema, tiyatro, basın yayın faaliyetleri, geleneksel mesleklerin yerini alan modern meslekler, siyaset değişimin görünümlerindendir. Çalışmamızda sınırlı arşiv kaynakları kurumsal arşiv dışı yazılı ve görsel materyaller, süreli yayınlar ve hatıratlarla desteklenmeye çalışılmıştır. Ayrıca hızla değişen şehirlerden hafızalarda kalan sözlü tarih niteliğinde bilgi türü, mülakat yöntemiyle toplanmıştır.

Bu tez konusunun seçiminde memleketim olan Çankırı'ya duyduğum sevgi ve bağlılığın yeri büyüktür. Türkiye'nin birçok yerinde yaşamış, asker olarak görev yapmış biri olarak bu şehrin, ülkemizin birçok yönüyle ihmal edilmiş bir coğrafyası olduğunu düşünüyorum. İhmal edilen alanlardan biri de akademik düzeyde tarih araştırmalarının azlığıydı. Oysa bir şehir gelecek vizyonunu tarihle kurduğu diyalogla oluşturabilirdi. Hatta günümüze yansıyan şehirle ilgili birçok problemin temelleri tarihsel köklere sahiptir. Amatör düzeyde ilgilendiğim tarih, jandarma teşkilatından Kurmay Albay olarak emekli olduktan sonra benim için yeni bir yaşam alanı açmıştı. Koleksiyon merakım, sözlü tarih bilgisiyle donanmış bir aile ve çevreden gelmiş olmam, şehir tarihine kuşbakışı bakmamı sağlamıştı, fakat bu bakış daha derinlerde yatan tarihi mirası açıklayabilecek bir imkân sunmuyordu. Kara Harp Okulu, Harp Akademisi gibi diplomalara sahip olmama rağmen bunlara tarih alanında alacağım lisans öğrenimini de eklemek istedim. Lisans öğrenimiyle birlikte doktoraya başladım. Doktora sürecinde aldığım dersler ve hazırladığım ödevler ufkumu açtığı gibi şehre amatörce bakmak yerine akademik bir bakışı zorladı. Bu da beni araştırma alanı olarak iki konuya yöneltti. Birincisi jandarma tarihi, ikincisi Çankırı tarihiydi. Biz Çankırı tarihini seçerek uzun süre uzak kaldığım bu şehrin, ülkenin şehirlerinin büyük çoğunluğu modern anlamda gelişim gösterirken Türkiye'deki gelişimin ana mecrasının dışında kalmasının nedenleri üzerine düşüneceklere kalıcı bir eser bırakmak istedik.

Tezimin seçim ve gelişme safhasında paylaştığı değerli fikirleri için tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet Özcan'a, tez izleme komitesinde bulunan; görüş ve eleştirileriyle

tezin olgunlaşmasına katkıda bulunan Prof. Dr. M. Serhat Yılmaz ve Doç. Dr. Aydın Efe'ye teşekkür ederim. Ayrıca, tez sırasında her türlü konuda bana destek olan belgeleri okumamda yardımcı olan Yunus Emre Çakır, Yeşim Kütük ve adlarını burada yazamadığım öğrenci arkadaşlarıma, sözlü tarih çalışmaları ile bana destek olan değerli büyüklerime, arşivlerde çalışan değerli uzmanlara teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Arşivinden yararlanma imkânı veren Aydın Demirörs'e de teşekkür ediyorum. Şüphesiz çalışmamızda bazı eksik ve kusurlar bulunacaktır. Eksik kalan yerlerini tamamlayacak yeni çalışmaların olacağına inanıyorum.

Çalışmam boyunca bana gösterdikleri destekler için değerli hemşerilerime ve aileme sonsuz minnettarlığımı sunuyorum.

08/11/2019
Agah Dolay

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tez Özeti

Tezin Başlığı : 20. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı
Tezin Yazarı : Agah Dolay
Danışman : Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN
Anabilim Dalı: Tarih
Bilim Dalı : Tarih
Kabul Tarihi : 08.11.2019
Sayfa Sayısı : 15(ön kısım)+240(tez)+.22(ekler))
Bu tezde Osmanlı İmparatorluğu'nun son çeyrek yüzyılı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çeyrek yüzyılını kapsayan bir dönemde Çankırı şehri ele alınmıştır. Meşruti monarşi ve Cumhuriyet yönetim biçimi olarak farklı görünse de idari ve siyasal anlamda büyük bir değişiklik görünmez. Her iki dönemin paradigması modernleşme üzerine kurulmuştur. Hedeflenen Batı uygarlığı seviyesine ulaşmaktır. Bayındırlık, eğitim, siyasal sistem, gündelik hayat imparatorlukla ulus devlet formlarının sembolleriyle anlam kazanır. Bunların yirminci asrın başından yarısına kadarki süreçteki görünümü Çankırı'da modernleşmenin ne derece nüfuz alanı bulabildiğini gösterecektir. Mesela sinema gösterimi bunun örneklerindendir veya tiyatro. Bunların Cumhuriyet öncesinde bu şehirde henüz görünmemiş olması Cumhuriyet ile birlikte kültürel pratikler açısından fark edilir bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet öncesi dönem yoksul bir şehir olan Çankırı için uzun süren savaş olgusuna insan kaynağı vermenin dışında durağanlık göstergesidir. Kısa süren bu canlılık sürecinde görünen manzara bu araştırmanın konuları arasındadır. Sözlü tarih imkânları, arşiv ve arşiv dışı yazılı kaynaklar, bayındırlık ürünleri araştırmanın kaynakları arasında olmuştur.
Anahtar Kelimeler: Çankırı, Şehir, Modernleşme.

Çankırı Karatekin Üniversity Institute of Social Sciences Abstract of Doctoral Thesis

Title of the Thesis : Çankırı in the First Half of the 20th Century	
Author	**:** Agah Dolay
Supervisor	**:** Doç. Dr. Ahmet Özcan
Department	**:** History
Sub-field	**:** History
Date	**:** 08.11.2019

In this thesis, Çankırı in a period covering the Ottoman Empire's last quarter century and first quarter century of Republic of Turkey is discussed. Constitutional monarchy and the Republic. Although it looks different in terms of government, there is no major change in administrative and political terms. The paradigm of both periods is based on modernization. The goal is to reach the level of Western civilization. Public works, education, political system, daily life become meaningful with the symbols of empire and nation state forms. Their appearance in the process from the beginning of the twentieth century to the half of the century will show how much influence modernization can find in Çankırı. Cinema and theater can be given as examples in this context. The fact that they were not in practice pre-republic means that there has been a noticeable difference in terms of cultural practices after the republic. Except for providing manpower for the long war, the pre-republic era meant stagnation for Çankırı, a poor city of the time. The view during this vivid but short period is among the subjects of this research. Sources used for this research include means of oral history, archive and non-archive records, and products of public works.

Keywords: Çankırı, City, Modernization.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
ATASE	Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı
AWM	Avustralya Savaş Hatıraları Merkezi (The Australian War Memorial)
B.M.M.:	Büyük Millet Meclisi
BOA,	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri
BOA, BEO	Babıali Evrak Odası Evrakı
BOA, ML d	Maliye Defterleri
BOA, TD	Tapu Tahrir Defteri
BOA, ML EEM	Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye
BOA, İ_RSM	İrade Rüsumat
BOA, DH UMVM	Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı
BOA, ZB	Zaptiye Nezareti Evrakı
BOA, DH_EUM_2_Şb	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube
BOA, DH_EUM_5_Şb	Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube
BOA, ML. CRD. d	Maliye Ceride Defterleri
BOA, HR SYS	Babıali Evrak Odası Siyasi Kısmı
BOA, DH_MKT	Sadaret, Mektubî Kalemi Evrakı
BOA DH_İ_UM	Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı
BCA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivleri

bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	Çeviren
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
İTF	İttihat ve Terakki Fırkası
TDK	Türk Dil Kurumu
s.	Sayfa
S.	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV İA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo No	**Sayfa**
Tablo: 1.1: Vital Cuinet'e göre 20. Yüzyıl Başlarında Şehir Nüfusu…….	42
Tablo: 1.2: Şehir Merkez Nüfusunun Yıllara Göre Seyri…….…..……	45
Tablo: 1.3: 1939-1945 Yıllarına Ait Evlenme Boşanma sayıları ……..	48
Tablo: 2.1: Araçların Yük Taşıma Kapasiteleri Süratleri……...	65
Tablo: 3.1: 1911 yılında yapılacak yollar……...	121
Tablo: 3.2: Çankırı'daki köprülerin Yapım Tarihleri…….	123
Tablo: 3.3: Mahalleler ……	141
Tablo: 4.1: Hastanenin yıllara göre kabul ettiği hasta sayısı ……...	162
Tablo: 4.2: Çankırı İl Merkezinde Vefat Edenlerin Sayısı ……	165
Tablo: 4.3: 1905-1908 Yıllarında Çankırı'daki Resmi ve Özel Okul Durumu …….	178
Tablo: 4.4: 1913-1914 Senesinde Çankırı Merkez ve Bağlısı Yerlerdeki İptidai, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları …….…….	178
Tablo: 4.5: Babalarının Mesleklerine Göre Öğrenci Sayıları ……	179
Tablo: 4.6: 1923-1924 Yıllarına Genel İlk Okulların Sınıf Sayısı ……	182
Tablo: 4.7: 1923-1924 Yıllarındaki İlkokulların Dershane Sayısı ……	182
Tablo: 4.8: Öğretmenlerin Yaş Durumu ……	184
Tablo: 4.9: Öğretmenlerin Kıdem Yılları …….....	184
Tablo: 4.10: Talebe Mevcudu …….....	184
Tablo 4.11: Çankırı'da 1950 yılına kadar basılan kitaplar …….	205
Tablo: 4.12: Çankırı'da Yıllara Göre Radyo Sayıları …….....	207
Tablo: 4.13: 1949 Yılı Mayıs Ayı Çankırı'da Kütüphanelerde Bulunan Kitap Sayıları ……	209
Tablo: 4.14: 1986 Yılında Çankırı İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler …….……..…	209
Tablo: 4.15: 1318 (1902) Yılı Maarif Salnamesine Göre Çankırı'da Bulunan Kütüphaneler ……..….....	210

GİRİŞ

> "*Bütün bu yolculuklar geçmişini yeniden yaşamak için mi?' diye sordu bu noktada Han. Şöyle de sorabilirdi aslında: 'Bütün bu yolculuklar geleceğini yeniden bulmak için mi?'"*[1]

İtalo Calvini'nin *Görünmez Kentle*r adlı eserinde Kubilay Han, Marco Polo'ya "*Hep başın arkaya dönük mü ilerlersin sen?*" [2]diye sormuştu. Geriye bakarak ilerlemek paradoks gibi görünse de geleceği geçmişin veya halin sunduğu tecrübeyle tahayyül etme rahatlığına sahibiz, fakat tıpkı anı yaşarken göremediklerimiz gibi şu an geçmiş olan da gelecek tahayyülü tam olarak bilinmesi mümkün olmayan bir maluliyet alanıdır. Yine de bilme arzusu bizi geçmiş, an ve gelecek arasında sürekli bir diyalog çabasına iter. Bireylerin şehre dair gelecek hayali, kurumların mevcut hali dikkate alarak şehre bir gelecek planlamalarına benzer. Gelecek çoğu zaman planlananın uzağında kalır. Stratejik planlama bilginin akılla ve bir parça da hayalle yoğrulmuş haliyle dinamizm kazanarak hedeflere ulaşacak imkân tanır. Kurumsal güce sahip olanların hedeflerinde şehre dair bütün unsurları dikkate alan bütünlükçü bir yaklaşım olmadığı sürece gelecek planları geçmişin olumlulukları üzerinden inşa edilen hatıralarda yaşamanın ötesine geçemeyecektir. Tarih burada bize bireysel olarak elde edilmesi mümkün olmayan bir tecrübeyi sahiplenmemizi sağlar. Tarih bilgisi gündelik hayat ve geleceğe dair düşünsel güvenlilik sunduğu sürece bilgi olarak anlam kazanır.

Tarih araştırmasında olgular birer birer ortaya çıkarılıp geçmiş inşa edildiğinde bugünün sorularının birçoğuna cevaplar hazırlanmış olur. Şehre dair bir tarih araştırmasına başlarken şehrin geçmişten gelen seslerine kulak vermek gerekir. Olgular durdukları yerdeki sessizliğine tarihçiler vasıtasıyla son verirken şehre dair doğrudan geleceğe seslenmiş olan aktörler tarihçinin kurgusuna gerek kalmadan şehir ve birey arasındaki anlam dünyasını bize sunarlar. Aşağıdaki Çankırı'nın geleceği üzerine yıllar önce yazılmış bir mektup şehri yaşadığı halde değil de gelecekte inşa etmeye dönük hayallerini göstermesi bakımından dikkat çekici bir

---

[1] Italo Calvino, *Görünmez Kentler,* (Çev: Işıl Saatçioğlu) Yapı Kredi Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, 2019, s.76.
[2] Calvino, a.g.e., s.76

örnektir. Yazar geçmiş ve halden memnun olmamasına rağmen geleceğin hayal ettiği güzelliklerine inanmaktadır. Kayacan'a yazılan mektup Marko Polo gibi arkaya bakarak ilerleyen bir yolcuyu andırır ve geleceği tasarlayan ürünlerindendir.

" 200 de Çankırı'ya Uçaktan bir bakış

Sevgili Kayacan;

Sana her zeman, babamın Çankırılı olduğunu ve bir fırsat düşünce o kutsal ölünün doğduğu yeri görmeğe koşacağımı söylerdim. Bu kez Ankaraya gelişimde, bu içli isteğimi yerine getirmeği, duyuşlarıma karşı bir söz borcu bildim. Durağa indiğim zeman, on iki dakika sonra Çankırıya kalkacak bir yolcu uçağının olduğunu öğrendim, koştum. O yoldaki sevincimi sana anlatmak mümkün değil... Yirmiiki dakika süren bu hava gezintisinden sonra şarın hemen ortasına düşen "Dilek Tepesi" denilen bir uçak alanına indik. Buradan şarın her yönünü seyretmek pek hoş olduğu için hiçbir araca binmeden yürüdüm. Elimde küçük valezim, ağır adımlarla alandan uzaklaşırken, zümrüt kolların kucakladığı, kırmızı şapkalı ap ak evlerle yeşil ağaçların gölgelediği tepeleri sevinçli gözlerle seyrediyordum. Şarın doğusuna düşen ve doğu kuzeyine doğru uzanan sırtlarda birkaç şirin yüzlü köy görünüyor. Çankırının yaslandığı kuzeydeki tepenin eteğini örten yeşillikler, yokarıya doğru tırmanmışlar, fakat pek dik yamaca saramadıkları için yarı yolda bırakmışlar. Şarı çevreleyen tepeler gibi, bu dik sırtın düz üstüde ağaçlarla dolu ve fazla olarak bir çok yüksek yazılar görünüyor. Çankırıyı ortadan ikiye gümüş bir zincir gibi ayıran dolgun bir derenin, uzaklarda başka bir dereye tos vurduğu göze çarpıyor ve bu iki derenin kıyak durumu, yere bir şey ölçmek için konmuş " T " çizgeçine ne kadar benziyor...

Ağır ağır aşağı iniyorum. Kafamda birçok sanılar yüzüyor... Bir tren hattı geçiyorum. Geniş ve asfalt bir yol üzerinde hızlı adımlarla yürüyen büyük bir kalabalığa karıştım ve bir kira otomobiline atlayarak iyi bir otele götürmesini söyledim.

Saat on altıyı iki geçiyor. Otomobil pembe çiçekli ağaçların içinde, inci bir diş gibi gülümseyen otelin bahçesi önünde durdu. Tertemiz geyimli bir uşak elimdeki valizimi alarak beni eriçliklerle dolu bir odaya götürdü. Kapısı odamdan açılan bir banyodan sonra, karyolamın üzerine uzanmıştım. Biraz dalmışım. Otelin ikindi kahve altısına çağıran zilile uyandım. Bin renk ve koku taşıyan ağaçların altında, Ankara radyosundan sunulan tatlı bir müzikle kahvealtımı bitirdim.

Saat on sekize yaklaşıyordu. Otel iyesinden Çankırıya ilişkili bir çok bilgi alarak gezmeğe çıktım. Dalgın ve şaşgın gözlerle asfalt yollarda dolaşırken eski bir arkadaşla karşılaşmayayımmı? Onu sende tanırsın. Hani biz Konya üniversitesinde okurken yüksek öğretmen okuluna giden ve pazar günleri çok kez bani aramağa gelen bir genç vardıya, işte o.. Göksel Sanı Tangün. Tanıdın değil mi? Benim niçin geldiğimi öğrenince koluma girdi... Beraber gezmeğe başladık. Gökseli burada buluşum iyi oldu Şara ilişik şeyleri ondan doğru olarak öğrenebildim.

Çankırının türlü yerlerinden yükselen sivri bacaların çoğu buraya vergi ipek benzeri Tiftik kumaş fabrikalarının imiş. Sonra alçı, boya, konserve, soba, taş kömürü, un, kiremit, yemek tuzu ve mobilya fabrikalrıda varmış... Şarın 1999 da yapılan genel sayımda adam varı 62000 miş. 22 ilk okulu bir kız, bir erkek lisesi ile bir de orta tecim okulu varmış.

Dostum anlatıyor. Geziyoruz. Biraz da eski anılardan dem vurarak... Dereboyu dedikleri sık ağaçların çatıldığı uzun ve asfalt yolu izleyen, önü gerilmiş bir derenin yanındayız. Kıyıları sayısız gül bahçeleri ile donatılmış bu gezi yerinin akşam durumu anlatılamayacak kadar güzel... Yüzlerce genç erkek ve kadın kol kola girmişler güzel şarkılarla yol boyunca dolaşıyorlar, akşamın dilsiz sessizliğini ezgiliyorlar ve derenin içinde yüzlerce tek kürekli bez kayıklarla dolaşıyorlar, içlerinden üzün duymamış kahkahalar, sesten kelebekler gibi gül kıyılara doğru uçuyorlar. Güneş; bu güzel Çankırı akşamının renkten, sesten ve kokudan birleşmiş eşsiz güzelliğinden ayrıldığı için derin bir acı ile kanlı yaşlar döküyor... Gördüğüm bütün dört yol ağızları, bizi bu gönençli ve

soysal günlere kavuşturan milli şefin ve kahraman arkadaşlarının tunçtan mermerden kurçakları ile bezenmiş...

Arkadaşım geçen boş bir otomobili durduttu. Bana " bu akşam pazar akşamı, seni Çankırının en yüksek yerindeki en güzel gazinosuna götüreyimde birde Çankırıyı oradan gör " dedi. Bindik Arkadaşım şoföre " Kaleye " dedi.

Arabamız bir kuş hızı ile dolambaçlı yollardan şarın en yüksek yeri olan kaleye bizi on beş dakikada çıkardı. Burası cidden görülmeğe değer bir güzellikte kayacan... Aşağıda yazın biraz ağır basan sıcaklığı duyulduğu halde, burası Uludağ gibi efil efil esiyor. Bir çok otel ve gazinolar var burada.. Şar buradan ayağımızın altına serilmiş bir Çerkeş kalesi gibi görünüyor. Arkadaşımla en uçtaki cazlı bir gazinoya oturduk. Biraz önce kanlı göz yaşlarını batıya akıtarak yiten güneşin yerini, akşamın esmer gölgeleri örtmeğe başlamıştır. Şar bir anda gündüzden ayrısı olmayan bir ışık içine gömülüverdi. Dört yöndeki yüksek tepelerin en sivri yerlerine konan yüz binlerce mumluk dört lambanın güneşle boy ölçtüğünü de gördük. Bu dört tepeden yağan ışıkların altında Çankırı, göksel bir gelin gibi idi. Ve etrafımızı çevreleyen binlerce kadın bu göksel gelinin düğünü de gökten çağrılmış melekler kadar göz alıcı idi. Ben bütün bunları hayran gözlerle süzerken, arkadaşım, masamıza yaklaşıp buyruk bekleyen garsona,

" İki şişe Niğde Şampanyası getir" diyen sesi ile kendime geldim.

8.4.2001 S.N. Sanar " [3]

18 Nisan 1936'da Duygu gazetesinde yayımlanan yukarıdaki yazı matbaa hatası olarak 2000 yerine 200 vermesinin de kolaylaştıracağı bir yanlış anlamanın da katkısıyla başka bir yerde kullanıldığında zaman ve mekânın parçalandığı bir algılamaya neden olacaktır. [4] Burada Çankırı ile ilgili çizilen manzara modernliğin

[3] *Duygu,* 18 Nisan 1936, s.3

[4] EK-1

şartı olan asrîlik düşüncesiyle uyum sağlamayan gerçekliğin olumsuzluklarının, geleceğin olumluluklarına atıfla bir kurtuluş imkânı sunması bekleniyor. Yazıda, dere, kale ve kaleye çıkması muhtemel yolun kıvrılarak gitmesi dışında, Çankırı ile ilgili çizilen tablonun ne o zamanki ne de bugünkü Çankırı ile neredeyse hiç bir benzerliği yok, fakat yazarın gelecekteki nüfus tahmini sayısal olarak tutmuştur. Oysa Başkent Ankara'nın planlanmasında bile nüfus tahmin edilemediği için planlar daha uygulama bitmeden yıpranmaya başlamıştı.[5]

Yazarın arzu ettiği şekliyle Çankırı bugüne kadar sanayii şehri niteliğini kazanamadı. Elbette onun gösterdiği sanayileşme, bugünkü yapılara göre f arklıydı, ama yine de fabrika, sanayii temsil eden bir görüntü olarak fabrikaydı. Şehrin kalkınmasına büyük bir etki yapacak kalkınma olmadı. Çankırı'daki eğitimin geleceği konusundaki beklentisini, günümüzde üniversitenin varlığı bile şaşırtıcı şekle sokabilir. Yazarın gündelik hayatla ilgili yazdıkları Anadolu şehirlerinden ziyade Batı şehrini andırıyor. Yine de gelecekteki Çankırı arzusu, tablolaştığında mutluluğun resmini çizmekle eşdeğer gibi görünüyor. Özellikle Şarklı asriliğinin göstergelerinden olan çağdaşlık kendisini kadınla simgeleştirme anlamında başarılı oluyordu. Yerel bir içeceğin arzusundan ziyade şampanyalı törenler, şehre batılı bir aksesuar takılmasına benzer. Gündelik hayatı etkileyen inkılapların bir kısmı toplumsallaşırken bir kısmı uzun süre toplumsal bir niteliğe sahip olmamıştır.

Bugünkü Çankırı manzarasından geleceğe dönük bir mektup yazma girişimi kâğıdın, kalemin ve mürekkebin araç olduğu bir formdan ziyade elektronik mektupla mail yoluyla olmalı. En azından bu mektubu yazan kahramanımızın benzeyen bir yazarın mektubun klasik formuyla bir nesne olarak karşılaşma ihtimali çok zayıf olacaktır. Yazarın havaalanı beklentisi gerçekleşmiştir. Başken Ankara'ya ait olsa da bu havaalanı yakınlığı itibarıyla Çankırı'da bir havaalanı hayalinin gerçekleştiğini göstermektedir. Günümüzde yazarın tasvir ettiği bacaların hepsinin toplamından daha büyük bacalar bulunmaktadır, fakat zamanın şartlarıyla düşünüldüğünde Çankırı bu bakımdan ulusal imkânlardan yararlanma konusunda ülkenin diğer şehirlere göre sonlarında bir yerde durmaktadır. Yazarın üniversite hayali sadece

[5]Ankara şehir planları hakkında genel bilgi için bkz. http://www.ankara.bel.tr/files/6513/4726/6062/2-tarihce.pdf, s.49. (Erişim Tarihi: 17/07/2018)

Çankırı değil ülkenin her yanını kapsayacak şekilde gerçekleşmiştir. Ayrıca açılmasını düşündüğü diğer lise türleri de ülkenin geneliyle uyum sağlayan bir nicelikle açılmıştır. Çankırı'yı ülke içerisinde belirgin şekilde ayıracak şey nüfus bakımından çok gerilerde olmasıdır ki bu olumsuz bir imgelemedir. Seksen beş yıl önce yirmi yıl önceki Çankırı'ya işaret eden yazarın mektubunu okuyan bir kişi zamanın daha hızlı bir akışa sahip olduğu bilinciyle, bir çeyrek yüzyıl sonrası manzarayı tasavvur ettiğinde beklentiler ve bu beklentilerin tahrik edici unsuru ne olabilir? S.N. Sanar'ın mektubu bize "muasırlaşma" emelinin ideolojik bir form halinde yeni Türkiye'nin rüyası olduğu zamanda yazılmış. Bu mektup "*Asrileşme, muasırlaşma, Batılılaşma, çağdaşlaşma, modernleşme*" gibi kavramların anahtar sözcük haline geldiği bir zamanın ürünüdür. Kültür, medeniyet karşılaşması ve değişmesinin bütün dünyayı olduğu gibi Batının merkezine yakın coğrafyalarda daha etkili olan modernleşme paradigmasının hâkimiyeti geçmiş asır şarkının rüyasıdır.

Yazar hâkim paradigmanın savunucusu bir birey olarak bacalarıyla öne çıkan fabrikalar, gazinolar, inkılapla sembolleşen kadın ve Lale Devri gezintilerini andıran park bahçe tahayyül etmiştir. O dönemde Çankırı merkezinin fiziki imkânları açısından hayal eden kişiye sunacağı veri pek iç açıcı değildir. Yazarın ıslah edilmiş dere kenarında gezinti umudu bugün de şehir planlamasında arzu edilen beklentilerdendir. Muhtemeldir ki bugün geleceği yazan kişi derelerin ıslahının yanı sıra dere içinde yapılacak kayık gezintileri için suyun yükseltilmesi konusunda da fikir beyanında bulunacaktır. Gündelik hayatın belirgin ideolojik aktörleri arasında ülkenin belli bir dönemden sonra muhafazakâr eğilimlerle süslü olduğunu kadınlar, şarkılar ve şampanya ile ulaşılma konusundaki arzuların siyasal ve toplumsal gerçeklikle pek de bağdaşmadığını görecektir. Bugünkü Çankırı şehrinin mevcut halinin gelecekle ilgili tasavvur konusunda geçmişten hareketle bakıldığında büyük bir değişikliğe gebe olmadığı aşikârdır.

Konumuz şüphesiz bugünkü Çankırı değildir ama bugünkü Çankırı'nın sorunları ve gelişmişliğiyle elli yıl önceki ve yüz yıl önceki Çankırı'nın sorunları ve gelişmişliğinin ülkenin diğer şehirleriyle mukayese edildiğinde gündelik hayatın hijyen ve konfor getiren imkanları dışında belirgin bir fark doğurduğu söylenemez. Üniversite kurulmasıyla meydana gelen katkı ise şehrin kendi imkânlarının doğurduğu bir süreç olarak görülemez. Çankırı'nın geçmiş, bugün ve geleceğine dair

birçok hipotez sunabiliriz. Hipotezlerimizin tarihsel referansları bizi geleceği doğru tasavvur etme konusunda uyaracağı gibi destekleyecektir. Şehrin retrospektif bir bakışla ele alınması bugünün dünden miras kalan yanlarını bir anlamda zihinsel restorasyonla anlatımımızı kolaylaştıracaktır.

Kasım Bey İmareti veya Taş Mescit ve yıkılmış Çankırı Mevlevihane'sinin restorasyonla yeniden gün yüzüne çıkarılmasının dünle bugün arasına nasıl bir rabıta kuracağının cevapları biraz da bizim sorularımızda saklıdır. Bu yapıların geçmişteki kullanım amaçlarına bağlı işlevselliğiyle bugünkü kullanım amaçlarına bağlı işlevsellik değişmiştir. Fakat her iki yapının kuruluş devrine ait ruhunu bugüne üfleyecek görünmeyenler ve bilinmeyenler tarihsel olguların içinde sessizce durmaktadır. Vakfedilmiş alanlar, vakfın kuruluşundaki amaçları işlevi sayesinde bugüne taşırlar. Bu vakfın her halde kuruluş amacına uygun kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Bu durumda vakfiye kurallarıyla bağdaşmayan bir gasp söz konusudur. Restorasyonla canlandırmada kullanıcılar değişmiştir ama Kuran okunması ama ibadete açık yer bulundurulması, aş dağıtılması vs birçok özellik yüzyılların isteklerini bugüne taşıyabilecek mekân ve zaman daralmasına uğramamış pratikler olabilir.

Kale, adına rağmen bir siluetten ibarettir. Birkaç parça iz somuttur bunun ötesinde gece ve gündüz farklılaşan görünümüyle adı var kendi olmayan kale şehrin fatihinin mezarını da barındırmaktadır. Kale dibi günümüzde iç içe geçen şehir kadar görkemli bir mezarlık görüntüsünün yanına yüzlerce insanın yaşadığı apartmanları sığdırmıştır. Şüphesiz bu sığdırma girişiminin yüzyıllardır görünmez bir şekilde şehre seslenen uğultuları kaçıracağı bir gerçektir. Çankırı kentsel dönüşüm ve varoluş bakımından yakın bir zaman kadar Orta çağ sonları Yeniçağ başlarından kalan mirasın canlı olarak kaldığı şehirlerdendi. Şehrin coğrafi konumu kentleşmeye müsaitlik bakımından birçok zaafı barındırmaktadır. Bunun yanına özellikle müstakil bir kent olmadan önceki haliyle Kastamonu ve Ankara arasında ticari ve mülki anlamdaki bağlılıkların birbiriyle ters orantılı olduğu görülmektedir. Şehrin gelişim süreçlerine bu durumun nasıl bir etki yaptığı bu araştırmanın dışında bıraktığımız sorulardandır.

Konunun Tespiti ve Önemi

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son 23 yılı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ise ilk 27 yılını kapsayan 1900-1950 yıllarında Çankırı'daki sosyal ve kültürel değişimi modernleşme çerçevesinde ele almak ve analiz etmek amaçlanmıştır. Bu değişimi etkileyen ekonomik ve demografik göstergelerde genel hatlarıyla verilecektir. Şehir tarihi çalışmalarında daha çok demografik, kültürel, sosyal ve ekonomik hareketliliklerin yoğun olduğu kentler ele alınmıştır. Osmanlı döneminde sancak, Cumhuriyet döneminde vilayet olan Çankırı, başkente en yakın şehir olmasına rağmen 20.yüzyılın başında benzer özelliklere sahip şehirlerdeki büyük değişimler olurken Çankırı neden bu hareketliliğin dışında kalmış ya da değişim ne şekilde görülmüştür? Çankırı'yla ilgili yakın döneme içeren benzer bir çalışmanın yapılmamış olması, tezin önemini gösterse de bunun yanı sıra çalışmanın materyalleri olarak benzer çalışmalarda kullanılmayan yapı ve kurumların (askeri kurumlar-sözlü tarih) tezin kapsadığı zaman içerisindeki sosyal ve kültürel etkilerini dikkate alması açısından da ayrı bir öneme sahip olacağı ve metodolojik katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sözlü tarih şehre dair birçok unutulmuşu yeniden hatırlamanın yollarındadır. Bu yöntemin imkânlarının kullanılması da metodolojik sınırlarını genişleterek çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Kapsam ve Sınırlar

Çalışmaya konu olan tarihsel dönem 1900–1950 yılları arasını kapsamaktadır. Türkiye tarihinde II. Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet gibi adlarla kavramlaşan dönem bu adların altında alt başlıklar sığdırılabilecek niteliğe sahiptir. Sosyal ve kültürel değişmeyi etkileyen unsurların zihinsel formasyonu Türkiye'nin modernleşme süreciyle ilintilidir. Tarihsel arka planda erken dönemler kısaca ele alınacak esas olarak 20.yüzyılın başındaki durum ve öncesi arka plan olarak görülecektir. Tezimiz şehre ait tarihsel olguların ayrıntıları sunacak şekilde yeterince bilinmemesinden kaynaklı olarak bazı bölümleri genel hatlarla sınırlamıştır. Şehrin her türlü değişim anlamında durağan bir yapıya sahip olması kaynak kullanımının zaman sınırlarını genişletecektir. Mevcut nüfus yoğunluğu ve dışarıdan içeriye göç hareketliliğinin düşüklüğü modernleşme çerçevesinde anlamaya ve açıklamaya

çalıştığımız sosyal ve kültürel yapıları ve bunların değişim sürecinin hızını zayıflatmıştır.

Kaynaklar

YÖK tez merkezinde Çankırı adıyla girildiğinde 231 adet lisansüstü teze rastlanmaktadır. Bunların 182'si yüksek lisans 39'u doktora tezidir. Sosyal Bilimler Enstitüleri'ne bağlı tarih tezi sayısı 20'dir. Bunların 3'ü doktora 17'si yüksek lisans tezidir. Doktora tezleri 16,18 ve 19.yüzyıl başını kapsayan dönemin kaynak niteliğindeki defterleri üzerinden yapılmıştır. Yüksek lisans tezlerinden dördü bizim ele aldıkları konu itibarıyla bizim çalışmamızın Cumhuriyet dönemini içeren kısmıyla örtüşmektedir. Doktora tezlerinden ikisi kitap olarak basılmıştır. Tezlerin hemen hemen hepsi son yirmi yılın ürünüdür. Ayrıca YÖK tez merkezi kayıtlarında Milli Mücadele yılları adıyla görünen doktora tezinin Çankırı ile ilgili olduğu metne ulaşılarak anlaşılmıştır. *XVI. Yüzyılda Çankırı*,Ahmet Kangal'ın Tahrir Defterlerine göre hazırladığı doktora tezinin yayımlanmış halidir. Ahmet Elibol'un doktora tezi ise XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı adıyla yayımlanmıştır. Ömer Türkoğlu tarafından hazırlanan Salnamelerde Çankırı ve Kangırı Belediye Kalemine Mahsus Yevmiye Defteri, Yüksel Özgen'in, Atatürk'ün Çankırı Gezisi, Ebubekir Keklik-Hatice Keklik'in hazırladığı 1579 Tarihli Çankırı Mufassal Defteri adlı eserler Çankırı üzerine akademik bakış açısıyla yazılmış örneklerdir. *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Cankiri and Kastamonu (1652-1744*), Brill, 2003, adlı çalışma Kastamonu ve Çankırı Şeriyye Sicillerine göre Kastamonu ve Çankırı'daki hukuki meseleleri ele almıştır. Hacışeyhoğlu Hasan Üçok tarafından *Çankırı Tarih ve Halkiyatı* adıyla 1932'de yayımlanan eser kültür tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Bu eser özellikle Ahilik ve Yaren üzerine yazılmış oldukça nadir bilgiler içermektedir. Çankırı hakkında ansiklopedik ve popüler bilgiler içeren araştırmalar da bulunmaktadır. Ayrıca coğrafya, kültür, folklor gibi alanlardaki çalışmalar da dolaylı olarak tarih araştırmalarını destekleyebilir, fakat burada bahsedilmemişlerdir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivleri'nin hem Osmanlı hem de Cumhuriyet kısmı araştırmamızda kullanılmıştır. Bu arşivlerden tezimizde kullanabileceğimiz ölçüde yararlanılmıştır. Belgeler ele aldığımız dönemin bütününde aynı oranda belge

sunmamıştır. Dönemin defter türü kaynaklarından nüfus kayıtlarının incelediğimiz dönemi henüz kullanıma açılmadığından bu konuda farklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Aynı şekilde tezimizde ele aldığımız konulardan adli vakaları içeren Ceraim Defterleri tasnif edilmediğinden kullanılamamıştır. Yerel kurumlarda olması az sayıda olsa da muhtemel belgelere ulaşılamamıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yayımlanmış Devlet Salnameleri kaynaklarımız arasındadır.

Tezimizin bir bölümünde Çankırı'daki esir kampı da ele alınmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Çankırı'da kurulan esir kampında kalan hatıraları bu şehre dair hatırat türü eserlerin azlığına dikkate alınırsa kayda değer bilgiler arasında değerlendirilmiştir. Esir hatıralarına dair yaptığımız araştırmada bir kısmının günlük ve hatırat türü Çankırı'dan bahseden metin yazdığı tespit edilmiştir. Bunlar, Avustralya Savaş Hatıraları Merkezi (The Australian War Memorial) ve Avustralya'da bulunan bazı kütüphanelerden bulunmuştur. Ayrıca şehir ve bu şehri İnebolu-Ankara hattında bir istasyon konumuna oturtan yolun askeri amaçlı kullanımı belge arayışımızı sivil arşivlerden askeri arşivlere yöneltmiştir. Bu arşivlerde İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara arasındaki hattı ifade eden günümüzde İstiklal Yolu olarak adlandırılan yolda lojistik taşıma ile ilgili veri bulunmaktadır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Başkanlığı (ATASE) yayınları ve arşivinde bulunan belgeler bunların arasındadır. Yerel arşiv niteliğindeki Çankırı Belediyesine bağlı Dr. Rıfkı Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'nde bulunan belge ve bu merkezin yayınları da araştırmamızın kaynakları arasındadır.

Süreli yayınlar

Tarih araştırmalarında arşiv dışı kaynakların arasında süreli yayınlar önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmada Çankırı şehir merkezi ile ilgili birçok bilgi süreli yayınlardan elde edilmiştir. Yalnız Çankırı'da matbuat hayatının 1920'li yıllardan itibaren başlamış olması incelediğimiz dönemin ilk yarısı için süreli yayın kullanma imkanını ortadan kaldırmıştır. Çankırı'da Çankırı (1556 sayı çıkmıştır.), Necat (167 sayı çıkmıştır.), Halk Yolu (75 sayı çıkmıştır.) ve Duygu (404 sayı çıkmıştır.) adlarıyla yayımlanmış süreli yayınlar bulunmaktadır. Bunların arasında Necat hariç diğerlerinin tüm sayılarına ulaşılabilmiştir. Eş zamanlı çıkanlarda haberler hemen

hemen birbirinin aynısıdır. Dolayısıyla birinin bile kullanılmış olması dönem hakkında bilgi verebilmektedir.

Sözlü ve Görsel Kaynaklar, Kişisel Koleksiyonlar

Bu çalışmada sözlü tarih kaynakları önemli yer tutmuştur. Yaşayan ve konuşma imkânı bulabildiğimiz şehrin ele alınan dönemini hatırlayabilen kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Bu kişiler Fikri Demirok (1947-2017) Emekli Tarih Öğretmeni, Gülsen Dolay (1938-) Ev Hanımı, Mesut Erbil (1926-) Emekli PTT Müdürü, Mehmet Çivitçioğlu (1927-) Avukat, İsmail Vasfi Çamahmetoğlu (1928-) Emekli Manifaturacı ,Mehmet Sidar (1937-) Emekli Müteahhit, Tahir Şehirlioğlu (1937-) Emekli Avukat, Perihan İlhan (1937-) Emekli Tarih Öğretmeni, Hamit Tanrıöver (1941-) Emekli İnşaat Mühendisi, Bahri Başyayla (1947-) Emekli Müteahhit'dir. Araştırmamızın Cumhuriyet tarihine ait kısmında kaynakların çeşitliliğinin arttığı görülmektedir. Kendi çabalarımızla oluşturduğumuz fotoğraf ve belge koleksiyonu da kaynaklarımız arasında olmuştur. Ayrıca ellerinde bu türden materyal bulunanlara da müracaat edilmiştir.

Yöntem, araştırmanın problematiği

Odak noktasını Çankırı şehir merkezinin oluşturduğu bu çalışmada tarih metodolojisi çerçevesinde tarihi verilerin taranması ve analiz edilmesini içeren tarihsel yöntem kullanılmıştır. Yazılı kaynakların kullanılmasını esas alan tarih araştırmacılığı son yıllarda artan ölçüde sözlü kaynakları tarih çalışmalarına dâhil etmiştir. Özellikle yerel tarih çalışmaları sözlü tarih yönteminin imkânlarıyla şehirlerin ve tarihe yazılı olarak geçmeyen aktörlerin bilinmeyenlerini tarih metinlerine sokmuştur. Biz de bu çalışmada sözlü tarih yönteminden yararlanarak yazılı kaynakları güçlendirdik

Çalışmaya konu olan tarihsel dönem 1900–1950 yılları arasını kapsamaktadır. Sosyal ve kültürel değişmeyi etkileyen kurumsal ve toplumsal yapılar gündelik hayat çerçevesinde ele alınacaktır. Tarih çalışmalarında genellikle kullanılan tarihsel arka planın ele alındığı bölümde çalışmanın başlangıç yılı esnek tutulacaktır. Çalışmamızın varsayımları öncelikle tarih çalışmalarının çoğunluğu için geçerli olan olguların yeterince bilinmemesinden kaynaklı tereddütlerle sınırlanmıştır. Mevcut nüfus yoğunluğu ve dışarıdan içeriye göç hareketliliğinin düşüklüğü modernleşme

çerçevesinde anlamaya ve açıklamaya çalıştığımız sosyal ve kültürel yapıları ve bunların değişim sürecinin hızını zayıflatmıştır. Başkentin hinterlandında olmasının şehre olumlu yansımaları olması beklenirken, Cumhuriyetin ilk on yılından sonra belirgini bir şekilde olumsuzlukları görülmeye başlamıştır.

20'nci Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı konu edinen bu çalışma giriş ve 4 ana bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde Çankırı şehri, nüfus, demografi, toplum ve ticari hayat, ikinci bölümde siyasi, idari, askeri, adli vaziyet incelenmiştir. Üçüncü bölümde ulaşım, mahalleler, yollar, doğal afetler, dördüncü bölümde sağlık, eğitim, kültür, spor, basın ve yayın incelenmiştir.

BÖLÜM 1

ÇANKIRI ŞEHRİ

Osmanlı döneminde bir sancak olan Kengırı'nın adı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Çankırı olarak değiştirilmiştir. TBMM'nde 11 Nisan 1925 Cumartesi günü yapılan 99 ncu içtimada Çankırı Millet vekili Ahmet Talat Bey ve arkadaşları tarafından Kengırı adının, Çankırı olarak değiştirilmesi ile ilgili bir önerge verilmiştir. Dördüncü sırada okunan önerge daha sonra Başbakanlığa gönderilmiştir. Görüşmede Ahmet Talat Bey söz almış ve neden değişmesi gerektiği konusunda açıklama yapmıştır. Harflerin okunuşuyla ilgili bir açıklama yapmış bunun üzerine Meclis Başkanı Kazım Bey istek önergesi olmasından dolayı bu teklifi Başvekalete göndereceğini söylemiştir. Saruhan Mebusu Vasıf Bey önerge sahibinin açıklama yapmasını istemiş, Meclis Başkanı Kazım Bey istek önergesi olmasından dolayı açıklamaya gerek yok diyerek görüşmeyi sonlandırmıştır. Bu görüşmeden sonra Çankırı adı kullanılmaya başlanmıştır. [6]

1.1. Çankırı'nın 20.Yüzyıl Öncesi Tarihine Genel Hatlarıyla Bakış

Şehir kavramının sosyolojik anlamda açıklanması ve anlamlandırılması tıpkı köy kavramının açık bir şekilde tanımlanması kadar zordur. Köylere göre kalabalık bir insan topluluğun işgal ettiği yer olan şehirli halkı asıl belirleyen ziraatçı olmamalarıdır. Ayrıca belirli bir bölgenin ekonomik ilişkilerinin kaynaştığı merkezi oluşturmanın yanı sıra idare, sanat ve ilim bakımından belirgin bir konumda bulunması gerekir. En azından klasik dönem şehirlerinde bu özellikler şehri tanımlamak için yeterli destek sağlar. Fakat klasik şehirleri modern şehirlerden ayıran özellikler vardır. Klasik şehir tanımına uygun bir yapı olarak görünmesin rağmen modernliğin görüntüleri henüz emekleme devrindedir. Modern şehirler eski cemaat düşünce zihniyetinden uzak, teknik ve ekonomik motiflerle ince ince işlenmiş bir çeşit menfaat organizasyonudur. Yine de bütün tanımlar şehir tiplerinin

[6] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları*, " 2 nci Dönem 11.08.1923-02.09.1927 " s. 1-3. Tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c017/ehttbmm02017099.pdf (Erişim Tarihi 09/04/2018)

çokluğundan kaynaklı olarak hakikati yansıtma açısından maluliyet içindedir.[7] Şehir halkı kırsal alana göre daha hareketlidir. Nakil vasıtalarının kullanılışı, sanat, mimari, ekonomi, mesken, meslek çokluğu ve değişmesi ortak hayat ve eğlenmenin merkezi olması şehirleri kırsal alandan büyük ölçüde ayırır.[8]

Anadolu'nun kır ve kent yerleşimi açısından oldukça erken dönemlere dair izler barındırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla Anadolu'da şehir niteliği taşıyan yerleşim birimlerinin hemen hemen hepsinin ilk görünümlerini eski çağlarda bulabiliriz.[9] Bu sadece arkeolojik bir buluntu değil, ayrıca isim kalıntısı olarak görünmektedir. Geçmişten bugüne kalan mirasın içinde şehir isimleri kadim devirlerden gelen bir tanık gibidir. Bu izleri bırakanların verdiği adların, zamanla, adı kullananların lisanlarına uyum sağlayacak şekilde değiştiği görünmektedir. Söylenişe ve söyleyenin lisanına göre oluşan tabii değişim süreçlerine zaman zaman müdahaleler de olmuştur. Mesela Çankırı bunlardan biridir. Çankırı adının resmi bir teklifle 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde verildiği yukarıda yazılmıştı. Bundan önceki kayıtlarda şehrin adı "Sansra, Kânkırı, Kengiri, Kangırı" şeklinde geçmektedir.[10] Bu kelimenin etimolojisi bizi Çankırı'nın Paflagonya'nın bir bölümünü oluşturduğu yıllarda Gangra adıyla karşılaştırmaktadır.[11]

Şehrin adı üzerinden yaptığımız bu yolculuk bizi şehri kimin veya kimlerin kurduğu konusunda kesin bir bilgiye ulaştırmamaktadır. Şehir olarak ilk ortaya çıktığı yıllardan bugüne gün yüzünde kalan görüntüsü 19. yüzyıl başlarına kadar işlevini

---

[7] Tahir Çağatay, *Günün Sosyolojisine Giriş*, DTCF Yayınları, Ankara 1968, s.175.

[8] Kevin Lynch, *Kent İmgesi*, Çev: İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s.2. Çağatay, aynı yer; Kırsal alan yerleşimi için bkz. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, Çev: Taha Parla, İstanbul 1987, s.288-299.

[9]Bkz. Bilge Umar, *Türkiye'de Yer Adları*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 1993; Batı Anadolu'da Eskiçağdan Osmanlı dönemine kültür gelişmesinin ana hatları için bkz. Reinhard Stewig, Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları, Çev: Ruhi Turfan-M.Şevki Yazman, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1970;

[10] İlhan Şahin, "Çankırı", *TDVİA*, c. 8, S.216-218, *"Burası Arap kaynaklarında Hancere adıyla anılırken (Taberi, VI, 469; ibnü'I-Esir, IV, 578) Selçuklu ve Osmanlı hakimiyeti dönemlerinde Kengırı ve Kangırı şekillerinde adlandırılmış, halk arasında söylenen Çangırı veya Çengiri Cumhuriyet döneminde Çankırı şeklinde resmiyet kazanmıştır."*

[11] J.G.C. Anderson, "A Journey of Exploration in Pontus" *Studia Pontıca,* , H. Lamertin, Libraire-Editeur, Bruxelles, 1903, S.3; Strabon. *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası*, Kitap: XII, XIII, XIV, Çev: Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Basımevi, İstanbul 2000, s.53; Besim Darkot, *Çankırı*, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, c.3, s..357-359.

sürdürdüğü kayıtlardan anlaşılan, fakat günümüzde izlerinden bir bakıma siluetinden başka bir şeyin kalmadığı kalesidir. Kalenin varlığı Eskiçağdan yirminci yüzyıl başlarına değişmeyen bir yerleşimin odak noktası olmuştur. Kalenin özellikle İslam Bizans mücadelelerindeki savunma-hâkimiyet amaçlı yapısı bölgenin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasıyla birlikte değişmiştir.[12]

Şehrin imparatorluğun düşman tehditlerinden uzak bir coğrafyasında olması, kaleyi bir bakıma iç güvenlik organizasyonunun bir parçası olarak yeniden konumlandırmıştır. Kalenin işlevi 19. Yüzyılda iç güvenlik ve savunma biçimlerinin değişimine bağlı nedenlerle ortadan kalkmıştır. Kalenin etrafından şekillenen şehir uzun yıllar klasik İslam şehirlerinin özelliklerini göstermiştir. [13] Daha doğrusu İslam referanslı yapılarla ortaya çıkan Anadolu şehirlerinin özelliklerini göstermiştir. Çünkü şehrin organizasyonunda inancın formüle ettiği zihinsel arka plan vardır, fakat bunun yanı sıra idari yapılanmanın örfî kurallarla olan bağı şehri farklı İslam coğrafyalarında farklı yapıların ortaya çıktığını gösterebilir. Bu daha çok sivil mimari ve estetik ayrımlarla görünürken, şehri donatan veya kesen unsurlar, deniz, göl, nehir, dağ, gibi doğal yapılar şehirlerarasındaki ilk intiba uyandıracak doğal farklılaşmadan kaynaklı ayrımlarda bulunabilir.

Çankırı, yüzyıllar boyunca şehir nitelikleri taşıyan bir yerleşim biriminin hem de bu yerleşimin merkez kabul edildiği, zaman içinde sınırları değişkenlik gösteren idari bir yapılanmanın adıdır. Bu idari değişmelerde Çerkeş, Koçhisar (Ilgaz), Karipazarı (Orta), Kurşunlu gibi yerlerin en erken tarihlenen defter kayıtlarından günümüze Çankırı ile idari bağlantısı kopmamıştır. Kalecik, Tosya, Keskin, Kargı gibi birimler uzun yıllar Çankırı ile idari bağlantıyı sürdürseler de 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl içinde Çankırı ile idari bağlılıkları kopmuştur.[14] Çankırı'ya idari olarak bağlanan birimlerin bağlanma nedenleri üzerinde durulmaya değer çelişkiler içermektedir.

---

[12] Şahin,a.g.e, , c. 8, s.216-218.
[13] Andre Raymond, "İslam Şehri", *TDVİ*A, c. 38, s.449-451.
[14] *Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı (Kengırı) Sancağı (1869-1903),* Haz. Ömer Türkoğlu, Çankırı Valiliği, Çankırı, 1999a, s. 471 Bu idari birimlerin bağlantı ve ayrılma tarihleri kesin olarak belli değildir. Bu eserde 1869 salnamesinde Kalecik kazası Çankırı Sancağına bağlıdır. 1892'de ise İskilip kazası Çankırı'ya bağlı, ancak Kalecik değildir., Ahmet Elibol, *XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı*, Çankırı Belediye Kültür Yayınları, Çankırı 2008, s.3'te günümüzde, Ankara sınırları içinde olan Kalecik, Kastamonu'ya dahil olan Tosya, Kırıkkale sınırları içinde yer alan Keskin ve Çorum'a bağlı olan Kargı, Çankırı Sancağına bağlı kazalardır

İdari bağlantı yol güzergâhı ve bu güzergâhın kullanımlarıyla ilgili olarak kurulmuş görünüyor. Tabii ki burada Çankırı'nın bağlı olduğu Kastamonu ve Ankara vilayetleri merkeze alındığında farklı değerlendirmelere ulaşılabilir.[15] Kastamonu ile bağlantısının erken çağlardan kalma siyasi-idari bir yapılanma olmasının yanı sıra İsfendiyaroğulları döneminin izlerini taşıması ve dönemin idari tasarrufuyla uyumlu bir görünüm arz etmesinde taşımasından kaynaklı olması muhtemeldir. [16]

Merkezden oldukça uzak olan Keskin, Çankırı'ya Kalecik üzerinden bağlanmaktadır. Diğer tarafından bugünkü Karadeniz yolunu oluşturan hat üzerinde Çerkeş, Kurşunlu, Ilgaz, Tosya ve Kargı bulunmaktadır. Çankırı'nın idari birimleriyle olan ulaşım ağını harita üzerinden kuşbakışı olarak incelediğimizde Çankırı merkezli bir anlamda çevre yolu görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Çankırı bağlı idari birimleriyle ilişkisinde bir cazibe merkezi konumuna gelemeyecektir. Mevcut hatlar üzerindeki yerleşim birimlerinin Çankırı'yla ilişkisinin ticari, sosyal ve ekonomik ilişkiden ziyade siyasi-idari bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel pazarlar içinde Anadolu coğrafyasında istisnai bir yere sahip olan Yapraklı Panayırı [17] yıllık kurulmasından dolayı sürekli bir ticari faaliyet alanı oluşturmamıştır. Modern pazarın pastoral görüntü arz eden panayırdan ziyade kapitalist sistemle bütünleşen yapısı üretim ve tüketimin farklılaşmasıyla geleneksel panayırı etkisiz hale getirmiştir. Bunların ötesinde merkezi çevre ile ilişkilendirebilecek farklı ağ türlerinden olan askeri ve dini örgütlenme açısından Çankırı gerçek bir merkez olamamıştır. Redif Teşkilatında dahi Ankara'ya bağlı olmuştur.[18]

Ayrıca Çankırı'daki konuşlanmış askeri birlikler, bağlı birlikler olarak yapılanmış, unsurlarının çevresinde kurumsallaşması olmamıştır. Nüfuz alanı itibarıyla askeri ve dini yapılanma benzeri yaygın bir etki sunabilecek olan medrese kurumunun da Çankırı'nın, çevresinde ilmi açıdan cazip bir alan oluşturduğuna dair işaret

---

[15] İlhan Şahin,*a.g.e.* C. 8, s.216-218.
[16] Tülay Erçoşkun, *Salnamelere Göre Kastamonu Valileri Listesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 54- 2 (2014), 365-394.
[17] Nurhan Girgeç, *Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 8, 19, 21., Ayrıca bkz. Murat Karaca, *Türkiye'de Panayır Kültürü ve Çankırı Panayırları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış doktora tezi, 2017.
[18] Erçoşkun, a.g.e. s.365-394.

görünmemektedir. Bahsi geçen nitelikte kurumların varlığı merkezle çevre arasındaki dinamizmi güçlendirecek etki yaratabilirdi. Bunlara ziyaretgâh haline gelebilecek büyük mutasavvıf mezarının bulunmayışını da ekleyebiliriz.

Çankırı bir sancak veya kaza merkezi şeklinde teşekkül etmişken idari yapılanma olarak her zaman kendisinden daha büyük bir merkeze bağlı bulunmuştur. Bu bağlılığın en uzun süreli olanı Kastamonu'dur. Çankırı kısa da olsa Bozok ve Ankara vilayetlerine de bağlanmıştır. Dönemin idari yapısıyla alakalı bu bağlanma biçiminden anlaşılacağı üzere Çankırı erken devirlerden günümüze kadar daha büyük bir şehrin idari vesayeti altında kalmıştır.[19] Çankırı'nın yirminci yüzyıl başlarındaki idari pozisyonunun çok kaza ve nahiyeli durumu genel nüfusu kalabalık gösterirken Cumhuriyet devrinde bu durumu aleyhine dönmüştür. 20 Yüzyıl sonlarından itibaren toprak ve nüfus kaybı sürmüştür. Cumhuriyet devrinde bağımsız bir vilayet olması Çankırı'da büyük bir kalkınma ve değişime neden olmamıştır. Çankırı'nın idari olarak bağlı olduğu şehirle ticari anlamda yakın olduğu şehrin farklı olması onun dinamiklerini zayıf bırakmıştır. İdari olarak Kastamonu'ya ticari olarak Ankara'ya bağlantılı olması şehrin gelişimiyle ilgili birçok çelişkinin kaynağı olmalıdır. İçinden geçen yolun ulaşabileceği limanlar da bu açıdan cazibe merkezi değildirler. Bölgeyi uluslararası pazara açan tiftik üretimi Ankara ve geçmişte Çankırı için önemli bir üründü, fakat bu durumun sonraki yıllara yansıdığı söylenemez.

Çankırı merkezli coğrafya, iskân arzusunu ve devletin iskân politikasını destekleme bakımında ön yargıları güçlendirecek derecede kısıtlayıcıdır. Arazi, iklim şartları ve bunlara bağlı olarak gelişen üretimi daha önce bahsi geçen ilişkilerle ördüğümüz zaman Çankırı'nın gönüllü ve mecburi iskân için yeterli imkânları olmadığı görülecektir. Merkezin kara, deniz ve nehir yollarıyla ilişkisi de bu imkânsızlığı gösterir. Bu çalışmada incelenen dönem ile Çankırı'nın ilk fetih dönemindeki anlam ve önemindeki benzerlik, Türkiye'nin işgal ve parçalanma tehdidiyle karşılaştığında yeniden ortaya çıkacaktır. Bu açıdan yeni görüntü 20.yüzyılda ülkenin karşılaştığı tehditlerle ilişkilidir. Çankırı, İslam- Bizans mücadeleleri sırasında stratejik bir konum arz ederken şehrin Türkler tarafından geri dönüşü olmayacak şekilde

[19] http://www.cankiri.bel.tr/sayfa-12/tarihi.php (Erişim Tarihi: 25/05/ 2018), Erçoşkun, *a.g.e*. s.365-394.

fethedilmesi sonrasında askeri niteliklerini kaybetmiştir. Fakat şehri adeta çevre yolu gibi saran yollarla ilişkili yerleşim yerleri, pazarlar kendi bölgesinde yeterliliğe sahiptir. Anadolu'nun bilinen en büyük panayırlarından olan Yapraklı Panayırı daha önce de belirtildiği gibi 20.Yüzyıl başına kadar bir şekilde varlığını sürdürmüştür.[20]

20. Yüzyılın başına gelindiğinde şehir, yüzyılların mirasını belirli hatlarıyla taşımaktadır. En azından hala sancak statüsü devam etmektedir. Nüfus itibarıyla bağlı kazalarla birlikte düşünüldüğünde bugünkü nüfusa yakın sayıyı gösterir. Coğrafya eksenli fiziki mirası taşıyan dereler, şehrin doğal planlamasına katkıda bulunmuştur. Şehrin merkezinden yükselen tepenin, sadece bir siluet olarak varlığını taşıdığı kale ile özdeşleşmiş yapısı vardır. Fiziki yapının görünmeyenleri Çankırı'nın depreme müsaitliği ve tuzlu topraklarıdır.[21] Geçmişin mirasına dönemin gözüyle bakıldığında günümüze kalan manzaradan çok farklı bir görüntü arz etmemektedir. Geleneksel toplumların şehir organizasyonunda mabet ve etrafındaki yapılanma belirgin yer tutmaktadır. Çankırı'nın merkezi mabedi "Cami-i Kebir, Büyük Cami, Ulu Cami" adları verilen Mimar Sinan'ın kalfalarından Sadık Kalfa tarafından yapılan camiidir.[22] Camii ilk yapıldığı dönemde şehirde Osmanlı hâkimiyetinin görünen yüzü olmuştur. Barışçıl politika ve akrabalık ilişkileriyle İsfendiyaroğullarından alınan şehrin hâkimiyet göstergesinde İmaret Camii Büyük Caminin yapılışına kadar İsfendiyar Beyin oğullarının hâkimiyet nişanını taşımıştır. İmaret, şehrin Osmanlı öncesi döneminin örnek eserlerindendir. Çankırı merkezinde yüzeyde görünen Bizans dönemi eseri bulunmamaktadır.

Çankırı'da erken dönem mimari yapılarının başında I. Alaaddin Keykubad (D.1190-Ö.1237) dönemi beylerinden Emir Atabey Cemaleddin Ferruh (?- 1242)[23] zamanından kalma Taşmescid adıyla tanınan şifahane gelmektedir. Anadolu'yu mamurlaştıran Selçuklular ve onlara bağlı beylerden Cemaleddin Ferruh, 1235'te de Çankırı'ya Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yapılan ilk hastanelerinden birini

---

[20] Karaca, a.g.t.

[21] http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/tDeprembolgeleri.htm ve https://deprem.afad.gov.tr/deprem-tehlike-harita ve http://www.cankiri.bel.tr/sayfa-12/tarihi.php internet siteleri (Erişim Tarihi: 25/05/2018).

[22] Zeynep Hatice Kurtbil, "Çankırı Ulu Camii", *TDVİA* c. 42, s. 91-92,

[23] http://www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=1714&title=atabey-cemledd%DDn-ferruh (Erişim Tarihi:10/07/2018).

yaptırmıştı. Vefatından önce ise 1242 yılında Çankırı'ya Anadolu'nun ilk Darülhadisini inşa ettirmiştir.[24] Bunların hemen yanı başında Mevlevihane yapılmıştır.[25] Hemen hemen Türklerin Anadolu'ya girişiyle eş zamanlı olarak Türk-İslam nüfusunun yerleşik düzen aldığı Çankırı merkezinde diğer Anadolu şehirleriyle kıyaslandığında oldukça az sayıda Gayri Müslim bulunmaktadır.[26] Çankırı'nın demografik yapısında 19. Yüzyılın sonlarında Anadolu'yu etkileyen Balkan ve Kafkas göçlerinin de etkili olduğu söylenemez. Sınırlı sayıda Kafkas göçmeninin yanı sıra Balkanlardan gelen göçmenlerin oluşturduğu Hamidiye Mahallesi uzun yıllar halk dilinde Muhacir Mahallesi olarak bilinmiştir.[27] Ayrıca az sayıda mübadil olduğu bilinmektedir.[28]

Şehrin, 20.Yüzyıl başlarındaki manzarası Geç Orta çağ ve Yeni Çağ'dan kalma dini mimarinin diğer sivil mimari arasından seçilebilir yapılarıyla öne çıkar. Bu yapının temelleri Selçuklu Devrinde başlayıp Beylikler Devrinde artarak devam eden bayındırlaşma sürecinde atılmıştır. Bu temeller şehri, İslami semboller ve yapıları taşıyan tasarımla atılmıştır. Şehre vurulacak yeni fetih damgası kalenin dışındaki alanları kullanıma açmak suretiyle kendini göstermiştir. Çankırı'da yüzeyde görünen yapılar daha önce belirtildiği gibi Bizans Devri hakkında bize çalışmamızı destekleyecek bilgi vermemektedir. Fetih sonrasındaki değişimde mevcut sembolik yapıların değişiminin bir geleneği sürdürmesi beklenirken, Çankırı'da 20. Yüzyıla miras kalan eserlerin bu ilk fetih dönemiyle ilgisi olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Şehrin erken devir mimari yapılarını oluşturan Taşmescit, Şifahane, İmaret beylikler dönemini, Büyük Camii ise Osmanlıları işaret eden devrin hâkimlerinin ürünüdürler. Anadolu'daki ilk Darüşşifalardan birinin ve ilk Darülhadisin kurulmuş olmasına rağmen, şehrin 15. Yüzyıla kadar olan tarihçesine dair bilgi azdır. İsfendiyar oğlu Kasım beyin uzun süren idaresi, onun 1430 yılında

---

[24] Hüseyin Yazıcı, *Atabey Cemaleddin Ferruh B. Abdullah,* Çankırı'nın Manevi Mimarları, Çankırı, 2017, s.381-394.
[25] Çankırı Mevlevihanesi için bkz. Halit Çal, "Çankırı Mevlevihanesi" *Türkiyat Araştırmaları*, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Ensitüsü, Ankara 2015, s.149-176.
[26] Kankal, *a.g.e*.
[27] Türkoğlu, a.g.e., 1999a, s. 471. Hamidiye Mahallesi ismi 1896 yılı salnamesinde geçmektedir nüfusu 60 Hane ve 266 kişidir.
[28] Metin Koper, *Erken Cumhuriyet Döneminde Demografik Restorasyon: Lozan Mübadilleri*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, c. 8, Sayı 16, Aralık 2018, s.293-311.

inşa ettiği imaret ile şehre damgasını vurmuştur. Aynı komplekste bulunan camiin ilk inşa tarihi 1397 olduğu kaynaklarda geçmektedir. [29]

Erken devirlerde yerleşim alanının merkezini kalenin oluşturduğunu kabul ettiğimizde yönetici ve askerlerin kale duvarının içinde yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bu durumda yerleşim alanı olarak genellikle bir mahallenin yer aldığı iç kalede yönetim, askerî garnizon ve hapishane binaları ile beylerbeyi, sancak beyi, kadı ve dizdar gibi yöneticilerin oturduğu evlerden oluşmaktadır. İç kale dışında ticarî faaliyetler yapılır ve burada ileri gelenler otururdu. Yeni yerleşim alanlarının kale dışında oluşmasında kalenin bulunduğu yerin kalabalık bir nüfusun yerleşimine uygun olmaması etkili olmuş olmalıdır.[30]

Şehirde İsfendiyaroğlu Kasım Bey döneminde başlayan canlılık, Celali İsyanlarıyla sarsıldı. Bu sırada kale civarı yerleşim ve güvenlik bakımından değer kazandı. İsyanın etkileri hafiflediğinde kentin aşağı kesimine yerleşilmesi konusunda hüküm verildi. Sultan, dönemin Çankırı Beyi ve Kadısına gönderdiği hükümde, halkın kaleden aşağı kesimlere yönelmelerini cami, zaviye, dükkân ve kervansarayları onarıp işlevsel hale getirilmesini istiyordu. (1609-1610)[31] Yukarıdaki verilen

---

[29] Bahattin Ayhan, *Çankırı Tarih, Kültür,Turizm,* Uzman Matbaacılık, ,Ankara, 2007, s.81.
[30] Mustafa s. Küçükaşcı, *TDVİA* c. 38, s.441-446.
[31] Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri (BOA), Mühimme Defterleri (MD) No:78, s. 40, Karar 106.
"Kengırı sancakbeyine ve kâdîsına [hüküm ki]
Sen ki mîrlivâsın mektûb gönderüb bundan akdem Celâlî eşkıyâsı Kengırı kasabasını bi'l-külliyye ihrâk ve gâret itmeğin ahâlisi kal'aya tahsîl idüb [silik] zarûret ile kendü ve ehl ü 'iyâli içün yerlerin mesken eyleyüb lâkin Celâlî eşkıyâsının bi-'inâyeti'l-lâhi Te'âlâ cezâları virilüb hâlâ memleketi emn ü emân üzere olmağla herkes kâr u kisb ve zirâ'at ve 'imârete müteveccih olmağın ahâli-i kasabadan kal'ada işbu evleri ta'mîrlik ve kâr u kisblerine iştigâl itmek lâzım olub kârbânsaray ve dekâkîn ve sâir bu makûle 'akârı olan evkâf mütevvelîleri ve emlâk sâhibleri dahi ta'mîr itmeğe dikkat ve ihtimâm üzere olmaları bâbbında tenbîh ve te'kîd olunmak mühimmâtdandır deyü bilür [silik-okunamadı] herkes rızâ ile ta'mîr idüb memleketi emn ü emân üzere olmak emr idüb buyurdum
Vusûl buldukda ahâli-i kasaba ve kurâdan evleri ve sâ'ir 'akârların ihrâk olunan emlâk ve evkâf sâhiblerine ve mütevellî ve sâir zâbitâna muhkem tenbîh ve te'kîd eyleyesin ki her biri kal'adan alınub kendü rızâları ve hâl ve ricâlleri ile evleri ve sâir emlâk ve evkâfı ta'mîr ve ihyâ ve âbâdân idüb kâr u kisblerinden kendü hâllerinde olub devâm-ı devletim ed'iyesine müdâvemet üzere olalar ve bi'l-cümle tergîb ve istimâletli celâ-yı vatan idenleri yerlü yerine gönderüb 'adâlet ve istikâmet üzere re'ayâ ve berâyâ-yı himâyet ve sıyânet idüb memleket ve vilâyet ma'mûr ve âbâdân olunmasına sa'y u ihtimâm üzere olub çâkerlerine teklîf ile dahi zulm u ta'addîden hazer üzerine olasın ve mesâcid ve zâviyeler dahî harâbeleri gediği mütevellilerine ta'mîri içün tenbîh idüb emrimin icrâsında [okunamadı) mühimme yazuyu heman getüresin."
Buradan şehrin yakılıp yağmalandığı, halkın kaleye sığındığı ve sonra da emirle kaleden çıkıp şehri tekrar imar etmeleri emredilmiştir.

bilgiden anlaşılacağı üzere Selçuklu, Candaroğlu-İsfendiyaroğlu ve Osmanlı klasik dönemlerinde Çankırı Anadolu'daki bayındırlık faaliyetlerinden etkilenmiştir. Fakat imaretin işlevi düşünüldüğünde Çankırı, altın çağını Kasım Bey dönemindeki canlanmayla yaşamıştır denilebilir.

Yukarıda bir idari birim olarak Çankırı, daha önceki tespitlerle bir çerçeve arayışı içinde değerlendirildi. Osmanlı idari sisteminde Anadolu Eyaleti'nin bir sancağı olarak taksim edilen Çankırı'da erken devir kaynaklarından olan 1521 tarihli Tahrir Defteri'ne göre merkez dışında sekiz kaza bulunuyordu. Bunlar Koçhisar, Milan, Kurşunlu, Çerkeş, Tosya, Kargu, Kalecik ve Karipazarı kazaları idi.[32] Daha sonra bunlara Keskin nahiyesi de ilâve edildi. Bu yapı XIX. yüzyıla kadar hemen hemen durumunu koruyacaktır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler 18. Yüzyıl Çankırı şehrinin genel manzarasını çizmesi açısından değerlidir. Burada bol miktarda mamur haneden bahseden Çelebi havasını çok hoş bulduğu Çankırı halkının garip dostu olduğunu yazar. Çankırı, Tanzimat dönemindeki yeni yapılanmayla 1868 yılında Kastamonu vilayetine bağlandı.[33]

Çankırı'nın yirminci yüzyıla bıraktığı idari, siyasi ve toplumsal anlamdaki miras genel olarak Tanzimat'ın ilanıyla daha geniş bir coğrafyaya yayılmak istenen çok yönlü düzenlemelerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Şehrin 20.Yüzyılın başlarında taşıdığı mirası belirleyen süreç büyük ölçüde Tanzimat ile başlamıştır. Klasik kurumların çağdaş yapılara dönüşmesi modernleşme bağlamında ele alınmalıdır.[34] Tanzimat sonrası mülki, adli, beledi ve maarif alanlarındaki değişme bu çerçevedir. Bunun toplumsal hayata ne şekilde yandığı basının olmayışından dolayı bir zafiyet içindedir. Yeni mahkemelerin kurulmasından dolayı şeriyye sicillerinin sadece aile ve mirasla ilgili konulu kayıtları içermesi de klasik dönemin sicillere yansıyan toplumsal görüntünün ayrıntılarını eksik bırakmıştır. Belediyenin kurulması ise bu dönemin dikkat çeken kurumsal gelişmelerindendir. [35] Bu durum şehrin artık modern

[32] *BOA,* TD, Nr. 100, s. 1.
[33] Tülay Erçoşkun, *a.g.e.* s.365-394.
[34] Tanzimat ile ilgili olarak bkz. Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri*, Çev: Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.
[35] https://www.mevzuatdergisi.com/2009/03a/02.htm#, (Erişim Tarihi: 17/07/2018) İlk Belediye Teşkilatı 13 Haziran 1854 yılında İstanbul'da kurulmuştur.

bir yönetim tarzıyla karşılaşmasını gösterir. Modernliğin zaman anlayışının göstergelerinden olan saat kulesinin yapımı da ayrıca dikkat çekicidir. Çoğunluğu ilköğretim seviyesinde olan okullar yeni eğitim sistemiyle modernliğin öngördüğü insan tipini yetiştirmeye adaydır. Klasik medreseler varlığını sürdürse de onların ilgi alanı farklı olmuştur. Klasik dönemin kütüphaneleri de medrese gibi kurumlarla beraber okulların açılmasıyla modern yapılara dönüşmeye başlamıştır.

1.2. 20. Yüzyıl Başlarında Çankırı

20.Yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde bütün dünyada olduğu gibi Çankırı'da geçen yüzyılın başındaki görünümünden çoktan uzaklaşmıştı. Saat kulesine bakıldığında değişen zaman algısının din ve tabiata bağlılığının zayıflayacağı bir zamana evirilmiş olduğu anlaşılıyordu. Artık Müslümanlar için ezan sesi Hristiyanlar için çan sesinin yerini sessizce hareket edip zamanı taksim eden saat kulesi almıştı. Devlet iç ve dış tehditler arasında ayakta kalmak için çözümler arıyordu. Tanzimat sonrasında hedef haline getirilen Batı Medeniyeti seviyesine ulaşmak için birçok yenilik yapılmıştı. Bunların arasında Tanzimat öncesinde başlayan yenilik olarak nüfus sayımı da vardı. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının yapıldığı 1831'de, Çankırı merkez nüfusu yakın çevresiyle birlikte on iki bin civarındadır. [36] Vital Cuinet 19. Yüzyılın sonlarında yayımladığı seyahatnamesinde Çankırı nüfusunu Gayr-i Müslimler ve geçici olarak bulunanlarla birlikte 15.632 kişi olarak vermektedir. [37] Bu da şehrin yüzyılın ilk çeyreğinden sonuna kadarki zamanda yaklaşık yüzde yüzlük bir artışa işaret etmektedir. Nüfus artışı 19. Yüzyıldaki dünya nüfusundaki iki katına yakın artışla doğru orantılıdır.[38] 1831'deki sayıma göre Gayr-i Müslim sayısı aşağı yukarı aynı seviyede artış göstermiştir. Bu durumda Çankırı'nın ülkenin diğer bölümlerinde meydana gelen özellikle Ermenilerle olan çatışmalardan uzak kalmış olmasını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bunda ayrıca Gayr-i Müslim nüfusun kırsal değil şehir merkezinde olması ve şehrin genel nüfusu içinde belirli bir yoğunluğa sahip olmaması etkili olmuştur. Çankırı nüfusunun niceliğiyle Anadolu'nun birçok

---

[36] Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1997, s. 15, 147,209.
[37] Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie Mineure* , Tome Quatrieme, Paris, 1894, s. 554.
[38] http://www.worldhistorysite.com/populationi.html, (Erişim Tarihi: 25/12/2019).

şehrinden farklı değildir. Şehir merkezlerinin nüfusu oldukça azdır. Büyük çoğunluğu Türklerden oluşmak üzere az sayıda Ermeni ve Rum nüfusu bir arada barındıran Çankırı'nın nüfus artış oranı 20.Yüzyılda geçen yüzyılı yakalayamamıştır. Yakınında başkent oluşumu şehrin dinamik nüfusunu Başkent merkezine doğru çekerken, il genelinde başka bir çekim alanı da İstanbul ile şehrin yakınında 1937'de Demir-Çelik fabrikası açılmasıyla Karabük olmuştur. [39]

Kuzeybatı-Güneydoğu istikametinde uzanan Çankırı, günümüzde çevresindeki altı il ile komşudur. Kuzeyde Kastamonu ve Karabük, Batısında Bolu ve Ankara, Güneyinde yine Ankara, Kırıkkale ve Çorum, Doğusunda ise Çorum ve Kastamonu toprakları ile çevrilmiştir. [40] Çankırı, Karadeniz Bölgesinin Batı Karadeniz Bölümü ile Orta Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak Bölümü arasında paylaşılmıştır. [41] Şehir merkezi Kuzeybatıdan gelen Tatlı Çay ile Kuzeydoğudan gelen Acı Çayın birleşme noktasının kuzeyinde kalır. Şehrin denizden yüksekliği 751 metredir. [42] Kaynaklarda 1927 yılında Çankırı ilinin kapladığı alan 7490 km2 olarak gösterilmiştir.[43] Çankırı merkezi ile ilgili bulabildiğimiz en eski kroki "Çankırı Vilayeti Belediye Hudud Haritası " adında 28.04.1928 tarihlidir. Kroki Çankırı Rıfkı URGA Araştırma Merkezinde bulunmaktadır.[44]

1903 tarihli Kastamonu Vilayeti salnamesine göre Çankırı merkezinde yirmi iki mahalleye dağılmış olan 2485 hane bulunmaktadır. Ayrıca 717 dükkân, 5 han, 13 medrese, 16 mescit ve 10 camii bulunduğu belirtilmiştir. Şehrin değişik yerlerinde 3'ü fabrika halinde 6 değirmen vardı. Bunların dışında iki kilisenin mevcut olduğu kayıtlara girmiştir [45] Çankırı mekân özellikleri bakımından karakteristik Osmanlı

---

[39] Z.F.Fındıkoğlu, "Karabük'ün Teşekkülü ve Bazı Demografik ve İktisadı Meseleler", *Sosyoloji Konferansları- 1960-1961 Ders Yılı*, İstanbul 1962, s.2-10; https://kardemir.com/hakkimizda, (Erişim Tarihi 17/07/ 2018) "Türkiye'nin *ilk entegre demir çelik fabrikası olan Kardemir'in temelleri Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusal sanayileşme hamlelerinden birisi olarak dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından 3 Nisan 1937 tarihinde atıldı. İlk yüksek fırınımızı 9 Eylül 1939'da ateşledik ve bir gün sonra 10 Eylül 1939'da* ***İlk Türk Demirini*** *ürettik."*

[40] Bekir Gökmen, *Çankırı İli Coğrafyası,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara, 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.6.

[41] a.g.t. s.11.

[42] a.g.t. s.77.

[43] a.g.t., s.22.

[44] Yüksel Özgen, *Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Araştırma Merkezi Arşiv Kataloğu*, s.7.

[45] *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, 21.Defa, Kastamonu Vilayet Matbaası 1901. s.351.

şehri özelliği gösterir. Coğrafyasından kaynaklı geçiş özelliği gösteren tabiatı onu Orta Anadolu ve Batı Karadeniz arasında bırakmıştır.

Şehir işlek bir yol güzergâhında değildir. Devlet tarafından geçici ikamet veya sürgün yeri olarak kullanımı özellikle Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet döneminde yaygınlaşmıştır. Osmanlı memurlarından birçok kimsenin görevlerini kötüye kullanmaktan dolayı buraya gönderildikleri görülmektedir.[46] Buna Harp esirleri ve zorunlu ikamet maksadıyla gönderilenler de eklenmiştir.[47] 19. Yüzyılın sonlarında hastanenin halk tarafından toplanan yardımlarla yapılması, bunun yanında hem erkek hem de kadın hapishanesinin bulunması ve Özellikle Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'in Çankırı Cezaevinde kalmış olması şehrin tanınmasında etkili olmuştur.[48]

Çankırı'da Osmanlı Devleti'nin son döneminde kalıcı eser olarak Taş Mektep denilen idadi, belediye, kışla, Ertuğrul Mektebi ve Saat Kulesi yapılmıştır. Bugünkü Atatürk Anıtının olduğu yerden Büyük Camiye (Kanuni Sultan Süleyman Camii) çıkan yol 1905 yılında belediye tarafından kısmen istimlak kısmen de arazi bağışı yoluyla açılmıştır. [49] 19. Yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında gelişmeye bağlı olarak hükümet konağı, kışla, hastane, idadi, hapishane vb. devlet daireleri ayrı olarak yapılmaya başlanmıştır. Şehir yavaş yavaş gelişirken Güneye doğru büyümüştür. Okul, cezaevi, modern orduya uygun kışla, saat kulesi, hastane, belediye ve diğer devlet dairelerinin bulunduğu binalar kent tasarımı ve mimari özellikleriyle şehirde modernliğin görüntüleri olmuşlardır.

Şehir tamamına yakını taş döşeli dar ve küçük sokaklardan (aralık) oluşan bu sokaklarda karşılıklı bir iki katlı ahşap evlerden sıralanmasından meydana gelmiştir. Evlerinde sokağa açılan ana kapı ve kapıdan girişte evin büyüklüğüne göre bir avlu

---

[46] BOA, C.DRB. 36,1786, C.ZB.59 2921, HAT 1587 30, HAT 501 24603, DH. MKT 2389 78, DH. MKT 2403 47, DH. MKT 2419 90.

[47] Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde 1915 tehcir kararı ile Çankırı'da zorunlu ikamete tabii tutulan kişilerin ailelerinin verdikleri dilekçeler DH. EUM. 2. ŞB. Klasöründe çok sayıda mevcuttur.

[48] Nazım Hikmet Donanma Komutanlığınca 1938 yılında hapis ile cezalandırılmış ve 1940 yılında 1 yıla yakın Çankırı Cezaevinde kalmıştır. Kemal Tahir'de aynı mahkemece 15 yıl cezaya çarptırılmış ve 1940-1941 yılları arasında cezaevinde kalmıştır.

[49] *BOA*, DH UMVM 0013200026 001 002.

bulunmaktadır. Bu avludan ailenin durumuna göre bir veya üç ayrı ailenin (kardeşlerin) yaşadığı bir iki odadan oluşan evlere girilebilmektedir. Bu tür evlerde mutfak, çamaşırhane ve kiler gibi yerler ortak kullanılmaktadır. Evlerde bulunan ambarlar tarımla ilişkinin göstergelerindendir. Yemek ortak yenmektedir. Ailenin durumuna göre evler konak şeklinde daha büyük ve içleri özel yapılı da olabilmektedir. Çankırı evlerinin mimari yapısı *Arkitekt Dergisi*nde[50] incelenmiştir. Burada incelenen büyük ailelerin konutlarından günümüze pek gelen olmamıştır. Gayri Müslim tebaadan Rumlar toplu halde yaşarken, Ermeniler şehir içindeki mahallelerde Müslüman halkla yan yana yaşamaktaydılar. Su ihtiyacı sokak çeşmelerinden veya bazı büyük evlerin avlularındaki çeşmelerden alınmaktadır.

Çankırı halkı genelde çiftçilik, ticaret ve devlet hizmetlerinde çalışmakta ve geçimlerini bu yolla temin etmektedir. Şehirde ticaret ve sanatla uğraşanlar şehrin çarşısında mesleklerin yan yana bulundukları "arasta" da denilen kesimlerinde hizmet vermekteydiler. Şehir merkezinde 1944 yılında yapılan bir çalışmada 57 ayakkabı tamircisi, 23 yemenici, 13 terzi, 10 kasap, 25 bakkal, 12 fırın, 7 otel, 15 demirci dükkânı, 56 dokuma dükkânı, 51 manifatura dükkânı, 20 aktar, bunlarda başka bakırcı, kalaycı, semerci, iki eczane, tiftikci, nalbur, lokanta, kahvenin bulunduğu tespit edilmiştir.[51]

Gayri Müslimlere ait ibadet yerleri bir Ermeni ve bir de Rum Kilisesi olmak üzere iki mabetten oluşuyordu. Rum kilisesi olarak bilinen yer bugünkü kız meslek lisesinin bulunduğu yerdir. Kilisenin yanı sıra bir Rum Mektebi de burada bulunuyordu.[52] Gayri Müslimlere ait bu yapılar 1915'te tehcir ve daha sonra mübadele ile şehirden ayrılmalarıyla kullanılmaz hale gelmiş ve yıkılmıştır. Temelleri üzerine Çankırı'nın ilk sinema binası inşa edilmiştir. Ateş Sineması olarak özel idare tarafından kiraya verilmek suretiyle uzun süre kullanılmıştır. Okullara piyes, müsamere gibi etkinlikler için ve şehre gelen tiyatro vs. ekipleri tarafından da kullanılmıştır. Modernleşmenin kültürel hayatı değiştirecek görüntüleri bu yapıların varlığıyla ortaya çıkacaktır.

---

[50] Mahmut Akok, "Çankırı'nın Eski Evleri", *Arkitekt* , Sayı: 1953-07-08 (261-262), Sayfa: 142-153
[51] Makbule Yüceer, *Çankırı Vilayeti Monoğrafyası,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Zümresi bitirme Tezi, 1944, S s. 26.
[52] BOA, MF MKT 00459 00066 001 002.

Sinema binası 1945 yılında yanmıştır. Yerine yeni bir bina yapılmamıştır. Ahşaptan yapılmış bir ev Ermeni kilisesi olarak kullanılmıştır. Yeri olarak İplik Pazarı Camiine yirmi beş, Saray Camiine yirmi metre uzaklıkta olarak tarif edilmektedir.[53] Yeniden yapılması için girişimde bulunulmuş ancak izin verilmemiştir. [54]

Şehre doğudan gelen Acı Çay ve kuzeyden gelen Tatlı Çay şehrin güneyinde birleşir. Acı Çay adı tuz kaynaklarıyla temasın bir neticesi olarak verilmiştir. Bu çay akarsularda nadir rastlanılacak bir şekilde tuzludur. Diğer çay ise diğerine nazire olarak Tatlı Çay adını almış olmalıdır. Kalenin güney ve kuzey yamaçlarında bulunan Sarıbaba ve Kayabaşı Mezarlığı şehrin her iki yönüne doğru uzanır. Şehrin Batısında ayrıca nispeten küçük Çatal mezarlık bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Bizans döneminden kalma Atik mezarlıkla Hristiyanların gömüldüğü Maşatlık birleşmiştir. Mekân olarak oldukça dar bir alanda vücut bulan şehrin etrafı günümüzde izi kalmayan mezarlıklarla çevriliydi.[55] Zamanımızda mevcut mezarlıklar ise hala bu şehre mezarlıkla çevrilmiş görüntü vermektedir.

Şehir merkezi diğer Osmanlı şehirleri gibi büyük mabet etrafında şekillenmiştir. Çankırı'da da Büyük Camii merkezli bir şekillenme olmuştur. Camii'nin etrafı şehrin çarşılarından oluşan ticaret merkezi durumundadır. Çarşı anlamına gelen arastalar, bedestenler ve pazar olarak adlandırılan belirli meslek gruplarının dükkânları, hamam ve hanlar birbiriyle iç içe geçmiş katmanlar halinde çevresine doğru genişlemiştir. Bürokratik yenileşmeyi gösteren resmi binalar da bu bölgede toplanmıştır. Hükümet Konağı şehir merkezinin Ankara yoluyla bağlantısını kuran son noktaya kurulmuştu. Böylece şehir merkezini oluşturan son nokta hükümet konağı olmuştur. İşyeri ve dükkânlardan sonra dar sokaklardan (Aralık ve Çıkmaz Sokaklar) oluşan mahalleler şehir merkezini sarmalamıştır.

Tatlı çayın etrafında oluşan bahçeler ve tatlı çayla acı çayın birleştiği yerde Feslikan olarak bilinen bataklık bulunuyordu. Hacet Tepesi ve Hıdırlık sırtları şehrin Batı

[53] BOA, BEO 000070 005243 003 001.
[54] BOA, BEO 000075 005617 002 001.
[55] *Çankırı Vilayeti Belediye Hudud Haritası*, 28.04.1928 tarihli bir krokidir. EK-3. Kroki Çankırı Dr. Dr. Rıfkı Kâmil Urga Araştırma Merkezinde bulunmaktadır.

yönünü oluşturmuşlardır. Bu sırtların şehre bakan taraflarında üzüm bağları, Atik mezarlık (Maşatlık denilen Hristiyan mezarlığı)[56] , Kuzeye doğru ise o yıllarda kurulan şehre nispeten uzak olan Hastane ve Hamidiye (Muhacir) mahallesi, Çatal mezarlık (Pazar günleri kurulan pazar yeri bölgesi) ve Kara köprü ve Kenbağ[57] olarak bilinen bahçelikler vardı. Kuzeye doğru da Kayabaşı Mezarlığı yer almıştır. Şehrin sınırları kuzeyde Kale, Doğu'da Sarı Baba Mezarlığı, Güney Doğuda Feslikan olarak bilinen bahçeler ve Tatlı çay ile Acıçay'ın birleşim yeri, güneyde şimdi yerinde Orman idaresi olan Kışla ve Hacet Tepesi (şimdi askeri birliğin olduğu yer), Batı'da Hıdırlık Tepesi ve Taş Mescit, Kuzey Batıda Kara Köprü Bahçeleridir.

1. 3. Şehri Tanımlayan Belirgin Noktalar

1.3.1. Kale

Kale Çankırı'nın şehir olarak kurulduğu yeri belirleyen İlkçağa uzanan tarihini geçmişini vurgulayan temel noktadır. Şehrin ilk yerleşme yeri olan Gangra Kalesi'nin M.Ö. 1200 yıllarında Paflagonların hâkimiyeti zamanında kurulduğu tahmin edilmektedir. Strabon'a göre burası İç Paflagonya'da küçük bir şehir ve kale olup Kral Morzeos'un ikametgâhıydı; daha sonra Galatia Kralı Deiotaros tarafından alınmıştı.[58] Günümüze sadece Doğu cephesinde yirmi otuz metrelik bir kısım kalıntı olarak kalmıştır.[59] Şehir kalenin güney yamacından aşağıya ulaşan şekilde genişlemiştir. *Danişmendnâme*'de Çankırı Kalesinin adı Mankuriye olarak geçer. [60]

Kalelerin geçmiş zamanlarda düşman ve eşkıya saldırılarına karşı halkın korunacağı sığınak özelliği bulunuyordu. Çankırı Kalesi belirli bir döneme kadar askeri

---

[56] *Çankırı*, 24 Mart 1931, s.4, İlan.
[57]Kenbağ ismi Kefenbaha Vakfından ileri gelmektedir. Kelime halk ağzında değişmiştir. http://www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=2090&title=bir-yanl-kullanm-kenba(Erişim Tarihi:09/09/ 2019) "Kefenbaha vakfı ise ildeki fakir fukaranın cenaze masraflarını karşılamak için kurulmuş bir vakıftır. Kefen bildiğimiz kefen, baha ise para anlamında olup kefen parasını ve ihtiyaçlarını karşılayan vakıf ismi olarak kullanılmıştır. Örneğin vakfın Rumi sene 330 yılında 120 lira kefen parası ödemesi gerçekleşmiştir." Ayrıca Duygu gazetesinde 2 Temmuz 1932'de sayfa 4'de yer alan bir çiftlik satış ilanında "Kefen Baha" isimli mevki olarak geçmektedir.
[58] http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/cankiri-kalesi, (Erişim Tarihi: 09/09/2019).
[59] Tayyip Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı,* İstiklal Matbaası, Ankara, 1956, s. 31.
[60] İbrahim Akyol, *Danişmed-name'ye göre Çankırı Kalesinin Fethi,* Çankırı Araştırmaları, Çankırı Belediyesi Yayınları, Yıl:5 Sayı: 5-6, s. 101.

özelliğini korurken Osmanlı idaresine geçtikten sonra düşman tehdidinden uzak kalmış, iç güvenliği sağlayan bir yapı olarak özelliğini korumuştur. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Çankırı'dan şu şekilde bahsetmiştir: *" Kal'ası murabba'ü'şekl seng bina, köçek bir ribat, bir kapusu."* [61] Kalenin bulunduğu yerde Emir Karatekin türbesi vardır. Tarihi belli olmayan bazı fotoğraflarda yıkık bir minare olduğu görülmektedir. Kaleye çıkış iki yoldan mümkün olmaktadır. Birisi Sarı Baba Mezarlığı tarafından, diğeri ise Kuzeyde yer alan Dizdar Değirmeni denilen mevkiden su deposu civarından çıkan yollardır.

1.3.2 Büyük Camii ve Çarşı

Halk arasında halen " Büyük Cami " olarak bilinen camii Selçuklular zamanında yapılan bir mescidin yıkılması üzerine, Osmanlılar devrinde, Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.[62] Şehrin etrafında kurulduğu ve geliştiği bir yerdir. Hemen etrafında dükkânlar ve imaret yer almaktaydı. " Osmanlı belgelerinin dilinde şehir "cuma kılınır ve pazar durur yer" şeklinde tanımlanır. Buradan şehirlerin çekirdeğini Cuma camii ile haftanın belirli günlerinde kurulan pazarların oluşturduğu anlaşılır. Bu özelliği taşıyan camilerin Osmanlı arşiv kayıtlarında "câmi-i şerif, câmi-i kebîr, kadim cami" gibi adlarla yer aldığı görülür." [63] Kuzeyinde şimdi yerinde bulunmayan Cumhuriyet İlkokulu ve hemen doğusunda Çivitçioğlu Medresesi yer almaktadır.[64] Bahçesinde bir zamanlar yangına karşı su deposu olarak kullanılmak üzere bir havuz bulunmaktaydı. Hemen güney kısmında dükkânlar ve hanlar bulunmaktadır. Çarşı olarak şehrin ticaretinin yapıldığı yerler buradan başlamaktaydı. Günümüzde otopark olarak kullanılan yerde Zincircioğlu ailesine ait tiftik işleri yapılan büyük bir han vardı. [65]Burası daha sonra belediye tarafından istimlak edilerek sebze hali olarak düzenlenmiştir.

---

[61] Evliya Çelebi Seyahatnamesi, [Tab-ı: Ahmed Cevdet], İlk Tâb-ı, 3. C., ss. 250-251, Dersaadet'te. "İkdâm Matbaası", 1314 (1896, s. 250-251.
[62] Zeynep Hatice Kurtbil, *TDVİA Çankırı Ulu Camii*, , a.g.e, , C. 38, s. 91-92.
[63] İlhan Şahin, *TDVİA*, *Şehir,*a.g.e, , C. 42, s.446-449.
[64] Murat Tarhan, *Osmanlı Medrese Sistemi çerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri,*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2012 , s.51-54.
[65]https://www.cankiripostasi.com/zincircioglullari-2-makale,424.html (Erişim Tarihi: 09/09/2019)

Çarşı "arastalar"[66] şeklinde idi. Bu çarşılarda vakıflara ait çok sayıda dükkân bulunuyordu. Her türlü meslek erbabı tarafından kullanılan çok sayda dükkân Vakıf memurluğu tarafından yıllık olarak kiraya verilerek kullanılmaktaydı. [67] Çarşıdaki dükkânların bir kısmında şehrin o dönemde esas gelir kaynağı olan tiftik ve yün işi yapılmaktaydı.[68] Burada elde edilen tiftiğin önce İstanbul'a oradan da Londra Borsasına gönderildiğine dair belgeler bulunmaktadır.[69] Günümüzde de bu camiin etrafında Pazar kurulmaktadır.

1.3.3. Hükümet Konağı, Cezaevi ve Çevresi

Şehirde kalan eski yapılar arasında hükümet konağı bulunmaktadır. İncelemeye başladığımız zaman diliminin başında bu binalar şehrin geliştiği güney yönünde son noktada yer almaktadırlar. Zaman içerisinde şehrin merkezi olarak kabul edilerek meydan düzenlemesi yapılmıştır. Değişik zamanlarda çekilmiş fotoğrafları vardır.[70] Gelişmeye bağlı olarak şehrin merkezinin güneye doğru kaymaya başlamasıyla tariflerde esas nirengi noktası olarak gösterilmektedir. Şehrin meydanı denilen yer burasıdır. Hükümet binasının kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Ancak 1878-1879 tarihinde onarımı için para gönderilmesine dair irade vardır.[71] Ayrıca 1917 tarihinde tamiri için para gönderilmiştir. [72] Önünde şadırvana benzeyen etrafı su ile dolu kanalları olan dört tarafından 3-4 basamakla çıkılan küçük bir dinlenme yeri vardır. Hemen karşısına 1932 yılında Cumhuriyet Halk Partisi binası yapılmıştır. Bu bina hem parti merkezi ve değişik zamanlarda farklı amaçlarla (Belediye ve Halkevi) kullanılmıştır.[73]

---

[66] Arasta : a.Far. ârâste esk. Çarşılarda veya alışveriş bölgelerinde aynı işi yapan esnafın bir arada bulunduğu bölüm, *Belediye çavuşu çarşıyı ve arastaları dolaşmış, esnafa kepenk kapattırmıştır. -T. Buğra*., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11nci Baskı, Ankara, 2011, s. 145.

[67] *Çankırı*nin çeşitli tarihlerdeki birçok sayısında vakıf dükkanlarının kiraya verildiğine dair ilanlar vardır. Mesela: 3 Ağustos, 1937, s.4.

[68] Emekli Tarih Öğretmeni Perihan İlhan ile 13.05.2016 tarihinde yapılan mülakat.

[69] EK-1. Belge şahsi arşivimde olup İstanbul'dan bir mezattan temin edilmiştir.

[70] EK-2.

[71] BOA İ_SD 00043 002283 001 001 ve İ SD 00043 002283 002 001

[72] BOA DH MB HPS 2 0 45

[73] EK-3.

1951 yılından itibaren Hazine adına kamulaştırılarak Halkevi olarak kullanılmıştır.[74] Daha sonra yıkılarak Kültür müdürlüğü, Kütüphane ve Müze olarak kullanılmıştır. Günümüzdeki Ziraat Bankasının olduğu yerde Belediye binası vardır.[75] Bu binanın yanında artık kavşak olan yerde ahşaptan Nafia Dairesi vardı. [76] Bu bina yıkılmıştır. Şimdiki Halk Bankası (önceleri Emlak Bankası) binasının olduğu yerde Tütün İnhisarı binası ve yanında şimdiki Sağlık Müdürlüğü binasının olduğu yerde ise Müskirat İnhisarı Dairesi (Alkollü içkiler İdaresi) yanında ise Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) binası vardır. [77]

Bu binaların arkası Hayvan Pazarı olarak kullanılmaktaydı. Hayvan pazarının bir fotoğrafı (At Panayırı) Serveti-i Fünun'da yayımlanmıştır[78] Hükümet binasının sol (Doğu) yanı olan, günümüzde kafe olarak kullanılan yer tören alanı olarak kullanılmıştır. Bütün kutlamalar burada yapılırdı Tören krokilerinde bahçe olarak gösterilmektedir. Hitabet kürsüsü buraya kurulmaktadır. Hükümet binasının arkası boş alandır ve sınırından ark geçmektedir. Bu ark Tatlı Çaydan alınan suyun şehrin güney-doğusunda ve güneyinde bulunan bahçelerin sulanması için yapılmıştır. Hükümet Binasının batısında cezaevi ve Jandarma binaları bulunmaktadır. Jandarma binası şimdiki PTT Binasının biraz gerisindedir. PTT binasının olduğu yerde küçük bir havuz bulunuyordu. Burası 1930'lu yıllarda önünde havuzu olan tek katlı bir bina olarak anlatılmaktadır. Daha sonra yıkılarak şimdi otopark olarak kullanılan alana yapılmış,1990 'lı yıllar da şimdiki yerine (Seferi Gereç Depolarının olduğu yere) taşınmıştır. Erkek mahkûmların tutulduğu cezaevi ise şehrin dışına yeni cezaevi yapılmasıyla birlikte yıkılmış, yeri günümüzde park olarak kullanılmaktadır.[79] Kadın cezaevinin ise şimdiki Defterdarlık binasının olduğu yerde bir çıkmaz sokakta bulunan küçük bir bina olduğu anlatılmaktadır. [80] Cezaevi ile Hükümet binasının arasında yol bugünkü gibi geniş değildir.

---

[74] Birlik Gazetesi, 14 Kasım 1951, s.1; EK-6.
[75] EK-4.
[76] EK-5.
[77] EK-6.
[78] *Servet-i Fünun,* 1 Kanunisani 1317 (1902) Numara: 571, Sahife:232, EK-7,
[79] EK-8.
[80] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 20.12.2017'de yapılan mülakat.

Sözlü tarih çalışmalarından elde ettiğimiz bilgilerden ilk telgraf binasının hükümetin arkasında kalan bir yerde olduğu öğrenilmiştir. [81] Eski, yıpranmış ve muhtemelen 1902 depreminde zarar gördüğü için terk edilmiştir. [82] Daha sonra şimdi Yaren Evi olarak kullanılan binaya taşınmıştır. Günümüzde otopark olarak kullanılan yerde Aygır Deposu olarak bilinen Hayvan Üretme yeri vardır. [83]Askerlik Şubesi eskiden Askeri gazino olarak bilinen Tatlı Çaya bakan köşesinde bulunmaktaydı. [84] Ayrıca yerlerini tam olarak tespit edemediğimiz Redif Koğuşu ve Askeri Debboy binası muhtemelen Askeri Gazino olarak kullanılan alandaydı. 1902 yılında meydana gelen depremde Çankırı'da 19.Yüzyılda yapılan bazı yapılar zarar görmüş veya yıkılmıştır.[85]

1.3.4. Şehir içi Köprüleri

Çankırı merkez köprüleri, Tatlı Çay'ın böldüğü şehrin iki yakasını birbirine bağlayan köprülerdir. Bir de şehrin doğusundaki köylerle irtibatını sağlayan köprüdür. Tatlı ve Acı Çaylar üzerindeki eski köprüler ahşap köprülerdi. Bunlardan ilki halk arasında " Hastane Köprüsü, Tatlısu Köprüsü veya Büyük Köprü" olarak bilinmektedir. Bu köprü Çankırı'da betonarme ve taş ile yapılan ilk köprüdür. 1939 yılında tamamlanmıştır.[86] " İstasyon Köprüsü " olarak bilinen köprü Ankara yolu üzerindeki köprü olarak bilinir. Tren yolunun gelmesiyle " İstasyon Köprüsü " olarak bilinmektedir.[87] Köprünün ahşap olduğu zamana ait fotoğrafları vardır.[88] Diğer köprüler ise " Dedeler Köprüsü, Karaköprü Bahçeleri Köprüsü ve Acı Çay köprüsü" dür. Bunlar ahşap köprülerdir. Bazıları 1950 yıllarından sonra çelik konstrüksiyon olarak yapılmış daha sonraları betonarme olarak büyütülmüşlerdir. Acı Çay köprüsü

[81] Mesut Erbil ile yapılan 11.10.2016'de yapılan mülakat.
[82] BOA, ML EEM 01267 00002 002 001 terk edilen postane binası.
[83] Mehmet Sidar ile 16.04.2016'de yapılan mülakat.
[84] İsmail Vasfi Çamahmetoğlu ile 21.11.2016 yapılan mülakat.
[85] BOA, ML EEM 00934 00018 006 001 Kengırı Redif koğuşu, BOA, ML EEM 00934 00018 008 001 Askeri Debboy Binası, 1902 yılında meydana gelen depremde birçok bina depremde yıkılmış veya zarar görmüştür. Onarılamaması nedeniyle zaman içerisinde yıkılmışlardır.
[86] *Çankırı*, 1 Temmuz 1939, s.1.
[87] EK-9.
[88] *Albüm*, Vilayet Hususi İdareleri Faaliyetinden" Çankırı Bölümü ", Dahiliye Vekâleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, Hilal ve Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1929.

köyleri Çankırı'ya bağlayan köprüdür. İstasyon içerisinde ve şehri Yenimahalle'ye bağlayan İstasyon yaya köprüsü demirden 1941 yılında yapılmıştır. [89]

1.3.5. Saat Kulesi veya Çan saati

Bugünkü saat kulesi önceleri Dikiciler Arastasında Kıbırların ayakkabı dükkanının önünde iken 1947 yılında Belediye Başkanı Halim Bayram tarafından bugünkü yerine taşınmıştır.[90] Saat kulesindeki saat İsviçre'de yapılmıştır. Sultan II. Abdülhamit tarafından İnebolu yolu ile Çankırı 'ya gönderilen saat II. Abdülhamit' in 25. Cülus yıldönümü kutlamaları çerçevesinde 1316 (1901) tarihin de yapılarak açılmıştır. 1937 yılında yapılan bugünkü saat kulesi, yaklaşık olarak 15 m. yükseklikte, 2,3 x 2,3 m. boyutlarında kare planlı, dikdörtgen gövdelidir. Üstte bir balkonu ve dört yönde yuvarlak kadranlı birer saat yer alır. Saat kadranları üzerinde yuvarlak açıklıklar vardır. Saat 24 saatte bir kurulur. Zincirlidir. Çanı iki tokmaklı ve 16 kilogram ağırlığındadır. Yarım ve tam saatlerde çalar. Üzeri kurşun örtülü kubbelidir.[91]

Saat kulesinin yapım yılı ile ilgili bir karışıklık vardır. Bazı kaynaklarda 1866 yılında yapıldığı yazılıdır. [92] Diğer bir kaynakta ise;

> *" Büyük Camiin Kuzey batısında yer alır. II. Abdülhamit Döneminde yaygınlaşan saat kulesi uygulamalarından birisi de şehrimizde yer almaktadır. Yalın bir yapı olan eser için İsviçre'de yapılan saat 1866 yılında İnebolu yolu üzerinden Çankırı'ya getirilmiştir. Kare planlı ve dikdörtgen gövdeli olan kule bir platform üzerine oturtulmuştur. Şehre hâkim bir noktada bulunan saat kulesinin yüksekliği on beş metredir. Üst kısmında balkon ve dört yönünde saat kadranları bulunmaktadır.* "[93]

---

[89] *Çankırı*, 2 I.Teşrin 1941, s.2. Bu köprü 1990'lı yıllarda araç köprüsü haline getirilmiştir.
[90] *Çankırı*, 22 Haziran 1937, s.1. EK-10.
[91] Prof. Dr. Hakkı Acun, Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 402 2011, s. 31.
[92] Bahattin Ayhan,*Çankırı Tarih, kültür, Turizm yazı dizisi-1,* Çanfed yayınları, İstanbul, 2007,s.112,
[93] http://www.cankiri.gov.tr/can-saati-saat-kulesi, (Erişim Tarihi: 13/04/2018 2019 yılında ziyaret edildiğinde sayfa bulunamamıştır).

yazılıdır. 1318 (1902) tarihli bir belgede İstanbul'dan İnebolu'ya oradan da Çankırı'ya getirilecek büyük saatten gümrük vergisi alınmaması için bir irade bulunmaktadır. [94] Bu irade ve yazışmalar saat kulesinin yapım tarihi ile bir yanlışlık olduğunu göstermektedir. Ayrıca 1866 tarihinde II. Abdülhamit değil Abdülaziz tahttadır. Bu çelişkiyi Hakkı Acun'da belirtmiştir. [95]

Saat kulesinin saati, saat başlarında saat sayısı kadar ve her yarım saatte bir kere çalıyordu. Çıkardığı ses nedeniyle halk arasında Çan Saati olarak bilinmektedir. Çankırı kule saati dört yönlüdür. Bağlı olduğu Kastamonu vilayetinin saati iki yönlüdür. Bunun sebebi bilinmemekle beraber İnebolu limanında görev yapan Çankırılı bir görevlinin Kastamonu'ya gelen saatin sandık etiketlerini Çankırı'ya gidecek olan ile değiştirdiğine dair halk arasında bazı söylentiler vardır. [96]

1.3.6. Mahalleler, Sokaklar, Çıkmazlar

Mahalle, "aynı mescid'de ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştiği şehir kesimi" şeklinde tanımlanmıştır. 1864 tarihli Osmanlı Vilayet Kanununda mahallelerdeki ev sayısı dikkate alınarak " Mahalle " en az elli haneden oluşan bir yerleşim birimi" şeklinde tarif edilmiştir. [97] Kale çevresinde güneye doğru uzanan şehirde 1521'de yirmi dört ve 1578'de yirmi iki mahalle yer alıyordu. [98] Bu sayı günümüze yeni mahallelerin eklenmesi veya çıkarılmasıyla günümüze kadar değişerek gelmiştir. Salnamelerde yıllara göre göre şu sayılar geçmektedir. 1869'da yirmi iki, (bu salnamede Rum ve Ermeni mahalleleri kaydı geçmektedir.) 1874'te yirmi altı, [99] 1899 ve 1903 salnamesinde 32 mahalle olarak geçmektedir. Bu sayı değişikliğinin sebebi anlaşılamamıştır. 1896 salnamesinde isim ve nüfusları verilerek 20 mahalle ismi vardır.[100] 1938 Yılında hazırlanan bir krokide mahalle sayısı on bir

---

[94] BOA, İ_RSM. 11 33 13 Ra 1318, ŞD.591 40 05.05.1318.
[95] Acun,a.g.e, , s. 31.
[96] Bahri Başyayla ile 20.10.2017'de yapılan mülakat.
[97] 1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi. Beşinci Madde: *Kasaba ve şehirlerde lâ-ekall elli hane bir mahalle i'tibâr olunub her bir mahalle bir kariye hükmünde bulunacaktır.*
[98] Şahin*, a.g.e, ,* C. 8, s.216-218,BOA. TD, Nr. 100, s.2- 11, Nr. 438, s. 703.; Ahmet Kankal, *XVI.Yüzyıda Çankırı*, Çankırı Belediyesi Yayınları Kültür Yayınları, Ocak, 2009, s.31.
[99] Türkoğlu (1999a), a.g.e, , s.21.
[100] Türkoğlu (1999a), a.g.e., s.471.

olarak gözükmektedir.[101] Mahalle sayısı olarak 1944 yılında on olarak belirlenmiştir. [102] Mahalle sayısının artışı nüfus ve göçle ilişkili olduğu gibi mahalle kavramı ve imar çalışmalarıyla da ilişkili olduğu söylenebilir.

Daha önce şehrin dışarıdan pek göç almadığını belirtmişti. Fakat özellikle Balkanlardan gelen bir göç dalgasının şehirde halk arasında Muhacir Mahallesi olarak bilinen bir mahalle oluşumuna yol açtığı bilinmektedir. Şehirden bağımsız ilk mahalle Hamidiye ismi ile Balkan Göçlerinden sonra Hıdırlık Tepesi ile Kara Köprü Bahçelerinin arasında kurulmuştur. (Eski Hastane veya Diş Hastanesinin yanında) Sözlü tarih çalışmalarında " Muhacir Mahallesi " olarak tarif edilen yerin "Hamidiye mahallesi " olduğu ve buranın Balkan Harbi sonrası büyük Balkan göçüyle Çankırı'ya yerleştirilenlere yapıldığı bilinmektedir. [103]

1869 yılında Çankırı'da bulunan mahalleler; Karataş, Mirahor (Emîr Âhur), Alacamescid- Şeyh Osman, Yoğurtçu, Yapar, Hoca İbrahim, Perdedâr, Hoca Bahşayış, Çukur, Halilağa, Debbağhane, Kayser (Kaysar) Bey, Hoca Elvan (Umur Fakih), Taşmescid (Bîmarhâne), Cami-i Kebir, İmaret, Çetence, Rum ve Ermeni mahalleleridir.[104]

1935 yılı kadastro haritasında şehirde yetmiş civarında sokak bulunuyordu. [105] Sokaklarla ilgili "aralık" tabiri de kullanılır. Bunların sayısı şehrin nüfus ve bayındırlık bakımından gelişimine bağlı olarak artmıştır. Şehrin sokakları arasında birçok Osmanlı şehrindeki gibi çıkmaz sokaklar da bulunmaktaydı.

---

[101] *Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı*, Çankırı Valiliği, Ağustos, 2012, s.64 (1938 yılında il geneli ile bilgiler içeren bir yayın tıpkı basım olarak yayınlanmıştır. İçerisinde il genelini içeren bilgi ve resimler vardır).

[102] *Çankırı*, 15 Mayıs 1944, s.2-3 Çıkan Mahalle Muhtarlıkları kanunu sebebiyle sayı düzenlenmiş ve sınırlar belirlenmiştir.

[103] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 20.12.2017 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması, şahsi arşivimizde bulunan 1944 yılına ait bir hava fotoğrafında o yıllara ait şehir merkezi ayrıntılı olarak gözükmektedir. Birçok yerin tespitini sözlü tarih çalışmalarında bu fotoğraf üzerinde göstererek teyit etme imkânı buldum. Bu tarihlerde Eşim Füsun Dolay'ın ailesi Bulgaristan'ın Tırnova kazasından göçmen olarak gelmişler ve burada verilen evlere yerleşmişlerdir.

[104] Kaynaklarda (Ömer Türkoğlu, 1999a, İlhan Şahin*,a.g.e. TDVİA* C. 8, s.216-218 ve Ahmet Kankal, *XVI.Yüzyıda Çankırı*, birbirine uyumlu olmayan isimler şunlardır. Küçük Minare Mescid-i Hatip, Hıdırlık, Hacı Musa, Kadı, Hanikah-ı Şeyh Hacı Bahaeddin ve Halil Ağa. Bu isimlerin diğerlerinde neden yer almadığı veya isim değişikliğinden kaynaklandığı tespit edilememiştir.

[105] Bu bilgiler ve sokak isimleri Çankırı Kadastro Müdürlüğünde 13.01.2017 günü incelediğimiz 29.05.1935 tarihli Çankırı Mahalleleri kadastro haritalarından alınmıştır.

1.3.7. Mescitler

Her mahallede kendi adını taşıyan ve ihtiyaçları mahalle tarafından veya mahalleli zengin bir kişi tarafından karşılanan mescit bulunmakta idi. Bu yerler sabahları erkek çocuklar tarafından öğleden sonra kız çocuklar tarafından Kuran öğrenme yeri olarak kullanılmıştır.[106] Bir kısmı yıkılmış ve yerlerine camii yapılmıştır. Çankırı'da ki mescit sayısı salnamelerde yıllara göre değişmektedir. XVI. Yüzyılda Çankırı Merkezde bulunan mescitler şunlardır. Ağa Mescidi, Alacamescit, Bimarhane Mescidi, Çukur Mahallesi mescidi, Hatip Mescidi, Hoca İbrahim, hoca Kasım, Kadı Mümin, Karataş, Kayser Beğ, Kutlu Beğ, Küçük Minare, Kürkçü-Kürekçi,Mehmet Beğ, Perdedar, Sermahfil, Türbe, Veled Hızır Danişmend, Yapıcılar ve yoğurtçu mahallesi mescitleridir. [107] 1869 yılı salnamesinde on dört camii ve mescit geçerken 1875 salnamesinde cami ve mescid sayısı yirmi dokuzdur. 1889 salnamesinde on altı dır. 1903 salnamesinde ise on cami ve on altı mescit geçmektedir. [108] Yüzyılın başında Çankırı'da bulunan ve en çok bilinen mescidler şunlardır: Alaca Mescit, Kasım Bey Mescidi ve Billur Bey Mescidi'dir. Mescitler arasında en çok bilineni şifahane ve Mevlevihane olarak da kullanılmış olan Taşmescid'dir. Şehrin batısında yer almaktadır. Günümüzde, restore edilmiş olarak Çankırı Karatekin Üniversitesi'ne devredilmiştir. Çankırı'nın en eski yapılarının başında gelmektedir.

1.3.8. Bahçeler ve Bostanlar

Evliya Çelebi Seyehatnamesinde Çankırı'yı şu sözlerle anlatır. *"Vâroşu vâsi-i fezade olup dört bin kadar bağlı, bağçeli ma'mür haneleri havidir."* [109] Ayrıca 1877 ve 1878 salnamelerinde "ve harici iki buçuk saat mümtedd bağ ve bağçelik .." 1882 - 1894 ve 1903 salnamelerinde "hariç-i şehrin iki buçuk saatlik mahallinde bağ ve bahçe vardır." şeklinde bahsedilmektedir. Şehrin kuzeyi ve güneydoğu kısımları

[106] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ve İsmail V. Çamahmetoğlu ile 20.12..2018 ve İsmail Vasfi Çamahmetoğlu ile 21.11.2016 yapılan sözlü tarih çalışması.
[107] Ahmet Kankal, a.g.e. s.181-186.Bazı mescitlerin varlığı ve yerleri konusunda tereddütler vardır.
[108] Ömer Türkoğlu (1999a), a.g.e, , s. 13-165-334-544.
[109] *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tab-ı: Ahmed Cevdet, İlk Tâb-ı, 3. C., ss. 250-251, Dersaadet'te. "İkdâm Matbaası", 1314, 1896, s. 250-251.

tamamen bahçeliktir. [110] En bilinenleri Karaköprü bahçeleri, Feslikan, Kenbağa (Kefenbaha) ve Çukur bostandır. [111] Buralar şehrin etrafında halkın sebze ve meyve ihtiyacını karşılamak üzere ekip biçtiği yerledir.

1.3.9. Mezarlıklar

Salnamelerde şehrin iki tarafında iki büyük mezarlık tarif edilir.[112] Bunlar Sarıbaba mezarlığı ile Kayabaşı Mezarlığı'dır. Kayabaşı Mezarlığı şu an yoktur. Belediye haritasında ayrıca Çatal Mezarlık adında şimdi olmayan Taşmescid yolunun sağ tarafında bir mezarlık olduğu görülmektedir.[113] Sözlü tarih çalışmalarımda konuşulan kişiler bir şehirde Gayrimüslim mezarlığının (Maşatlık) olduğunu duydukları söylenmiştir.[114] 1931 yılında belediye tarafından verilen bir arsa satış ilanında istasyonun batı bölgesinde yer alan krokide bir bölge maşatlık olarak gösterilmektedir. [115]

1.3. 10. Askeri Kışlalar, Birlikler ve Piyade Okulu

Şehrin tarif ve tanımlanabilir yerlerinden biri de onu sivillerin dünyasından kendi alanı içerisinde ayıran askeri binalardır. Askeri bölge adlandırmasıyla yapılan fiziki ayrımın içeriğinde de üniforma ve gündelik hayatlarıyla sivillerden ayrılan bir varlık alanındaki askerler bulunmaktadır. Askeri Kışla yeri şimdiki Orman İdaresinin yerinde idi. Kışla binası ortada avlusu bulunan dört taraflı ve bodrumu olan iki katlı bir binaydı.[116] Modern mimarı örneklerinden olan bu yapıların yanı sıra askeri birliğin varlığı kenti oluşturan farklılıkların bir görüntüsü olarak Çankırı şehri için uzun yıllar anlamlı bir yere sahip olacaktır. Eski kışla binası Piyade Okulunun 1944 yılında Çankırı'ya taşınmasıyla değişecektir. Hacettepe'sinde bir kışla yapılmıştır.

---

[110] Ömer Türkoğlu (1999a), a.g.e, , s.216,308, 437, 544.
[111] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 20.12.2017 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması,
[112] Ömer Türkoğlu (1999a), a.g.e, , s.541.
[113] Yüksel Özgen, *Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Araştırma Merkezi Arşiv Kataloğu*, s.7.
[114] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 20.12.2017'de yapılan mülakat.
[115] *Çankırı*, 21 Mart 1931, s 4.
[116] *BOA,* ML EEM 00934_00018_009_001 Askeri kışla; EK-11.

Eski kışla binası Birinci Dünya Savaşı esirleri için de kullanılmıştır.[117] [118] Yeni yapılan kışla hala yerinde durmaktadır. Cumhuriyet devre modern yapı örneklerindendir.

Bu bölümde yukarıdaki başlıklar altında ele altığımız fiziki mekanlar ve tasarımı modernleşmenin göstergelerindendir. Ayrıca bu yerler şehir halen istikamet tayininde kullanılan nirengi noktalarıdır. Halk arasında yaşları ne olursa olsun yerli vatandaşlar, özellikle yaşlılar bir yeri tarife şehre yeni eklenen yerler hariç olmak üzere bu noktalardan başlamaktadırlar. Bu yerler arasında ortadan kalkanlar olsa bile yer belirtirken kullanıldıkları bilinmektedir. Mesela "Eski Muhacir Mahallesinin olduğu yerdeydi "gibi sözler yaygındır.[119] Belirgin noktalarla ilgili bu bölümde kısa bilgi verirken, ileri bölümlerde ayrıntılı bilgi de sunulacaktır.

1.4. Demografik, Sosyal ve Ekonomik Durum

Çankırı üzerine sosyal ve beşerî bilimleri arasında yapılan çalışmanın azlığı beraberinde incelediğimiz dönem itibarıyla sınırlı sayıdaki veriyle hareket edebileceğimizi gösteriyor. Bu veride daha çok nüfus sayımları, yıllık, salname türünden eserlere yansıyanlardır. Tarihsel bağlantı, süreklilik ve değişimin izlenmesi şehrin birçok açıdan durağanlığıyla birlikte değerlendirildiğinde imkânları sınırlı bir araştırma alanı bırakmaktadır. Değişimin nispeten azlığı araştırma için kolaylık sağlarken genellemelere müracaatı zorunlu kılmaktadır. Çankırı merkezi ülkenin geneli üzerinden değerlendirildiğinde birçok açıdan değişim ve gelişmenin dışında kalmıştır. Vilayet nüfusu olarak yaklaşık yüzyıldır aynı kalması onu ülkenin genel nüfus artışının dışında tutmuştur.[120] Merkezdeki büyüme genel nüfusa göre rasyonel gerekçelerle veya doğal sonuçlarla açıklanabilir. Çevrenin merkezle bütünleşme imkanları sağlanamamış olması ili idari bir birim olmanın ötesinde birey ve toplum

---

[117] N.Betül, Çelik, *I.Dünya Savaşı'nın Bir Başka Yüzü Çankırı Esir Garnizonu*, Çankırı Valiliği V. Bilgi Şöleni Bildirileri, Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010, s.397-410.
[118]Yüksel Özgen, *Arşiv Belgelerine Göre Hollanda Büyükelçiliğinin Çankırı'daki Esirlere Gönderdiği Yardımlar,* Çankırı Valiliği V. Bilgi Şöleni Bildirileri, Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010, s.411-418.
[119] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 20.12.2017'de yapılan mülakat.
[120] Emine Nur Kırımlı, *Çankırı'da Kentleşme ve Kentlileşme Dinamikleri,* Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2012, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 32-36.

açısından yaşanabilir bir şehir olmanın dışında bırakılmıştır. Çankırı aşağıdaki nüfus verilerinden anlaşılacağı üzere etnik ve dini açıdan homojen bir görüntüye sahiptir. Genel olarak Türklerin göçebe veya konar-göçer kimliği vurgulansa da Çankırı ve çevresinin uzun yıllar öncesinde homojenliği belirleyen Türk kökenli halk tarafından iskân edildiği anlaşılmaktadır. Göç ve işgallere maruz kalmamış olması onun yüzyıllar öncesine götürecek kültürel değerleri yaşatabilme kapasitesini artırmıştır. Türk dilinin erken dönem örnekleri, halkın İslam anlayışının Anadolu şehir ve kırsal alanını manevi gücü yüksek aktörlerinin hatıralarını diri tutabilmiştir. Kültürel değişmeyi hızlandıracak ticari faaliyetin sınırlılığı, göç almamış ve işgale uğramamış olması Çankırı şehri ve ilçelerinde sosyal yapının ana unsurlarından olanın aileyi gündelik hayatın merkezine oturtmuştur. Dış etkenlerin oluşturabileceği müdahalenin sınırlı olması aile kuruluşunu ve gündelik hayatın pratiklerini belirleyen folklorik değerleri geçmişten incelediğimiz döneme kadar getirmiş olmalıdır. Nitekim *Çankırı Tarih ve Halkiyatı* [121]adlı eserde yaren örgütlenmesini de içine alan Ahilik anlatısı[122] Çankırı'nın bahsettiğimiz açıdan önemini gösterecek benzerine ulaşamadığımız verilere sahiptir.[123]

Ankara'nın başkent oluşu Çankırı merkezinin kırsalla olan ilişkisini tarım ürünleri düzeyinde dahi bozacak bir sonuç doğurmuştur. 20. Yüzyıl öncesinde uluslararası ticaretin parçası durumundaki tiftik üretiminin pazar bulunmasında Ankara'nın rolü vardı[124], fakat gündelik ihtiyaçları karşılayan yiyecek içecek tarzı ürünlerin kırsal ve şehir merkezi arasındaki döngüsel ilişkinin odağı Ankara'nın cazibesiyle bozulacaktı. Geleneksel zanaatkar, küçük ölçekli işletme, tarımsal pazarlar, yeni doğan iş türleri, şehri besleyen akışın yönünü değiştirmiştir. Yine de savaş sonrasında şehir her yönden bir hareketliliğin içinde kendini bulurken iş sektörleri de değişmeye başlamış, inşaat ve nakliye işlerinde artış olmuştur. Kültürel reformlar, sağlık politikaları, askeri garnizon, tren hattının açılması Çankırı'da sosyal, ekonomik,

---

[121] Hacı Şeyhoğlu Hasan Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı,* Yayıma Haz. Ercan Şen, Editör. Ali Birinci, Okuyan Adam Yayınları, Ankara, 2002.
[122] Hacı Şeyhoğlu Hasan Üçok, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı, Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı,* Okuyan Adam Yay., Ankara 2002, s.35-118.
[123] Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal Üçok, *Görüp İşittiklerim*, Editör: Ali Birinci, Okuyan Adam Yay., Ankara 2002.
[124] Erman Temur, *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı Tükenen Bir Zenginliğin ve Çöken Bir Sanayinin Tarihsel Öyküsünden Kesitler*, ATO Yayınları, Ankara 2003; Gülay Webb Yıldırmak, *XVIII. Yüzyılda Tiftik İpliğinin Osmanlı-İngiliz Ticaretindeki Yeri*, Doktora Tezi, Ankara 2006.

kültürel değişmenin itici unsurları olmuştur. Cumhuriyet sonrası hareketlenen okullaşma oranı eğitimli insan ve eğitim almak isteyen insan sayısını artırmıştır. Eğitim kurumlarının kısıtlılığı ve eğitimli insanların çalışabileceği iş alanlarının sınırlılığı şehri terk etmenin nedenlerinden biridir. Benzer bir sonuç tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsal alanda meskûn ahali içinde geçerlidir. Modern eğitim süreçlerinden geçmeyi gerektirmeyen iş alanlarında, tarım işçisi modern işçiye dönüşme konusunda sıkıntı çekmeyecektir. Yakındaki kasaba ve şehir merkezleri köylünün ürettiği ürünlerin pazar alanıyken, pazarın yönü büyük şehre doğru kaymıştır. Köylü ürettiğinin karşılığında gündelik hayatını sürdüreceği malzemeyi bu merkezlerden alarak şehir merkezleriyle döngüsel bir ilişkiye giriyordu. Otel, han, lokanta gibi yapılarsa bu ilişkinin bir anlamda lojistiğini sağlıyordu.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında birçok anlamda hareket kazanan Çankırı özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında bu hareketliliği bahsettiğimiz nedenlerle ilişkili olarak kaybedecektir. Maden, sanayi, ulaşım gibi kaynaklara sahip olmaması onu askeri garnizon gibi tüketim merkezlerinin sun'i katılımıyla gündelik hayatın ihtiyaçlarını karşılayabilecek üretim ve ticari faaliyete mahkûm etmiştir. İstanbul odaklı göç merkezi başkent oluşuyla Ankara'ya, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren endüstri şehirlerine dönüşerek büyüyen Zonguldak, Karabük ve Kırıkkale gibi endüstriyel gelişmeyle icat edilmiş şehirlere yöneltmiştir. Tarım ekonomisinin gündelik ihtiyaçlarla sınırlı olması, ziraata müsait arazilerin azlığı, üretim biçiminin sanayi toplumu öncesi özellikler göstermesi, ticaretin içe dönük oluşu sermaye birikimini engellemiştir. Özellikle ilçelerle kurulan ilişkinin coğrafi şartlar ve ulaşım dengesizliğini de dikkate aldığımızda bürokratik olmanın ötesine geçememesi şehir merkezini çevreden beslenmesini sağlayacak unsurların kaybı olmuştur.

Yukarıda bahsi geçen homojen toplumdan kasıt kültürel, sosyolojik ve tarihsel referansları itibarıyla birbiriyle diğer şehirlerde olduğundan çok daha fazla ortaklığın olduğu bir topluluktur. Aşağıda verilen nüfus bilgilerinden anlaşılacağı üzere merkez nüfusu hemen hemen tamamıyla Türklerden oluşmaktadır ki bu durum homojenliğin göstergelerindendir. İş bölümü ve üretim-tüketim ilişkileri birbiriyle benzer özellikler gösterir. Balkan göçmenlerinin de Türk olduğu kabul edildiğinde homojenliği gösteren veriler Kıpti olarak geçen az sayıda vatandaşla istisnai durumu

bozmamaktadır. Ayrıca bunların gündelik hayatın pratikleri anlamında Türklerden ne derece ayrılmış olabileceği de tartışmaya değer bir sorudur. Modern toplumsal sınıfların en belirgin unsuru olan işçi sınıfını oluşturacak kurumsallaşma olmaması bu homojen toplumu birbiriyle basit düzeyde alışveriş yürüten köylü ve şehirli gibi geleneksel ayrımların ötesine götürememiştir. Kamu hizmetini yürüten bürokratik kurumların varlığı da toplumsal sınıfların nicelik ve niteliğiyle doğru orantılıdır. Çankırı'nın homojen yapısının referansları etnik ve dini açıdan Sünni Türk kimliğiyle örtüşmüştür. Cumhuriyetin ideolojik kurgusuyla mütenasip asriliğin kültürel referanslarıyla uyumu bunları sağlayabilecek ekonomik temellerin yoksunluğundan kaynaklı nedenlerden dolayı sonraki yıllarda da belirgin olacak şekilde sağlanamamıştır.

Küçük Tüccar, Zanaatkar, otel, han, lokanta, kahve gibi içe dönük hizmet sektörüyle uğraşanlar, merkezde yaşayıp köylülükle temel ihtiyaçlar bağlamında ilişkisini kesmeyen memur ve işçiler, dışarıdan gelen memurlar, sivil ve askeri bürokrasi merkezin temel unsurları olmuştur. Sinema, tiyatro, kitapevi, spor müsabakaları gibi modern kültürle ilişkili gündelik hayat pratikleri bütün ülkeyi saran ideolojik hareketlilikten nispeten payını almıştır. Şehirde bir kitapevi, yayınevi ve kayda değer bir kütüphane bulunmayışı kültürel ihtiyacın bilgiyle ilişkisini göstermektedir. Basının yükselişi ise diğer yayın faaliyetlerine ancak Halkevi vasıtasıyla geçici bir dönem etki yapmıştır. Aşağıda verilecek olan nüfus istatistikleri, ticaret ve esnaf organizasyonu yaptığımız tespitleri daha netleştirecektir.

1.4.1. Çankırı Nüfusu ve Nüfus Sayımları

Çankırı günümüzde merkez nüfusu itibarıyla Türkiye'nin en az olan illeri arasında bulunmaktadır.[125] 20. Yüzyıl başlarına gelindiğinde Anadolu kentleri içerisinde ülkenin demografik gelişimiyle doğru orantı gösterirken Cumhuriyet devrinde Çankırı nüfusunda değişmenin bir durağanlık içerdiği görünmektedir. Bu sonucun ortaya çıkması şehirlerin bulunduğu coğrafi konum ulaşım, sanayileşme ve üretimle birlikte düşünülebilir. Vilayet nüfusu olarak bakıldığında 1927 sayımıyla aradan

[125] https://www.nufusu.com/ (Erişim Tarihi: 17/07/2018) Çankırı 81 il içerisinde nüfus açısından 73 ncü sıradadır.

geçen yaklaşık 90 yıla rağmen 50 bin kişilik bir artış olmuştur. Şehir merkezinde bugünkü nüfusa göre artış oranı yüzde yüzü bulmuştur. Aşağıdaki veri ve tablolardan anlaşılacağı üzere Çankırı merkezin nüfus artışı dışarıdan göç almadığı için kendi içinden artış göstermiştir. Vilayet geneline bakıldığında ise nüfusun göç vermesinden kaynaklı olarak azaldığı bilinmektedir. Çankırı merkezi daha önce belirtildiği gibi çevre ilçelere cazip gelecek imkânlar ve ulaşım ağının buluşma noktasında değildir. Dolayısıyla nispeten uzak ilçelerde meskûn ahalinin göçleri endüstriyel gelişmenin başladığı ve işgücüne ihtiyaç duyulduğu farklı illere yönelmiştir.[126]

Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Kızılırmak ile Batı Karadeniz ana havzaları arasında yer alan Çankırı, 40° 30' ve 41º kuzey enlemleri ile 32° 30' ve 34º doğu boylamları arasında yer almaktadır. Şehir bugünkü incelediğimiz dönem itibarıyla bazı değişiklikler olsa da hemen hemen aynı idari birimlere bağlı coğrafyalarla sınır olmuştur. Batısında Bolu, Kuzeybatısında Ovacık ve Eskipazar gibi Çankırı'dan ayrılma ilçelerin dâhil olduğu Karabük, Kuzeyde Kastamonu, Doğuda Çorum ve Güneyde Ankara ile Kırıkkale'dir. Karabük ve Kırıkkale 1990 sonrasında ilçe olmuşlardır. Çankırı'nın Osmanlı sancağı olduğu dönemdeki bazı kaza ve nahiyeler bugün sınırları dışındadır. Denizden yüksekliği 723 metre olup, ülke topraklarının %o 94'lük bölümünü oluşturan toplam 7388 Km²'lik bir alana sahiptir. Çankırı topraklarının yaklaşık %60'ı dağlar ve tepelerden oluşmaktadır. Çankırı'da Kızılırmak Havzası dışında tarımsal çeşitliliği ve zenginliği gösteren ovalar bulunmamaktadır. Kızılırmak ilin sınırları içinden geçse de merkezin dışındadır. Çevresinden geçen büyük bir akarsu bulunurken kayda değer büyüklükte bir göl bulunmamaktadır. Dolayısıyla Çankırı'da göl, nehir ve ova gibi coğrafi etkenlerin belirlediği sosyal, ticari, kültürel bir yapılanma söz konusu olmamıştır. Ekonomik yaşamda geleneksel tarıma dayalı üretim biçimi sürmüş, buna bağlı olarak önemli bir nüfus hareketliliği olmamıştır.

Çankırı Osmanlı Klasik dönem idarî teşkilâtında Anadolu eyaletine bağlı bir sancak merkeziydi. 1521 tarihli Tahrir Defteri'ne göre merkez kazadan başka sekiz kazası vardı. Bunlar Koçhisar, Milan, Kurşunlu, Çerkeş, Tosya, Kargu, Kalecik ve

[126] Çerkeş, Kurşunlu, Orta İlçelerinden Karabük ve Zonguldak illerine, Merkez, Yapraklı, Eldivan ve Kızılırmak ilçelerinden Kırıkkale ve Ankara illerine göç etmişlerdir.

Karipazarı kazalarıydı.[127] Daha sonra bunlara Keskin nahiyesi de ilâve edildi. Muhtemelen XIX. yüzyıla kadar bu durumunu koruyan sancak 1846'da Kastamonu vilâyetine bağlanmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında, V. Cuinet'e göre, merkez kaza ile birlikte üç kaza (Çankırı, Kalecik, Çerkeş), yedi nahiye (Koçhisar, Şabanözü, Tuht (Yapraklı), İnallı-Ballı (Kızılırmak), Karacaviran, Ovacık, Bayındır) ve 714 köyü bulunuyordu. [128] Bağlı ilçeler de tarih sürecinde sürekli değişiklikler olmuştur. Örneğin. Tosya, İskilip, Kargı, Keskin ve Kalecik kazaları çeşitli kayıtlarda Çankırı'ya bağlı görünmektedir. Belirli dönemlerde bu kazaların bağlılıkları komşu diğer vilayetlerde olduğu görülmektedir. Şimdi ilçe olan bazı yerler ise nahiye veya köy olarak geçmektedir. Çerkeş geçmişten bugüne kadar bağlılığını sürdüren kazasıdır. Çerkeş, nüfus bakımından diğer kazalara nispeten büyüktür, ulaşım imkânları açısından yol geçen bir mevkidedir, fakat sancak merkezine uzak bir yerdedir.

19. Yüzyıl içerisinde Çankırı merkez nüfusu ile ilgili ilk kayıt 1831 yılına aittir. Toplam Sancak nüfusu bu kayıtlarda 50.586 neferan olarak verilmektedir. Bu sayımda sadece erkeklerin esas alındığı unutulmamalıdır. Ayrıca Kalecik, Keskin, Tosya ilçeleri de " Kengırı Sancağının havi olduğu kaza ve kurasında " sayılmaktadır. *" Kaza-i mezkurede matlubu âliye muvafık mim vazolunan neferen 3.091 ayrıca Liva-i mezkûr kazalalarında mütemekkin sağir ve kebir reayanın miktarı rüus 447 " olarak verilmiştir.* [129] Rüus'dan Gayrimüslim olanlar kastedilmekte olup Ermeni ve Rum olarak ayırım yapılmamıştır. Cuinet'in seyahatnamesinde Çankırı'nın genel nüfusu 167.629 kişi olarak verilmiştir. Bu nüfusa geçici olarak bulunan 172 Ermeni ve 400 Müslüman'ı ekleyerek 168.201 olarak belirtmektedir.[130] Şehir merkezi nüfusunu geçici bulunan 506 kişi ile toplamda 16.038 kişi olarak vermektedir.[131]

[127] Kankal, a.g.e. s.20.
[128] Cuinet, a.g.e., s. 539.
[129] Prof. Dr. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet istatistik Enstitüsü, Devlet istatistik Enstitüsü Matbaası, 1997.
[130] Cuinet a.g.e., s.543.
[131] Cuinet.a.g.e., s.552.

Tablo 1.1: Vital Cuinet'e göre 20. Yüzyıl Başlarında Şehir Nüfusu

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslümanlar	8.031	6.515	14.546 kişi
Yunan Ortodokslar	400	380	780
Ermeniler	164	142	366
Toplam	8.595	7.037	15.582 kişi

20. Yüzyıl başlarındaki merkez nüfusunu gösteren bu rakam ilk nüfus sayımını içeren 1831 tarihli deftere göre düşünüldüğünde ülkenin genel nüfus artışıyla doğru orantılı görünebilir. Asrın başlarındaki Çankırı 1927'deki nüfus sayılına göre pek artış göstermemiştir. Hatta genel nüfus sayımıyla aynılık gösterirken 1831 tarihli nüfus defterlerinde sayının üç katı bir artış yaşanmış bu ise dünya nüfus artışıyla paralellik olmadığını gösterir. Başka bir kayıtta 1914-1923 yılları arasını gösteren grafikte Çanakkale, Gümüşhane, Tokat, Kırşehir ve Trabzon illeri ile Çankırı'nın nüfus yoğunluğun aynı olduğu görünmektedir.[132]

20. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan savaşlar şehirlerdeki nüfusun özellikle erkekler açısından azalmasına yol açmıştır. Bu durum Cumhuriyet'in sorunu haline gelmiştir. Bunun yanında sıtma, frengi, trahom, kolera, verem gibi salgın ve bulaşıcı hastalıkların sık karşılaşıldığı bir durum söz konusudur. Ülkenin sahip olduğu geniş topraklara rağmen siyasi, sosyal, ekonomik, askeri ve toplumun diğer tüm müesseselerine ilişkin girişilecek olan yatırımlara kaynak sağlayacak insan varlığını devlet tam olarak bilememekteydi. Şehirlerin nüfuslarını bilinmemesi nedeniyle başta sağlık ve eğitim gibi politikalar yeterince geliştirilememiş, yeni nüfus sayımı yapılması kararı alınmıştı. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı bu açıdan ayrı bir önem arz etmektedir.[133]

Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı 28 Kasım 1927 yılında yapılmıştır. Çankırı'nın 1927 yılı nüfus sayım bilgileri ile ilgili olarak burada iki ayrı kaynak incelenmiştir. Bu kaynaklardan biri 1928 tarihli İstatistik Müdüriyeti

[132] BCA 030 10 00 00 25 145 2 2.
[133] Mustafa Köse, *1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi,* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2010, s. 7, 183.

yayınlarındandır. Burada verilen toplam nüfus: 156.588,[134] Diğer kaynakta nüfus 157.219 olarak verilmiştir. [135] İkisi arasında 631 kişi fark vardır. Bunun geçici nedenlerle başka yerlerde olanların dahil edilmesinden kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir. Bu nüfus sayımında Ilgaz ve Çerkeş Çankırı'ya bağlı ilçelerdendir. Çankırı merkez nüfusu 8.847 (köyleri ile 73.583), Ilgaz 1.801 (Köyleri ile 34008), Çerkeş 3.261 (köyleri ile 48997)kişidir. Vilayet toplam nüfusu ise 157. 219 kişidir. Vilayetin yüzölçümü: 8665 km2, nüfus yoğunluğu %18,1 kişi/km2 ve bağlı birim adedi 467 (nahiye ve köy)dir. [136]Çankırı'da her 1000 erkeğe 1226 kadın düşmektedir. Bu rakam Türkiye ortalamalarının üstünde olduğu gibi ilk sıralamada on üç vilayet arasına girmektedir. Bunun nedeni savaşların getirdiği sonuç olmalıdır.[137]

Okumak (nüfus istatistiklerinde bu deyim kullanılmıştır) bilenlerin oranı erkeklerde %10,84 (Türkiye Ortalaması 12.99), kadınlarda 1.23 (Türkiye Ortalaması 3.67) tür. Toplamda ise okuma bilenlerin %5,28 (Türkiye Ortalaması 8.61) dir. Yazma oranı bunun içinde olup olmadığı bilinmemektedir. Bu oranın çok düşük olduğu ve ülke ortalamasının da altındadır. [138] Nüfusun %69,27 'i ziraatla uğraşmaktadır. Sanayi ile uğraşan oran %3.22 ve ticaret ile uğraşan nüfus 2.41 dir. [139] Bu oranlar Çankırı'nın büyük kısmının tarımla uğraştığı ve bununla geçimini sağladığını göstermektedir.
Bu nüfus sayımında çıkarılan 1003 sayılı kanunla tüm evlere (köyler dâhil) kapı numarası ve sokaklara isim verilmiştir. Numara verilme işi belediye olan yerlerde belediyelerce ve diğer yerlerde vali ve kaymakamların görevlendireceği kişilerce yapılacaktır. İlk defa kapılara numara levhası çakılmıştır. [140] Sokaklar esas alınarak bina cetvelleri hazırlanmıştır. [141] Nüfus sayımı için sayım memurları görevlendirilmiş, sokağa çıkma yasağı uygulanmış ve uygulama için talimatları

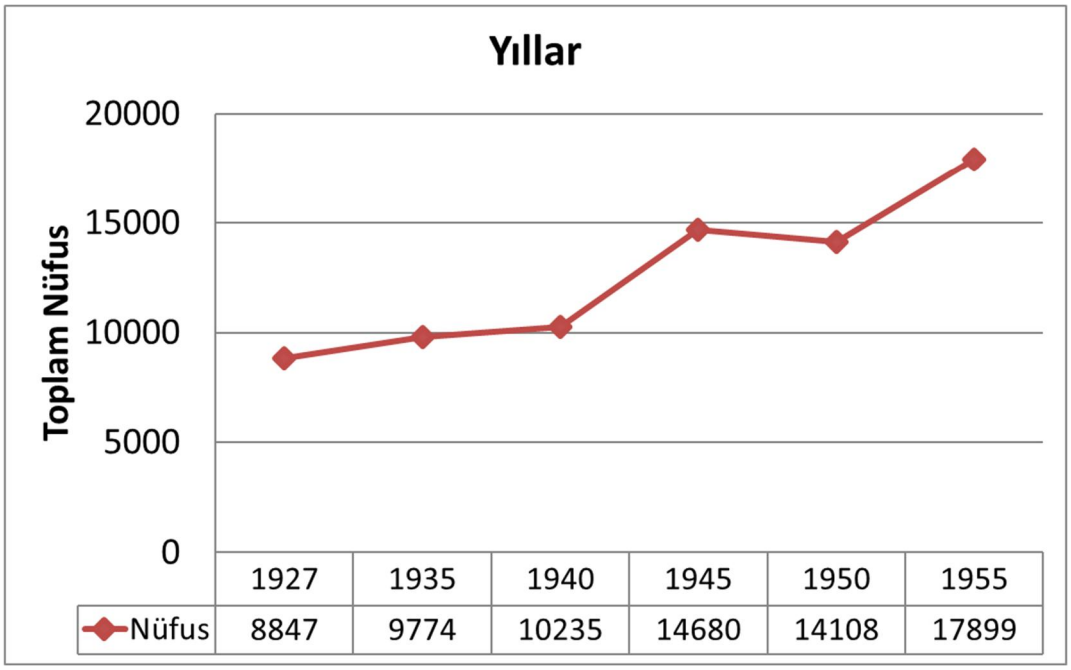
---

[134] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler itibariyle Türkiye Nüfusu,* Merkezi İstatistik Müdiriyeti Umumiyesi Neşriyatından, 1928, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.
[135] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller, Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili,* 1929, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, Ankara, s.92
[136] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*,a.g.e, , s.12.
[137] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, **a.g.e**, s.18.
[138] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, a.g.e, s.22.
[139] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri,* a.g.e., s.27-28.
[140] *Resmi Ceride* s.587, 20. 04.1927, 1003 sayılı kanunun kabul tarihi 10.04.1927, Resmî Gazete internet sitesi https://www.resmigazete.gov.tr/ sahifesinden ulaşılmıştır. (Erişim Tarihi: 13/04/2018)
[141] Köse, a.g.t., 2010, s. 33.

yayınlanmıştır.[142] Şehre sayım ile ilgili ilanlar asılmıştır. Çankırı gazetesinde sayım öncesinde duyurular yayınlanmıştır. [143] Nüfus sayımları ve bununla beraber şehir merkezini dizayn eden düzenlemeler kimlik, vatandaş, millet gibi kavramlara modernleştirici bir anlam yükleme süreciyle ilişkilidir.

Çankırı nüfus sayımında dikkat çeken kayıtlardan birisi mâlül oranının ülke geneline kıyasla yüksek olmasıdır. Malül oranı 1.62 civarındaydı. Bu oranın yüksek çıkmasını akraba evlilikleri, sağlık hizmetlerinin yetersizliği, savaşlar gibi nedenlere bağlı olduğu söylenebilir. [144]Çankırı merkez nüfusunun araştırdığımız zaman dilimindeki gelişimi aşağıda verdiğimiz çizelgede görülmektedir. 1940- 1945 yılları arasındaki artış diğer yıllara oranlar fazladır. Bu durumun ilk sebebi II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile askerde olanların şehre geri dönüş yapması ve diğeri de Piyade Okulunun Çankırı'ya gelişiyle asker ve ailelerinden kaynaklı bir artışın söz konusu olmasıdır. Bu dönemde Piyade Okulu bina inşası bitmiş ve savaş sebebiyle eksik kadrolar tamamlanarak tam olarak eğitime başlamıştır.

Tablo 1.2: Şehir Merkez Nüfusunun Yıllara Göre Seyri

[142] Köse, a.g.t., s.36.
[143] Çankırı, 28 Eylül 1927, s.1.
[144] *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri*, a.g.e, , s.30,118.

1935 yılı nüfus sayımı 20 Ekim Pazar günü yapılmıştır. O tarihte Çankırı'ya bağlı ilçeler Çerkeş ve Ilgaz'dı. Çankırı merkez nüfusu: 4.902 (%50,2) erkek, 4872 (%49,8) kadın olmak üzere toplam: 9.774 kişidir. Yüzyılın başından beri Çankırı merkezde bir artış olmadığı söylenebilir. İl genel nüfusu ise 177.587 dir.[145] Merkez ilçeye bağlı nahiyeler; Kızılırmak, Orta, Şabanözü, Yapraklı'dır. Çerkeş ilçesine bağlı nahiyeleri; Atkaracalar, Eskipazar ve Ovacık'tır. Bugün ilçe statüsünde olan Kurşunlu ise Ilgaz'a bağlıydı. Çankırı şehir merkezi nüfusunun yaş itibariyle dağılımı şöyledir. 0-24 %49,1, 25-49 %36,0, 50-74 %13,6, 75 ve yukarısı %1,3 dür. Nüfusun yarısına yakını 25 yaşın altında olması dikkat çeken en önemli husustur. [146]

Nüfusun 97.7 sağlam %2,3' ü görünür sakatlığı olanlardır. Nüfusun %45,9 bekar, %44,4'ü evli, %9,0'ı dul, %0,6'ı boşanmış, %0,1'i bilinmemektir. [147] Okuma yazmak bilen %36,4, sadece okuma bilen 0.5, okuma yazma bilmeyen %63,1 dir. 1927 nüfus sayımına göre okuryazarlık oranının iki katından fazla arttığı görülmektedir.

Bu sayıma göre Çankırı merkezinde dördü kadın olmak üzere on üç Gayri Müslim bulunmaktadır. Bunların dördü Ortodoks, ikisi Katolik ve yedisi Protestan mezheplerine bağlıydı. Ana dil itibarıyla yapılan sayıma göre erkek nüfus arasında Almanca 2, Arapça 1, Gürcüce 2, Bulgarca 2, Kürtçe 1, Macarca 1 kişi tarafından beyan edilmiştir. Kadın nüfusu içerisinde sadece bir kişi ana dil olarak Rusçayı beyan etmiştir. Türkçeden farklı ana dil beyan edenlerin Kürtçe, Gürcüce dışında kalanların dilleri tabiiyetinde oldukları ülkeyle ilgilidir. Dil kısmında farklı beyanda bulunmayan Yugoslavya tabiiyetinde olan üç erkek iki kadın vardır. [148]

Sayım sonuçlarında yüz atmış bir kişinin doğum yerinin başka ülkeler olduğu görünmektedir. Bu ülkeler Çekoslovakya 1, Suriye 8, Arnavutluk 1, Romanya 1, Almanya 2, Macaristan 1, Yunanistan 32, Bulgaristan 18, Rusya 7 ve Yugoslavya 18'dır. Bunların çoğunluğu Balkan göçmenleridir. Bir kişi Hicaz doğumludur.[149]

---

[145] *1935 Genel Nüfus Sayımı*, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 20 İlkteşrin, Katî ve mufassal neticeler Çankırı Vilayeti, C. 14, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937, s.5.
[146] *1935 Genel Nüfus Sayımı* a.g.e., s.17.
[147] *1935 Genel Nüfus Sayımı*, a.g.e., s.21.
[148] *1935 Genel Nüfus Sayımı*,a.g.e, ., s.21.
[149] *Genel Nüfus Sayımı*, *Kati ve Mufassal neticeler, 20 İlkteşrin 1935, Çankırı Vilayeti,* a.g.e., s.23

Çankırı genel nüfusu içinde önemli bir sayıyı göstermemektedir, fakat şehrin farklılıkları barındıran yapısına dâhil olmaları ve dikkat çekicilik yaratmış olmaları muhtemeldir.

1940 Nüfus sayımı da 1935 sayımı gibi 20 Ekim Pazar tarihinde yapılmıştır. [150] 1940 Tarihinde Çerkeş ve Ilgaz olmak üzere Çankırı'ya bağlı iki ilçe vardır. Bu sayımda Kızılırmak, Orta, Şabanözü, Yapraklı merkeze, Atkaracalar, Eskipazar, Ovacık Çerkeş'e ve Kurşunlu Ilgaz'a bağlı nahiyeler Çankırı'nın idari birimleridir. Çankırı merkez nüfusu 4.868 erkek (%47,6), 5.367 (%52,4) kadın olmak üzere 10.265 kişidir. İl genel nüfusu 183.782 dir.[151]

1945 sayımı 21 Ekim Pazar günü yapılmıştır. [152] Çankırı'ya bağlı ilçeler Çerkeş, Ilgaz, Kurşunlu ve Şabanözü olmak üzere dörde çıkmıştır. Çankırı merkez nüfusu 8.829 erkek (%60,1), 5.851 (%39,9) kadın olmak üzere 14.680 kişi olarak kaydedilmiştir. İl genel nüfusu 183.782'dir. Buradaki dikkat çeken husus erkek nüfusundaki dikkat çeken artıştır. 1940 yılında yapılan bir önceki sayıma göre artış 3961 kişidir. Bu artışın daha önce belirttiğimiz gibi; ilk sebebi II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile askerde olanların şehre dönüşü ve diğeri de şehre Piyade Okulunun taşınması ile gelen asker ve ailelerinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Piyade okulu binası bitmiş ve savaş sebebiyle eksik kadrolar tamamlanarak tam olarak eğitime başlamıştır.

Bu sayımda il genel nüfusu 197.356 olarak tespit edilmiştir. Çankırı merkezde 1.000 erkeğe düşen kadın sayısı 967, il genelinde 1.083dir.[153] İl merkezinde erkeklerin % 69'u , kadınların %41'i okuma ve yazma bilmektedir.[154] İl genelinde ise erkeklerin % 38'i, kadınların % 10.5'i okuma yazma bilmektedir. Ülke geneli ile karşılaştırıldığında bir yükseliş yaşanmasına rağmen (E:%43.7 K:%16.8)

---

[150] *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, *Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler itibariyle nüfus ve yüzey ölçü.*
[151] *20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı*, a.g.e. s.13.
[152] *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı,* Türkiye Nüfusu Yayın no:286, C. No: 65, Aralık, Ankara 1950.
[153] *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, a.g.e., s.82.
[154] *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayım*, a.g.e., s.198.

ortalamanın altındadır. 369 erkek ve 202 kadın olmak üzere 571 kişi başka ülkelerde (Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya) doğanlardır. [155] Çankırı merkez de sakat sayısı 58 kadın ve 58 erkek olmak üzere 116 kişidir. İl genelinde sakat sayısı 1094 erkek ve 1134 kadın olmak üzere 2228 kişidir. [156]

1950 sayımı 22 Ekim 1950 Pazar günü yapılmıştır. 1950 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre Çankırı ülke genelinde elli üçüncü sıradadır. Bu tarihte Çerkeş, Ilgaz, Kurşunlu, Eskipazar ve Şabanözü ilçedir. [157] Dört ilçeye bir de Eskipazar eklenmiştir. Çankırı merkez nüfusu 7.657 erkek (%54), 6.451 (% 46) kadın olmak üzere 14.108 kişidir. [158] İl genel nüfusu 197.356 dir. Az da olsa azalmanın sebebinin göç olduğunu değerlendiriyoruz. Özellikle Karabük'te açılan fabrika genç nüfusu oraya çekmiştir. Göçlerin daha sonra artarak devam ettiği İstanbul ve Ankara olmak üzere başlıca iki büyük şehre yöneldiği bilinmektedir.

1.5. Evlilik-Boşanma ve İlk Medeni Nikâh

Evlilik kurumu geleneksel kültürün bir ürünü olarak ritüelleriyle varlığını sürdürmüştür. Bu konuda istatistik verilere 1940'lı yılları içine alacak şekilde ulaşılabilmiştir. Yıllara göre il merkezi ve ilçe merkezlerindeki evlenme ve boşanma sayıları şu şekildedir. [159]

[155] *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı,* a.g.e., s. 8.
[156] *21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı*, a.g.e., s. 7-8.
[157] *22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı,* Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler itibariyle Nüfus, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No; 359, s.35.
[158] *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu*, Yayın No: 410, İstanbul, 1961, s. 70.
[159] Türkiye İstatistik Yıllığı 1950 C. 18, Yayın No: 328, Ankara, s.53.

Tablo 1.3: 1939-1945 Yıllarına Ait Evlenme Boşanma sayıları [160]

Yıl	Evlenme	Boşanma
1939	-	20
1940	-	15
1941	-	42
1942	-	19
1943	-	18
1944	221	32
1945	239	68
1946	183	46
1947	248	53
1948	228	59

Yürürlüğe giren Medeni Kanun gereğince ilk medeni nikah 27 Teşrinisani Kasım) 1927 tarihinde kıyılmıştır. Nikahı kıyılan çift Hoca Bahşayış Mahallesinden Kıyıcıoğlu kızı Huriye Hanım ve Hacı Mustafa Oğlu Abdüsselam Efendi'dir. İlk olması haber değeri katmıştır. Haber Çankırı Gazetesinde şu şekilde yer almıştır.

> *" Şehrimizde ilk medeni nikah dün Belediye Dairesinde Belediye Reisi Cemal Bey tarafından kalabalık bir heyet huzurunda kıyılmıştır. Şehrimizde ilk medeni nikah akd ittirmek şerefini ihraz eden bu çift Hoca Bahşayış Mahallesinden Kıyıcıoğlu kerimesi Huriye Hanımla Hacı Mustafa Oğlu Abdüsselam Efendi'dir. Tarafeyni tebrik ve mesud bahtiyar olmalarını temenni ederiz. "* [161]

1.6. Ticari Hayat: İşyeri, Fabrika, Ticarethane, Eczane

1.6.1. Ticari Hayat

20.Yüzyılın ilk yarısına kadar Çankırı'da ticari faaliyet geleneksel yapı ve meslekler bünyesinde yapılmıştır. Memurlar dışında şehir merkezinde iş hacmini oluşturanlar 'arasta' denilen çarşının bir bölümünü oluşturan sokaklarda faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Arastalar daha çok geleneksel el sanatlarıyla uğraşan esnaf ve zanaatkarların iş yaptığı yerlerdir. Aşağıda görüleceği üzere yapılan bütün işler

[160] *Küçük İstatistik Yıllığı 1948*, a.g.e., No: 290, s.106.
[161] *Çankırı,* 2 Teşrinisani 1927, s.1.

gündelik hayatın ihtiyaçları üzerine kurulmuştur. 1903 tarihli Kastamonu Salnamesinde Çankırı'da yedi yüz on yedi dükkân, beş adet büyük ve küçük han, bir bedesten,[162] üçü fabrika halinde altı değirmen olduğu yazılıdır. [163] Bu sayı şehir nüfusunun büyük bir kısmının esnaflıkla ilgilendiğini göstermektedir. Şehir henüz sanayileşme yolunda gelişkin bir niteliğe sahip değildir. Şehir merkezinde bulunan arastalar şunlardır: Bezci Arastası, Boyacılar Arastası, Cingân Arastası, Demirciler Arastası, Dikiciler Arastası, Düvenciler Arastası, Kalaycılar Arastası, Keçeciler Arastası, Kuyumcular Arastası, Sandıkçılar Arastası, Saraç Arastası, Semerciler Arastası, Tüccar Arastası, Yemeniciler Arastası.

Geleneksel kültürün ticari alışverişin yaşandığı merkezleri olarak ortaya çıkan yerlerini çarşılar oluşturmaktadır. Osmanlıdan Cumhuriyete miras kalan şehir ticari hayatında çarşı merkezi bir rol oynamıştır. Cami etrafında şekillenen çarşı içinde daha küçük çarşıların da barındığı alışveriş mekânıdır. Çankırı'da arastaların yanı sıra ticaretin yürütüldüğü yerler aşağıdaki gibidir. Aşağı Çarşı, Attarlar Çarşısı, Manifaturacılar Çarşısı, Orta çarşı bulunmaktadır. Odun Pazarı, Pirinç Pazarı, Buğday Pazarı, Mal Pazarı gibi isimlendirilen pazarlar vardır.

Ayrıca bedesten tabir edilen birden çok dükkânın bulunduğu tek veya birden çok girişi bulunan bir çeşit kapalı çarşı türü vardır. Çankırı'da Büyük Camii civarında birkaç Bedesten bulunuyordu. Buralarda daha çok tahıl alışverişi yapılmaktadır. İçerisindeki dükkânların malları açıkta ve önlerinde bulunmaktadır. Ana giriş kapısı akşam ve sabah belirli saatlerde kontrollü olarak açılıp kapanmaktadır. Yıkılması Belediyenin 1936 yılı İş Planına dahil edilse de yıkılıp yerine Sebze ve Meyve hali yapılması 1947 yılını bulmuştur. Birisi halen durmaktadır. 20 Yüzyılın başlarında tarım ürünleri haricinde Çankırı'nın ticareti hayvancılık ve hayvan ürünlerinden oluşmakta idi. Bunun başında yörede yetişen tiftik keçisinden elde edilen tiftik gelmekte idi. Daha sonra deri ürünleri ve bunlardan üretilen ayakkabıcılık gelmekte

---

[162] Bedesten; a. *Farsça bezistān;* Kumaş, mücevher vb. değerli eşyaların alınıp satıldığı kapalı çarşı: "*Bedestende kötü şeyler arasına karışmış antika mallar gibi bunları seçmek de herkesin işi değil."* - Nazım Hikmet. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11 nci Baskı, Ankara, 2011, s.293.

[163] *Kastamonu Vilayeti Salnamesi*, s.351.

idi. Ancak üretilen mamuller sadece Ankara ve yakınlardaki şehirlere gönderilebilmektedir.[164]

Çankırı Merkez'de yaşayan memur dışındaki kesim ticaretle uğraşan küçük esnaflar ve tarım ile uğraşan ailelerdi. Tarım ile uğraşan ailelerin köylerde arazileri bulunmakta yazın önce buralara buralardan ise varsa yaylalara çıkmaktaydılar. Genelde tahıl ekimi yapmaktaydılar. Yaylalar koyun besiciliği için kullanılmaktaydı. Şehir merkezinde her türden esnaf bulunmakta idi. Çarşı içerisinde sokaklarda aynı tür esnafı dükkânları vardı ve mesleklerinin isimleri ile anılmaktaydı. Mesela, dikiciler, bakırcılar, semerciler, helvacılar, aktarlar, yağcılar gibi. Dükkânların bazıları daha önce kurulmuş kişi veya aile isimleri ile anılan vakıflara ait idi. Çivitçi vakfı, Hayvaroğlu Nazife Hanım Vakıfları gibi. 1920 öncesi Çankırı'da bulunan gayri Müslimlerden esnaflık yapanlarda bulunmaktaydı. Örneğin; Kunduracı Kör Kiğoruk, Sarraf Zaharya, Terzi Asavit, Katerina, Kırne, İpir, Kürkçü Bedromos, Kandilci Yuvan, Kuyumcu Sarede, Yazıcı Karabet, Helvacı Andon, Meyhaneci Mauş ve Ebe Mariko gibi.[165] 20. yüzyıl başlarında sanayi kuruluşları denilebilecek türden işletmeler yoktu. İleride bahsi geçecek Cemal Oğuz Bey'in çorap imalatı işletmenin boyutları açısından geleneksel yapılardan ayrılıyordu. Tuz mağaralarına bağlı madenciliği de dönemin işletmeleri arasında sayabiliriz, fakat bu madenin şehir merkeziyle teması çok açık değildir. 1925 yılında Zincirci ailesi tarafından yaptırılıp işletilen un fabrikası ve Haşim Bayram alçı işletmesi ve ayrıca deri tabakhanesi şehrin nispeten daha büyük ölçekli işletmelerindendir.[166]

Çankırı'da sanayi alanında ilk yatırım İttihat Terakki döneminden sonara yapılan bir örme atölyesi olmuştur. Çankırı Gazetesinde Esatzade Ahmet Fehmi Efendi ismindeki bir esnaf tarafından "*Millî Örgü İmâlathânesi* "adı altında bir atölye açılmıştır. [167]

---

[164] Tayip Başer, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı,* İstiklal Matbaası, Ankara, 1956, s. 77-78.
[165] *Çankırı,* 11 Ağustos 1925, s.2-4.
[166] Hüseyin Orak, *Türkiye Kılavuzu,* İbrahim Horoz Basımevi, Ankara, 1946, s. 830.
[167]Çankırı 1 Mart 1340, Haber Şu şekildedir; Kengırı'nın çalışkan müteşebbis gençlerinden Esadzâde Ahmed Fehmî Efendi bu defa İstanbul'dan bir fanila makinesi getirerek Hükûmet Câddesi'nde güzel bir imâlâthâne açmıştır. Ucuz çorabla her çeşit çorab, kuşak, fanila yapmak sûretiyle memleketin iktisâdiyâtına hidmet eden bu gayretli sanatkârı takdîr eder ve herkese tavsiye eyleriz.

Daha sonra Çankırı için o dönemdeki en büyük sanayi tesisi olan Un Fabrikası kurulmuştur. Zincircioğlu ailesinden İsmail ve oğlu Haşim tarafından uzun tetkik ve mücadeleler neticesinde Almanya'da okumuş Macar asıllı Josef Lengyel isimli mühendis ile tanışmıştır. Josef Lengyel Bey Çankırı'ya gelmiş o günün teknolojisine göre bir un fabrikası projesi çizmiş ve bu projeye uygun makineler Alman Miag Fabrikasına sipariş verilip Çankırı'ya getirtilmiştir. Josef Lengyel Bey çizdiği projeye göre un fabrikası binasının yapılmasında ve gelen makinelerin montajında bulunmuştur. Yalnız bu makineleri çalıştırmak için elektrik gücüne ihtiyaç olduğu için mazot ile çalışan bir elektrik jeneratörü getirtilmiş ve imal edilen elektrik ile fabrika çalıştırılıp Çankırı'nın ilk hususi modern sanayi teşebbüsü 1925 senesinde faaliyete geçmiştir. [168] Yenileştirilmelerle birlikte 2000'li yıllara kadar çalışmıştır. *Duygu* gazetesinde fabrikanın işletmeye açılmasının haberi yapılmıştır. [169] Çankırı'da diğer bir sanayii teşebbüsü ise "Orman Sanayii"ile ilgilidir. Bu tesisle ilgili Çankırı gazetesinde bir haber vardır. Tesisin ne kadar süre işletildiğine ilişkin bilgi bulunamamıştır. [170] Bu işletmenin ne kadar süre ile çalıştığı konusunda bilgi bulunamamıştır.

Çankırı'da Hastanede bulunan eczane uzun süreden beri kapalı olduğundan eczanenin tekrar açıldığına dair bir haber yapılmıştır. Bu habere göre kapanma nedeni eczacı bulunamamasıdır. Vilayet özel idaresine bağlı olduğu anlaşılan eczaneye Emekli Binbaşı Osman Bey tayin olmuştur. Osman Bey şehre gelerek eczanedeki malzemeyi devralmış ve eczaneyi halka açık hale getirmiştir. [171] Çankırı'da küçük sanayi işletmesi olarak bu dönemde bir alçı imalathanesi de vardır.

---

[168] https://www.cankiripostasi.com/zincirciogullari-3-makale,429.html, 25 Mayıs 2018 Erişim Tarihi.
[169] "Bir seneyi aşkın çok büyük emek ve mühim para sarfıyla meydana getirilmiş olan müteşebbis tüccarlarımızdan Zincirci zâde İsmail ve mahdumu Haşim Beylere ait un fabrikası faaliyete geçmiştir. Bütün asrî alât-ı fenniye ile mücehhez olan bu fabrika bütün vilayetin un ihtiyacını temin etmekle beraber, Ankara ve civar vilayetlere de sevkiyata başlamıştır. Elli bin liraya karip masrafla meydana gelen bu müesseseye memleketin çok ihtiyacı var idi. Esasen ziraat memleketi olan vilayetimizin harice un ihracına yegâne vasıta olan fabrika, şimdilik günde 50 çuval un çıkarmaktadır. Fabrikanın inşâsına memur olan Mösyö Lengel'den aldığımız bilgiye göre, fabrika sonbaharda imalâtını 100 çuvala çıkartacaktır.*"Duygu*, 1 Ağustos 1931, s.2.
[170] " Çankırı'da nebati katran ve türevlerini üretecek bir tesis kurulmuştur. Ilgaz yolu üzerinde Kızılsin Köyü Topalali mevkiinde Hataylı eski gazeteci Şükrü Oğuz Alpkaya tarafından kurulan " Hatay Nebati katran ve müştâkları istihsali birliği " adlı tesiste eski kesilmiş çam ağacı köklerinden özel yöntemlerle nebati katran, terebentin ve çam sirkesi gibi sanayi hammaddesi üretilecektir. Bu tesiste bunlardan başka gaz maskesinde kullanılan kömürler ile barut imalinde kullanılan kavak ve söğüt kömürlerini de üretilecektir. Tesiste vali incelemelerde bulunmuştur. " *Çankırı*, 4 Temmuz 1939, S.4.
[171] *Çankırı*, 23 Haziran 1925, s. 2.

Haşim Bayram tarafından çalıştırılmıştır. Küçük bir işletme olarak hala devam etmektedir.[172]

1.6.2. Çankırı Esnafları

Çankırı basınında bulduğumuz diğer bir belge de 1932 yılına ait Çankırı Ticaret Odasının yayınladığı esnaf listesidir. Sayı gerçek sayısından az olsa da belli başlı esnafların isimleri ve meslekleri o dönem hakkında bilgi vermektedir. Sonraki yıllarla karşılaşıldığında sayı az da olsa artmaktadır. Çankırı'da 1932 yılında Ticaret odasına kayıtlı esnaf arasında en çok manifaturacı bulunmaktadır. Müteahhit, köseleci, attar, fabrikacı, terzi, bezci, ekmekçi, tiftikçi, bakkal, arpacı, pastırmacı, şekerci, yağcı, debbağ, semerci, kunduracı, göncü, köseleci, komisyoncu, mutaf, demirci, ayakkabıcı, kasap, seyyar tacir, zahireci, hamamcı, bakırcı gibi geleneksel esnaf gruplarının varlığı esasında bu yıllarda Çankırı'nın gündelik ve ticari manzarasına dair açıklayıcı bilgi sunmaktadır. Çankırı merkezi modern işletmeleri henüz tanımamıştır. İhtiyaçlar hala geleneksel tüketim malzemesi ve gündelik hayatın ihtiyaçlarıyla ilişkilidir. Bu listede isimleri geçenlerden başka esnaf da bulunmaktadır. İsimleri yazanlar Ticaret Odasınca tespit edilip üç ay içerisinde kayıt yaptırmaları istenen tüccarlardır. [173] Bulabildiğimiz bu esnaf listesinin kırsal alanla şehir arasındaki ihtiyaçların hala ayrışmadığını göstermektedir. İçlerinde büyük istihdam yaratacak ticaret çeşidi bulunmamaktadır. Çankırı dışına gönderilen mallar hammadde veya yarı mamul mallardır. (Tiftik, deri gibi) bezci ve Tabak, göncü olmasına rağmen yapılmış ayakkabı gönderildiği duyulmamıştır. Köylü kesim genelde çarık kullanmaktaydı. Sonraki yıllarda deri ve köseleden yapılan ayakkabı kullanmışlardır. Daha sonraki yıllarda naylondan üretilen ayakkabı 1950'li yıllarda kullanılmışlardır.[174]

Bu esnaf listesine ek olarak yaklaşık on beş yıl sonrasının listesini verebiliriz. Bakkaliye işine meyvenin eklenmesi, nakliye komisyonculuğu, kundura imalat ve

---

[172] Yapraklı yolu mezarlık karşısında faaliyetini sürdürmektedir.
[173] *Çankırı*, 6 Nisan 1932, s.4. Ek-12.
[174] Bu ayakkabılar ülkemizde Karalastik veya Cizlavet olarak olarak tanımlanır. Halen kullanılmaktadır. Daha çok çiftçiler tarafından arazide çamurun kolay temizlenir olmasıyla tercih edilir. Renkli üretilerek moda olarak genç kızlar tarafından giyilmektedir.

ticareti, şeker imalatçısı, tabak ve deri tüccarı, inşaat ve erzak müteahhidi, tiftik yapağı, av derisi, kereste tüccarı, sebze meyve tüccarı, canlı hayvan tüccarı, tuz tüccarı, hırdavatçı, yemeni ve kösele satıcısı, çorap imalatçısı, zeytinyağı tüccarı, kösele ve mamul deri, kırtasiye, nakliye komisyoncusu Antalya ambarı şubesi, erzak müteahhidi, inşaat müteahhidi, kiremit ve tuğla gibi iş kollarının çeşitli sayılarda olduğu görülmektedir. [175] Esnaf arasında bir tek kırtasiyeci bulunmaktadır. Ayrıca han ve oteller, içkili lokanta, muhallebi ve süt evi, çayevi ve havuzlu kahve gibi hizmet sektörüne dönük yerlerin az da olsa olduğu görülmektedir.[176]

Çankırı'da halk tarafından en çok bilinen kıraathane "Havuzlu Kahve" dir. Büyük Caminin bahçesinde bulunuyordu. Şehrin memur ve ileri gelenleri buraya gelirdi. Büyük Caminin çevresinin Çankırı'nın merkezi konumunda olmasının büyük rolü vardır. Çankırı merkezde bundan başka birçok kıraathane bulunmaktadır. Bunların çoğunda belirli köylerden gelenler tarafından şehre geldiklerinde buluşma yeri olaraktan kullanılmaktadır. Ayrıca her hanın alt katında mutlaka kıraathane bulunmaktaydı. Anadolu Otelinin altında da büyük bir kıraathane bulunmakta ve "Anadolu Kahvehanesi" olarak bilinmektedir. [177] *Açıksöz* gazetesinde yer alan bir haberde matbaanın Maarif Kıraathanesinin yerine yapıldığı yazılıdır. [178]

Çankırı merkezinde büyük bir işletme veya fabrika olmamıştır. 1934-1937 yılları arasında yapılan istatistiklerde bulundurduğu müessese sayısı beşten fazla olan iller arasına girememiştir.[179] Bunun sebepleri olarak işletilecek yer altı ve yerüstü kaynaklarının olmaması sayılabilir. Böyle bir durum söz konusu olsaydı hem nüfus artacak hem de küçük ve büyük esnaf gelişebilecekti. Bu tür yerlerin (Karabük, Zonguldak ve Kırıkkale) çok yakında olması bu yerlerin Çankırı sayesinde daha çabuk gelişmesine sebep olmuştur. Tarım ancak kendine yeter ölçekte olmuş dışarı gönderilecek seviyeye gelememiştir. Tuz işletmesi ona duyulan ihtiyaç kadar

---

[175] Ek-13.
[176] Orak, a.g.e, s. 816-847.
[177] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 28.03.2017 tarihinde yapılan mülakat.
[178] Açıksöz, Yıl:3, Sayı:426, (2 Mart 1338), s.2. Matbaa binası için ise Çay boyunda Mekteb-i İdadî yanında bulunan ve önceden Maarif Kıraathanesi olan bir bina 300-400 yüz lira masraf ile bakımı yapılarak matbaaya çevrilmesi.
[179] *Küçük İstatistik Yıllığı 1938-1939, C.-2*, İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No.141, Sühulet Basımevi 1940, s.139.

işletilmiş bu da ekonomik olarak ili etkileyebilecek düzeye çıkamamıştır. Ankara'ya çabuk ulaşılabilir olması küçük esnafın halen en büyük sorunudur. Kullandığımız esnaf listeleri arasında matbaa, gazete ve eczane girmemiştir.

BÖLÜM 2

ÇANKIRI'DA SİYASİ, İDARİ, ASKERİ VE ADLİ VAZİYET

2.1. Çankırı'da Siyasetin Görünümleri

Devlet, birey ve toplum arasındaki diyalog kurumlar ve bu kurumların insana ulaşmak için gösterdiği uygulamalarla kurulur. Mesela vergi devlet ile birey arasındaki diyaloğun göstergelerindendir veya bireyin şikâyet hakkı bunlardan biri olarak görülebilir. Osmanlı klasik kurumlarının modernleşme sürecinde bu diyaloğu kuran paradigması özellikle Tanzimat sonrası gelişmelerle değişmiştir. Yeni kurumlar ortaya çıkmış, bazen yeniyle eski bir arada yaşamış ama nihai hedef olarak Çağdaş Dünya'nın merkezi konumundaki Batı Avrupa tarzı kurumsallaşma ve uygulamalara ulaşabilmek görülmüştür. Öngörülen hedefe ulaşmak için idari, askeri ve adli kurumsallık yeni bir formla ortaya çıkmıştır. Mesela geleneği temsil eden merkez ordusu yeniçeriliğin yerini Mansure ordusu almış, ordu kurumunun modernleşmesi iç hizmet ve kurumsal organizasyonunun değişmesinin yanı sıra bu duruma uygun bir kışla mimarisi oluşturmuştur. Kalemiye bürokrasisi ise Mülkiye'ye dönüşürken birçok statü, rütbe ve idari, fiziki yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Siyasetin dönüşümü ise tamamıyla yeni bir organizasyon ve yönetim biçimini getirirken bireyi ve bireylerin oluşturduğu halkı siyasi bilince evrilecek şekilde dönüştürmüştür.

Siyasi, idari, askeri, adli faaliyetlerin birbiriyle döngüsel bir ilişkisi vardır. Bunun için bu bölümde birlikte ele alınmışlardır. Devlet merkezinde yasama, yürütme, yargının birbirinden bağımsız olması yerel yönetimlere yansımasıyla halkın görebileceği şekle bürünmüştür. Askeri teşkilat esasında en üst makam olarak siyasi idareye tabiidir. Bahsi geçen üç gücün unsurlarının birine dâhildir. Bu kurumlar şehir yönetiminde birbirinden bağımsız şekilde işleyişlerini sürdürürler. Ordunun yerel ihtiyaçlarla ilişkisi olmamasına rağmen, asayiş olayları nedeniyle veya olağanüstü durumlardan kaynaklı olarak sistemin içerisinde yer alır. Diğer unsurlar ise bulundukları şehirle ilişkili adli, idari, siyasi faaliyeti yürütürler. Mülki idareden

bağımsız olmayan kamu düzeninin sağlanması, kamu güvenliği, eğitim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi hizmetler bu bölümünde dışında ayrıca ele alınacaktır. Öncelikle Çankırı'da parti ve dernek, cemiyet şeklinde doğrudan siyasal hayatı etkileyen kurumlar ve milletvekilleri ele alınacaktır.

Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı'nın ilanında kısa süre önce başlayan Batılı tarzda kurumlar tesis etme yoluna giderek ülkenin içinde bulunduğu problemleri çözebileceği kanaatindeydi. Tanzimat'ın hemen sonrasında hemen her alanda kurumsallaşma girişimlerinin arasında taşrayı da içerecek meclisler ihdas edilmişti. Bu meclisler bir bakıma gelecekteki politik sistemin de habercisi olacaktı. Batıyla sadece kurumsal değil kültürel anlamdaki temasın neticesi aydın sınıf ve siyasal muhalefetin ortaya çıkaran etmenlerden oldu. I. Meşrutiyet'in ilanında siyasal muhalefeti temsil eden aydın sınıf ve bunların bürokratik uzantılarıyla kurulan ilişki etkili olmuştur. Bu siyasal hareketlilik ülkenin anayasal ve demokrasi tarihindeki gelişiminin temelleri olmuştur. I. Meşrutiyet her ne kadar başarılı bir girişim olduğunu gösterecek yapılanmaya gidemediyse de II. Meşrutiyet Türkiye Cumhuriyeti'nin hazırlayıcısı olarak görülebilecek birçok değişimin göründüğü bir dönem olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de modern siyasal hayatın başlangıcında I ve II. Meşrutiyet dönemleri anayasal ve parlamenter sistemin gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. [180]

Çankırı'da I. Meşrutiyet dönemiyle ilk örneği görülen kurumsal siyasi faaliyeti esas olarak II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi olarak ikiye ayırabiliriz. I. Meşrutiyet dönemi siyasal temsil imkânının kısa sürmesinden dolayı bu dönemi ancak temsilcileriyle anabiliriz. Çankırı'da modern siyasal sistemin bir parçası olan partileşme faaliyeti İttihat ve Terakki Partisi'nin örgütlenmesidir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası kurulmuş ve parti çeyrek yüzyıl siyasi hayata egemen olmuştur. Ülkenin çok partili sisteme geçiş arayışı sırasında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi Çankırı'da da görülmüştür. Deneme olarak

[180] Türkiye'de siyasal ve anayasal sistemin gelişimiyle ilgili şu eserlere bakılabilir. *Türkiye'de Parlemontuculuğun Evrimi,* Ahmet N. Yücekök, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789- 1980*, Bülent Tanör, İstanbul, Der Yayınları, İkinci Baskı, 1995, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Tarık Zafer Tunaya, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2015.

kalan çok partili sistem 1946'dan sonra siyasi sürecin belirleyeni olmuştur. Siyasal partileşme sürecinde bazı cemiyet, dernek gibi kuruluşlarda sivil toplum örgütü olmanın dışında siyasal partilerin yanında yer aldıkları görülmektedir. Aşağıda siyasi kurumsallaşmanın tarihsel süreçteki yeri, kurumları, bazı faaliyet örnekleri ve aktörleri konusu ele alınacaktır. [181]

I. Meşrutiyet, Sultan II. Abdülhamit tarafından 23 Aralık 1876 tarihinde onaylanıp ilan edilmiş ve 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ı tatil etmesiyle sona ermiştir. I. Meşrutiyetin ilan edildiği 1876 tarihinde Çankırı idari olarak Kastamonu vilayetine bağlı bir sancak merkeziydi. İlk mecliste Kastamonu milletvekillerince temsil edilmiştir. İdari işler şehre atanan mutasarrıflarca yürütülmüştür. Şehirlerin ve yerel modernleşmenin siyasal alandaki görünümü olan belediye kurumu Çankırı'da 1869 yılında kurulmuş ve faaliyetine başlamıştır.[182] Otuz üç yıl süren II. Abdülhamit dönemi Meşrutiyeti ikinci kez ilan etmek zorunda kalmasıyla son bulmuştur. Çankırı Abdülhamit döneminin bütün ülkede eğitim, cemiyet ve sağlık hizmetleri konusundaki yapılanmasından şehrin imkanları ölçüsünde etkilenmiştir. Ankara ve Kastamonu istikametlerindeki yolların yeniden yapılması ve onarımları devam etmiştir. Demiryolunun Ankara'da olması Kastamonu-Çankırı-Ankara istikametine olan önemi artırmıştır. Telgraf hatlarının kurulması iletişimi kolaylaştırmıştır.[183] II. Meşrutiyet ve Mütareke arası dönem ise Çankırı üzerinde durulabilecek derecede kayda değer bir hareketliliği göstermemektedir. Trablusgarp, Balkan, I. Dünya Savaşı zaten her türlü şartların zor olduğu Çankırı'nın tarıma dayalı işgücünü askerlik görevi için almıştır. Çankırı'da siyasal parti ve cemiyet örgütlenmesi hakkında bu dönemde bilgi oldukça sınırlıdır. Daha doğrusu bu anlamda kayda değer

[181]Nurçin Akkaya, *Taşrada Bir Değişim Örneği: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı (1923–1939),* Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2008, Sait Zübeyir Güleşen, *Çankırı'da Siyasal Hayat (1923 – 1945),* Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı. 2013, Recep Büyüktolu, *IX. Dönem TBMM Çankırı Milletvekilleri ve Siyasi Faliyetleri,* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, Denizli, 2013.

[182] Türkoğlu, *Çankırı 1891, 1892, Kengırı Belediye Kalemine Mahsus Yevmiye Defteri 1307,* Çankırı Belediyesi Yayınları, 2005b.

[183] Türkoğlu (1999a) a.g.e., s.11, 1286 (M 1869) Salnamesinde Çankırı'da Telgraf Müdürü bulunmaktadır.

bir faaliyet görünmemektedir. Nitekim şehrin bugünkü manzarası da siyasal temsilin yerel düzeyde nicelik açısından ülke gerilerinde olduğunu göstermektedir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı ve kapatılmasından sonra Cumhuriyet dönemini de etkileyecek izleri Çankırı merkezli düşünüldüğünde yeterince bilginin olmadığı bir alan karşımıza çıkmaktadır. Bu cemiyetin Çankırı yönetimi ve faaliyetleri hakkında bildiğimiz oldukça sınırlı kalmıştır. Çankırı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin " Çankırı Kâtib-i Mesulü Cemal Oğuz Bey" 'dir. Kurucu üyeleri ve diğer mensupları hakkında araştırmalarımız sırasında bilgiye rastlamadık. Sadece Milletvekili H. Tevfik Durlanık'ın gazetede yayınlana ölüm haberinde; *İlk Meşrutiyet inkılabında Çankırı Hürriyet perverlerinin önüne geçerek uzun müddet Çankırı İttihat ve Terakki kulübü ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti riyasetlerini ifa etmiş itilaf Hükümetinin gadrine uğramıştır. "* şeklinde bir bilgi vermiştir.[184] Oğuz Bey'in İTP Başkanı olduğuna dair başka bilgi ve kayıt bulamadık. Oğuz Bey. II. Meclis-i Mebusan'a İTP'den girmiştir.

Cemal Oğuz Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ankara Divân-ı Harb-i Örfîsi'nce (Askeri Sıkıyönetim Mahkemesinde) Ermeni Tehciri konusunda yargılanan ve ceza alan yöneticilerindendir. Ayrıca İngiliz İşgal Yönetimince Malta'ya sürgün edilenlerin içinde yer almaktadır. Çankırı'ya atanarak mı geldiği konusunda bilgi bulamadık. Hayatı ile ilgili bilgi de bulamadık. Ancak o dönemde Çankırı'da etkili bir isim olduğu muhakkaktır. Çankırı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin "Çankırı Kâtip-i Mesulü "Cemal Oğuz Bey'in Çankırı'da yaptığı işlerin ilki şahsi girişimleri ile orduya çorap ve fanila üretecek bir atölyenin kurdurulmasıdır. Cemal Oğuz'un başkanlığını yaptığı "Askere Yardımcılar Derneği" Faaliyeti olarak bir yatılı okul kurulması düşünülmüştür. Okula şehit çocukları parasız-yatılı olarak kabul edilerek eğitimleri sağlanacaktır. Ayrıca yatılı okulun tüm ihtiyaçları buradan elde edilecek gelirle karşılanacaktır. İlave olarak dul kadınlara geçim kaynağı yaratarak orduya çorap, fanila türünden giysi imal etmek ve şehre de ekonomik katkı sağlamak amaçlanmıştır. 14 Mart 1915 tarihinde Çankırı'da bir çorap imalat atölyesi kurulmuştur. Cemal Oğuz Bey'in girişimleri ile İstanbul'dan Çorap makineleri temin

[184] *Duygu*, 21 Mayıs 1932, s.1.

edilmiş ve bizzat gidip kendisi getirmiştir. İmalathane Belediye binasının yanındaki binada Mart 1915 ' te düzenlenen bir törenle açılmıştır. [185] Törende ceza mahkemesi başkanı Kadir Efendi tarafından Cemal Oğuz Bey övüldüğü bir konuşma yapılmış ve dualarla açılmıştır. Çorap ve Fanila Atölyesinin (Darü'-s sana) açılışı Kastamonu Valiliğince Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. [186]İmalathane ordu için altmış bin çorap siparişi almıştır. Bu Çankırı'da görülen ilk büyük çaplı imalat girişimlerindendir. Açılış Kastamonu'da çıkan *Açıksöz* gazetesinde haber yapılmıştır.[187] Ancak bu imalathanenin akıbeti ile ilgili başkaca bilgi bulunamamıştır. Çankırı'da şehit çocuklarına yönelik bir yatılı okul kurulduğu bilgisinin de kayıtlarına rastlanılamamıştır. Cemal Oğuz Bey Askere Yardımcılar Derneği " aracılığı ile Çankırılı kadınlara çorap ördürmüştür. Kurulan organizasyonla evlerde çorap örülmüş ve Ankara'da bulunan 5. Kolordu vasıtasıyla cepheye gönderilmiştir. Çorap ören kadınlar arasında Müslümanların yanı sıra Çankırı'lı Ermeni ve Rum Kadınlar da bulunmaktadır. [188]

Çankırı'ya sürgün gelen "Doktor Rupen Sevag Çilirginyan" ve dört arkadaşının öldürülmesi davasından yargılanan 1919 yılında Cemal Oğuz Bey beş sene dört ay cezalandırılmış ve 4 Nisan 1919'da tutuklanmıştır. [189] Yedi ay tutuklu kaldığı süreçte hapishanede intihara teşebbüs etmiş ve akıl sağlığının tetkiki için hastaneye gönderilmitir. Cemal Oğuz'un davası, Mayıs 1920 tarihinde İstanbul'da zamanın Çankırı Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nureddin'le birlikte görüldü. Cemal Oğuz Bey, 27 Mayıs 1920 tarihinde hastaneden taburcu edilmiş ve mahkeme tarafından 5 yıl 4

---

[185] CDAB, DH UMVM 00130 00039 001 001.
[186] CDAB, DH UMVM 00130 00039 002 001.
[187] Mehmet Serhat Yılmaz, *"Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)",* Çankırı Araştırmaları, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206. Açıksöz, Çankırı'da Çorapçılık, Yıl:1, Sayı:52, 7 Haziran 1336, s.4. Çankırı'da kadınların yünden ipliklerin bir kısmını harice sattığı geri kalanıyla da çorap yaptıkları hatta fabrika tesis edildiği, Artin Kemal'in jurnaliyle fabrikanın dağıldığı. Çankırı'nın kalkınması meselesinde çorap ve fanila örgü sektörünün geliştirilmesi konusu teşvik edilmektedir.
[188] Ömer Türkoğlu, *Cepheye Çorap Ören Çankırılı Kadınlar*, Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl :1, Sayı:1Ağustos 2006, s.15, Gayri Müslim Çankırı kadınların isimleri şunlardır. " Rum mahallesinden Kayserili Lazari, Kayserbey Mahallesinden Terzi Anastas'ın validesi Elenko, Kayserbey 'den Andon oğlu Taklis'in eşi Sofi, Kayserbey Mahallesinden İvan oğlu Bodrumus'un kızı Kiraki, Kayserbey Mahallesinden Bülbül Andon'un zevcesi Fesligan, , Rum Milletinden Koca Yorgi'nin oğlu Yanko'nun zevcesi Teodora " Çankırı Raif Urga Araştırma Merkezinde bulunan defterde 500 yakın Çankırılı kadının ismi yer almaktadır.
[189] Ferudun Ata, *İşgal İsanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVI.Dizi, sayı: 108, 3. Baskı Ankara, 2017, s. 137, Tasviri Efkâr, 4 Nisan1335 (4 Nisan 1919), nr.2694.

ay hapis cezasına çarptırıldığından [190] dolayı tekrar merkez hapishanesine getirilmiştir. Ardından Büyük Britanya yüksek komiserliğinin talebiyle 2 Ağustos 1920'de İngilizlere teslim edilmiş ve İngilizler tarafından 30 Eylül 1920 tarihinde Ermeni katliamlarıyla suçlanan bir dizi Türk görevliyle birlikte Malta'ya sürgün edilmiştir. [191] Cemal Oğuz Bey Malta'ya 2818 numaralı sürgün olarak 5 Ekim 1920 tarihinde [192] Sonraki safahatıyla ilgili bilinen 14 Kasım 1921'de İstanbul üzerinden Kastamonu'ya geldiğidir.[193] Çankırı'da siyasetin farklı bir bilince dönüşmesi Milli Mücadele coşkusundan ve sonraki gelişmelerden etkilenmiştir. Aşağıda öncelikle Millî Mücadele'nin hazırladığı siyasal zemin ve örgütlenme verilecek, belediye ve mebuslarla ilgili kısım farklı başlık altında ele alınacaktır.

---

[190] Cemal Oğuz ve Nurettin Bey Davası Kararı Padişah Onayı
KARAR SURETİ
CEMAL OĞUZ ve NURETTIN BEYLER MAHKÛMİYET
(Takvim-i Vekâyi, 31 Mayıs 1336 (1920), No: 3867)
"Mehmed Vahîdeddîn
Kengırı taktîl ve tehcîr cerâiminde fer'an zî-medhal olmağla maznûn ve mevkûf bulunan Kengırı İttihâd ve Terakki Kâtib-i Mes'ûlü Cemâl Oğuz Bey ile Trabzon Jandarma Mektebi müdürü olup hâl-i firârda bulunan binbaşı Nureddîn Bey haklarında evvelce bir numaralı Divân-ı Harb-i Örfî'ce cereyân eden muhâkeme netîcesinde mûmâ-ileyhümânın cerâim-i mezkûrede fer'an zî-medhal oldukları usûlen tebeyîn etmesine ve fâil-i aslîler mukaddemâ Ankara Divân-ı Harb-i Örfîsi'nce Mülkiye Cezâ Kanunnâme-i Hümâyûnu'nun 174 ve 180inci maddelerine tevfîkân sekizer sene müddetle kürek cezâsıyla mahkûm edilmiş olup Cemâl Oğuz ve Nureddîn Beyler de cürm-i mezkûrda fer'an zî-medhal olmalarına mebnî Cemâl Oğuz Beyin bidâyet-i tevkîfi olan 1 Receb 337 tarihinden itibâren mezkûr sekiz sene kürek cezâsının sülüsü bi't-tenzîl beş sene dört mâh ve firârî Nureddîn Beyin dahi kezâlik mezkûr sekiz sene kürek cezâsının südüsü bi't-tenzîl altı sene sekiz ay müddetle küreğe konulmalarına ve Nureddîn'in hukuk-ı medeniyeden bi'l-ıskât emvâl-i mahcuzasının usûlü dairesinde idâre ettirilmesine ve rüfekâyı ma'lûmesi haklarında takibât icrâsı için müddeî-i umûmîliğe müzekkere tastîrine dair Cemâl Oğuz Beyin vicâhinde ve Nureddîn'in gıyâbında verilen ve tafsilâtı 8 Şaban 338 ve 29 Nisan 336 tarihli mazbata-i hükmiyede muharrer olup bazı esbâb-ı kanuniyeye binâen Divân-ı Temyîz-i Askeriye'ce nakz edilen kararın şâyân-ı etbâ' olmadığına ve mazbatada münderic tafsilâta göre hükm-i sâbıkda ısrâr edilmesine dair olan karar tasdîk olunmuştur.
İşbu irâde-i seniyyenin icrâsına Harbiye Nâzırı memurdur. 8 Ramazan 1338 ve 27 Mayıs 1336
Sadr-ı a'zâm ve Harbiye Nâzır Vekîli Dâmâd Ferîd ".
[191] Vahakin Dadriani, Taner Akçam, *"Tehcir ve Taktil", "Tehcir ve Taktil' Divan-ı Harb-i Örfî Zabıtları (İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.88.
[192] Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.22.
[193] http://www.boyutpedia.com/1500/62109/kasim (Erişim Tarihi: 10/04/2018), "*14 Kasım 1921 Kara Vâsıf Bey ve İttihat Terakki Çankırı Şubesi eski Kâtibi Cemal Oğuz Bey, Kastamonu'ya geldi."*

2.2 Modern Siyasal ve Millet Bilincinin Oluşumunun Temeli Olarak I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele

2.2.1 Çanakkale Savaşları ve Çankırı

Çankırı'dan Çanakkale Savaşına o sırada eksik kadrosuyla Çankırı'da bulunan 38. Alay katılmıştır.[194] Ülkenin her yeri gibi Çankırı'da Birinci dünya savaşının birçok cephesine olduğu gibi Çanakkale cephesine asker göndermiştir. Milli Savunma Bakanlığı Askeri Arşiv Müdürlüğünden alınan listede Çankırılı listesinde 1465 kişinin ismi bulunmaktadır.[195] Bu Kahraman insanlar Kut'ül Ammare Kalesi hücumunda, Kudüs'te, Yemen'de, Galiçya'da, Dobruca'da, İşkodra'da, Bakü Şimal Grubu 311 rakımlı tepede, Süveyş Kanalı muharebelerinde, Bebtoma, Hertebesraka ve Çanakkale'de şehit olmuşlardır. Çankırılı askerlerin topluca bulunduğu birliklerin başında 38. Alay bulunmaktadır. Çankırılı askerlerin büyük bir bölümü Çanakkale Cephesine bu birlikle katılmıştır. Birinci Dünya savaşı başladığı sıralarda Çankırı'da konuşlu bulunan 38. Alay iki tabur ve bir makineli tüfek bölüğünden oluşmaktaydı. Seferberlikte 1754 erin alaya 1163 erin de alay depo taburuna (noksan mevcudu tamamlayan birlik) katılması planlanmıştı. 3 Ağustos 1914'te başlayan seferberlik başlamış 9 Ağustos 1914'te alay asker toplamayı tamamlamıştı. Kendine yakın olan bağlı kazalardan başta Koçhisar (Ilgaz), Çerkeş ve Tosya'dan gelen erlerle 1801 mevcuda ulaşılmıştı. Bu süreçte seferberlik hazırlıkları çerçevesinde er mevcudunu tamamlama faaliyetleri ve diğer lojistik hazırlıklarını yaptıklarını görüyoruz. Alayın Harp Ceridesinde fırınlara peksimet yaptırıldığını, mühimmat eksiklerinin giderilmesi için yazılan emirleri ve sıhhiye erlerinin yetiştirilmesi için yapılan çalışmaları görünmektedir. 10 Ağustos'ta Çankırı'dan hareket eden 38. Alay önce yürüyerek Ankara'ya buradan Tren ile hareket ederek 21 Ağustos'ta İstanbul'a ulaşmıştır. Anadolu yakasında bulunan Maltepe askeri kışlasına yerleşmiştir. Burada Alayda kolera salgını çıkması sebebiyle bir ay süreyle karantinaya alınmıştır. Bu bölgede 1915 yılı nisan ayına kadar İstanbul'un savunmasında görev almış ve

[194]Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi *38. Alay Harekât Ceridesi* (20 Temmuz 1914- 19 Ocak 1916) Ankara, s.1-178 BDH, 5360.
[195] Millî Savunma Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü'nün 02 Mart 2015 Tarihli yazısı ekinde gönderilmiştir. Ayrıca Millî Savunma Bakanlığı internet sitesinden de arama yapılabilmektedir.

tatbikatlara katılmıştır. Alay 28 Mayıs 1915'te Çanakkale'ye hareket emri almıştı. 1 Mayıs 1915'te gemiyle İstanbul'dan Çanakkale'ye hareket etmiştir. Aynı gün Gelibolu yarım adasındaki ana ikmal iskelesi olan Eceabat Akbaş iskelesine inerek fiilen Çanakkale Savaşlarına katılmıştır.

On yedi aylık sürede bulabildiğimiz şehit sayısı 1400 civarındadır. Ancak alayın iki kere personel yenilemesine tabii tutulduğu görülmektedir. En büyük kaybını girdiği ilk muharebelerde vermiştir. Buradan yeni vazife bölgelerine gitmek üzere yeniden tertiplenmiştir. Tamamına yakını Çankırı Sancağı bölgesinden oluşan 38.Alay ve diğer birliklerde bulunanlarla birlikte Çankırı doğumlu 1315 asker Çanakkale yarımadasında şehit olmuştur. [196]

2.2.2 Millî Mücadele

Millî Mücadele dönemi olarak 1919-1922 yılları arasını aldık. Bu dönemde Çankırı'da yaşanan önemli olaylar ve gelişmeleri bu başlık altında yazdık. Ancak kaynakların en az olduğu yıllardır. Kaynakların önemli kısmı günümüzde İstiklal Yolu olarak adlandırılan İnebolu-Ankara hattının işleyişi ile ilgili olan evraklardır. Şehir merkezinde ne gibi faaliyetler yürütüldüğü konusunda sınırlı sayıda kaynağa ulaşabildik. Bunların çoğunluğu hatıratlardır. Çankırı her anlamda hem insanıyla ve hem de insanının beden gücüyle Millî Mücadele'ye katkı vermiş bir yerdir. Ayrıca siyasi açıdan da tam bir mutabakatla destek vermiştir. Siyasi yönden ilk katılım ülkenin genelinde faaliyete geçen Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin Çankırı şubesinin kurulumu ile olmuştur.[197]

Çankırı, Millî Mücadelede ismini İnebolu'ya İstanbul'dan ulaştırılan askeri malzemenin Ankara'ya taşınmasında ismini duyurmuştur. Bu ikmal yolu adını

---

[196] *38. Alay Harekât Ceridesi,* a.g.e., s.1-178.

[197] Azmi Süslü, *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, İslam Ansiklopedisi, a.g.e., 3. C., 145-147,; Yrd. Doç. Dr. Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu Ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, Zeki Çevik, Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkası'na geçiş (1918-1923), İstanbul Üniversitesi, Atatürk ilke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1998.

"İstiklal Yolu" olarak duyurmuştur[198]. İnebolu'ya deniz yoluyla gelen askeri malzeme Kastamonu- Ilgaz yoluyla Çankırı'ya geliyor buradan da Kalecik yoluyla Ankara'ya ulaştırılıyordu. Malzeme genelde her türlü silah ve silah mühimmatı idi. Bu güzergâh üzerinde ve yola yakın olan köylerdeki halk her türlü aracıyla ve hayvanıyla ikmal işine katılıyordu. O zaman en yaygın olan tekerlekli araç kağnı idi. Kağnı Millî mücadelenin sembolleşen aracıydı. Bunun yanında katır (ester), merkep ve çok az sayıda olsa da atlı arabalarda ikmal işinde kullanılmaktaydı. Bu taşıma işine az sayıda kamyon ve otomobilde katılmaktaydı. Zaman içerisinde bu ikmal işinin miktarı yükseldiğinden bu işin koordinasyonu için nokta komutanlığı altında birlikler kurulmuştu. [199]

Malzemenin yanı sıra Ankara'ya giden insan miktarı dikkat çekecek derecededir. İstanbul'dan ve diğer yörelerden Millî Mücadeleye katılmak için kıtalarından ayrılan her rütbede asker de bu ikmal yolunu kullanarak Ankara'ya Büyük Millet Meclisi ordusuna katılmak için hareket ediyordu. Bu insanlar malzeme taşıyan kafilelere katılarak ve belirli merkezlerde konaklayarak Ankara'ya ulaşıyorlardı. Askerlerin yanı sıra çok sayıda sivil bu yolu kullanarak Ankara'ya gitmiştir. Bunların içerisinde T.B.M.M. Hükümeti ile temas kurmak için gelen yabancı devlet adamları ve heyetleri de bulunmaktaydı. Millî Mücadelenin başladığı 1920 yılının başından itibaren bu hareketlilik İstiklal Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Atatürk, İnebolu'dan gelecek cephane haberini beklerken "Gözüm Sakarya'da, Dumlupınar'da, kulağım İnebolu'da" sözü[200] bu ikmal işinin ne derecede önemli olduğunu anlatan en iyi örnektir. İstiklal Savaşı'nın kazanılmasında buradan gelen ikmal maddeleri savaşın seyrini değiştirmiştir. Buradan ayrıca zaman para nakli de yapılmıştır. Bu yolda kaybolan, çalınan ikmal maddesi ve para olmadığı bilinmektedir. Yol üzerindeki halk ve askeri birliklerin büyük fedakârlıklarla yaptığı hizmetler genel olarak takdir edilmiştir. Bu faaliyetin sürdüğü yaklaşık 2-2,5 yıllık sürede birçok kahramanlık hikâyesi doğmuştur.

---

[198] Atase Arşivi İSH. 600-113aaa; Ek-14.

[199] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923),* T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No: 1, Gnkur. Basımevi Ankara, 1975, s.386.; Rahmi Çiçek, *Millî Mücadelede Kastamonu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1991, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

[200] http://www.inebolu.bel.tr/galeri-detay.asp?Id=24&fotovideo=gozum-sakaryada-dumlupinarda-kulagim-ineboluda (Erişim Tarihi:03/01/2019).

İnebolu-Ankara arasındaki yolun durumu hakkında Türk İstiklal Harbi VII Cilt İdari Faaliyetler adlı eserde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. [201]Çankırı Millî Mücadele başlangıcı olarak kabul edilen 19 Mayıs 1919'da Kastamonu Vilayetine bağlı sancak idi. Sancağın başında mutasarrıf bulunmaktaydı. Çankırı Heyet-i İcraiyenin kararına göre 17 Temmuz 1336 (17 Temmuz 1920) tarihinde müstakil sancak olmuştur.[202] Bu karar Dahiliye Vekaletinin aynı gün ve 1564 sayılı tezkeresi ile Askeri birliklere tebliğ olunmuştur. [203] Çankırı Millî Mücadele'nin bu tarihten sonraki kısmını müstakil sancak olarak yürütmüştür. Savaş durumunda ulaşım ağlarının gelişmişliği savaşanların işlerini kolaylaştırmaktadır. Çankırı'nın yol durumu bu yıllarda İnebolu'dan Çankırı'ya kadar şose Çankırı-Kalecik arası ise araba yoludur. Araba yolundan kastedilen atlı veya kağnıların kolaylıkla gidebildiği Motorlu araçların ise zorlukla gidebildiği yoldur. Yolların tamamı topraktır. Yolun İnebolu-Kastamonu arası 65 Km., Kastamonu-Çankırı arası 100 km., Çankırı- Ankara arası ise 107 Km. idi. Sonradan adı İstiklal Yolu olarak anılan bu yol yaklaşık 282 Km. idi. Yolun Çankırı bölgesindeki en zor kısmı Ilgaz-Çankırı arasındaki İndağı yokuşu ile Tüney-Kalecik arasındaki Dümbelek yokuşu ile bu aradaki yolun çamuru idi. Bu çamurlu yolu aşmak arabacılar için büyük zorluktu. Yokuşlar çıkarken zor durumlarda iki arabanın hayvanları birleştirilerek tek araba yokuşu çıkar sonra hayvanlar tekrar geri gelerek diğer arabayı çıkarırlardı.[204] Halk arasında buna dörtleme denilirdi.

Bölgede Motorlu taşıt yok denecek kadar azdı. Bütün hizmetler hayvanlı araçlara (At Arabası ve Kağnı) kalmaktaydı. Bunlar içinde en fazla yük taşıma ve sürat bakımından en değerli taşıma aracı çift atlı araba idi. Kullanılan araçların yük taşıma kapasiteleri süratleri aşağıdaki gibidir.

---

[201] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923),* a.g.e., s. 135, 192, 194, 196, 237, 245, 386, 389, 534.

[202]Mehmet Serhat Yılmaz, *"Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)",* Çankırı Araştırmaları, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206. Açıksöz, *Çankırı'da Müstakil*, Yıl:2, Sayı:63, (19 Temmuz 1336), s.4.Seçimlerin yapılmasından altı ay kadar sonra Temmuz 1920'de Çankırı Sancağının müstakil liva olması, Bakanlar Kurulu kararı alınması ve Çankırı'nın Kastamonu ile olan mülkî, idarî bağlantısı kesilmesi, Açıkgöz, *İnanmayınız,* Açıksöz, Sayı:63, (19 Temmuz 1336), s.2. Çankırı'nın müstakil liva olması.

[203] Genelkurmay Başkanlığı, Atese Daire Başkanlığı, İSH.10, 2614-5-1,66460.

[204] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.135.

Tablo:2 .1 Araçların Yük Taşıma Kapasiteleri Süratleri[205]

Cinsi	Yük kapasitesi (K g.)	Günlük sürati (Km.)
Kağnı	100-150	15-20
Dört tekerlekli Çift atlı araba	300-400	30-40
Mekkari (At veya Katır)	70-75	25
Eşek	50-60	20-25

Sürati ve katledilecek yola göre malzemenin İnebolu'dan Ankara'ya varışı en az on gün sürüyordu. [206] İnebolu-Ankara arasında sınırlı sayıda motorlu araç kullanılmıştır. Taşıma işi başlangıçta sadece bölge halkı tarafından yapılmış daha sonra müteahhitler devreye girmişlerdir. Her geçen gün düzen ve sürat artmıştır. İnsanların bir kısmı arabalarla yolculuk yapmışlardır. Bu arabalar yaylı olan cinstendi daha az sarsılıyordu. Yolcular yokuşlarda yaya olarak arabacıya eşlik ederler hastalar ve kadınlar arabadan inmezlerdi. Taşıma için ödenen bedeller şu şekildeydi: Kara cihetinden; ambar ve depolardaki eşya, silah ve cephane ilk günlerde atlı, öküzlü ve mandalı kira arabalarıyla Ankara'ya gönderilirdi. Araba başına kesin olarak 25 lira ile Ankara'ya kadar gıda maddeleri verilirdi. Sonraları İnebolu-Ankara arası batman hesabıyla (Eski ağırlık ölçüsü 1 batman 8 kilogram kadar) batmanı 50 kuruştan ödendiği için, o günün para değerlerine göre halkı sevindirdiğinden, Kastamonu ve diğer şehirlerde dört tekerlekli ağaç ve demir dingilli araba yapımı çoğalmıştı. Köylerde ve pazarlarda koşum hayvanları pahalı satılıyordu. Taşıma işleri için Kastamonu *Açıksöz* gazetesinde ilan verilerek taşıma yapacaklar aranıyordu. Gazetenin 29 Nisan 1337 (1921) tarihli nüshasında İnebolu'dan Ankara'ya ve Ankara'dan İnebolu'ya yük taşınması ile ilgili ilan vardır. İlanda yük fiyatları da verilmiştir. [207]

Bu yolun yapımı için öncelikle para tahsis edilerek şose haline getirilmiş yol üzerindeki köprüler o dönemin motorlu araçlarını taşıyabilecek hale getirilmiştir. " Çankırı içindeki 537 metreküp toprak tesviyesi, 685 metreküp hendek kazılması ve

[205] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.193.
[206] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.193.
[207] *Açıksöz*, 26 ve 29 Nisan 1921 tarihli sayılar, s.2.

çamur temizlenmesi yapılmış 10 metreküp kırma taş serpilmiş, bir adet menfez yapılmış, 10 adet köprü ve menfez onarılmıştı. " [208]

6 Mart 1921'de Millî Savunma Bakanlığı genelgesiyle bu yolların yapımıyla ilgili olarak Çankırı'da yol inşaat Taburu kurulmuştu. Bu birlikler " Amele Taburları " olarak bilinmektedir. Bu birliklerin erleri silah altına alınmaları kararlaştırıla Gayrimüslim erlerden oluşuyordu. Nöbet gibi hizmetler için Müslüman erler bulunuyordu. İdare heyetinde 1 Tabur Komutanı, 1 Tabip, 1 Hesap memuru ve 1 İaşe Memuru bulunmaktaydı. Taburlar 4 Bölükten ve bölükler ise 2 Subay 220 er ile 4 erzak ve kazıcı alet arabasından meydana geliyordu. Taburların ilk ihtiyaçları askeri kesim tarafından daha sonraki ihtiyaçları ise Bayındırlık bakanlığınca karşılanmıştır. Çankırı'da bu ikmal faaliyeti kurulan değişik isimlerde kurulan komutanlıklarca yürütülmüştür. (Menzil hat komutanlığı ve Nokta komutanlığı) İnönü Muharebelerinden önce ve sonra değişmesinin sebebi daha organize olarak faaliyet gösterilmesidir. Bu taşıma işi Ankara'da kurulan Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü'nün emrinde yapılıyordu. İnebolu- Ankara hattı Ankara Menzil Bölge Müfettişliği kontrolündeydi. Daha sonra Kastamonu Menzil Bölge Müfettişliği kuruluşuna geçmiştir. [209]

Çankırı halkının Şehit yüzbaşı eşi olarak tanıdığı ve saygı gösterdiği Tayyibe Hanım'ın [210] eşi Osmanlı Ordusunda ayrılarak Çankırı'ya gelen ve yerleşen Yahya Efendinin bu taşıma işinde büyük yararlılıkları vardır. İşsiz kaldığı için askerlik şubesinde Muamelat Memuru olarak işe başlamıştır. Bu taşıma işinin koordinesinde görevlendirilir. İnebolu, Kastamonu, Ilgaz ve Çankırı üzerinden gelen cephanelerin Ankara'ya ulaştırılması ve Ankara'dan gelen kamyonlarla Çankırı'dan toplanan erzakın Ankara'ya taşınmasında Yahya Efendi Kağnı kolları ile cephanenin Ankara'ya ulaştırılması konusunda Çankırı'da çok büyük çalışmalar

[208] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.194.
[209] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.241, Menzil Bölge Müfettişliği Konuş Krokisi s. 245.
[210] Gülsen Dolay ile 8 Kasım 2017 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması, Tayyibe Hanım Annem Gülsen Dolay tarafından tanınmaktadır. Tanıdığı ve evlerine sık sık gelen birisidir. Herkes tarafından şehit eşi olmakla saygı gösterdiği eski tabirle Osmanlı Kadın tipidir. Çok iyi giyinen biridir. Kışın kürk giymektedir.

gerçekleştirmiştir. [211] Yahya Efendi daha sonra Milli Orduya Yüzbaşı rütbesi ile katılacak ve Sakarya Muharebeleri öncesinde 11 Temmuz 1337 (11 Temmuz 1921) de şehit düşecektir.

Kastamonu ve Bolu bölgeleri için Çankırı Nakliyat ve sevkiyatın teslim alma ve teslim edilme yeri idi. [212] Bu sebeple önce 14 ncü Nakliye Kolu kurulmuştu. Daha sonra 2nci sınıf Hat Komutanlığına dönüşmüştü. Bu görev Askerlik Şube Başkanlıkları tarafından yürütülmekteydi. Kastamonu Menzil Bölge Müfettişliğinin kuruluşuna bu sebeple kadrolarına 1 subay daha eklenmişti. [213] Taşıma işleri kira arabaları, imece yolu ve halk arabaları ile yapılıyordu Belirli bir düzen içinde yapılamaması gecikmelere sebep oluyordu. Arabacılar yol üstündeki köylerine giriyorlar, sürücü değiştiriyorlar, köylerinde kalıyorlar bu sırada taşıyacağı eşya kendilerinde kalıyordu. Ellerindeki sevk listelerinde yük miktarı ve hareket tarihleri yazsa da gecikme sebeplerinin araştırılmasına imkân yoktu. Bütün bunlara rağmen malzemeler mutlaka yerine ulaştırılmıştı. [214] Kurulan birliklerin tek amacı Gelen Malzeme konvoylarıyla ve insan gruplarını düzenli, hızlı ve emniyetli olarak Ankara'ya ulaşmalarını sağlamaktı. Bu taşıma işleri esnasında tarihe geçecek fedakârlık örnekleri ve şahit olunan gerçek olaylar Türk Anadolu insanının erkeği ve kadınıyla istediğinde ve inandığında ne yapacağının en iyi örnekleridir. Bu olaylara bu yolu kullanan hem yerli hem de yabancı birçok kişi şahit olmuş hatıralarında anlatmışlardır. 9 Kasım 1920 -15 Nisan 1921 tarihleri arasında İnebolu'dan Ankara'ya 1194.5 ton malzeme taşınmıştır. [215]15 Nisan-25 Temmuz 1921 arasında 1292.5 ton malzeme taşınmıştır. Bunlar 20 ton silah, 636 ton cephane, 138.5 ton yiyecek ve yem 498 ton donatım ve diğer gereçlerdi. [216]

Uygun mevsim olması sebebiyle miktar artmıştır. Ancak ağır kış şartları sebebiyle bir önceki sürede taşınan miktar daha önemlidir. 25 Temmuz -10 Ekim 1921 tarihleri

---

[211] Yüksel Aslan, *Hüzünlü Bir Şehadetin Hikayesi* http://www.cansaati.org/topluluk/ forum_postsasp?TID=3049&title=hznl-bir-ahadetin-yks, (Erişim Tarihi: 11/09/ 2018).
[212] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.241.
[213] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler,* a.g.e., s.243.
[214] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler, a.g.e.*, s.135.
[215] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler, a.g.e.*, s.275.
[216] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler, a.g.e.,* s.321.

arasında İnebolu'dan Ankara'ya toplam 1662 ton malzeme taşınmıştır. [217] Çankırı Menzil komutanlığında Erzak Ambarı, Teçhizat ambarı, Mühimmat deposu, bir hastane, bir nekahethane bir revir ve bir hayvan deposu vardı.[218] Çankırı Nokta Komutanlığının mevcudu 31 Subay ve 227 erdir. [219] Çankırı Nokta Komutanlığının Taşıt Araç sayısı sadece Müteahhitlere ait dört dört tekerlekli araba kolu, 1 Mekkare Kolu 1 Eşek Kolu idi. [220] 4 çift atlı araba kolunda 61 çift atlı araba, 65 no.lu Mekkare Kolunda 45 mekkari, 66 no.lı Eşek kolunda 88 eşek bulunmaktaydı. Çift atlı arabanın taşıdığı yük 400 kg. Mekkareler için 80.kg., eşekler için 40 kg. olarak hesaplanmıştır. [221] Bu yüklerin indirme ve yüklem işleri tamamen imece usulü ile yapılmıştır. Yaz aylarında geriye boş olarak dönen araçlarla halkın hasat ettiği tahıllar ve diğer ürünleri yol üstündeki en yakın yere ücreti karşılığında taşınması için emir verilmiştir. [222] 1921 yılı Kasım-Aralık aylarıyla 1922 yılı ocak, mayıs ve haziran aylarında 1635.5 ton malzeme taşınmıştır. [223] 1921 Yılı durumuna göre Çankırı'da 500 yataklı hastane varlığı gösterilmiştir.[224] 1 Temmuz 1922 tarihli Sıhhiye Hastane durumu çizelgesine göre Çankırı'da 200 yataklı hastane bulunmaktaydı.[225] Bu miktar daha önce yazdığımız halkın yardımıyla 1000 yatak kapasitesine ulaştığı bildirilen yatak kapasitesi olup bir kısmı Mekteb-i İdadide (Taşmektep) hazırlanmıştır.[226] Diğer kısımlar ise muhtemelen Kışla Binasında ve şehir içerisindeki müsait evlerde olmalıdır. Bu kadar yatağı tek başına barındırabilecek bina o dönemde Çankırı'da bulunmamaktadır. Ayrıca Eylül 1920 ayında Milli Müdafaa Vekaleti (Millî Savunma Bakanlığı) emirleri gereğince Çifteler Tay Deposu Çankırı'ya gönderilmiştir.[227] Bu konuyla ilgili başka bilgi bulunmamıştır. Ancak Çankırı'da bir Süvari Kışlası olup şimdiki Yenimahalle Polis Karakolu ile Yüksekokulun bulunduğu bölgede bulunmaktaydı.[228]

---

[217] *Türk İstiklal Harbi VII.C., İdari Faaliyetler, a.g.e.*, s.355.
[218] *Türk İstiklal Harbi VII.C., İdari Faaliyetler, a.g.e.,* s.388.
[219] *Türk İstiklal Harbi VII. C., İdari Faaliyetler, a.g.e.*, s.389.
[220] *Türk İstiklal Harbi VII.C., İdari Faaliyetler, a.g.e.*, s.390.
[221] *Türk İstiklal Harbi VII.C., İdari Faaliyetler,* a.g.e., s.413.
[222] Genelkurmay Başkanlığı, Atese Daire Başkanlığı, İSH.572-124.
[223] *Türk İstiklal Harbi VII.C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.421.
[224] *Türk İstiklal Harbi VII. C., İdari Faaliyetler,* a.g.e., s.541.
[225] *Türk İstiklal Harbi VII. C., İdari Faaliyetler,* a.g.e., s.547.
[226] Açıksöz, Yıl:3, Sayı:426, (2 Mart 1338), s.2. "Mekteb-i İdadî binası Sakarya Savaşı sırasında hastane olarak kullanılmış, zaman içerisinde hasta sayısının azalmasıyla birlikte bina tahliye edilmiştir." haberi yayınlanmıştır.
[227] *Türk İstiklal Harbi VII C., İdari Faaliyetler,* a.g.e., s.573.
[228] E. Avukat Tahir Şehirlioğlu ile yapılan 16.4.2016 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması.

İnebolu-Ankara arasında yeniden hanlar yapılmaya, kahvelere açılmaya başlamıştı. Bu şosenin yapıldığı yüzyıldan beri yaylı, yaysız arabalarla, öküz ve manda arabalarının yaz-kış süratlerine göre yol boylarında yapılmış hanlar vardı. Bu hanlar ihtiyacı karşılamalarından şehirlerde ve yol kenarlarında da yeni hanlar ve oteller kuruldu. Bunların çoğu şahısların bir miktarı köylünün ortak malıydı; hepsi kazanıyorlar, bol bol yatak yorgan bulunduruyorlardı. 1921-1922 yılları İnebolu-Ankara yolundaki taşımaların arttığı ve yolları tıkayacak hale geldiği kış aylarında bu hanlar, birer kervansaray halini almış, ilkel koşullara rağmen, insan ve hayvan hayatını korumuşlardı." [229]

> *"Ilgaz dağı doruğunda Jandarma Karakolu (barınaktır). Ilgaz'da Çomarın Hacı Behçet, Yenice köy, Kazancı Hanlarıdır. (Kazancı Köyleri işletir), Kale Hanı Hacı Mehmet ağa ve İnköy hanları, Kıyısın Topal Ali Hanı. Gündoğdu Jandarma karakolu barınaktır. Merkez Çankırı: Hacı Kadirin icarında Soluğan, İpliklerin Hafız ağanın, Hanağasının Hilminin hanı, Parmaklı Büyük Han, Dervişin hanı, Vakıf çukur, Başağanın, Nevşehirli İsmail icarında Hacı Hasan, Camgöz Mehmet efendini ve Hintlinin ve Eski Arap oğlunun icarındaki üstü otel altları han, Koşhisarlı oğlu Ahmet, Nalbant Hacı Hasanların, Salim Beylerin, Ilgazlı Ttataroğlunu, İsmailin icarında Vakıf, Katibin icarında İskilip, Osman Çavuşun, Pilakicinin, Gavurun, Nakibin, Orta pazarda arabacıların, Odunpazarında Süllonun, dememdin Alinin, De Memedlerin diğer, Hacı Bayramların, Natır Ahmedin icarındaki, İmarette eski nalbant Şükrünün icarındaki, imarette Karataylı İsmail Efendinin han ve otelleri, Hacı bey hanı, Tüney Jandarma Karakolu (barınaktır). Bunlar İnebolu-Ankara yolunun belkemiğinin birer halkası olup işletenlerin de büyük yardımları olmuştur. Şehit ailelerinden ve yaralılardan para almamışlardır. Takdirle anarım. " [230]*

[229] *Türk İstiklal Harbi VII. C., İdari Faaliyetler*, a.g.e., s.132.
[230] Nurettin Peker, *İstiklal Savaşı, Resim ve vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı,* s.206-207.

Çankırı tüm yoksulluğuna ve geri kalmışlığına rağmen Millî Mücadeleye elinden gelen katkıyı sağlamıştır. Çankırı'nın savaşlar sebebiyle azalan erkek nüfusu sebebiyle tarlalarda çalışmak zorunda kalan çilekeş kadınları; işlerini bırakarak arabalarının ve hayvanlarının başına geçerek Millî Mücadele için gerekli nakliye işlerini de üstlenmişlerdir. Bu hanların ekmek ihtiyaçları yakın köyler tarafından karşılanmışlardır.

2.2.2.1. Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Kurucu ve Üyeleri

> *"Reis: Balcızâde Müftü Atâ Efendi*
> *Azalar:*
> *Encümen-i Liva azasından Şeyhzâde Hilmi Efendi, Meclis-i İdare azasından Palancızâde Hacı Şükrü Efendi, Meclis-i İdare azasından Dumluzâde (Dümelilizade olabilir)[231] İsmail Efendi, Meclis-i İdare azasından Fevzizâde Abdullah Efendi, Belediye Reisi Dolmacızâde Cemal Efendi*
> *Kâtip ve Veznedar; Muhasebe-i Hususiye Müdürü Saraçzâde Hasan Efendi,[232]"*

Adı yukarıda geçmese de TBMM 6, 7 ve 8. nci Dönem Çankırı Milletvekili Akif Arkan'ın öz geçmişinde şu kayıt vardır. *" 1919'da Çankırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkîlâtı Kuruculuğu ve Umûmî Kâtipliği* " [233] Akif Arkan'ın Müdafa-i Hukuk Cemiyeti çalışmaları ile başka bir bilgi bulunamamıştır.

2.2.2.2. Düzce- Bolu İsyanı ile Refet (Bele) Paşa'nın Çerkeş ve Çankırı'ya Gelişi

Nisan-Mayıs 1920 aylarında Ankara'da Meclis ve Hükümet kurma çalışmaları devam ederken oluşturulan birliklerde meydana gelen iç ayaklanmaları bastırmakla uğraşıyorlardı. Bu isyanlardan Çankırı'yı dolaylı olarak etkileyen Düzce-Bolu

---

[231] Osmanlıca okunuşla ilgili olabilir.
[232] *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün Bugün Yarın*, Aylık Dergi Sayı 19, Eylül 1986, Ankara, s.13
[233] *TBMM Albümü, (1920-2010*), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, Nisan 2010, Cilt 1, s. 317.

isyanıdır. Bu isyan Çerkeş ilçesine kadar uzanmıştı. İsyanı bastırmak uzun sürmüş sonunda Refet Bey (Bele) birlikleri ile 12 Haziran 1920'de Çerkeş'e gelmiş ve burada karışıklıklara yol açan suçluları bulup cezalarını vermişti.[234] Zeybeklerin yerine Çerkeşli gönüllülerden bir atlı kuvvet hazırlamış ve bu kuvvete gerekli silah takviyesi için Ankara'dan bir Makineli Tüfek takımı istemiştir. [235]

Refet Bey (Bele) Çerkeş'te düzeni sağladıktan sonra Kastamonu kazalarına giderek gözdağı vermek ve daha sonra Ovacık üzerinden Safranbolu'ya geçmek istemiştir. Buradan Ereğli'yi işgal eden Fransızlara karşı harekât yapacaktı. Daha sonra Safranbolu, Devrek, Araç Kastamonu ve Çankırı'ya uğrayacaktı. Bölge de görülen isyanlara karşı halkı uyaracaktı.[236] Bu faaliyetlerini başlayan Yozgat Ayaklanması (Çapanoğlu Ayaklanması) nedeniyle gerçekleştirememiştir.[237] Sivas - Yozgat bölgesindeki tehlikenin büyümesi üzerine 16 Haziran 1920'de Genelkurmay Başkanlığı Refet Bey'in Çankırı'ya gitmesi istenmiştir.[238] Refet Bey (Bele) 250 atlı Süvari ile 20 Haziran 1920'de Çankırı'ya gelmiştir. [239] 20 Haziran 1920'de Çankırı'ya gelen Refet Bey, bir taraftan kuvvet toplama işiyle uğraşırken diğer taraftan asayişi sağlayacak önlemler almış ve asker kaçağı ve bakaya askerini toplayıp cepheye sevk etmiştir. Bu anlamda asayişi ihlalde önemli rolü olan asker kaçağı ve bakaya askerini toplayıp cepheye sevk etmişti. [240]

Refet Bey'in Çankırı'da kaldığı 3-4 günde başka ne gibi işler ne yaptığına dair ayrıntılı kayıt yoktur. Ancak Çankırı'nın ileri gelenleri ile toplantı yapmış ve bu toplantıda Millî Mücadele'ye destek vermelerini istemiştir.[241] Refet Bey'in Çerkeş ve daha sonra Çankırı'ya gelip dört gün gibi kısa bir süre kalması Çankırı ve civarının Millî Mücadele'ye destek verilmesini hızlandırmıştır. Çankırı'ya geldiği gün, Alaca'da asilerin bir müfrezeyi esir aldıkları, Çorum'da asilere karşı kullanılacak

---

[234] Mehmet Özdemir, *Refet Bele*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.54.
[235] Özdemir, a.g.t., s.54.
[236] Özdemir, a.g.t., s.54.
[237] *Halit Kaya, Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.59,
[238] *Türk İstiklal Harbi VI.C. İç Ayaklanmalar, (1919-1921),* T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No:1, Gnkur. Basımevi Ankara,1964, s.99.
[239] *Türk İstiklal Harbi VI. C. İç Ayaklanmalar, (1919-1921),* a.g.e., s.101.
[240] Kaya, a.g.t., s.60, [240] Özdemir, a.g.t., s.56.
[241] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile28.3.2017 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması.

kuvvet olmadığından acil olarak gerekli tedbirleri alması istenmiştir. Bu emir üzerine Refet Bey 24 Haziran 1920'de İskilip üzerinden Çorum'a gitmiştir.[242] O sırada Çankırı'da 58. Alay Komutanı Binbaşı Vasfi emrinde 300 Piyade, 6 Makineli Tüfek ve 50 Süvariden oluşan bir müfreze bulunuyordu. [243]

2.2.2.3 Çankırı Müftüsünün Ankara Müftüsünün Fetvasını Desteklemesi

İstanbul'da bulunan Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi tarafından 11 Nisan 1920'de çıkarılan fetva da özet olarak Kurtuluş Savaşına katılan herkes Halifeye isyan ile suçlanmış olup bağımsızlıktan yana olanlar din düşmanı olarak gösterilmiştir. Bu fetvaya karşı olarak Anadolu şehirlerindeki müftüler de bir fetva çıkarmıştı. Bu fetvayı ilk önce Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi [244] (Börekçi, İlk Diyanet İşleri Reisi) imzalamış arkasından Kastamonu Müftüsü Hafız Osman Nuri Efendi imzalamıştır. Bu fetvayı Çankırı adına Müftü Ata Efendi imzalamıştır. Bu fetva, 16 Nisan 1920'de Heyet-i Temsiliye Riyaseti'nce Anadolu'ya gönderilerek bütün müftülüklere tebliğ edilmiş ve bu fetvayı her müftünün tasdiki talep edimiştir. Fetva 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde, Öğüt, İrade-i Milliye, Açıksöz gibi Millî Mücadele yanlısı gazetelerde yayınlanmıştır. Bu imzayla Çankırı bölgesinin Millî Mücadele'ye desteği dini açıdan da tamamlanmış oluyordu. [245]

2.2.2.4 Çankırı ve Çerkeş Gençler Mahfeli

Bu kuruluşlarla ilgili iki kaynak bulunmaktadır. İlki Millî Mücadele'de Batı Karadeniz konulu makale, diğeri de İstiklal Savaşı, Resim ve vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı adlı hatırat'dır. Ayrıca Açıksöz gazetesinde haberler vardır. Diğerleri Açıksöz gazetesinde çıkan haberlerden aldıkları bilgilerdir. Açıksöz gazetesinin 5 ve 12 Temmuz sayılarında bu mahfellerin

---

[242] Kaya, a.g.t., s. 61.
[243] *Türk İstiklal Harbi VI ncı C., İç Ayaklanmalar, (1919-1921),* a.g.e.., s.101.
[244] Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s.188-198, Veli Ertan, *Börekçi,Rifat (1860-1941),* Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi Cilt 6, s. 325-326, https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Person/President Detail/25/mehmet-rifat-borekci# (Erişim Tarihi: 22/03/2018).
[245] *Türk İstiklal Harbi VI ncı C., İç Ayaklanmalar, (1919-1921),* a.g.e., s.112

[246] kurulduğuna dair haberler vardır.[247] Çankırı ve Çerkeş'te kurulan iki mahfel de Kastamonu ve İnebolu'dakine benzemekle birlikte aralarında bir teşkilat birliği görünmemekteydi. Kastamonu vilayeti dahilinde bu dört gençlik örgütü birbirinden bağımsızdılar. İnebolu ve Kastamonu gençlik derneği nizamnamelerinde şube açılabileceği kaydı olsa aralarında bir ilişki olduğuna dair belge bulunamamıştır. Konuyu ele alan kaynaklar Açıksöz koleksiyonlarından faydalanmış kurucular ve üyeleri hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Dernekler Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin çalışmalarına yardımcı olma amacındaydılar. Çankırı Mahfilinde musiki ve idman şubesi bulunuyordu.[248] Çankırılı aydınların öncülüğünde kurulan bu mahfilde bazı kültürel faaliyetlerde de bulunulmuştur. Çankırı'yı örnek alan Çerkeş gençleri de aydınların yardımı ile 12 Temmuz 1920'de derneği kurmuşlar ve İstiklal Savaşı boyunca Müdafaa-i Hukuk cemiyetine yardımcı olmuşlardır.[249] Resim-43 ' te Çankırı Gençler Mahfeli Sekreteri Veteriner Tahsin Nahit Bey. (Ziraat Vekaleti Teftiş Heyeti Reisi iken Çankırı Milletvekili seçilen Tahsin Nahit Uygur) 'un resmi vardır. Tahsin Nahit Uygur 10. Dönem Demokrat Parti'den Çankırı milletvekili seçilmiştir. [250] Bu iki kuruluşun Millî Mücadele döneminde Çankırı'da yaptıkları faaliyetler ile ilgili başka bilgi bulunamamıştır.

Millî Mücadele'nin yerel aktörlerinden Müftü Ata Efendi'nin [251] halk arasında kabul görmüş kişiliğiyle Ankara Hükümetinin ve Millî Mücadelenin Çankırı bölgesinde benimsenmesinde etkili olmuştur. Ata Efendi 1323 de Ertuğrul Mektebi Muallimi, 1325 de Çankırı Belediyesi kâtibi oldu. Aynı sene Mektebi İdadiye Türkçe Muallimi

---

[246] Mahfel; Türk Dil Kurumu sözlüğünde " Mahfil " olarak geçmektedir. Ar.Mahfil esk. 1. Toplantı yeri:"*Merdivenleri inerken öğretmenler arasında, gençlik mahfilinde kimlere güvenilebileceğini gözden geçirdi."*-N. Hikmet. 2. Toplanmış kimseler. 3. *din b.* Camilerde parmaklıkla ayrılmış yüksek yer, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11 nci Baskı, Ankara, 2011, s. 1605.

[247] Açıksöz Gazetesi 5 ve 12 Temmuz 1920, s.1. *Çankırı'da Gençler Mahfeli*, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:47, (16 Mayıs 1336), s.4. Çankırı'da bir Gençler Mahfeli açılması hakkındadır.; "Gençler Mahfili", Açıksöz, Yıl:2, Sayı:59, (5 Temmuz 1336), s.2. Çankırı Gençler Mahfilinin resmi açılış hazırlıklarının sürdüğü, ekonomik, sosyal, sağlık, ilmî, musiki ve idman şubelerinin oluşturulacağı, ; *Çerkeş'te Gençler Mahfeli*, Açıksöz, Yıl:2, Sayı:61, (12 Temmuz 1336), s.2. Çerkeş'te de gençler tarafından Gençler Mahfili teşkilatı kurulması.

[248] Rahmi Çiçek, *Millî Mücadele'de Batı Karadeniz,* Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt 15, s.1165-1166.

[249] Peker N, a.g.e, s.485, s.197-198.

[250] Peker N, a.g.e., s.485.

[251]Aydın Efe, *Osmanlı'nın Son, Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Çankırı Müftüsü: Mehmed Ataullah Efendi, (29 Nisan 1873 -18 Mayıs 1932)*, Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları sempozyumu Bildiri Kitabı, Yenigün matbaacılık, Çankırı, 2017, s. 421.

olarak atandı. 1333 yılında Evkaf memuru oldu ve aynı sene daireyi vekâleten idare etti. Daha sonra Çankırı Vilayet Müftüsü oldu. Atanma haberi Açıksöz Gazetesinde haber olarak verilmiştir. *"Müftülük Menşur-ı Aliyesi",* [252] Çankırı Sancağı merkez müftülüğüne Ata Efendinin tayin kılındığı ve görev yerine hareket ettiği haberidir.[253] Ata Efendi, Atatürk'ün Çankırı'ya gelişine kadar Cumhuriyet Halk Fırkası İl Başkanlığını da yürütmüştür. Atatürk'ün Çankırı'ya gelişinde " Hem müftü hem parti reisi nasıl olur? "Sözü üzerine siyasi faaliyetlerine son vermiştir. Müftü olarak 18 Mayıs 1932 tarihinde vefatına kadar 15 yıl 9 ay bu görevi yürütmüştür. Halk arasında sevilen ve sayılan bir kişiliği vardı.[254]

2.2.2.5. İstiklal Mahkemeleri

Millî Mücadele dönemi olağanüstü mahkemeleri olarak değerlendirebileceğimiz İstiklal Mahkemeleri'nin Çankırı bölgesinde de faaliyetleri olmuştur. Kastamonu'da kurulan mahkemenin üyeleri 10 Ekim 1920 günü Ankara'dan bölgeye hareket etmişlerdir. Çankırı ve Ilgaz'da çalışmalar yaptıktan sonra, 6 Kasım'da Kastamonu'ya gitmişlerdir. Çankırı'da yargılama yapan I. Dönem Kastamonu İstiklal Mahkemeleri şu üyelerden oluşuyordu. "Refik Şevket Bey, Dr. Fikret Bey, Yusuf Ziya Bey, R. Tevfik Rüştü Aras ve Necip Bey". [255] Bu mahkemede Çankırı milletvekilliği de yapan Mehmet Tevfik Durlanık ve Neşet Akkor görev yapmıştır. [256] Nispeten etkisi görülen Birinci dönem İstiklâl Mahkemelerinin tatil edilmesinden sonra yeniden asayiş problemleri görülmüştür. Bu kez Kastamonu, Konya, Samsun ve Yozgat'ta İstiklâl Mahkemesi kurulmuştur. Meclis yapılan oylamayla Mustafa Necati, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi başkanlığına getirilmiştir. Üyeleri Kangırı Mebusu

---

[252] Açıksöz*, Müftülük Menşur-ı Aliyesi,* Yıl:9, Sayı:440, (29 Teşrin-i sani 1333), s.2.

[253] Mehmet Serhat Yılmaz, Açıksöz Gazetesine Göre Millî Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922), *Millî Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu, (21-23 Ekim 2010)*, Çankırı Valiliği, Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2012, s.464-478.

[254]*Duygu*, 21 Mayıs 1932, s.1.*" Memleketin nadiren yetiştirdiği fazıl şair, kâtip ve çok muhterem bir zat olan mumaileyh aynı zaman da hürriyetin hadimlerinden idi. İlk Meşrutiyet inkılabında Çankırı Hürriyet perverlerinin önüne geçerek uzun müddet Çankırı İttihat ve Terakki kulübü ve Müdafaayı Hukuk Cemiyeti riyasetlerini ifa etmiş itilaf Hükümetinin gadrine uğramıştır."*

[255] Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.12.

[256] İstiklal Mahkemeleri, *Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları Cilt 1*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Basımevi, Ankara, 2015, s. 26 ve 32.

Neşet Bey, Canik Mebusu Hamdi Bey ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey'lerdir. Mahkeme 10 Ağustos 1921 günü Ankara'dan ayrılmış; birkaç gün Çankırı'da yargılama yaptıktan sonra 18 Ağustos'ta Kastamonu'ya gelmiştir "[257] Çankırı'da bir talimatname hazırlamış ve *Açıksöz* gazetesinde 13 Ağustos 1921 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.[258] Aynı gazetenin 14 Ağustos 1921 Tarihli nüshasında Çankırı'da verilen ilk karar yayınlanmıştır.[259]

TBMM bulunan Kastamonu İstiklal Mahkemeleri evrakı henüz açılmadığından her iki dönemde Çankırı'da başka kimlerin yargılandığı konusunda gazetede de yayınlananlar haricinde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.[260] Ancak yargılamaların daha çok asker kaçakları ile ilgili yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca "*İstiklal Harbinde Kastamonu"* adlı eserde Çankırı'nın Uzunide (tam okunamadı) köyünde Karaoğlan Oğullarından Hacı Mehmet ile Kethüda Oğullarından Hüseyin Oğlu Bekir'in askerden iki kere kaçması sebebiyle Şabanözü'nde idam edildikleri yazılıdır.[261] Ayrıca eşkıyalık yapanlardan da cezalandırılanlar olmuştur. [262]

2.2.2.6. Millî Mücadelede Aydınlar: Mehmet Akif'in Çankırı faaliyetleri

Millî Mücadeleye destek verenler arasında aydınlar önemli bir yer tutmaktadır. Kimi zaman kalemleriyle, hitabeleriyle ve vaazlarıyla bunu gerçekleştirmişlerdir. Düşman işgaline uğramayan Çankırı'nın Millî Mücadele'ye katılımı farklı açılardan olmuştur.

---

[257] Mustafa Eski, *" Mustafa Necati "*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XII, Temmuz 1996, Sayı: 35sS. 465-485.

[258] *Açıksöz*, 13 Ağustos 1921, s. 2.

[259] İstiklal Mahkemesinin İlk Cezası
"Kengırı'da bulunan Kastamonu ve Havalisi İstiklal Mahkemesi ilk cezasını verdi.
Büyük Millet Meclisinin gayesi aleyhine işa'âtta bulunan Kengırı'da mukim zahire-i ticaretten Tombul oğlu Keliman (geliman …tam okunamadı) bugün icra kılınan mahkemesinde fail-imezkure cüreti sabit olduğundan Hıyanet-i Vataniyye kanunun üçüncü maddesine tevfikan merkümun on beş sene müddetle görgü vaz'iyle cezasının Erzurum'da ifasına …….(okunamadı) ve merkümu-ı ileyhinde Ankara'ya iltimas mektubu yazan Lütfi Bey'in bu iltiması komşuluk hasta tebe'an vuku bulduğu anlaşılmasına mebni muma'ileyhin dahi ceza-i nakdi ile mahkumiyetine karar verildiği berâ-yı tamim olunur" *Açıksöz,* 14 Ağustos 1921 , s. 1.

[260]Açıksöz, Sayı:102, (9 Kânûn-ı Evvel 1336), s.2. *İstiklal Mahkemesi Havadisleri*, Çankırı mevkiinde askerlikten iki defa firar eden kişilerin idamından ve Çankırı'da, Araç'ta şekavet edenlerin cezalandırılmaları.

[261] Açıksözcü Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu,* Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933, s.108.

[262]*Açıksöz,* Sayı:110, (10 Kanun-i Sani 1337), *İstiklal Mahkemesi Kararları*, s.3-4 Çankırı'da Kenanoğlularından Mehmet oğlu Yusuf ve Kethüdaoğullarından Hasan ve Hasan Çavuş oğullarından Müslüm ve Hasan, Kaçıroğlu Hüseyin'in cezalandırılmaları ve bu cezanın Çankırı Hapishanesi'nde çekmeleri.

Bunlardan biri de M.Akif'in şehirde verdiği vaazla yarattığı etkidir. İstiklal Marşı'nın yazarı Milli Şair Mehmet Akif Ersoy Millî Mücadele'ye değişik şehirlerde verdiği etkili vaazlarını Çankırı'da da sürdürmüştür. Akif, Ekim 1920 ayında Çankırı'ya gelmiştir. Çankırı'ya geliş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 4-19 Ekim arasında bir süre Çankırı'da bulunmuştur. Akif 4 Ekim 1920'de TBMM'ne başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarından ise Akif'in "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılıdır. [263]

Mehmet Akif, yanında Çankırı (Kengırı) mebusu Hacı Tevfik Bey, Binbaşı Halim Bey ve oğlu Emin ile Kastamonu'ya yola çıkmıştır. Kafileyi Kalecik ilçesi yakınlarında Çankırı Kafkas Topçu Alayı Kumandanı Yahya Bey karşılamıştır. Mehmet Akif yol üzerindeki köylerde de vaaz ederek halkı Millî Mücadele'ye katılmaya davet etmiştir. [264] Mehmet Akif, Çankırı'da bulunduğu günlerde Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatı ve Çankırı Gençler Mahfeli[265] ile temasa geçmiş ve bu cemiyetlerin yaptığı çalışmalarla ilgilenmiştir. 15 Ekim 1920 Cuma günü Çankırı'nın en büyük camisi olan ve Büyük Cami olarak bilinen, Ulu Cami'de bir vaaz vermiştir.[266]

---

[263] *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi Zabıt Cerideleri, 1 nci Devre Cilt 5*, 80. Birleşim (Eski Harfli Türkçe) 09 Ekim 1920 Cumartesi, s.3-4.

[264] İbrahim Akyol, *"Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı",* I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, C I, Burdur 2009, s.410.

[265] Nurettin Peker*, İstiklal Savaşı, Resim ve vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı,* a.g.e., s.197.

[266] *"Muhterem Müslümanlar, aziz Çankırılılar, Allah'a hamdu senalar olsun. Aylardan beri Cuma namazını kılmak fırsatını Çankırı'da buldum. İstanbul ve civarında kılamadım. Çünkü o yörelerde kâfirlerin bayrağı dalgalanıyordu. O bayrağın altında kâfirin kölesi idik. Rabbül-âlemîn Müslümanlara köleliği haram kılmıştır. Kölenin Cuma namazı kabul değildir. Hürriyetinizi kazanacak, sonra Cuma'ya koşacaksınız. Kâfirin bayrağı altında halifelik de kuru bir sözden ibarettir. Halifelik İslam bayrağı altında olur. Yoksa halife de bir köledir. Müslüman için evvela hürriyet, sonra ibadet gelir. Aziz Çankırılılar, kâfirlerin köleliğini kabul etmeyip hürriyet için cihat açan Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanınız. Ülkemizi yakıp yıkan, hamile kadınların karınlarını deşen, hiçbir günahı olmayan çocuklarımızı süngüleyip havada dolaştıran, kız ve kadınlarımızın namuslarına tecavüz eden Yunan ordusunu ve onları destekleyen kâfirleri kovmadıkça ve eli kolu bağlı yörelerimizde İslam'ın bayrağını dalgalandırmadıkça ameliniz noksan kalır, ibadeti makbul olamaz. Köleliği karşı cihat açan Kuvayı Milliye ordusuna katılınız. Cennetin kapısı daima şehitlere ve gazilere açıktır. Her iki cihanda da Allah'ın makbul kulları şehitler ve gazilerdir.* Akyol, a.g.m., s. 410, Selma Argon-Ferda Argon-Fatih Bayhan, *Dedem Mehmet Akif Zorluklarla Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikayesi,* Timaş Yayınları, 2016, İstanbul, s.144: Mustafa Durlanık'ın Hatıratı, Çankırı Belediyesi, Dr. Raif Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, s.17 Bu vaaz metni İbrahim Akyol tarafından Mustafa Durlanık'ın hatıratından alınarak düzeltilmiştir. Ailesi tarafından bu notlar tarafıma da verilmiştir.

Mehmet Akif daha sonra 19 Ekim 1920 tarihinde Kastamonu'da olacak şekilde Çankırı'dan hareket etmiştir. Çankırı'ya tam geliş tarihi bilinmemektedir. Kaldığı beş on günlük sürede yaptığı faaliyetlere ait başka bilgi bulunmamaktadır. Mehmet Akif Ersoy'un Çankırı ziyareti ve Çankırı'da yapmış olduğu konuşma, modern Türk edebiyatında incelenmiştir. [267]

Çankırı'da Millî Mücadele'ye verilen destek basın yoluyla duyurulmuştur. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde çıkan bir haberde Çankırı'da TBMM Ordularına destek için Büyük Cami'de yapılan bir toplantı yer almıştır.[268] Ayrıca Millî Mücadele kahramanlarına destek verildiği görülmektedir. Mesela İnönü Muharebelerinde yaralanarak Gazi olmuş ve Çankırı'da 1930'lu yıllarda "Kör Zabit" olarak bilinen Yüzbaşı Hasan Armutçu 'da Çankırı'nın Millî Mücadele kahramanlarından biridir. İkinci İnönü Muharebelerine başından yaralanarak her iki gözü görmesini kaybetmiştir. Kışladan her gün evine gelen bir er tarafından elinden tutularak özellikle Çay boyunda gezmesine yardım edilmektedir. Bu şekilde bir fotoğrafı vardır ancak aslını bulamadık ve kaynağını tam tespit edemedik. Ama fotoğraftan hatırlayanlara sözlü tarih çalışmalarında rastladık. [269]Halk Yolu Mecmuasının 16 Eylül 1349 (16 Eylül 1925) Tarihli sayısında Halk Yolu imzalı yazıda Bakanlar Kurulundan tedavisi için Fransa'ya gönderilmesi için yardım istenmiştir. [270] Hasan Armutçu daha sonra Ankara'ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

---

[267] Vadi Çiçekli, *Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008, s.201.

[268] Kengırı'da Sancağı şerifin huzurunda Yemin
Kengırı: 25 Ağustos (A.A.)
Bugün Cami-i Kebirde öğle namazını müteakip her sınıf halkdan müteşekkil bir cemm-i gafir evevkarında ulema ve meşayih ve mütehizan-ı memleket bulunduğu halde sancak-ı şerifi hamilen tekbir ve tehli ile hükümet havlisinde tecemmü eylemiştir. Zevat-ı muhtelif tarafından yunanlıların …. (okunamadı) ırz ve namus cihetiyle hicab-aver hareketleri ta'dad edilmiş ve misak-ı milli gayesine vasıl oluncaya kadar azim ve imanımızla halel gelmeyeceği gibi malen ve canen lazım gelen fedakarlığı ifasından çekinmeyeceklerinin ve kudurmuş düşmanın tecavüzatını müdafaa eden ve yakında avn-i bari ile bütün topraklarımızı tathir ve şerefli tarihimizi alâ edecek olan ordu başkumandan zabit ve efradlarına selam ve ihtiramlarımızın iblağı taht-ı karara almış ve ahali pek müteheyyic bulunduğu ve göz yaşları akıttığını bir sırada bir dua-yı beliğ ile tezahürata nihayet verilerek mukararatlarının garazına delalet olunması istirham edilmiş olmağla arz-ı keyfiyet olunur.
Mutasarrıf Adil
Hakimiyet-İ Milliye. 26 Ağustos 1337 (1921), 12 Zilhicce 1339 Ankara Üniversitesi Gazeteler veri tabanı, Hakimiyet-i Milliye 1339 342. pdf , (Erişim Tarihi: 30.01.2018) .

[269] Mehmet Sidar ve Mustafa Ecevit ile 16.4.2016 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışmaları.

[270] *Halk Yolu Mecmuası, 16 Eylül 1349,* Sene:2, s.34, Demet Cansız *Halk Yolu Mecmuası (1923-1927),* Çankırı Belediyesi Yayınları ,2014, Cilt 1, s. 718.

Bilindiği üzere Millî Mücadele'de kadınlar dikkat çeken rol almışlardır. Bunlardan biri de Sivas'ta kurulan "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"nin kuruluşunda yer alan Çankırı Tuz Memlehası Müdürü Raif Efendi'nin Eşi Emine Hanım'dır. Emine Hanım Cemiyetin Veznedarı olmuştur. [271]

2.3. Belediye Başkanları, Mebuslar, Partiler

Çankırı Belediyesi 1869 yılında kurulmuştur. İlk Belediye Başkanı Mustafa Bey'dir. [272] Belediye başkanları salnamelerde Liva Belediye Meclisi (Liva Beledi Meclisi) reisleri olarak geçmektedir. İlk Meclis 1 Reis 2 azadan oluşmaktadır. Ayrıca bir kâtip vardır.[273] 1899 yılı salnamesinde Belediye meclisinde 1 Reis, 1 tabip, 8 aza (3'ü gayrimüslim), 1 kâtip ve sandık emini,1 Kalfa, 1 eczacı (gayrimüslim) bulunmaktadır.[274]1903 salnamesinde Belediye Meclisinde, Tabip gayrimüslimdir. 6 aza olup 2'si gayrimüslimdir. Kadroya Aşı memuru ilave edilmiştir. Eczacı aynı

---

[271] *Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920*), II. C., 2. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s.107-108, Ferhat Uyanıker, *Milli Mücadele'de Türk Kadını,* Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 50.; Nuray Özdemir, *Milli Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti,* Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences, Cilt / Volume: 2011-2, Sayı / Issue, 23.

[272] Osmanlı Dönemi Belediye Başkanları;

Mustafa Bey	1869-70
Hacı Mustafa Efendi	1871
Hacı Mustafa Ağa	1872-73
Hasan Ağa (Em. Binbaşı)	1874
Hacı Abdülkadir Efendi	1875-76
Hacı Mustafa Ağa	1877-78
Şeyh Ali Rıza Efendi	1879
Hacı Mustafa Ağa	1880-82
Hacı Abdülkadir Efendi	1889
Hürrem Efendi	1892
Abdullah Efendi	1893-94
Tahir Efendi	1896
Hasan Efendi	1899
Salim Efendi	1903

Ömer Türkoğlu, *Çankırı 1891-1892, Kengırı Belediye Kalemine Mahsus Yevmiye Defteri 1307,* Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, Kayıkçı Matbaası, Çankırı, 2005b, s. 7.

[273] Ömer Türkoğlu, *Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerine Çankırı (Kengırı) Sancağı 1869-1903*, Çankırı Valiliği, Çankırı, 1999a, s.6.

[274] Türkoğlu,a.g.e., s.502.

gayrimüslim şahıstır. [275] Cumhuriyet döneminin ilk belediye başkanı Cemal Dolunay'dır. [276]

Çankırı Belediyesi kurulduğu günden itibaren en çok yoğunlaştığı konu şehrin su sorunu olmuştur. Her dönemde çeşitli kaynaklardan su teminine çalışılmıştır. Önce mahallelerde toplu kullanılan çeşmeler hizmet vermiştir. 1940'lı yıllarda ancak evlere müstakil su bağlanmaya başlanmıştır. Çankırı'da Belediye'nin ilgilendiği diğer bir sorun elektriktir, 1927 yılından itibaren Çankırı'da elektrik vardır. Ancak kömürle işletilen buharlı jeneratörler ve daha sonra dizel jeneratörlerle aydınlatma sağlanmıştır. Önceleri resmi dairelere ve sokak aydınlatılması için kullanılmış. Daha sonra evlere müstakil olarak verilmeye başlanmıştır. Sadece akşam 18'den gece 24'e kadar verilen elektrik daha sonraları tüm gün kullanılmaya başlanmıştır.[277]

Türkiye'de parlamenter sisteme geçişin ilk aşaması sayılabilecek olan Meclis-i Mebusan için yapılan ilk seçimde Çankırı bağlı olduğu Kastamonu vilayeti mebuslarınca temsil edilmiştir. Şubat 1877'de yapılan seçimler sonunda Birinci Meclis-i Umumi 19 Mart 1877'de açılmıştır. İlk toplantısını Dolmabahçe Sarayında yapmıştır. Birinci ve ikinci devrelerde Kastamonu Vilayetine bağlı Bolu, Sinop, Kengiri Sancakları Hacı Mustafa Bey ve Salim Efendi tarafından temsil edilmiştir.[278] (I.Devre: 19 Mart 1877-28 Haziran 1877-II.Devre: 13 Aralık 1877- 14 Şubat 1878) Meclisin kapatılmasıyla birlikte mebusların temsili de düşmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanı ile tekrar faaliyete açılan Meclis-i Mebusan için 1908 yılında yeniden seçim yapılmıştır. Bu seçimlere İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ve Ahrar Partisi katılmıştır. Bu seçim Türkiye'de çok partili ilk seçim örneğidir. (I. Dönem: 17 Aralık

---

[275] Türkoğlu,a.g.e., s.530.

[276] Cumhuriyet döneminde 1923-1950 arası başkanlar şunlardır:

Cemal Dolunay	1923-1927
Dedezade Hilmi Bey	1927-1928
Hacı Şıhzade Sait Bey	1928-1934
Ömer Dedeoğlu	1934-1938
Rıfat Dolunay	1938-1943
Hilmi Ersunan	1943-1944
Cevdet Dengi	1944-1946
Halim Bayram	1946-1950

[277] *Çankırı,* 16 Nisan 1946, s.1.

[278] İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet,* II. C., TBMM Vakfı Yayınları No: 15, Ankara 1996, s. 12 .

1908- 18 Ocak 1912) Çankırı adına ilk milletvekilleri Meclise gönderilmiştir. Bunlar Behçet Bey (Kutlu)[279] ve Hacı Tevfik Efendi'dir. Bunların sonraki dönemlerde de seçildiği bilinmektedir. Mebusan'ın II. Döneminde (18.4.1912-5.8.1912) [280] Hacı Tevfik Efendi (İTP) Mehmet Sabri Efendi Çankırı Mebusu olmuşlardır. Behçet Bey (Kutlu) ve Hacı Tevfik Efendi (Durlanık) Çankırı doğumludurlar. Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra Ankara'ya gelerek Büyük Millet Meclisinde 1nci Dönem Çankırı Milletvekili olarak görevlerine devam etmişlerdir. Meclis-i Mebusan'ın III. Dönemi 27 Mayıs 1914-21 Aralık 1918 tarihleri arasını kapsamaktadır.[281]

II. Meşrutiyet döneminin İkinci Meclis-i Mebusan'ı padişahın birincisini 18 Ocak 1912'de feshetmesi ve yapılan seçimlerden sonra, 18 Nisan 1912'de toplanmıştır. Bu Meclis, 5 Ağustos 1912'de, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın önerisi ile Padişah V. Mehmed Reşad'ın kararıyla feshedilmiştir. Toplam 3 ay 18 gün açık kalmıştır. Balkan Savaşları nedeniyle seçime gidilememiş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Üçüncü Meclis 27 Mayıs 1914'te tekrar toplanmış ve 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi nedeniyle 21 Aralık 1920'de çalışmalarını sonlandırmıştır. [282] Bu meclisteki mebusların büyük bölümü 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne katılmışlardır. Türkiye'de Mütareke sonrası seçim dönemleri şunlardır:

1. Dönem Mart 1920
2. Dönem Haziran-Temmuz 1923
3. Dönem 2 Eylül 1927
4. Dönem 25 Nisan 1931
5. Dönem 8 Şubat 1935
6. Dönem 26 Mart 1939
7. Dönem 28 Şubat 1943
8. Dönem 21 Temmuz 1946
9. Dönem 14 Mayıs 1950

---

[279] Güneş, a.g.e., s.31.
[280] Güneş, a.g.e., s.48.
[281] Güneş, a.g.e., s.54.
[282] M. Şükrü Hanioğlu, "Meşrutiyet*", TDVİA*, Cilt 29, s. 388-393.

1920-1950 tarihleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde Çankırı (Kengırı) [283] Milletvekili olarak "Tevfik Durlanık, Behçet Kutlu, Yusuf Ziya Esen(İsfendiyaroğlu), Said Üçok, Müştak Bey, Tahir Efendi (Aşık Musulluoğlu), Neşet Akkor, Mustafa Abdülhalik Renda, Ahmet Talat Onay, Rifat Ünür(Saraçoğlu), Fazıl Nazmi Orkun, Ahmet İhsan Zeyneloğlu, Hüseyin Cahit Yalçın, Mustafa Önsoy, Sami Gölgeçer, Hatice Özgener, Mehmet Avni Doğan, Akif Arıkan, Behiç Erkin, Atıf İnan, Rifat Dolunay, Ahmet Zeki Soydemir" bulunmuşlardır.[284]

Yukarıda adı verilen vekillerden bazıları birçok dönem Çankırı milletvekili olarak TBMM'de bulunmuşlardır. Bunların bir kısmı Çankırılı değildir. Çankırı doğumlu olanlar şunlardır: Behçet Kutlu[285] Mehmet Tevfik Efendi (Durlanık)[286] Sait Üçok[287],

---

[283] Çankırı (Kangırı) Büyük Millet Meclisine, Kastamonu iline bağlı Mutasarrıflık (Liva) olarak intikal etmiş, 1924 Anayasası ile Mutasarrıflıkların kaldırılması ile il olmuştur. İki isimli illerin bir isimle anılması hakkındaki Bakanlar Kurulunun 24 Ekim 1926 gün ve 4248 sayılı Kararı ile (Kângırı) adı bırakılarak (Çankırı) adı ile anılmaya başlanmıştır.

[284] *TBMM Albümü 1920-2010, 1.C. 1920-1950,* TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Md.lüğü yayınları No:1 Ankara, 2010, s. 37-38, 103, 143, 195, 250-251, 317, 385, 459-460

[285] 1864(1280) te Çankırı'da doğmuştur. Şakir Efendizâde Hilmi Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çankırı Rüştiyesinde tamamladıktan sonra, medresede öğrenim ve eğitim görmüştür. Çankırı Bidayet Mahkemesinde Zabıt Kâtipliği ve Liva Nafia Dairesi Kâtipliği yapmış ve sonra Nüfus Memuru daha sonrada Bidayet Mahkemesine üye olmuştur. Bu görevde iken II nci Meşrutiyet Mebusan Meclisinin I inci Dönemi için 4 Aralık 1908'de yapılan seçimlerde Kângırı (Çankırı) Milletvekili olarak Meclis'e katılmıştır. 1914'teki III üncü Dönemde tekrar Çankırı'dan Milletvekili seçildi ise de Çerkeş İlçesi seçiminin feshi üzerine seçimi iptal edilmiştir. 5 Aralık 1919'da yapılan seçimde yeniden Çankırı Milletvekili oldu. Meclis'in feshi üzerine Heyeti Temsiliye'nin talimatına uyarak Ankara'ya gelip 2 Ağustos 1920'de TBMM Genel Kuruluna Çankırı Milletvekili olarak katılmıştır. 15 Temmuz 1922'de kısa bir süre Adliye Vekili Celâlettin Arif Bey'e vekâlet etmiştir. Milletvekilliği sona erince Çankırı' ya döndü. 1 Eylül 1928'de memuriyetten emekliye ayrıldı. Politika ya da başka bir işle meşgul olmadı. Hiç evlenmemiş olan kızı Tayyibe Hanım ile yalnız bir yaşam sürdü. 26 Ekim 1948'de öldü. Sarıbaba Mezarlığında toprağa verildi. Evli olup iki çocuk babasıydı. Halen Çankırı Yenimahalle'de (Hastane Köprüsü demiryolu hemzemin geçidine yakın bir yerde bulunan evini Kızılay'a bağışlamıştır. Yerinde kendi ve kızının (Tayyibe Hanım) adını taşıyan ve içinde Kızılay Çankırı Şubesi olan apartman bulunmaktadır. Şapka devrimine karşı çıkarak şapka giymediği söylenmektedir. Bu bilgiler Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem C. III,* TBMM Vakfı Yayınları No: 6, s. 550. ve sözlü tarih çalışmalardan kaynaklardan elde edilmiştir.

[286] 1871'de Çankırı'da doğmuştur. Müftü ve Müderris Sofuzade Mustafa Hazım Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini 1887'de Rüştiye'de tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve Fatih Medresesinde eğitim ve öğrenim görmüştür. 25 Mart 1903'te halkın seçimi ile Sinop Müftülüğüne getirilmiştir. Alanya (Alâiye) Medresesinde Müderrislik ve Alâiye Camiinde Kürsü Şeyhliğini ek görev olarak yürütmüştür. 21 Nisan 1906'da yasak olan bir toplantının tertipçisi olduğu iddiasıyla görevden alınarak Çankırı'da ikamete memur edilmiş ve 15 Şubat 1907'de Fizan (Trablusgarp'ın bir bölgesi)'a sürgün edildi. Fizan'dan Fransa'ya kaçarak Paris'te bulunduğu sırada Meşrutiyet'in ilan edildiğini öğrendiğinde memleketine dönmüştür. Meclis-i Mebusan'ın 1. Dönemi için 16 Ekim 1908'de yapılan seçimde Çankırı Milletvekili oldu.. 2. Dönemde yeniden Çankırı Milletvekilliğine seçildi. Ancak 1. Dünya Savaşı'nın başlaması ve sıkıyönetim sebebiyle Meclis feshedildi. Bunun üzerine memleketine dönmüş ve Hazımiye Medresesinde Müderrislik yapmış daha sonra Bidayet mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. 14 Aralık 1914'te açıklanmayan siyasi bir nedenle Mahkeme

Tahir Efendi[288], Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu[289] Ahmet Talât Onay,[290] Mehmet Rıfat Ünür (Saraçoğlu)[291]Sami Çölgeçen[292] Akif Arkan[293] Rıfat Dolunay[294], Ahmet İhsan Zeyneloğlu[295]

---

heyetiyle birlikte görevden alınmışsa da sonra suçsuz olduğu anlaşılarak görevi iade edilmesine rağmen memuriyete girmeyerek Müderrislik ve Vaizliği sürdürmüştür. 1 Ocak 1919'da İl Genel Meclisi azalığına seçildi. 20 Nisan 1919'da Çankırı Müftüsü oldu. Bu görevine devam ederken Meclis-i Mebusan'ın son döneminde tekrar Çankırı Milletvekili seçilerek 1 Ocak 1920'de Meclis'e katıldı. İstanbul'un işgalinden sonra Meclisin feshi üzerine memleketine dönmüştür. Heyeti Temsiliye'nin talimatına uyarak görevden ayrılıp Ankara'ya geldi. 24 Temmuz 1920'de BMM Genel Kuruluna Çankırı Milletvekili oldu. Mecliste İrşad, Şer'iye-Evkaf, İktisat, Anayasa, Tapu-Kadastro Komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurullarında çalışmıştır. 2'nci Toplantı yılında Tapu-Kadastro, 3'üncü Toplantı yılında Şer'iye-Evkaf Komisyonunun Başkanlığını yapmıştır. Bu arada 21 Eylül 1920'de Konya İstiklâl Mahkemesi Üyeliğine seçilmiş ve 18 Şubat 192l'e kadar bu görevi yürüttü. Dönem içinde 9'u gizli oturumlarda olmak üzere kürsüde 93 konuşma yapmıştır. Mecliste aktif bir milletvekili olarak bilinir. Milletvekilliği sona erince yeniden hizmet isteminde bulunması üzerine 12 Temmuz 1923'te Çankırı Vaizliğine atanmış ve isteği üzerine 18 Kasım 1932'de emekliye ayrılmıştır. Sonraki yaşamını tarımla uğraşmakla ve okumakla geçirdi. 29 Şubat 1944'te öldü. Çankırı'da toprağa verildi. Evli olup yedi çocuk babası idi. Mecliste *Hacı Tevfik Efendi* olarak anılırdı. Cumhuriyetin ilan edildiği gün hükümet önünde halkla birlikte yapılan duayı Hacı Tevfik Efendi yaptırmıştır. Bu bilgiler Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem III. C.,* TBMM Vakfı Yayınları No: 6, s. 551-552. ve Demet Cansız *Halk Yolu Mecmuası (1923-1927),* Çankırı Belediyesi Yayınları ,2014, C.1, s.443.'den alınmıştır. Durlanık ailesi Çankırı'nın geniş ailelerinden birisidir. Ailesinden halen Çankırı'da yaşayanlar bulunmaktadır. Oğlu Tarih Öğretmeni Baki Durlanık tarafından yazılan hatıraları Rıfkı Urga Araştırma merkezinde bulunmaktadır Torunu İsmail Durlanık tarafından ve yakını Saffet Hanım tarafından el yazısı hatıratından bir suret tarafıma verilmiştir. Kendilerine teşekkür ederim. Halk yolu mecmuasında Baş yazarı olan Tahsin Nahid ile medreseler ile ilgili münakaşa şeklinde yazışmaları olmuştur. Çankırı'da daima bilgisine başvurulan ve sohbetlere çağrılan sert mizaçlı ama sevilen ve sayılan bir kişilik olarak bilinmektedir.

[287] Hacı Şeyh Oğlu Sait Bey olarak bilinir. 1878' (1294) de Çankırı'da doğmuştur. Babası Hacışeyhzade Osman Talât Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini Çankırı Sıbyan Mektebi ve İdadisinde tamamladıktan sonra baba mesleği olarak ticaretle meşgul olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda yurdun bir kısmının düşman işgaline uğramasından sonra millî mücadeleye katılmıştır. BMM'nin 1'inci Dönemi için yapılan seçimlerde Çankırı Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Milletvekilliği bu dönemde sona erince Çankırı'ya dönerek ticaret yaşamını sürdürmüş ve CHP İl örgütünde politikaya devam etmiştir. 1928-1934 arası Çankırı Belediye Başkanlığı yapmıştır. 5 Kasım 1953'te vefat etmiştir. Evli olup üç çocuk babasıydı Fahri Çoker, a.g.e., s. 557.

[288] Aşık Musulluoğlu olarak tanınır. 1872'de Çankırı'da doğmuştur. Âşık Musluzade Abdullah Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çankırı Rüştiyesinde tamamlamıştır. Ticaretle uğraşmıştır. Millî mücadeleye katılmış ve BMM'nin 1'nci Dönemi için yapılan seçimlerde Çankırı Milletvekili olmuş ve 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Milletvekilliği bu dönemde sona erince Çankırı'ya dönerek ticaret hayatını sürdürmüş ve 21 Nisan 1926'da öldü. Evli olup çocuğu yoktu.

[289] 1878'de Çankırı'da doğdu. İsfendiyaroğlu Mehmet Fethi Bey'in oğludur. İsfendiyaroğlu ailesindendir. İlk ve orta öğrenimini Çankırı İbtidai Mektebi ve Rüştiyesinde bitirmiş sonra İdadiye girmiş, ancak rahatsızlığı dolayısıyla son sınıftan ayrılmıştır. 1896'da Çankırı Mukavelat Muharrirliği (Noterlik) refakatinde memur olarak Devlet hizmetine girmiştir. 30 Eylül 1903'te Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliğine atanmış sonra da Mahkemenin seçilmiş üyeliğine getirilmiştir. 14 Aralık 1914'te açıklanmayan siyasî bir nedenle Mahkeme Heyetiyle birlikte görevden alındı. Sonradan bir kusuru olmadığı anlaşılarak görevine devam kararı alındıysa da memuriyete girmeyerek tarım ve çiftçilikle meşgul olmuştur. İki defa Çankırı'yı temsilen (Çankırı Kastamonu'ya bağlı iken) Kastamonu Meclis-i Umumi Azalığına seçilmiştir. Genel Meclis Üyesi iken millî mücadeleye katılarak 1920'de TBMM'nin 1'inci Dönemi için yapılan seçimde Çankırı Milletvekili seçilmiş ve 23 Nisan 1920'de

Meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Atatürk Çankırı'ya gelirken, onu Çandır'da karşılayacak ekipte yer almıştır. 1., 2., 3., 4., 5. ve 6.'ncı dönemlerde Çankırı Milletvekilliği yaptı. 20 Ekim 1939'da Memuriyetten emekliye ayrıldı. Önce aldığı *"Esen"* soyadını Çankırı Asliye Hukuk Mahkemesinin 26 Ekim 1939 tarihli ilâmıyla *"İsfendiyaroğlu"* olarak değiştirmiştir. 28 Ekim 1940 tarihinde kalp rahatsızlığından dolayı Çankırı'da vefat etti. Evli olup beş çocukludur. [289]Çankırı'nın en uzun süre (I, II, III, IV, V ve VI. Dönemler) Milletvekilliği yapmış kişisidir. Çankırı'nın en eski köklü ailelerindendir. Hastane Köprüsü Demiryolu hemzemini geçtikten sonra sol tarafta büyük üç katlı bir konağı vardı. Çankırı'nın en büyük evlerinden birisidir. Çankırı'da o yıllarda özel faytonu ve sürücüsü olan tek şahıstır. Saygı duyulan bir şahıs olarak tanınmaktadır. Bu bilgiler Mehmet Çivitçioğlu ile 30.03.2018 tarihinde yapılan mülakattan elde edilmiştir.

[290] 1888 'de Çankırı'nın Perdedar (İncili çeşme) Mahallesinde doğmuştur. İlk öğrenimini Çankırı'da yaptı. İdadinin orta kısmını Temmuz 1905'te okudu. 1905-1907'de Kastamonu İdadisine devam etmiş son sınıfı Ankara'da okuyup mezun olmuştur. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirmiştir. Sicilinde Fransızca ve Farsça bildiği yazılıdır. Kastamonu Sultanisi 'de İzmir Birinci Sultanisi'de ve Hilâl-i İnas Sultanisi'nde Edebiyat Öğretmenliği yapmıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından İşgal olunacağı gece halkı ayaklanmaya çağıran beyannameyi tanzim etmek ve Anadolu Matbaasında basılan ve *"Reddi İlhak Cemiyeti"* imzasıyla telgraflar çeken komitede bulunduğu, işgal günü çatışmaya girdiği iddiasıyla Yunan Divanı Harbine verilmiştir. Daha sonra tekrar Kastamonu Sultanisi Edebiyat ve Felsefe Öğretmenliğine atanmıştır. Zonguldak Maarif Müdürlüğü, Bolu Maarif Müdürlüğü, Ankara Maarif Müdürlüğü ve isteği üzerine yeniden Bolu Maarif Müdürlüğü görevlerini yapmıştır. Bu görevde iken BMM'nin II nci Dönem seçimlerine katılmış ve Çankırı'dan milletvekili seçilmiştir. Aralık 1936'da emekliye ayrıldı. III, IV, VIII inci dönemlerde Çankırı, V ve VI nci dönemlerde Giresun Milletvekili seçilen Talât Onay, 22.9.1956'te vefat etmiştir. 4 çocuğu küçük yaşta arka arkaya vefat etmiştir. Ahmet Talât Onay'ın, şiir, makale ve kitapları vardır. Çankırı Tarihi ve Halkiyatı ile ilgili yayınları vardır. Duygu gazetesini çıkarmıştır. Çankırı'nın gelişimi ve halkın davranışları ile ilgili makaleleri vardır.

[291] 1880'de Çankırı'nın Taşmescit Mahallesinde doğmuştur. İlk rüştiye öğrenimini Çankırı'a yapmış daha sonra yatılı olarak Kastamonu İdadisinde tamamlamıştır. Dâr-ü'l-mu'allimîn-i Âliyye (Yüksek Öğretmen Okulu) Edebiyat Şubesini bitirmiştir. 1903 yıllarında Sivas Lisesi İdadisinde Türkçe, hesap, tarih, coğrafya, edebiyat, cebir, geometri, kozmografya, malumatı ziraiye öğretmenliği yapmış öğretmenlik yanında, lisenin ikinci müdür yardımcılığı görevine getirilmiştir. Bilecik Lisesi Müdürlüğüne atandı. Müdürlüğü yanında Fransızca, Kitabet, Ahlak, Türkçe ve Ziraat dersleri okutmuştur. 1910 yılında Konya Öğretmen Okulu Rüştiyesi Müdürlüğüne getirilmiş aynı zaman da medeni bilgiler öğretmen vekilliği yapmıştır. 28 Ekim 1911'de Konya Öğretmen Okulunun kapatılması üzerine, Kudüsü Şerif Maarif Müdürlüğüne atanmıştır. Kudüs'ün işgali üzerine izinli olarak Çankırı'ya geldi. Mart 1919'da Erzincan Maarif Müdürlüğüne atandı. Sonra 919'da Kayseri Maarif Müdürlüğüne nakledildi. 1921'de emekliye sevk olunduktan sonra Çankırı Lisesi tarih, coğrafya öğretmenliğine atandı. Bu görevde iken, TBMM'nin 2. Dönem seçimlerine katıldı ve milletvekili seçildi. 23 Ağustos 1925 günü Atatürk'ü Çandır'da karşılayanlar arasındadır. Çankırı'dan 2., 3., 4. ve 5. Dönemlerde de milletvekili seçilen Rifat Ünür 23 Ağustos 1936 günü İstanbul'da tramvay içinde kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiştir. Cenazesi Çankırı'ya getirilmiş ve 28 Ağustos Cuma günü toprağa verilmiştir. *Duygu* "Elim bir ziya", 29 Ağustos 1936, s. 1. Sait Zübeyir Güleşen, *"Çankırı'da Siyasal Hayat (1923 – 1945)",* Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.88,89.

[292] 5'inci Dönem milletvekili olan Mehmet Sami Çölgeçen, Çankırı'da bulunduğu sırada geçirdiği beyin kanaması (nezf-i dimâği) sonucu 26 Eylül 1935'te saat 14:00'de Çankırı'da vefat etmiştir.

[293] 1889'da Çankırı'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul ve Çankırı'da tamamladı. İstanbul Darülfunûnu Tıp Fakültesi'nden Askeri Tabip Yüzbaşı rütbesi ile mezun oldu. Yabancı dil olarak Fransızca bilmekteydi. 1919'da Çankırı Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Teşkilatını kurarak umumi kâtipliğini üstlenmiştir. Mecliste Millî Müdâfaa Encümeninde azâ olarak görev yapmıştır. Hatay halkının askerlik işlerini ve Hatay Vilâyeti'nin kurulması hakkındaki kanun lâyihasını müzakere etmek üzere teşekkül eden geçici encümen üyeliği yapmıştır. 30 Haziran 1941'de emekliye ayrılmıştır. Altıncı dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Çankırı Milletvekili olan Akif Arkan , 6. Dönem, 7. Dönem ve 8. Dönem Çankırı Milletvekilliği yaptı.19 Temmuz 1952'de vefat etti..

[294] 1904 yılında Çankırı'da doğmuştur. Babası, Çankırı Belediye Reisliği yapmış, Dolmacızadelerden Cemal'dır. Ortaokul mezunudur. Ağabeyinin erken yaşta ölmesi üzerine öğrenim hayatına devam edemeyip ticarete atılmıştır. 24 Şubat 1938 ile 15 Nisan 1938 arasında Belediye Başkan Vekili olarak

1923 1950 yılları arasında meclise gönderilen toplam 23 Çankırı milletvekilinden 10'u Çankırı doğumludur. Diğerleri ülkenin diğer şehirlerinde doğmuştur. Bunlardan Abdülhalik Renda 7 dönem ve Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu, tek parti döneminde, 6 dönem boyunca Çankırı milletvekilliği yaparak en uzun süre Çankırı milletvekilliği yapmış kişilerdir. Ahmet Talat Onay ve Rifat Ünür ise 4 dönem Çankırı milletvekili görevinde bulunmuşlardır. Çankırı'nın Birinci Dönem Milletvekillerine TBMM tarafından Çankırı'da Hükümet Binasında yapılan bir tören ile İstiklal Madalyası verilmiştir.[296] 1950 Yılına kadar Çankırı'da tek parti dönemi olması sebebiyle seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi katılmıştır.

Türk demokrasi tarihinin çok partili sisteme geçiş denemelerinden biri olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Çankırı'da faaliyetine dair *Duygu* gazetesinde haber yayımlanmıştır. [297] Bu habere göre Serbest Cumhuriyet Fırkası Çankırı Teşkilatında görev alanlar ve görevleri aşağıdaki şekildedir:

Reis: Raif Bey (Sulh Hakimliğinden Emekli)
Kâtip: Eczacı Siirtli Ethem Efendi
Veznedar: Şekerci Esnafından Hasan Efendi
Aza: Yüzbaşı Oğlu Mustafa Efendi
Biraderi Ali
Müftü Oğlu Hüseyin
Emir Süleymanoğlu Hilmi
Dereli Oğlu Haşim
Binbaşı Oğlu Hüseyin

---

görev yapmıştır. 15 Nisan 1938 ile 1 Mart 1943 arasında ise Çankırı Belediye Başkanlığı'nda bulundu. 1943 seçimlerinde Niğde'den, 1946 seçimlerinde Çankırı'dan milletvekili seçilmiştir. Evli ve 1 çocuk babasıdır. 7 Mayıs 1983 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Topkapı Mezarlığında defnedilmiştir.

[295] 1902 yılında Çerkeş'te doğdu. Tahsilini Çerkeş Rüştiyesinde yaptı. Okuldan sonra çiftçilik yapmıştır. Tiftik, yapağı, manifatura ticareti ve taahhüt işleri yapmıştır. 1937'de Çerkeş Belediye Başkanlığı'na seçilerek 1946'ya kadar Belediye Başkanlığı görevini yaptı.1946 seçimlerinde CHP listesinden Çankırı'dan milletvekili seçildi. 12 Ağustos 1946 tarihinde Evli ve 2 çocuk babasıdır. 9 Mart 1972 tarihinde vefat etti.

[296] *Çankırı*, 23 Haziran 1925, Sayı: 147,s.2.

[297] Serbest cumhuriyet Fırkasından Niğde Mebusu Galip b. Cumartesi günü akşamı fırka teşkilatı yapmak üzere şehrimize gelmişlerse de henüz teşkilatı yapamadıkları haber alınmıştır.

Yeni fırkaya katılanların halk fırkasından kovulanlar olduğu gazetede yazılmıştır. [298] Yapılan belediye seçimlerinde kazanan aday olmamıştır. Adayları kimlerdir ve aldıkları oy oranı ile ilgili bilgi bulunamamıştır. 1935 seçimleri ilk defa kadınların milletvekili seçme ve seçilme haklarını kullandıkları, ayrıca azınlıkların da mecliste ilk defa temsil edilecekleri bir seçim olmuştur. 1935 milletvekili genel seçimleri 1934 tarihinde kabul edilen yeni bir seçim kanununa göre yapılmıştır. Tek parti döneminde yapılan 1923, 1927, 1931, 1935 ve 1939 seçimleri, I. Meşrutiyet döneminde çıkartılmış İntihab-i Mebusan Kanun-i Muvakkati temel alınarak, iki dereceli ve basit çoğunluk seçim sistemine göre yapılmıştır. Buna göre halk önce "müntehib-i sâni" denilen ikinci seçmenleri, onlar da "saylav" denilen mebusları seçeceklerdi[299] Bu yıllarda Çankırı CHP milletvekilleri tarafından temsil edilmiştir. 1946 yılında CHP %85,4 oranı ile kazanmıştır. Çankırı'da yapılan seçimlerden ülke genelinde bir dönüm noktası olan 1950 seçim sonuçları oy sayısı ve oran olarak şöyledir:[300]

Cumhuriyet Halk Partisi: 20013-%25,8
Demokrat Parti: 47769-%61,6
Millet Partisi: 4136-%5,3
Bağımsız: 5695-%7,3.

Çankırı'da seçimlere katılım %90 oranında olmuş ve oyların büyük çoğunluğunu Demokrat Parti alarak 5 milletvekili çıkarmıştır.

2.4. Çankırı Adliyesi

Çankırı'nın incelediğimiz döneminde Adliye birimi olarak "Bidayet Mahkemesi "nin bulunduğunu görüyoruz. Bu Mahkeme davaları birinci derecede gören ve çözümleyen yerdir. Günümüzdeki Asliye Mahkemelerinin karşılığı olarak görebiliriz. 1879 yılında yapılan düzenlemeyle Nizâmiye mahkemeleri ceza ve

---

[298] *Duygu*, 09.10.1930, s.4.
[299]Türkiye İstatistik Kurumu (Tuik), *Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011*, s. 10.
[300] Türkiye İstatistik Kurumu (Tuik), a.g.e. s. 43.. Kaynakta *"1946 seçimi sonuçlarına ait il bazında veri kaynağına ulaşılamadığından, seçim sonuçlarının yer aldığı tablolardan (Tablo 23), 1950-1977 yılları arasında yapılan milletvekili seçimi sonuçlarını kapsamaktadır."* a.g.e, s.15.

hukuk daireleri olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Her bir kısım bidâyet ve istinâf mahkemeleri olmak üzere iki dereceli idi. Bidâyet mahkemeleri hem basit kazalarda hem de livâ ve vilâyetlerin merkez kazalarında bulunmaktaydı. Bir başkan iki üyeden meydana gelen üyelerden birisi önceleri aynı zamanda başkâtip iken sonradan mahkemelere ayrıca başkâtip tayin edilmeye başlanmıştır. 1899 Kastamonu Salnamesinde Çankırı Bidayet Mahkemesinde Hukuk ve Ceza Dairesi olarak iki kısım bulunuyordu. Mahkemenin Müdde-i Umumi (Savcı) Muavini Muhiyiddin Efendi, Mahkeme Başkatibi Mehmet Sabri Efendi idi. Aza Mülazımı Raif Beydi. Hukuk Dairesinde Reis Nâib Süleyman Hali Efendi, Üyeleri Mehmet ve Tahir Efendilerdi. Zabıt kâtipleri Tevhid ve Ahmet Efendi ve Mübaşiri Kâmil Efendi idi.[301] Ceza Dairesi Reisi Hamid Efendi, Üyeleri Artin ve İnadiyos Efendilerdi. Zabıt kâtibi Hamdi Efendi ve Mübaşiri Kâmil Ağa idi. 1903 Salnamesine göre; Hukuk Dairesinde Reis Mehmet Akif Efendi, Üyeleri Nuri ve Dimit Efendilerdi. Müdde-i Umumi (Savcı) Muavini Saadettin Efendi , Müstantik Ömer Fevzi Efendi idi. Ceza Dairesi Reisi Mehmet Akif Efendi Rabia , Üyeleri Hasan Efendi (Hamise 2 lam 311) ve Artin Efendilerdi. Zabıt kâtibi Hamdi Efendi ve Mübaşiri Kâmil Ağa idi. 1914 yılındaki bir belgeye göre ceza mahkemesi başkanının Kadir Efendi'dir.[302] Cumhuriyetle birlikte mahkemelerden Ceza Dairesi "Cinayet Mahkemesi" adını almıştır. Şimdiki Asliye ceza ve Hukuk, Sulh Hukuk ve Sulh ceza ve Ağır Ceza Mahkemesi isimlerini almışlardır. Çankırı'da Adliye Hükümet Konağının içinde hizmet görmüştür. Başka bir yerde hizmet gördüğüne dair kayıt bulunmamaktadır. Modern hukuk sisteminin benimsenmesi ve mahkemelerin ayrılması sonrasında Şeriye mahkemeleri daha çok aile ve miras davalarıyla ilgili işlere bakmaya başlamıştır. Bu mahkemenin kararları Çankırı Şeriyye Sicilleri kayıtlarından bulunabilir.[303]

[301] Türkoğlu, a.g.e., 1999a, s. 500.
[302] Türkoğlu, a.g.e., 1999a, s. 528.
[303] Çankırı Şeriye sicilleri Defterler halinde Milli Kütüphane ve İslam Araştırmaları Merkezinde yıl olarak bulunmaktadır.

2.5. Asayiş, Ermeni Tehciri, Eşkıyalık

Çankırı'da 20.yüzyılın başlarından ilk yarısına kadar geçen sürede adli vakaların dışında organize, siyasal, sosyal referansla ortaya çıkan suç türüne nispeten rastlanılmaz. Eğri Ahmet ve Pontus Çeteleri gibi birkaç olay bu genellemeyi değiştirecek yeterince materyal sunmamaktadır. Bunları savaş yıllarının ürünü olarak da değerlendirebiliriz. Savaş yıllarında doğan iç güvenlik problemlerinin bazı yansıması görülse de şehrin demografik ve sosyolojik yapısı suçların karmaşıklığına fırsat vermemiştir. Savaş yıllarında karşılaşılan olayların ulusal boyutta olanları Çankırı'yı dolaylı olarak etkilemiştir. Mesela Ermeni olayları bunlardan biridir. Ermeni tehciri öncesinde Çankırı'ya sürgün gönderilen Ermenilerden bazılarının sevki sırasında öldürülmesi olayı ise münferit görülebilecek suçlardan olup mahkemesi yapılmıştır. Yine Çankırı çevresinde Pontus çetelerinin Ilgaz civarındaki faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan çatışmalar bunlara dâhil edilebilir. Bu olaylardan daha fazla süreklilik gösteren eşkıyalık olarak kategorize edilebilecek Eğri Ahmet vakasıdır ki bölgenin mülki idare ve kolluğu açısından sıkıntılı günler yaşatmıştır. Bunun dışında Çankırı'da aşağıda verilecek örneklerden görüleceği üzere ülkenin geneline yansıyan suç tipleriyle karşılaşılmaktadır. İdari açıdan şehir merkezine ait bir ceraim defterinin olması gerekmektedir, fakat bu defterin bulunamamış olmasını arşivlerde henüz tasnife tabi tutulacak malzeme arasında olabileceği ihtimaliyle açıklayabiliriz. Yine de arşive bu konuda yansımış bazı belgeler bulunmaktadır. Mesela 18 Ekim 1904 tarihli cinayet jurnali kayıtlarında bir ay önce işlenen suçlar arasında 3 tecavüz vakası, 1 yaralayarak adam öldürme, 1 çocuk düşürme ve hırsızlık suçları bulunmaktadır.[304] Belediyenin dolandırıldığına dair bir vakanın da adliyeye intikali görülmüştür. Belediye kıraathanesine alınacak döşeme eşyası sipariş karşılığında para alan tüccardan Dimitri ile kardeşi Yosef hakkında dolandırıcılık iddiası adliyeye intikal etmiştir.(01-06-1908) [305]

Bu bölümde adli vakalardan örnek verilerek bir genellemeye gidilecektir. Az sayıda örnek şehrin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısıyla doğrudan orantılı ve uzun yıllar benzerlerinin görüldüğü türdendir. Bugün dahi Çankırı Türkiye'nin diğer şehirlerine

[304] BOA, ZB 00307 00061 001 Çankırı Livası'na ait 1320 senesi Teşrin-i Evvel ayı vukuat cedveli.
[305] BOA, ZB 00311 00090 001 Çankırı Belediyesi Kıraathanesi eşyası dolandırıcılığı.

oranla asayiş problemlerinin en az olduğu yerlerin başında gelir. Şehre kısa süreli getirilen Ermeni sürgünler, Pontus çetecileri ve eşkıyalık vakası ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

2.5.1. Asayiş Vakaları

2.5.1.1 Sarhoşlar, Umumhane Sermayeleri, Kavga ve Yaralamalar

Şehirlerin demografik ve sosyal kültürel yapısı suç çeşitliliğini artırmaktadır. Kız kaçırmanın pastoral bir öyküye imkân tanıması gibi şehirlerin suç mekânları arasında meyhane, umumhane gibi yerler bu dönemde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Sarhoş suçları çoğu zaman kişinin külhanbeyi tavırlarıyla görüntü verir. Umumhane sermayesi olarak görülen kadınlar arasındaki kavga müşteri ilişkilerinden kaynaklı kıskançlık hezeyanına dönüşebilir. Tutmaç Âişe ile Dişân Hayriye arasında kıskançlığın neden olduğu zannedilen tartışma çıkmış. İlerleyen tartışma birinin diğerini yaralamasıyla sonuçlanmıştır. Polis tahkikatı sonrasında şahıslar adliyeye teslim edilmiştir. Umumhane mahalleri suç oranı bakımından öncelikli mekânlara dönüşmüştür. Bu filmlere bile konu olun sermaye adı verilen bugünkü tabirle seks işçilerinin içerideki kavgaları gözü kulağı buralarda farklı pozisyonlarda gezen kolluk için alışıldık şeydir, fakat alkol şişede durduğu statik halini kullanıcıyla kaybettiğinde kolluğun en sık karşılaştığı suçlardan biri ortaya çıkar.

Sarhoş kavgaları ki bunlar sonu kötü biten birçok vakayı içerir. Yaralama ve ölümle sonuçlanan kavgalar az değildir, fakat muhtemeldir ki Sıraç (Saraç) İsmail ile Abdurrahman, Sadık ve Satılmış arasında sarhoşluk halinde başlayan anlaşmazlığa polislerin müdahalesi bu sonucu engellemiştir. Sık suç işlenen mahaller devriyenin gözetimi altındadır. Bu şahıslarla birlikte Ali Bey mahallesi ve Tevfikiye mahallesi de geçmektedir. Bir tanınma aracı olarak mahalle dönemin işret alanlarındandır. Şahıslar teşhir ettikleri bıçakla birlikte adliyeye götürülmüşlerdir. Sabıka kolay tanınma yöntemleri açısından kolluğun sıkça önemli referanslarındandır. Gürcüoğlu

namıyla tanınan Hasan sabıkalı takımından bilinmektedir. Osmanoğlu İsmail'e bıçaklı saldırıda bulunmuş ve der dest olunarak adliyeye teslim olunmuştur. [306]

Tevfikiye mahallesi daha önce de geçtiği üzere asayiş olayları açısından zenginliğe sahiptir. Bazen tekil gibi görünen olaylar ardından bir kalabalığı karakol basmaya götürecek kadar sonuçlar doğurmaktadır. Jandarma onbaşısı Şükrü mahalleden geçerken nedeni haberde görülmeyecek şekilde saldırıya uğramıştır. Arif oğlu Sadık, Arif Gazi, Satılmış oğlu Nail, Ahmet Çavuş oğlu Ahmed adlı kişiler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılan saldırı üzerine ilgili kişiler tahkikat için karakola sevk edilmiştir. Şahısların akrabası olduğu bilinen Topal Rıza ile eşi başlarına yüz kadar kadın erkek karışık mahalleliyle Tevfikiye karakoluna hücum etmişlerdir. Adı geçen kişilerin kaçırılmasına neden olan Topal Rıza ve eşi hakkında rapor adliyeye gönderilmiştir. [307]

Yaralama işi genelev civarında sıkça rastlanılan bir olay türüdür. Mesela bu civarda Dişlek Hayriye Hayri tarafından yaralanmıştır.[308] Kadın bıçaklamaları suçlu açısından kolayı seçmektir. Eskici Kâmil tartışığı Mirahor mahallesinde oturan Kavralı Mehmed'in kızı Emine'yi kolundan bıçaklamıştır.[309] Sarhoşluk bugün olduğu gibi dün de külhanbeyiliği tetiklemektedir. Tiftikçi oğlu Süleyman ve Arap Bilal oğlu Bahaaddin ve Sarıların Mustafa sarhoşken nara etmekle yetinmemişler silahta atmışlardır. [310] Sarhoşlukla şamata ve kavga sıklıkla görülmektedir. Kahveci Osman oğlu Hilmi Gürcü oğullarından Raşit'e sinirlenip kavgaya tutuşmuştur.[311] Tranpetci oğlu Ali, Arabacı Abdullah oğlu Salim, Çalıcı oğlu Bahri ve Deligöz oğlu Mehmed sarhoş kavgasına tutuşmuş birbirlerini darp etmişlerdir. [312]

Kavga ve saldırı sadece sokaklarda değildir. Bazen haneye saldırıda olmaktadır. Şeyh Osman mahallesinden Satılmış oğlu Hüseyin ile kızı Hasibe'nin bulunduğu haneye saldıran Kalaycı Cebecioğlu Abdullah, Üç Karış oğullarından Hilmi,

---

[306] *Çankırı*, 7 Temmuz 1924 (1341), 15 Zilhicce 1343, s.2.
[307] *Çankırı*,14 Nisan 1924 (1341), 21 Ramazan 1343, s. 1.
[308] *Çankırı,* 15 Eylül 1925, (1341), 25 Sefer 1344, s.1.
[309] *Çankırı*, 22 Eylül 1925 (1341), 3 Rebü'l-evvel 1344, s. 1.
[310] *Çankırı,* 22 Eylül 1925 (1341), 3 Rebü'l-evvel 1344, s. 1.
[311] *Çankırı,* [...] 1925, (1341), s.1,
[312] *Çankırı,*10 Teşrin-i sani 1925 .1341), 22 Rebi'l-ahir 1341, s.1.

Meldan/Mildan oğlu Abdurrahman Demirci Ahmed oğlu Mehmed hakkında düzenlenen evrak adliyeye verilmiştir. [313] Düğünde silah atılması sonucu yaralanma *" rüverver kazası "*

> *" Eskice köyünde 7-7-929 günü düğün esnasında deli Memet oğlu kamil tarafından güveyi servete ait tabancanın oturduğu yatağın altına koyduğu bunugören merkum kamil elindeki tabancayı oynamaktayken kariye muhtarı hakkıya isabet ettiği ve yaralının berayı tedavi Çankırı hastanesine izam kılındığı istihbar kılınmıştır. " [314]*

2.5.1.2. Yankesiciler, Hırsızlar

> *"Şehirde de Adam Soyulur mu? Sorusunun cevabında bir gasp olayı yatmaktadır. Karacacıoğlu Asım ve Hacı İsmailoğullarından Mehmed Efendiler .....Nergiz oğlu Rıza ile Mirmiroğlu Salim'in önlerine geçmiş para ve cüzdanına el koymuşlardır.* "[315]

Hırsızlık dükkânlara da yansıra zaman zaman. Manifaturacı Camgözzade Efendi'nin dükkânından bir yelek, bir ceket çalınmıştır. Çalan Tuht'un Çiçek köyünden Hüseyinoğlu İbrahim yakalanmıştır.[316] Köy yerinin suçları arasında koyun çalmak alışılmış soygunlardandır. Şıhlar köyünden koyun çalan Ahraz Kazım çaldığı koyunla yakalanmıştır. [317] Hırsızlıktan nasibini Halk sineması da almıştır. Kasanın bulunduğu odanın kapısı kırılmış ve içinden 50 lira çalınmıştır. Hırsızlığı yapan Yaşar yakalanmıştır. [318]

> *"Kara hacı köyüne yarım saat mesafedeki değirmeni basarak değirmenci Lütfi ve Koyun Baba Hatibi ve diğer değirmende bulunanların ellerini bağlayarak işkence ederek buğdayları alarak firar eden Gündoğmuş*

---

[313] *Çankırı,* [...] 1925, (1341), s 1.
[314] *Çankırı,* 23 Temmuz 1929 s.1.
[315] *Çankırı*, [...] 1925, (1341), s.1.
[316] *Çankırı,*10 Teşrin-i sani 1925 (1341), 22 Rebi'l-ahir 1341, s.1.
[317] *Çankırı*,22 Eylül 1925 (1341), 3 Rebü'l-evvel 1344, s. 1.
[318] *Çankırı,*31 Birincikanun 1935, s.1.

köyünden Satılmış ve Kaleciğin Kınık köyünden Mustafa Şabanözü müdürü tarafından altı saat zarfında tutularak hükümete teslim edilmiştir. Şu muvaffakiyetten dolayı genç ve vazifesini ifa eden mumaileyhin muvaffakiyetini tebrik eyleriz." [319]

Yankesiciler Dümelli-Saray köyünden Bilal Çavuş ile Babsa köyünden Çırak oğlu Said'in dikkatsiz yakalayıp da onların silahlıkları arasından paralarını çalan Tosyalı Hasan oğlu Hidayet yakalanmış adliyeye sevk edilmiştir.

2.5.2. İdam, Ölüm, Öldürme, İntihar, Trafik Kazası, Toprak Çökmesi

Çankırı çevresinde kara ikliminin hakimiyeti görülür. Kış aylarında soğuk mücadele edilmesi gereken hale dönüşebilir. Donma olayları çok fazla olmasa da zaman zaman haber konusu olmuştur. Mesele hastaneden tahliye edilip memleketine gitmekte olan Eskipazarlı Hakkı İncegeliş adlı bölgede donarak vefat etmiştir.[320] Bu vefat şahsın hastalığıyla ilişkilendirilmeden verilmiştir. 1945 yılının Ocak ayında meydana gelen şiddetli soğuklarda ilin tamamında 24-26 Ocak 1945 günlerinde toplam 17 kişi (Çerkeş 4, Atkaracalar 3, Orta 6 ve Yapraklı 4) donarak ölmüştür.

Silah kazalarıyla ölüm günümüzde de oldukça sık rastlanılan ölüm nedenidir. İftar tüfeği Ramazan ayında iftar vaktinde işe yaramakta iftar vaktini haber vermektedir. Ilgaz'ın Bayramviran köyü korucusu Ahmet oğlu Memet tarafından iftar vaktinde yapılan atış dolma tüfeğin namlusunu parçalamış şahsın başına isabet eden parçalar ölümüne sebebiyet vermiştir. " [321] Silah kullanan için bir risk olduğu kadar çocuk yaştakiler için bir oyun materyaline dönüştüğünde ölümle sonuçlanan vakalara sıkça rastlanılmaktadır. Her ne kadar vereceğimiz örnekte ayrıntı yoksa da failin yaşına bakıldığında ihtimal görünmektedir. *" Tuht'un Şeyh Yunus Köyünden İmam oğlu 12 yaşındaki İsmail aynı kariyeli 16 yaşındaki Ümmeti av tüfenk ile katl etmiştir. "*[322]

---

[319] *Çankırı,*11 Haziran 1929, s.1.
[320] *Çankırı,*19 Mart 1929, s.1.
[321] *Çankırı,* 22 Temmuz 1930, s.1.
[322] *Çankırı,*18 Şubat 1930, s. 1.

İntihar yaygın olmasa da her devirde karşılaşılan bir olgudur. İntihar düşüncesi bazı keyif verici maddelerin etkisiyle artabilir. Ekmekçi Şeyhin dükkanında kalfalık eden Hoca Bahşayış Mahallesinden Mehmet oğlu Hüseyin ve İmaret Mahallesinden Ahmet oğlu Şoför İsmail afyon ve esrar kullanmaları sonucunda biri ölmüş diğeri hastaneye kaldırılmış. Haber bunun intihar olduğunu belirtmektedir. Kalfa İsmail kurtarılamamış Hüseyin ise tedavi altına alınmış olsa da henüz iyileşmemiştir. Bu kişilere uyuşturucu madde sattığı iddia edilen Tuzcu Tabak Ali'nin yeğeni Hacı Abdullah'ın dükkânı polisler tarafından arandığında esrar ve afyon bulunmuştur. İntihara sebep ilgili şahısların alınan bir otomobilden dolayı borç ilişkisine girmiş olmaları ve bu borcu halledememiş olmaları olarak kayıtlara geçmiştir. Borç alınan kişi Hüseyin'in üvey babasıdır. Bu haberin yayımlanış tarihinden İsmail'in Çankırı'nın ilk otomobil sahibi ve şoför sıfatı taşıyanlarından birisi olduğunu çıkarabiliriz.[323]

Çankırı'da otomobil sahipliğinin ve şoförlüğün kayda değer bir aşama kazanmadığı bu tarihte üzücü bir haber de muhtemelen ilk trafik kazası olarak düşünülebileceğimiz Şükrü'nün idaresindeki kamyonetin Ilgaz dağından inerken dereye yuvarlanmasıyla duyulmuştur. Şükrü Çankırı-Kastamonu arasında posta sürücüsüdür. 6/7/1929 tarihinde Ilgaz'a Yanık denilen mevkide dereye yuvarlanmış içindeki üç yolcu ve kendisi ağır şekilde yaralanmışlardır.[324] Kaza ve doğal afet haberleri merkez dışında olsa da gazetecilerin ilgisini çekmektedir. Şabanözü'nün Dodurga köyünden Fitilli oğlu İbrahim kızı Kezban ve köyden Aişe ile evlerini sıvamak için toprak kazarken toprağın çökmesiyle Aişe ölmüş Kezban hafif şekilde yaralanmıştır.[325]

Cinayetler Adliye kadar haber olarak basının ilgisini her devirde çekmiştir. Mesele yine alacak verecek davası üzerinedir. Tuht kazası Bugay köyünde sakin Gökmenoğullarından Hüseyin ile Karahasan oğlu Hasan arasında yirmi lira alacak yüzünden çıkan tartışma Hasan'ın başına vurulan taş sonucu ölümle bitmiştir. [326]

---

[323] *Çankırı,* 11 Haziran 1929, s.1.
[324] *Çankırı,* 9 Temmuz 1929, s. 1.
[325] Çankırı,25 Haziran 1929, s.4.
[326] *Çankırı,* 2 Nisan 1929, s.1.

Ölüm ve öldürme biçimleri yüzyıllardır birbirine benzeyen görüntülerdir. Taş ya da bıçak kolaylıkla elde edilebilen ve kullanılabilen aletlerdir. Nitekim 25/6/1929 tarihinde Çengi köyünden Mehmet oğlu Hüseyin ile Şaban oğlu Sadık arasında mera meselesi yüzünden çıkan tartışma neticesinde Hüseyin Sadık tarafından bıçakla yaralanmış, yaralı on saat kadar sonra vefat etmiştir.[327] Alacak-verecek, mera, toprak kavgaları bitmek bilmeyen örneklerle doludur. Kadın yüzünden çıkan kavgalar da az değildir. Eskipazar Ericek karyesindeki vaka bunlardan biridir. Cinayette kullanılan silah tabancadır. Ahmet ve Köse Halil oğullarından Sadık oğlu Yakup arasında geçen tartışmayla bu şahsı öldürmüştür. [328] Kemal Tahir'in "Kelleci Memet " adlı romanında adam öldüren çocuk yaştaki birisinin cezaevindeki durumunu anlatmıştır.

2.5.2.1. İdam

> *"Kurşunlu nahiyeli ihtiyat zabitlerinden remzi efendinin Ilgaz kazası pazarından gelirken pusu kurarak mumaileyhi arkasından mavzerle öldürdükten sonra eşyasını alan nahiyenin Eskiahır köyünden Himmet hakkında Çankırı Ağır Ceza mahkemesince idamına verilen tasdik Âliye iktiran ederek dünki pazar ertesi günü saat birde Hükümet meydanında merkum asılmak suretiyle ölüm cezasına çarpılmıştır. "* [329]

Bu idam Çankırı'da halk huzurunda gerçekleştirilmiştir. Sözlü tarih araştırmamızda idam olayını duyduklarını ancak çok nadir olarak olduğunun büyükler tarafından anlatıldığını iletmişlerdir. Çankırı'da adli olay olarak toplumu etkileyen büyük olay olarak değerlendirilebilecek toplu cinayet, güvenlik güçlerine saldırı, çete ve eşkıyalık olayına (Eğri Ahmet hariç) rastlanmamıştır. 1947 yılının ilk ayında şehir merkezindeki olaylar hariç hiç olay olmamıştır. Şehirdeki olaylar en çok evden ve işyerinden hırsızlık ve kavga olaylarıdır.

---

[327] *Çankırı,* 25 Haziran 1929, s. 1.
[328] *Çankırı,* 25 Haziran 1929, s. 1.
[329] *Çankırı,* 16 Haziran 1931, s.,1.

2.5.2.2. Ermeni Tehcirinde Çankırı

19. Yüzyılın son çeyreğinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin birçok yerinde sonu tehcirle bitecek olan Ermeni olayları ülkenin gündemini dış ve iç politikada meşgul etmiştir. Çankırı Ermeni nüfusun etkin olacak kadar kalabalık olmadığı bir yer olması dolayısıyla bu olayların yaşandığı yerlerden biri olmamıştır, fakat Çankırı Ermeni tehciri sırasında geçici iskân yeri olarak bir işlev görmüştür. Osmanlı Hükümeti'nin 24 Nisan 1915tarihinde aldığı karar sonucunda çıkardığı sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde İstanbul'da bulunan Ermeni Cemaatine mensup Taşnaksutyun, Hınçakyan, Ramgavar Komite yöneticileri ile diğer bazı ileri gelenlerinin bir bölümünü, asayiş gerekçeleri ile önce tutuklanmış, daha sonra da Ayaş ve Çankırı'ya geçici ikamet maksadıyla sevk edilmişlerdir.

" Bununla beraber İstanbul'da ikamet eden 77.735 Ermeni'den mevzu'i-bahs olan hareket-i ihtilaliye ye iştirak eden 235 neferin tevkif edilip diğerlerinin kemal-i huzur ve rahatla iş ve güçleriyle meşgul oldukları..." [330] İstanbul'da tutuklanıp Çankırı'ya gelecek grup 25 Nisan 1915'te İstanbul'dan trenle Ankara'ya sevk edilmiştir.[331]

---

[330] *Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyyesi,İlan-ı Meşrutiyetten Önce ve Sonra.* Matbaayı Amire, İstanbul, 1332, s. 242.

[331] 25 Nisan 1915
Bâb-ı Âlî
Dahiliye Nezâreti
Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
Hususî: 3063/8
Şifre
Müsta'cel ve mahrem
Ankara Vilâyeti'ne
Bu akşam zevâlî onu yirmi üç geçe Haydarpaşa'dan hareket edecek yetmiş sekiz numaralı trene irkâb olunacak ve öbür gün saat sekizde Ankara'ya vâsıl olacak yüz altmış dört numaralı trenle on beş polis, iki zâbit, bir komiser, bir sivil memuru ve saireden mürekkeb yetmiş beş kişilik kuvvet refâkatinde oraya yüz seksen kadar Ermeni komitecileri rüesâsı ve burada ikametlerinde mahzur görülen Ermeniler sevk olunacakdır. Bunlardan altmış-yetmiş kadar eşhâs dünkü şifre ile yazıldığı vechile Ayaş Askerî Deposu'nda taht-ı tevkifde kalacaklar ve yüz kadarı da berây-ı ikamet Ankara tarîkıyla Kengırı'ya sevk edilecekdir. Ayaş'a sevk edileceklerin Sincanköy istasyonunda ihzâr olunacak kuvvetle doğruca mezkûr istasyonda tefrîk olunarak Ayaş'a gönderilmesi veyahud cümlesinin Ankara'ya celb etdirilerek oradan iki postaya ayrılmak suretiyle Ayaş ve Kengırı'ya sevkleri muhafaza ve suhûlet cihetinden takdirinize mevdû'dur.
Fî 12 Nisan 1331 *Nâzır "*
Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:91. Ankara,2007. s.127.

Sevk ve iskân için toplanan yaklaşık yüz seksen kişiden oluşan grup 27 Nisan1915'te Önce Sincan'a getirildiler. Buradan Ayaş'a gidecek grup trenden indirildi. Daha sonra trende kalan grup tren ile Çankırı'ya gitmek üzere hareket ettiler. O yıllarda Çankırı'da henüz tren olmadığından trenle son istasyon Ankara'ydı. Buradan at arabalarıyla; her arabada üç Tutuklu yanlarında bir asker, bir asker ve bir sürücü de önde olmak üzere her arabada toplam 5 kişi ve kırk iki arabadan oluşan konvoyla Çankırı'ya hareket ettiler. Öğlen vaktinde Ravlu'da (Akyurt) mola verildi daha sonra geceyi geçirmek için Kalecik'te durdular. Ertesi sabah erkenden hareket ederek 27/28 Nisan 1915 gece saatlerinde Çankırı'ya vardılar.[332] Gelenlerin sayısı konusunda tereddütler vardır. Kaynaklarda yüz yirmi altı veya yüz kırk sekiz kişi olduğu bilgisi vardır.

Çankırı'da yerleşik Ermeni sayısının dört yüz yetmiş iki olduğu bunların yetmiş haneye dağılmış olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır. Bunlar Ermenice bilmiyorlardı.[333] Kışlaya gelen tutuklu Ermeniler hakkında haberdar olan bu insanlar, aralarında topladıkları minderleri öğleden sonra kışlaya getirdiler. " [334] Kışla şöyle tarif edilmiştir. " herkes arabadan indiğinde, yüzbaşı bizi kemerli bir kapıdan geçirip dev binanın iç kısmına götürdü. Burası beş bin askerin kalabileceği taş bir kışlaydı. Ortasında eğitim alanı bulunan birbirine bağlı dikdörtgen binalarla kuşatılmıştı. " [335]2 Mayıs 1915 günü İstanbul'dan gelen emirle kışlada tutulu olan Ermenilerin tutuklulukları kaldırılarak geçici iskân edildikleri Çankırı'da şehir içinde serbest olarak kalabilecekleri bildirilmiştir. [336] 7 Mayıs 1915'te gelen bir emirde Çankırı'da geçici iskân edilenlerden 8 kişinin İstanbul'a serbest olarak dönebilecekleri yazılmıştır. Geldiklerinden hemen sonra dönmelerine izin verilen bu kişiler önce Ankara'ya oradan da İstanbul'a dönmüşlerdir. Geri dönmelerine izin verilen grup 'da tanınmış müzisyen "Vartabet Komidas" da bulunuyordu.

---

[332] *24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 100-103.
[333] Krikor Balakyan, *Ermenilerin Golgothası*, Ermeniceden Çeviren: Stephen Ohanian, Yayına Haz. Ali Çakıroğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 175.
[334] Nesim Ovadya İzrail, *1915 Bir Ölüm Yolculuğu Krikor Zohrap*, Pencere Yayınları,2013, İstanbul, s.104.
[335] Krikor Balakyan, a.g.e., s.111.
[336] BOA, DH ŞFR 00052 00184 001 001, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920*, a.g.e., s.128.

Önemli bulduğumuz diğer bir yazışma da İstanbul Dar'ül-fünü'nunda edebiyat hocası, dönemin Sabah gazetesi yazarı "Diran Kelekyan'nın " İstanbul dışında Ermeni bulunmayan vilayetlerden birinde ikamet edebileceğidir. [337] Ancak Diran Kelekyan Çankırı'da kalmıştır.

Bir başka belgede İstanbul'dan gönderilen Ermenilerin kayıtlarını gösteren bir defter tutulması ve gönderilmesi istenmiştir. [338] Bu defter Çankırı (Kengırı) polis komiserliği tarafından tanzim edilip mühürlenerek gönderilmiştir.[339] Gelen yazıda Ayaş'ta bulunanlar için tutuklu, Çankırı'da bulunanlar için " te'bid " (uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme, kovma) kelimesi kullanılmıştır. [340] Çankırı'ya geçici ikamet için gelen Ermenilerin birkaç kişi hariç tamamı Ağustos ayına kadar gruplar halinde Çankırı'dan ayrılmışlardır. Bunların arasında önde gelen isimlerden Diran Kelekyan başka şehre gitmesine izin verilmesine rağmen Çankırı'da kalmıştır. O da Ekim 1915'te Çankırı'dan ayrılmıştır.

Gelen Kişilerin Çankırı'daki kaldıkları sürede şehirde halkla iç içe yaşamalarına rağmen ne yaptıklarına dair bilgiler çok azdır. Ermeni yazarlar tarafından yazılmış olan birkaç kitap dışında bilgi bulunamamıştır. Sözlü tarih çalışması yaptığımız kişiler büyüklerinden konuyla ilgili bilgi duymadıklarını daha doğrusu konuşmak istemediklerini söylemişlerdir. Ancak kalma sürelerinin çok az olması sebebiyle tam bilgi sahibi olmamış olabilirler. Çünkü erkeklerin büyük bir bölümü Çanakkale ve İmparatorluğun diğer bölgelerine savaşa gitmişlerdi. O dönemde seferberlik devam ediyordu.

Çankırı'ya gelen ilk grup önce Kışla 'da kalmışlardır. Daha sonra şehirde ev ve oda kiralayarak yaşamışlardır. Şehirde serbest olarak kalma müsaadesi çıkınca her gün polis merkezine gidip imza vererek kaçmalarının önüne geçiliyordu. Şehirde serbestçe dolaşabiliyorlardı. Bazıları Kara köprü bahçelerinde ev bulmuşlar orada

---

[337]BOA, DH ŞFR 00052 0266 001, Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920), a.g.e., s.133.
[338] BOA, DH ŞFR 00052 00297 001'den 007'e kadar.
[339] BOA, DH EUM 2 Şb 00010 00073 001.
[340] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yayınevi, Ankara, 2015, s. 1253, teb'id " (uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme, kovma).

oturuyorlardı. Bazıları bağ evleri kiralamışlardı. Grupla beraber gelen altı doktor ve bir eczacı halkı muayene ve tedavi edebiliyorlardı. Bu o dönemde sadece bir doktorun olduğu Çankırı için bir fırsat olmuştur. Çankırı'ya gönderilenlerin listesinde 24 Nisan 1915 – 31 Ağustos 1915 tarihleri arasında kısa veya uzun süreli olarak Çankırı'da zorunlu ikamete tabi tutulan Ermenilerin toplamı 155 olarak verilmektedir.[341] İçlerinde Bulgaristan vatandaşı olan 3 kişi ile 2 Rus vatandaşı bulunduğuna dair bilgiler vardır. Bunlar serbest bırakılmayıp İstanbul'a gönderilip sınır dışı edilmişlerdir[342]

Çankırı'ya geçici ikamet vasıtasıyla sevk edilen Ermeniler İstanbul'da meslek sahibi ve durumu iyi olan kişilerdi. İçlerine öğretmen, tüccar, gazeteci, komisyoncu, silah tüccarı, şemsiyeci, kunduracı, din adamı, eczacı, doktor, öğrenci olanlar vardı.[343] Bu gruptan başka Ermeni Çankırı'ya gelmemiştir. Ermenilerin sevki ve geçici ikametleri esnasında dikkat çeken 2 kişi ve 1 olay vardır. Bunların ilki İstanbul'da dil öğretmenliği ve gazetecilik yapan "Diran Kelekyan" dır. Fransa'da eğitim görmüştür. 1909'da Tarih-i Osmanî Encümeni üyeliği ve Mekteb-i Mülkiye'de Siyasi Tarih hocalığı ve Harbiye Mektebinde Siyasi Tarih dersleri vermiştir. Hazine-i Hassa Sekreterliğinde çalışmıştır. Sabah Gazetesinde yazarlık yapmıştır. Meşrutiyet yanlısı yazıları vardır. " *Kamus-ı Fransevi, Dictionnaire Français-Turc des Termes*

---

[341] BOA, DH ŞFR 00052 00297 001'den 007'e kadar. Bu belge isim listesi olup açıklama (mülahazat) Çankırı'dan Ankara'ya sevk tarihleri ve diğer bilgiler yer almaktadır.

[342] *" İlk baharın bu ayında, kar yağan gecenin sabahı, çarşamba günü erken saatte yeni gelenlerin haberini alan Çankırılı köylüler muhtelif yiyecekler satmak üzere kışlanın etrafına toplanmıştı."*
Gelenler Çankırı'da bulundukları sürece ve Kışlada bulundukları sürece ihtiyaçlarını kendileri karşılamışlar. Bunun için idareciler satıcıların kışlanın yakınına gelmesine müsaade etmişlerdir.
"Aynı gün bir süre sonra, Kışla'nın dışındaki soğuk su çeşmesinden yararlanma ve küçük yürüyüşlere müsaade ediliyordu." Geldiklerinin ertesi günü mektup ve telgraf yazmışlar ve bunları asker eşliğinde birkaç kişinin Çankırı Postanesine götürmesine izin verilmişti. Çankırı Ermenilerinin küçük kilisesinden kutsal kitap getirilmiş ve akşamları dua edebilmişlerdi. " Yiyecek satmak için gelen köylüler çok değişik malzemeler satıyorlardı. Sıcak süt, çay, tavuk, kuzu ve tatlı bulabilmişlerdi. Dışarıda kalmaları serbest bırakıldıktan sonra kiralık oda ve ev aramaya başlamışlar; bulduklarında da çarşıdan hemen eşya almaya başlamışlardı. " Bu vesileyle Çankırı yerlisi olan Müslüman Türklerle yakın ilişki kurmaya başladılar. Başlangıçta mesafeli duran ve başkentten gelen Ermenileri dikkatle izleyen Çankırılılar, zamanla önyargılarını geriye iterek şehirlerine misafir olan bu insanlarla yakınlık kurdular."
Çankırı halkı Çanakkale Savaşı'nın en çetin dönemlerinde yine bir grup misafir ağırlıyordu.
Yemeklerini asker nezaretinde kendileri yapıyorlardı. Hatta tereyağı ve bal kullanarak kendilerince bir tatlı bile yapmışlardı. Çamaşırlarını yıkatmak için düzen kurmuşlar ve fiyat bile belirlemişlerdi. İsmini " Çankırı Çamaşırhanesi " koymuşlardı. Kilosu fazla olanların çamaşırlarını iki misli fiyata yıkıyorlardı Nesim Ovadya İzrail, a.g.e., s.127.

[343] Nesim Ovadya İzrail, a.g.e., s.173.; http://mulkiyehaber.net/insanlar-asil-unutulunca-olur-diran-kelekyan-1862-1915/site (Erişim Tarihi: 10/04/2018).

Techniques "adlarıyla Fransızca iki sözlük hazırlamıştır. Kamus-ı Fransevi, Türkçe-Fransızca olup önce Türkçe kelimelerin olması sözlük zenginliği açısından önemlidir. Sözlük 1300 sayfanın üzerindedir. İstanbul haricinde başka bir yere gitmesine izin verilmesine rağmen 1-2 ay daha Çankırı'da kalmıştır.[344]

Diğeri ise "Vartabet Komidas "adlı müzisyendir. Tanınması ise Fransa'da Paris şehrinde Sözde "Ermeni Soykırımı" anıtı olarak bu kişinin heykeli dikilmiştir. Ermeni Tarihi açısından halk kültürünü oluşturan kişilerden olması sebebiyle önemli bir kişi olarak kabul edilir. Anadolu'da dolaşarak Ermeni şarkıları derlemiştir. Çankırı'ya gelirken Ravlu (Akyurt)'da devriyede görevli Jandarma eri ile su yüzünden tartıştıktan sonra ruh sağlığı bozulmuştur.[345] Çankırı'da toplam 13 gün kalmıştır. Ankara üzerinden İstanbul'a dönmüştür. Tedavi için gittiği Fransa'da ölmüştür. Külleri Erivan'da adına yapılan Pantheon'a (Ulusal Kahramanlar Anıtı) a götürülmüştür.

Çankırı ile ilgili sık sık gündeme gelen diğer bir kişide Doktor " Rupeg Sevag Çilingiryan " dır. Tıp eğitimini İsviçre'de almış bir süre orada çalıştıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Eşi Alman'dır. Osmanlı ordusunda askerlik yaparken tutuklanıp Çankırı'ya gönderilmiştir. Aynı zamanda şairdir. Karısının İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği ile eşinin serbest bırakılması için sık sık görüşmesi nedeniyle önemli duruma gelmiştir. Von der Goltz Paşa durumu ile ilgili doğrudan ilgilenmiştir. [346] Çankırı'dan karısına yazdığı mektupta;

> "*Bu salı günü Kengırı'ya (Çankırı) vasıl oldum. Altı gün yolculuk yaptıktan sonra rahatım. Doktor Dinanyan ile bir hanede bulunuyorum. Önünde bahçesi ve ormanı vardır. Benim için merak etmeyiniz. İnşallah az vakitte adalet meydana çıkıp birbirimize kavuşacağız. ..... Çocukların gözlerinden öperim. "*

---

[344]http://mulkiyehaber.net/insanlar-asil-unutulunca-olur-diran-kelekyan-1862-1915/ site 8 (Erişim Tarihi: 22/03/2018).
[345] Aram Andonyan, *Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında*, Yaşam Yayınları, İstanbul, 2012, s. 200.
[346] Taner Akçam*, 1915 Yazıları, iletişim Yayınları*, İstanbul, 2015, s.18.

durumu ile ilgili bilgi vermiştir. Çilingiryan Çankırı'dan toplam sekiz mektup yazmıştır.[347] Çankırı'da iken doktorluk da yapmıştır. 26 Ağustos 1915'te Ayaş'a gitmek üzere Ankara'ya gönderilirken yolda Tüney yakınlarında hırsızlık amacıyla yapılan soygunda birlikte olduğu diğer dört Ermeni vatandaş ile birlikte öldürülmüştür.[348] Cinayeti işleyenler yakalanıp cezalandırılmıştır. Ermeni olayları için yapılan propagandalara malzeme olabilecek Çankırı'da olan bir tek kriminal vaka budur. Mahkemesi yapılmıştır.

Çankırı Ermeni tehcirini şehirlerine gelen gruptaki 150 civarındaki Ermeni'yi 15 gün ile 3 ay arasında ağırlayarak yaşamıştır. Propaganda amaçlı kitaplarda bu gelenlerden birçok kişinin öldürüldüğü söylenmektedir. Çankırı'da toplam beş kişinin öldürüldüğü kayıtlara geçmiştir. Bu da yukarıda bahsi geçen hırsızlık sonucunda gerçekleşmiştir. Gelenlerden otuz beş kişi suçsuz bulunarak serbest bırakılmış ve İstanbul'a dönmüşlerdir. İçlerinde suçlu bulunan yirmi beş kişi Ankara ve Ayaş hapishanelerine gönderilmiş, 57 kişi de Deyr-i Zor bölgesine sevk edilmiştir. Yabancı uyruklu olan 7 kişinin bir kısmı sınır dışı edilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Geriye kalanların ise büyük bir kısmı affedilerek İzmit, İzmir, Eskişehir, Kütahya, Bursa gibi yerlerde ikamet etmek üzere gönderilmiştir. [349] İçlerinde Kastamonu'ya gidip doktorluk yapanda vardır.[350] Gelen kişilerin içindeki altı doktor Çankırı'da kaldıkları süre içerisinde mesleklerini icra edebilmişlerdir.

Rupeg Çilingiryan ve dört arkaşının öldürülmesi ile ilgili olarak olaydan sonra olayı gerçekleştirenler " Ankara Divan-ı Harbî Örfi " de yargılanmışlardır. Çankırı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin " Çankırı Kâtib-i Mesulü" Cemal Oğuz Bey ve dönemin Çankırı Jandarma Komutanı sonradan Trabzon Jandarma Mektebi müdürü olan Binbaşı (bazı kaynaklarda Yüzbaşı)) Nurettin Bey Ermeni tehciri ve Tüney köyü yakınlarında meydana gelen " Doktor Rupen Sevag Çilirginyan " ve dört arkadaşının öldürülmesi davasından yargılanarak 1919 yılında Cemal Oğuz Bey beş sene dört ay ve karar sırasında firarda bulunan Binbaşı Nurettin bey Altı sene sekiz ay hapis ile

---

[347] Akçam, a.g.e., s.15.
[348] Akçam, a.g.e., s.17 Dip not 7.
[349] http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/24-nisan-1915te-ne-oldu/ (Erişim Tarihi: 10/04/2018).
[350] Ovadya İzrail, a.g.e., s.405, "Emirze Ketenciyan, Çankırı'dan Kastamonu'ya giderek doktorluk yapmaya başladı."

cezalandırılmıştır. Bu dava sırasında Cemal Oğuz Bey 4 Nisan 1919'da tutuklanmış, yedi ay kadar tutuklu kalır. Dava sırasında hapishanede intihara teşebbüs eder ve akıl sağlığının tetkiki için hastaneye gönderilir. [351]

Cemal Oğuz'un davası, Mayıs 1920 tarihinde İstanbul'da zamanın Çankırı Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nureddin'le birlikte görülmüştür. Oğuz, 27 Mayıs 1920 tarihinde hastaneden taburcu edilir ve mahkeme tarafından 5 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırıldığından [352] dolayı tekrar merkez hapishanesine getirilir, ardından ise Büyük Britanya yüksek komiserliğinin talebiyle 2 Ağustos 1920'de İngilizlere teslim edilir. ve İngilizler tarafından 30 Eylül 1920 tarihinde Ermeni katliamlarıyla suçlanan bir dizi Türk görevliyle birlikte Malta'ya sürgün edilir.[353] Cemal Oğuz Bey 2818 numara ile 5 Ekim 1920 günü Malta'ya sürgüne gönderilmiştir." [354] Cemal Oğuz Bey, 14 Kasım 1921'de İstanbul üzerinden Kastamonu'ya gelmiştir. [355] Araştırmalarımıza rağmen dönüşten sonraki Çankırı'daki hayatı konusunda bilgi bulamadık.

Ermeni Meselesi konularında yazanlar Çankırı'dan Ermeni Tehcirinde şehre gelen 150 kişilik grubun durumu hakkındaki bahislerde yazmışlardır. Bu olay 24 Nisan anmalarında basında ve yazılarda sık sık adı geçmektedir. Ermeni tehcirinde İstanbul'dan Ayaş ve Çankırı'ya gönderilen kişilerin aileleri, eşleri ve çocuklarının tarafından serbest bırakılmaları ve affedilmeleri ile ilgili Osmanlı Arşivlerinde yüzlerce belge ve telgraf bulunmaktadır.[356] Bunlardan biri de Rupeg Çilingiryan'ın üzerinde bulunan yüzüğün ailesine gönderilmesi ile ilgilidir. [357]

---

[351] Ata, a.g.e. s. 137, *Tasviri Efkâr*, 4 Nisan1335 (4 Nisan 1919, nr.2694)
[352] Akçam, a.g.e., s.17 Dipnot 10
[353] Vahakin Dadriani, Taner Akçam, *Tehcir ve Taktil, Tehcir ve Taktil' Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları (İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s.88.
[354] Bilal Şimşir*, Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s:22.
[355] 14 Kasım 1921Kara Vâsıf Bey ve İttihat Terakki Çankırı Şubesi eski Kâtibi Cemal Oğuz Bey, Kastamonu'ya geldi. " http://www.boyutpedia.com/1500/62109/kasim, (Erişim Tarihi: 10/04/2018).
[356] BOA, DH_EUM_2_Şb_00009-00006-00008_00073 vd.
[357]BOA, DH_EUM_2_Şb_00026 _00020_ 001- 0033- 005- 005-007-011-014-015-019, "Rupen Çilingiryan'a ait Kengiri emanet me'mûrluğunda mahfuz bulunan iki yüzüğün ... "

2.5.2.3. Pontus Çeteleri ve Ilgaz Derbent Şehitleri

Millî Mücadele döneminde meydana gelen Ilgaz Derbent bölgesinde Samsun'dan gelen yerel Rum Çeteleri' nin faaliyetlerine engellemek isteyen jandarma güçleri buradaki çeteyle çatışmaya girmiştir. 22 Nisan 1921 günü Ilgaz'da bulunan cephaneliği basacağı haber alınan Derbent J. Karakolu'na yakın bir bölgeye gelen bir Rum çetesini takip için görevlendirilen J. devriyesine Rum çetesi tarafından yapılan saldırı sonucunda aşağıda isimleri verilen beş Jandarma askeri şehit olmuştur. Şehit olanlar adları şöyledir:[358]

Kırışlar Köyünden Mustafa oğlu Aziz, 1310 doğumlu,
Ilgaz Yeni Mahalleden Kethüda oğullarından Mustafa oğlu Hakkı,
Çankırı Yoğurtçu Mahallesinden Tiftikçi oğullarından eski Düyun-ı Umumiye memuru M. Fahri oğlu Sıra çavuşu Hamit,
Çerkeş'in Karalar Mahallesinden Çavuş oğullarından Mehmet oğlu 1316 doğumlu Er Osman.
Kastamonu Kuzyaka Köyünden Baltacı oğullarından Abdullah oğlu 1314 doğumlu Şevki

Şehitler adına Ilgaz Doruk mevkiinde hatıralarına yaptırılan bir anıt dikilmiştir. [359] Olayı gerçekleştiren Rum çeteciler sağ olarak yakalanmış ve Kastamonu İstiklal

---

[358] http://www.ilgaz.gov.tr/derbent-sehitleri-aniti (Erişim Tarihi: 10/04/2018) ; Hamit Tanrıöver ile 17.07.2018 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması, Hamit Tanrıöver Şehit Çavuş Hamit'in yeğenidir. Adı annesi tarafından şehit kardeşinin adı olarak verilmiştir. Ailesinde sadece bir fotoğrafı vardır. Sorulup hatırlanması ailede büyük sevinç yaratmıştır. Mevcut belgeler ve gazete örneklere aileye verilmiştir.

[359] Anıt üzeride " Dokuz yüz yirmi bir yılı nisan ayı içinde, Samsun'dan gelen çete, iki papaz, peşinde seksen beş erkek ile bir kadın, bir de katır. Kiminde tüfek, bıçak bazısında da satır. Pontus'lulara ait bir Ermeni çetesi, melanet içün gelmiş belli hain çehresi. Ilgaz Dağının Derbent Karakol mıntıkası, esasen karakolla fazla değil arası. Çayırlıkta yerleşmiş gözcü koyarak öne, bin macera karıştı baharda bugüne. Çetenin tutulması için emir alınmış, beş kişilik müfreze peşlerine salınmış. Bunu gören çetenin gözcüleri o anda tırmanmışlar ağaca, gizlenmişler bir yanda. Erlerimiz geçerken ağaçlıktan ileri atlamışlar üstüne, Kan götürmüş bu yeri. Parça, parça ederek her birini kaçmışlar, korkunç vakadan sonra dere, tepe aşmışlar. Arkadan çıkarılan vilayet müfrezesi, takip etmiş bunları, merak sarmış herkesi, Bolu Düzce arası peşlerine düşülmüş, yakaladıkları an hesapları görülmüş. Hak tecelli eylemiş, uzun zaman geçmeden, kara topraklar olmuş onlara soğuk kefen. Ey mübarek (Şehit) ler. Rahat uyuyun şimdi. Gökten adlarınıza büyük mertebe indi. Bu sonsuz gecelerde kabrinize (Nur) dolsun. " yazılıdır. İhsan Yılmaz, *İstiklal Yolunda Ilgaz Derbent Şehitleri (Üç Perdelik Milli Piyes),* Ilgaz,1985.s.6.

Mahkemesinde yargılanmışlar ve ikisi idam olmak üzere cezalandırılmalarına karar verilmiştir. Saruhan Mebusu Mustafa Necati, Çankırı Mebusu Neşet Kazım ve Samsun Mebusu Hamdi Bey'den oluşan mahkeme bu kararı 20 Haziran 1922 tarihinde vermiştir.[360] Olayda şehit olanlar Ilgaz Şehitliğinde gömülüdür.

2.5.2.4. Eğri Ahmet Çetesi

Millî Mücadele döneminde düşman işgali sonrası kargaşa ortamından yararlanan çetelerin faaliyetleri de artmıştır. Düşmanla mücadelenin yanında Türkiye Büyük Millet Meclisi ordusunun uğraştığı diğer bir konu da Anadolu'nun birçok yerinde türemiş Eşkıya veya Çetelerin takibi olmuştur. Bu çeteler özellikle Millî Mücadeleye hem hazırlık döneminde ve en yoğun döneminde büyük zararlar vermişlerdir. Faaliyet gösterdikleri yerlere büyük kuvvetler ayrılmasına sebep olarak cepheleri zayıflatmışlardır.[361] İşgal görmeden Millî Mücadeleye her türlü maddi ve manevi katkıyı sağlama çabasındaki Çankırı'nın gündemine Eğri Ahmet çetesi oturmuştur. "İstiklal Savaşı'nda Kastamonu ilinin en azılı haydudu" [362]olarak tarif edilen bu kişi ve yanındakiler 1915-19245 yılları arasında Kastamonu ile Çerkeş, Ilgaz ve Ovacık ilçeleri bölgesinde faaliyet göstermiştir.[363] Eğri Ahmet, Ovacık ilçesi Ordu köyünden bir ağanın oğlu olup savaştan kaçmış bir firaridir. [364]Bir kere kendiliğinden teslim olmuş ancak askere sevk edilirken tekrar firar etmiştir.[365] Yanında bulunan kardeşi ve 15 kişi silahları ile teslim olmuşlardır. Yaklaşık on sene Çerkeş ve Kurşunlu bölgesindeki köylere ve köylülere zarar vermiş, bir jandarma teğmenini de şehit etmiştir. Eğri Ahmet genel uygulamaların bir parçası olarak birçok defa affedilmiş ve adamlarıyla İstiklal Savaşı'na katılması istenmiştir.[366] Eğri Ahmet, 1925 yılında yapılan takipte Kurşunlu'ya bağlı Köprülü köyünde yaralanmış ve aldığı yaradan dolayı kaçarak geldiği Orta ilçesi Kanlıca Yaylası bölgesinde ölmüştür. Resmi

---

[360] Açıksöz, 20 Haziran 1922, s. 2.
[361] Mustafa Yeşilay, *Millî MücadeleYılarında Çankırı (1919-1922),* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2000, yayınlanmamış Doktora Tezi. s.31.
[362] Nurettin Peker, a.g.e. s. 291.
[363] Eyüp Akman, *Meşhur Şaki Ovacık'lı Eğri Ahmet ve Safranbolu'da Dayıoğlu İsyanı,* Bizim Büro Basımevi, Ankara,2005, s.18.
[364] Akman, a.g.e., s.21-23.
[365] Açıksöz, 27 Aralık 1929, s.2.
[366] Akman, a.g.e., s.20.

kayıtlar on seneyi gösterse de gazete haberlerinde Eğri Ahmet'in on beş yıla yakın Çerkeş, Gerede, Safranbolu, Bartın ve Araç civarında faaliyet göstermiştir. Defalarca affedilmesine rağmen eşkıyalığa devam etmiş bir jandarma subayının ve birçok vatandaşın katilidir.

2.6. Askeri Kurumsallaşma

Daha önce belirtildiği üzere askeri kurumsallaşmanın şehrin demografik yapısına katkısı olduğu kadar ekonomik, kültürel ve eğitim faaliyetlerine de katkısı olmuştur. Çankırı gibi incelediğimiz dönem öncesi ve sonrasıyla durağan bir yapıya sahip bir şehirde askeri organizasyonun varlığı şehirlerin durağanlığını fark edilir derecede değiştirmiştir. Kurumsallaşma kendini sivil unsurlardan ayıran resmi mimari örneği bir kışla yapısı ve askeri birimin niteliğine göre kullanılacak arazinin tahsisiyle gerçekleşmiştir. Sivil binalardan ayrılır nitelikteki mimari ve arazi içinde kurumsal dinamikleriyle uyumlu kurumsallaşmanın ordunun varoluş felsefesiyle doğru orantılı olduğu genel olarak kabul edilir. İdari anlamda mahalli bürokrasiyle bir bağlılığı bulunmayan askeri birimler, onlarla törensel ilişkinin yanı sıra ilin ihtiyaçları doğrultusunda hareket ederler. Kamusal alandaki varlıkları ise gündelik hayatın insani ihtiyaçları doğrultusunda şekillenir. Askeri birimi oluşturan insan unsuru subay astsubay vb. muvazzaflar ve mecburi askerlik vazifesini yapan er ve erbaşlardan oluşur. Muvazzafların kışla dışıyla ilişkisi aileleri vasıtasıyla kurulur. Çocukların eğitimi, eşlerin çalışması ve günlük hayatın meşgaleleri aileler vasıtasıyla askeri sivil alanlara taşır. Muvazzaf olmayanların şehirle ilişkisi izinler dâhilinde çarşı, pazar gibi mekânlara kendileri ve ziyaretçileriyle kurulur. Bütün bu ilişkinin boyutları askeri birimin nicelik ve niteliğine göre değişir. Türk Modernleşmesinde önemli aktörlerin başında gelen ordu ve askerler şehrin sosyal ve ekonomik yapısında değişimin itici gücü olmuşlardır. Çankırı'da askeri kurumsallaşmanın safahatı şehirdeki değişimi göstermek bakımından ihmal edilmemişi gereken bir süreçtir. Aşağıda bu safahatın görünümü ele alınacaktır.

Çankırı'da şu anda bir eser kalmamış devrin askeri mimarisine uygun bir kışla bulunuyordu. Günümüzde varlığını sürdüren kışlanın bulunduğu arazinin dışındaki bu yapının yeri şimdiki Orman idaresinin olduğu yerdeydi. Kışla binası ortada avlusu

bulunan, dört cepheli ve bodrumlu iki katlı bina idi.[367] Bu binanın tam olarak ne zaman yapıldığını bilemiyoruz, ancak bir belgede 1838 gibi daha erken bir tarihte Çankırı'da bir redif kışlası yapıldığı yazmaktadır.[368] Fakat bahsedilen kışlanın sonraki kışlayla bağlantısı tespit edilememiştir. Kışlaya dair bulduğumuz tek bir fotoğraf mimari olarak yakın dönemi göstermektedir. Zaman içinde çeşitli birlikler ve değişik amaçlar için kullanılmış, seller nedeniyle alt katı dolduğundan kullanılamaz duruma gelen bu kışla 1930'lu yıllarda yıkılmıştır. 1914' te Ermeni Tehciri sırasında İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilen Taşnak Sutyun ve Hınçak partilerine mensup Ermeni örgütleri lider kadrosundan yüzelli kişi bir müddet bu kışlada tutulmuştur. Ayrıca 1915 Kutu'l Amare zaferi ve Çanakkale Savaşı sırasında esir edilen iki yüz civarında İngiliz subayı ile Avustralyalı, Fransız, diğer İngiliz sömürgelerinden ve Rus askerlerinden oluşan değişik sayıda harp esiri burada 1918 yılına kadar değişik sürelerle kalmışlardır. Bu konuda ayrıntılı bilgiler ayrı bir başlık altında verilecektir.

Hacettepe olarak bilinen mevkide yeni bir kışla yapımı için girişimler olmuş bu girişim ancak Piyade okulunun Çankırı'ya gelmesinden sonra 1944 yılında gerçekleşmiştir. Burasının ihtiyaca yetmeyeceği anlaşılınca 04.07.1929 yılında 8nci tümen Komutanını Çankırı ziyaretinde Hacettepe'si denilen yere o sırada Çankırı'da bulunan Topçu Alayı için yeni binalar yapılması düşünülmüş ve binalar için ihtiyaç duyulan kereste şehrin ileri gelenleri tarafından yapılan yardımlarla karşılanacağı belirlenmiştir. Ancak gerçekleşmemiştir.

1899 yılında Çankırı merkezde askerî birlik olarak İkinci Kastamonu Fırkasının Üçüncü Kastamonu Livasına bağlı Altıncı Çankırı Alayı, Ilgaz'da Beşinci Kastamonu Alayına bağlı İkinci Koçhisar Taburu vardı. Subaylarının çoğunu Yunan

---

[367] BOA, ML EEM 00934_00018_009_001 Askeri kışla.

[368]BOA, ML. CRD. d. 282, s.2, 4 Ramazan 54, *" Eser-i mekârim-i müessir-i hazret-i şâhâne ile Kengiri sancağından müretteb redif asâkir-i mansure içûn medine-i Kengiride binâ olunmuş ve hitâm-pezir-i şehinşâhî olmuş olan kışla-i hümayunun akdemce der-bâr-ı şevket-karara takdim olunan mümzi defter-i mesârifât-ı inşâ-yı seniyye sahn-i 'âlî keşidesiyle ta'dil ve tesviye şurûtuna riâyeten tevzi' ve tahsil ve mahallerine tediyye ve teslim kılınması ruhsatı bâbında bir kıt'a fermân-ı 'âlî sâhe-i berâ-yı südûr etmiş ve olveçhile tevzi' ve tahsis olunmak içûn taraf-ı eşraf hazret-i veliyyül-naimden livâ-i Kengiride mütesellimleri dergâh-ı âlî kapucubaşılarından atâfetli Abdullah ağa tarafına irâde buyrulmuş olduğundan bahsile defter-i mezkûr mucibince mesârifât-i inşâiyyesi ma'rifet-i şeri' ve cümle marifeti ve ittihadıyla livâ-yı mezbûr kazâlarına te'dil ve tesviye şurûtuna tatbiken tarh ve taksim birle mahallerine tediye ve teslimine mübâderet olunmakda olduğu, Fi 4 Ramazan sene 54 "*

ve Girit savaşları madalyalarını taşıyan askerlerin oluşturduğu söz konusu birliklerin yanı sıra Çerkeş'te On İkinci Safranbolu Alayının İkinci Taburu bulunuyordu. Ayrıca Çankırı'da bir askeri depo binası[369] ve Redif koğuşu[370] olarak adlandırılan askeri binalar vardır. Bunların yerleri araştırmalarımız sonucunda tam olarak tespit edilememiştir. Ancak günümüzde mevcut Askeri Gazino olarak kullanılan alanda konuşlu olabileceğini tahmin ediyoruz. Askeri birliklerin binaları ahşap veya kerpiçten yapılmıştır. Zaman içerisinde betonarme binalara dönüşmüştür.

Birinci Dünya savaşının hemen öncesine denk gelen 1914 yılı temmuz ayında Çankırı'da bulunan kuruluş mevcudu oldukça eksik olan 38. Alay, seferberlik ilanıyla birlikte Çankırı, Çerkeş, Ilgaz (Koçhisar) ve Tosya askerlik şubelerinden aldığı 1800 kişi ile Nisan 1915'te Çanakkale Savaşına katılmıştır. Bu alaya savaş sonuna kadar 15. Tümen kuruluşunda kaldı. Alayın mevcudunun büyük bir kısmı Çanakkale savaşlarında şehit olmuştur. Şehitlerin de büyük çoğunluğu Çankırılı'dır. 38. Alay daha sonra Çankırı'ya dönmemiştir. Romanya Galiçya, Bakü Kafkas Ordusu gibi birliklere bağlı olarak çalışan bu alay. Sakarya Meydan Muharebesi ve İstiklal Harbi sırasında Batı Cephesinde de görev almıştır. Bu Alayın Çanakkale Harbi sırasında Çankırı'dan hareketi ve Çanakkale'den ayrılıncaya kadarki cerideleri ATASE'den alınmış ve çevrilmiştir. Başka bir çalışmaya konu edilecektir.

İstiklal Harbi sırasında Çankırı'da toplu askeri birlik yoktu. Ancak İnebolu- Ankara arasındaki ikmalin yapılması için Nokta ve Hat komutanlıkları ile Ankara- Çankırı arasındaki yolun tamiratı için Yol İnşaat Taburu (Amele Taburu) kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca taşınan malzemeler için depo vardır. Şimdi Jandarma Komutanlığı binasının olduğu yerde bulunan depolar daha sonra Seferi Gereç komutanlığı adıyla ikmal malzemeleri depoları olarak kullanılmıştır. Bu birlikler ve yaptıkları faaliyetler hakkında Millî Mücadele Bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.
İstiklal Harbinden sonra 8 nci Topçu Alayı Çankırı'ya gelmiştir. Bu birlik daha sonra tabur seviyesine düşürülmüştür. Bu birliğin Çankırı'ya gelişiyle ilgili haberler yerel gazetelerdeki erzak ihale ilanlarından takip edilebilir. Ayrıca Çankırı'da bir askeri

[369] BOA, ML EEM 00934 00018 008 001.
[370] BOA, ML EEM 00934 00018 006 001.

depo binası[371] ve Redif koğuşu[372] olarak adlandırılan askeri binalar vardır. Bunların yerleri şimdi Askeri Gazino olarak kullanılan yerde bulunmaktaydı. Depo alayları seferberlikte kurulan ve kurulduğu bölgede seferberlik nedeniyle toplanan askerlere ilk eğitimlerinin verildiği, Silah ve malzemelerinin dağıtılarak esas birliklerine gönderildiği birliklerdir. Kastamonu'da Beşinci, Çankırı'da Altıncı depo alayları kurulmuş ve hemen ateşli eğitimlere, manevralara başlamışlardır.

Piyade okulu veya halk arasındaki adı ile " Ateş Okulu veya Atış Okulu " Çankırı'ya 1941 Yılı mayıs ayında taşınmıştır.[373] Bir süre Taş Mektep olarak bilinen okul binasına yerleşmiştir, Piyade Okulunun Çankırı'ya taşınmasından sonra yeni kışla ihtiyacı ortaya çıkınca Hacet Tepe'sinde bugün de varlığını koruyan günümüzdeki binalar Müteahhit Zincircioğlu ailesi tarafından yapılmıştır. 2 Nisan 1942'de temeli atılarak inşaatına başlanmıştır. Üç yılda tamamlanan binalar 1945 teslim edilmiştir.[374] Binaların açılışı dönemin Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay, Bayındırlık Bakanı Sırrı Day ve Milli Savunma Bakanı Ali Rıza Artunkal tarafından törenle yapılmıştır. Buradaki askeri binalara sonraki yıllarda ilaveler eklenmiştir. Piyade okulu 1 Haziran 1961 yılında İstanbul'a taşınmıştır. Şehrin gelişimine ve kültürüne önemli katkıları olan bir kurumun İstanbul'a taşınmasından sonra yerine 1966 yılında Çankırı Astsubay Sınıf Okulu kurulmuştur. Bu okul 1971 senesinde lise seviyesinde Astubay Hazırlama Okulu'na dönüştürülmüştür. 1997'yılında okul buradan taşınmıştır. Kışlanın bulunduğu birlikte Orta Menzil Komutanlığı ve NBC (Nükleer, Biyoloji ve Kimya okulu) okulu da açılmıştır. Henüz astsubay adının kullanılmadığı bir dönemde subayın altı kadroların yerine geçen Gedikli tabir edilen rütbe için açılan okul Çankırı'da 1942 yılında 3 yıldan sonra tekrar açılmıştır. Okul olarak İmaret Camii Medresesi kullanılmıştır.

Çankırı'da bulunan Topçu Alayı için yeni bir kışla ihtiyacı hasıl olduğundan Hacet Tepesi'nde bir kışla yapımına başlanacağı öğrenilmektedir. Kışla için yardımda bulunacak Çankırı'nın ileri gelenleri hakkında ve lakapları hakkında bilgiler

---

[371] BOA, ML EEM 00934_00018 008 001.
[372] BOA, ML EEM 00934_00018 006 001.
[373] *Çankırı*, 6 Mayıs 1941, s.1.
[374] Piyade okulunun inşaatına ait fotoğraflar şahsi arşivimdedir. Fotoğraflar Zincircioğlu Ailesi tarafından gönderilmiştir. Kendilerine teşekkür ederim.

edinmekteyiz. Bu kışlanın yapımı ancak 1940 yılında piyade okulunun gelmesi ile gerçekleşmiştir. Eski kışla şimdiki Orman Müdürlüğünün olduğu yerde dikdörtgen şeklinde ortada avlusu bulunan bir binadan oluşmaktaydı. Çok eski olduğundan ve tamir yapılamadığından 1930'lu yıllarda yıkılmıştır. Eski kışla binasının yıkılmasından sonra Hacet Tepesine yapılacak yeni kışla için şehrin hali vakti yerinde olanlardan yardım toplanarak bir inşaata girişilmiştir. Sekizinci Fırka komutanı Bekir Sıtkı Paşa ve kurmayları Çankırı'yı ziyaret ettiğinde kışla için yardım edecekler ihtiyaç olan keresteyi vereceklerini taahhüt etmişlerdir.

Kolluk kuvveti olarak tanımlanan jandarma aynı zaman da asker sınıfındandır. Asayişten sorumluluğu kırsal alanlardır. Çankırı jandarması önce Hükümet konağı içerisinde hizmet vermiştir. Daha sonra şimdiki mevcut PTT binası arkasında halen otopark olarak kullanılan yere jandarma binası inşa edilmiştir. 1980'li yıllarda yeni binasına taşınmıştır.

2.7. Çankırı'da Esir Kampı

Birinci Dünya Savaşı'nda en yakın şehirler olan Ankara'ya ve Kastamonu'ya ulaşımın sadece karayolu (at arabası yolu) ve bir hayli zor olduğu Çankırı'ya Ermeni sürgünlerin dışında savaşta esir alınan askerler de gelmiştir. 1915 ve 1916 yıllarında farklı cephelerden esir alınanlar belirli bir süre Çankırı'da tutuldu. Çanakkale ve Kut'ül Amâre cephelerinden esir alınan yabancı harp esirleri ülkenin değişik yerlerindeki "Esir Kamp" larına gönderiliyordu. Bunlardan birisi de Çankırı Kampı'dır. [375] Çankırı'daki kamp "Çankırı Usera Garnizonu" olarak bilinmektedir. İngiltere, Avustralya, Fransa ve Rusya Devletlerinin subay erlerinden değişik sayıda Harp Esiri [376] Çankırı'da kalmıştır. Çankırı'da kaç tane esir bulunduğu tam olarak belli değildir. [377]Bunun bir sebebi yabancı esirlerin sürekli yer değiştirmeye tabii

[375] Çankırı Harp Esiri Kampı yabancı kaynaklarda Çankırı isminin telaffuzu nedeniyle değişik şekillerde yazılmıştır. Yazımlar kaynaklarda " Kiangri, Changri, Chiangri, Khangeri, Cangırı, Kengırı Camp " olarak geçmektedir.

[376] Uluslararası antlaşmalarda "Harp Esiri" terimi İngilizce olarak "Prisoner of War" olarak geçmektedir. Birçok kaynakta kısaltması olan "POW " kullanılmaktadır. Osmanlı devleti yazışmalarında " Usera " olarak yazılmıştır.

[377] BOA, HR SYS 02255 00058001, Bu belgede Çankırı'da bulunan esir listesi ekte gönderilmiş denilmiştir. Ancak belgenin ekinde isim listesi yoktur.

tutulmasıdır. Mesela Çankırı'ya getirilinler, bir süre kaldıktan sonra başka bir yere gönderiliyorlardı. 1. Dünya Savaşı sebebiyle şehirde bulunan 38. Alay'ın Çanakkale cephesine gitmesi sebebiyle boş kalan kışla bu amaçla değerlendirilmiştir.

Çankırı Kampı olarak adlandırılan kışlaya ilk gelen grup Çanakkale'de esir alınan İngiltere ve sömürgelerinin oluşturduğu birliklerden askerlerden oluşmuştur. 1915 Yılının Eylül ayında Avustralya'lı er D. Creedon *" Creedon noted in his diary that there were approximately 200 prisoners, carrying whatever supplies they could. "* [378] "Creedon günlüğünde taşıyabildiği kadar erzak götürebilen yaklaşık iki yüz mahkûmun bulunduğunu yazmıştır.[379] Esirlerden Çanakkale savaşından esir alınan on altı kişi Avustralyalı idi. İngilizler ise diğer cephelerden özellikle Kut'ül Amâre zaferinde esir alınan subaylardan oluşmaktaydı.

Esirlerin arasında bulunan Avustralyalılar ileride bu esir kampına ait hatıralarını yansıtmışlardır. [380]Bu askerlerin 1914-1918 yıllarına ait şahsi kayıtları orijinal olarak mevcuttur. Askerlik kayıtlarında hepsinin Çanakkale Savaşlarında nerede esir alındıkları bellidir. [381] Şahsi kayıtlarının bazılarında Çankırı'da bulundukları teyit edilmektedir**.** (EK-24) Esirler hakkında Kızılay arşivlerinde birçok kayıt

---

[378] Jennifer Lawless, K*ismet, The Story Of The Gallipoli prisoners of War* , Avustralian Scholarly Publising Pty Ltd. Melbourne, 2015 s.76, Jennifer Lawless 2016 yılında Çankırı'ya bizzat gelerek 1 gün süreyle incelemelerde bulunmuş Üniversite ve Raif Urga Araştırma Merkezinden bir kaç kişiyle görüşmüştür.

[379] " Creedon Diary " Avustralian War Memorial, (www.awm.gov.au) , Günlüğün orijinali Avustralya Savaş Anıları Müzesinde bulunmaktadır. Şahsi girişimlerimizle Avustralya'dan 60 sayfalık kopyası getittirilmiştir.

[380] Lawless, a.g.e., s.238

[381] Bu askerlerin askerlik süresince tutulan kayıtları (https://www.awm.gov.au/) internet sitesinden araştırılarak görülebilmektedir. Bu kayıtlardan bazılarında Çankırı'da bulundukları teyit edilmektedir. Bu esirler şunlardır;

1. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 743 Bugler F ASHTON, "D" Company, 11th Battalion AIF - Captured near Popes Hill 25 April 1915 [Gallipoli]---743590.
2. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 1926 Private A CARPENTER, "C" Company, 15th Battalion. Captured 10 August 1915 during attack on Hill 917 [Gallipoli]—743639.
3. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 1934 Pte S J DRAKE, 14th Battalion AIF - Captured 9 August 1915 during advance on Hill 971 [Gallipoli]—743647.
4. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 1720 Pte H FOXCROFT, "D" Company, 14th Battalion Captured 8 August 1915 during advance on Hill 971 [Gallipoli]—743652.
5. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 477 Private C McLEAN, "D" Company, 14th Battalion Captured 8 August 1915 during attack on Hill 971 [Gallipoli]—743671.
6. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 2192 Sergeant N NEYLAND, "D" Company, 14th Battalion AIF - Captured 8 August 1915 during advance on Hill 971 [Gallipoli]—743677.
7. [Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 532 Private W RANDALL, 14th Battalion AIF. Captured 8 August 1915 during advance on Hill 971 [Gallipoli]—743682.

bulunmaktadır Osmanlı Devleti esirlerle Hilal-i Ahmer vasıtasıyla ilgileniyordu. Yabancı Devletler kendi vatandaşı olan esirler için Büyükelçilikleri ve Kızılhaç aracılığı ile para ve eşya gönderebiliyordu. Kızılay arşivindeki bilgiler gönderilen malzeme ve para listelerinden elde edilmiştir. [382] 1915 yılının Aralık ayında Osmanlı Kızılay'ı yönetim Kurulu üyesi Yusuf Razi bey ile Genel Merkez Evrak Memuru Ali Macit Bey Çankırı'ya gelerek Garnizonu denetlemiştir. Çankırı'da Noel kutlamalarına ait bir fotoğraf bulunmaktadır.[383] Heyet bir teftiş raporu düzenlemiştir.[384] Bu raporda sivil esirden de bahsedilmektedir. Bu esirler aileleri ile Çankırı'da bulunmaktadır. Nereden geldikleri ve neden esir tutulduklarına dair bilgi bulunamamıştır.[385] Ayrıca niçin Çankırı'ya gönderildikleri de bilinmemektedir. Burada kaldığı süre içerisinde bir şahsın kötü muameleye kaldığından sonradan öldüğü iddia edilmiştir. Daha sonra bunun asılsız olduğu anlaşılmıştır. [386] Çankırı'da bulunan esirlere ait bir fotoğraf bulunmaktadır. Bu fotoğraf Kızılhaç tarafından kartpostal şeklinde hazırlanmıştır. Esirlerin ülkelerinde dağıtıldığı düşünülmektedir.

---

[382] Kızılay Arşivi Kayıt no: Kutu No: 843 Belge no: 90 12 .01.1918 --- 12 Janvier 1918.

[383] EK-15

[384] *1919 senesinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Tarafından Münakid Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 [1914-1918] Senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu" ,*

Garnizonların Teftişi: Gerek Osmanlı ve gerek ecnebi heyetinin mütemadi teftişleri ile Türkiye'de bulunan ecnebi üserasının şerait-i hayatiyesini ıslah eylemek Osmanlı üserası için aynı neticeyi ihzar edeceğinden hal-i harpte bulunan sair devletlere imtisalen [uyarak] bu gibi teftişatın hüsn-i kabul ve tervici Harbiye Nezareti'ne musirren arz edilmesi üzerine dört sene zarfında iki ecnebi heyetinden maada Hilal-i Ahmer tarafından da garnizonların birkaç kere ziyaret edilmesi temin olunmuştur.

İşte bu cümleden olarak Kânunuevvel 1331 [Aralık 1915] tarihinde merkez-i umumi azasından Yusuf Razi Bey (Sonradan İstanbul Belediye Başkanlığı yapmıştır.) ile merkez-i umumi evrak memuru Ali Macit Bey'in Anadolu'daki bazı garnizonları teftiş etmelerine müsaade istihsal edilmiştir. Heyet evvela Çankırı'ya gitmiş orada bulunan İngiliz ve Fransız üserasını ziyaretle, bazı eşya tevzii ve garnizonun nezafetine daha ziyade dikkat edilmesi[ni] rica eylemiştir. Heyet Çankırı'da bulunup pek ziyade sıkı inzibata tabi bulundurulan sivil üserayı da ziyaret etmiştir.

Çankırı'dan Ankara'ya azimet eden heyet orada bulunan İngiliz üserasına bazı çamaşırlar tevzi etmiş ve gerek Çankırı ve gerek Ankara'da asker ve sivil üseranın temin-i refahı için icap eden sair teşebbüsatta bulunmuştur.

Murat Uluğtekin, M.Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumuriyete Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928* Türk Kızılay'ı , Pulat Basımevi Ankara, 2013. s.25.

[385] BOA, DH EUM 5 Şb 00047 00015 009 *" 1915 senesi teşrin-i sanisinde mukabele bi'l-mesel olarak Kengiri'ye nefy idilüb birkaç mah sonra Rusya'ya nakl idilmiş olan on Fransız ailesi miyanında Mösyö "Bukonyanu" ile zevcesi dahi bulunurlar idi Mösyö "Bukonyanu"nun der-saadetde hin-i azimetinde zaten haleldar olmuş olan sıhhati esna-i te'bidde şerait-i sıhhıyeye gayr-ı muvafık suretde imrar-ı hayata mecbur olmasından dolayı kendi gibi kesb vehamet itmiş ve endişe idilmesi netice-i müessif ma' (?)Bu kere Hasıl olmuştur Mösyö "Bukonyanu"nun şehr-i halin on dördüncü günü Prusa'da süren vefatı muharib devletler Şubesinden bulunan sivil menfilerin ahval-ı sıhhıyeri hakkında hariciye nezaret-i celilesinin nazar-ı dikkatini celb itmek Lüzumunı hüsn itdirmiştir."*

[386] DH EUM 5 Şb 00047 00015 015.

Diğer bir esirde o dönemde Çankırı'nın karakalem bir resmini yapmıştır. [387] Kızılay arşivinde Çankırı esirlerine ait yoklama defteri de bulunmaktadır. [388]

Esirlerden bazıları yazdıkları kitaplarda ve günlüklerinde Çankırı'dan bahsetmişlerdir. Bunlardan bazılarında aşağıdaki notlar bulunmaktadır. Kutü'l-Amare' den gelip Kastamonu'daki esir garnizonuna giden bir asker Çankırı'ya geliş ve kalışı şöyle yazmıştır;

> *" Kalecik'te 2 gün sonra oldukça küçük bir yer olan Changri' ye Çankırı) vardık. Yolu döndüğümüzde birdenbire karşımıza çıktı. Şehrin sokakları tenhaydı. İçilmesi uygun olmayan bir derenin kenarında çadırlarda konakladık. Şehrin komutanı ve şehir yönetimi bizi ziyaret etti. Şehrin pazarını ziyarete izinliydik. Sabahleyin arabalarla kuzeye doğru hareket ettik. "* [389]

Çankırı'da bir süre kalan R. F. Lushington isimli bir asker ise yazılarında özet olarak ; [390]

> *" Burada yaklaşık 10 gün kaldıktan sonra bir akşam, bütün erlerin Angora'nın kuzeybatı yönünde bulunan Chiangri adındaki yere gideceklerini haber aldık. Çevirmen bize; "Yürüyüş 4 günlük, günde 6 saat yürüyeceksiniz, her şey kolay olacak, yolda bolca dinleneceksiniz." dedi. Sıraya dizilmeden önce herkese 4 somun ekmek verildi, battaniyelerimizi ve diğer kullandığımız günlük eşyalarımızı, çaydanlıklarımızı, eski gazyağı tenekelerimizi, bir savaş esirinin gözündeki bütün değersiz eşyaları taşıdık. Chiangri'ye o gece saat 8'de vardık ve Chiangri şehrine 2 kilometre uzaklıktaki yolun solundaki bazı*

---

[387] C.L. Woolley, Capt. R.F.A., *From Kastamonı to Kedos*, Oxford Blackwell, 1921, s. 46-47

[388] *Çankırı Esir Defteri*, Kızılay Arşivi, D-4339 (Defter -4339). Kızılay Arşivinde daha önce kimsenin incelemediği bu deftere ulaşmamı sağlayan Arşiv bölümü uzmanları Recep Can ve Ülkü Doğan'a teşekkürlerimi sunuyorum.

[389] H.C.W. Bishop, *A Kut Prisoners, London: John Lane*, The Bodley Head New York: John Lane Company. MCMXX. s. 77.

[390] F.R. Hockliffe, *Prisoner With Turks 1915-1918*, London:Simpkin Marshall Hamilton, Kent &Co.,Ltd., Bedford, 1923 . s. 24-34.

büyük kışlalara götürüldük. Bizlere saman döşekler verileceğini öğrendiğimiz andaki şaşkınlığımızı bir düşünün, doğruca döşeklerimize gittik ve bazılarımız bir gün iki gece boyunca hiç kalkmadı.

Dinlendikten sonra yeni mekânımızın etrafına gezmeye başladık; gerçekten çok büyük bir binaydı ve bir müfrezeyi çok rahat barındırabilirdi ama Türk'ün aşırı inatçılığı bizi 3 odaya sıkıştırdı

Yeni bir tercümanın gelişi bizim için günlük hayatımıza heyecan veren bir olay olmuştu.

Kişi başı 60'ar kuruş gönderenin, (o zamanlar her şey ucuzdu), Amerikan elçi olduğunu o zaman düşündüm ve o para uzun süre yetti. Her gün üç ya da dört kişinin peynir, meyve ve benzeri şeyleri almak için Chiangri'ye gitmesine izin verilirdi. Tavuklar da ucuzdu ve avluda beslerdik. Chiangri tavukları öfkeyle dövüşürlerdi ve bu kuşların sahipleri arasında kıyasıya bir rekabet vardı, şampiyon kuşlar karavanımızdan beslenirdi ve fazlasıyla ödüllendirilirdi.

Birkaç koli gelmeye başladı ve şartlar düzeliyordu; bilmem neden ama Chiangri'deki 3 ayımız boyunca işimiz yoktu.

Sonunda bize kıyafet gönderildi ve en çok ihtiyacı olana gömlek, külot ve çoraplarla birlikte bir Türk askerinin üniforması verilmişti. Noel Bayramı idi ve İstanbul'un Avrupalı leydileri bize bir miktar büyük erik pudingleri göndermişti; pudinglerden nasıl keyif aldığımızı görememeleri üzücüydü. İnanın bana harika bir pudingdi.

Yılbaşı günü kışlanın yanındaki alanda bir müsabaka vardı; Koloniler takımı ile Birleşik Krallığı temsil eden bir taraf arasında ragby (futbol) maçı vardı.

Her pazar sabahı avluda tören düzenlenirdi ve katılım yüksekti, şevkle ilahi söylenirdi ve Worcesters'tan bir adam konuşma yapardı. Hayatımız son derece tekdüzeydi; günler geçti ve dış dünyadan hiçbir haber yoktu. Bu yüzden tekrar hareket etme emri geldiğinde üzülmemiştik. Chiangri'den 1916 Ocak ayında gerçek bir kış havasında ayrıldık. "

Ankara'dan Kastamonu Esir Garnizonu'na giden Yüzbaşı Mousley yazdığı kitapta yolculuğu ile anılarda Çankırı'dan bahsetmektedir. [391]

> *" Öğleden sonra saat 3'te Changrai'ya (Çankırı) vardık. Çankırı on tane camisi olan oldukça yüksek bir tepenin yamacında oldukça küçük bir kasabaydı. Etrafta üzüm bağları vardı. Biz buradan epey ucuza bal, elma ve kayısı aldık. Karargahın etrafında Ankara keçileri gördüm. O, açık mavi parlak gözlü ve dünyanın en lekesiz ipeksi beyaz tiftiğini taşıyan, küçük ve güzel şekilli yapıda bir cins idi. Ertesi gün sabah 9'da Çankırı'dan (Changrai) ayrıldık. "*

Yazar Jennifer Lawless " Kısmet " adlı kitabında 16 Avustralyalı Esir'in 1916 Ocak ayında Pozantı'ya gönderildiğini yazmaktadır.[392] Bu esirler İstanbul-Bağdat Demiryolu inşaatında çalıştırılmak üzere götürülmüştür. Belemedik, Pozantı ve Gelebek[393] (Gülek) kamplarında Toros Tünellerinin yapımında Alman İnşaat şirketi tarafından çalıştırılmıştır.

Çankırı Kampında kalan Avustralya'lı er John Beattie anılarında;

> *" .. Türklerin kışlasında 300 İngiliz ve 10 Fransız esir vardı. Khangeri'dan (Çankırı) yatak ve yorgan temin ettik. Bunları Ankara'ya dönerken götürdük. Yemeklerimizi yedikten sonra ertesi günü saat 9'a kadar dinlenirdik. Muhafızlarımız 1866 Londra yapımı eski moda Snider tüfekleri taşırdı. İngilizler mutfakta yemek pişirirlerdi. Sabahlayın tereyağlı buğday çorbası (lapaya benzeyen) pişerdi. Akşam yemeklerimiz etli patates, etli fasulye, etli lahana ve etli nohut olurdu. "*
>
> *20 Kasım 1915'te Amerika Büyükelçiliği tarafından ilk defa elbise dağıtıldı. Çorap ve battaniye aldım. 6 Aralık 1915'te her esire 86 kuruş*

---

[391] Captain E.O. Mousley, R.F.A, *The Secrets Of A. Kuttite*, London: John Lane Bodley Head Limited, 1922, s.201.
[392] Lawless, a.g.e.., s.89.
[393] Ankara'da tanıştığım Arkadaşım Avustralya'lı Keith Tidswell isimli kişide dedesinin Adana-Pozantı Gülek (Gelebek) kampındaki bilgilerini Kızılay arşivlerinde araştırıyordu. Avustralya Arşivlerinde yaptığım araştırmada büyük katkıları olmuştur. Kendisine teşekkür ederim.

dağıtıldı. Bunlar Amerika Büyükelçiliği tarafından gönderilmişti. Bu para ile yumurta, un, et, patates, pirinç, ekmek tereyağı, soğan alabiliyorduk. Ayrıca tabak, fincan, kase, bıçak ve çatal, kızartma tavası, pişirme tenceresi, odun ve kömür de alıyorduk. Yemekler hem dışarıda hem de içerideki ocaklarda pişiyordu. 3/4 Kasım 1915, 3/4 Ocak 1916' ta İstanbul'dan başka esirlerde geldiler. 19/20 Aralık'ta Amerika Büyükelçiliği'nden her esir 1 lira para daha ve yeni elbiseler ve battaniyeler aldı. Kasaba da fiyatlar yükseliyordu. Kampta çoğunluğu İngiliz olmak üzere 370-380 arasında esir vardı.
Orada üç ay daha geçirdik ve 16 Ocak'ta Ankara'ya geri gönderildik. Oradan trenle Belemedik'e gönderildik. "

Çankırı Kampında kalan Avustralya'lı er Daniel Creedon anılarında;

" Hayat çok monoton geçiyordu. Bizim yiyeceklerimiz sabahları saat 10'da 1 dilim siyaha yakın bir dilim ekmek ve Çorba (cherubah) akşam 5'te fasulye, patates, lahana veya mısır'dan oluşuyordu. Kışlada 200 kişi kadardık. Yemeği bir tencereden 10 kişi yiyorduk. Haftada bir kere şehre inip ihtiyaçlarımızı alabiliyorduk ama yeterli paramız yoktu. Sigara esir içi lüks bir şeydi. Esirler haftada bir kere 4 satır mektup veya kart yazabiliyorlardı. Amerikan Büyükelçiliği elbise göndermişti İngilizlerin bizimle ilgili açıkça olumsuz bir düşüncesi vardı. Çünkü biz Avustralyalılar daha fazla para alıyorduk. Bununla ilgili çok sıcak tartışmalar vardı.

İlk para 9 Aralık'ta ulaştı ve daha sonra daha fazla olarak 19 Aralık'ta geldi. Elbiseleri yıkamak zordu. Osmanlı Kızılay'ı geldi ve ayakkabı dağıttı. Kasabada fiyatlar yükseliyordu. Noel günü hindi ve erik muhallebisi pişirdik. Öğleden sonraları futbol maçı vardı, akşamları konser olurdu. Havalar Yılbaşı'na kadar iyi geççti. Yılbaşı sessiz geçti. Futbol maçı ve spor vardı ve akşamda konser oldu. 17 Ocak'ta Ankara'ya hareket ettik. "

Çankırı Kampında kalan Avustralya'lı Çavuş Sydney Drake anılarında;

> *" Vardığımızda binalara yerleştik ve yatak ve battaniye verdiler. Bit vardı. Yürüyüşte ayağım yaralanmıştı ve 1 hafta yatakta kaldım. 20 kadar Avustralyalı vardı. Yemekler kötüydü ama hayatta kalabilmemize yeterliydi. Türk Kızılay temsilcisi bizi ziyaret etti ve birkaç parça elbise verdi. Amerikan konsolosu MR. Phillip 75'er kuruş para verdi. Kışlanın içinde bize hoşlandığımız bir çok şey yapmamıza izin verilmişti. Bir Türk subayı bize karşı çok iyiydi. "*

Çankırı Kampında kalan Avustralya'lı er Walter Williams anılarında;

> *" Sisli bir havada 4 günlük yürüyüşten sonra ... hala ayakkabılarım yoktu. Changari'da (Çankırı) kışlada dört gruba ayrıldık. Şartlar Ankara'daki gibiydi eksersiz yapmamıza izin verilmişti. 2 ay sonra biraz para geldi her birimize 30 shilligs (şilin İngiliz 100'lük para birimi 1 sterlin=100 şilin) Amerika Büyükelçiliği elbiselerimizi değiştirdi. Burada bir doktor vardı ve her sabah geliyordu. Çankırı'ya vardığımda 2 hafta ayağımın acısından yatakta kaldım."* [394]

Çankırı o dönemde bugüne kadar hiç karşılaşmadığı ve kendisinden on binlerce km. uzakta olan bir ülkenin askerlerine ve üstelik kendi ülkesinde kendisi ile savaşmaya gelen en acısı Çankırı'dan Çanakkale Savaşlarına gönderdiği evlatlarını şehit edenlere ev sahipliği yapıyordu. Üstelik günün şartlarına göre elinden gelenin en iyisini göstermiştir. Bu askerler için Hükümet Konağının önüne konan boş bir kazana evlerde fazla olan ve o gün artan sütlerin toplanarak gönderildiğine dair bilgilerde vardır. [395] Çankırı'da 1915-1917 yılları arasında gelen esirlerden 1 ölüm olayı vardır.

---

[394] Yukarıda yazılan bilgiler " Kismet" kitabının yazarı " Jennifer Lawless " ile kurulan irtibattan sonra özel eposta yoluyla gönderilmiştir. Bilgiler özel arşivimdedir. Bu tür bilgiler 1970'li yıllarda Avustralya Hükümetinin sağ kalan ANZAC (The Australian and New Zealand Army Corps**)** askerlerinden askerleri ve aileleri ile yapılan canlı kayıt ve hatırat çalışmalarından elde edilmiştir. Çanakkale Savaşlarından kalan her türlü belge ve bilgi kayıt altındadır. Ses ve görüntü kayıtları dahil birçok bilgiye internet aracılığı ile ulaşılabilmektedir.

[395] Müteveffa Emekli Tarih Öğretmeni Fikri Demirok ile 17.05.2016 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması.

Rütbesi Binbaşı olan İngiliz bir esirin öldüğü kayıtlıdır. Ölüm sebebi bilinmemektedir. Hristiyan mezarlığına gömüldüğü yazılıdır. [396] Çankırı'da kalan esirlerin tam sayısı ve milliyetlerine dair bilgilere ulaşamadık. Avustralyalı, İngiltere ve Sömürge Devletleri, Fransız ve Rus esirler olduğu düşünülmektedir. İngiltere Devlet arşivlerinde yaptığımız çalışmada Çankırı'dan başka esir Garnizonlarına gönderilen askerlere ait isim listeleri vardır. [397]

2.8. Şehirde Kurulan Diğer Dernek, Kulüp ve Teşekküller;

2.8.1 Türk Ocağı Çankırı Şubesi

Türk Ocağı Çankırı'da kurulan ilk sivil toplum kuruluşu sayılır. Çankırı Şubesi 1924 yılında Tahsin Nahit (Uygur) tarafından kurulmuştur.[398] İlk yönetim kurulunda Tahsin Nahit (Uygur) Başkan, Emekli Yüzbaşı Kerim Bey delege, Dr. Kadri Bey muhasebeci, Kemal Canip (Başer–Paşamehmetoğlu, ortaokul müdürü), Mustafa Nami (ortaokul müdür yardımcısı), Talip Bey (ortaokul öğretmeni) üye olarak görev almışlardır. İlk binasının nerede olduğuna dair bir bilgi olmamasına rağmen İmaret Camii Külliyesi yakınlarında iki katlı bir ev olduğuna dair teyit edilemeyen bilgi edinilmiştir. [399] Türk Ocağı şubesi inkılapların desteklenmesi, şehit ve fakir çocuklarına yardım, halka sağlık hizmetleri verilmesi, halk eğitim, halka konferans verilmesi, yerel gazete çıkarılması gibi faaliyetler icra etmiştir. Konferanslar genellikle öğretmenler tarafından halkı aydınlatmak maksadıyla farklı konuların sunulması şeklinde verilmiştir. Şehit çocukları yararına piyango düzenlenmiştir. Doktorlar tarafından bedava muayene ve toplu sünnet törenleri de Ocağın faaliyetleri

---

[396] ATESE Arşivi, İstiklal Harbi, 77-101ab (Esna-yı Harbde vefat iden İngiliz üseranın merkatlarını müş'ir cedvel).
[397] National Archives, Kew, London (İngiliz Ulusal Arşivi), FO 383 453 001-11.
[398] Cansız, a.g.e. Cilt 2, s. 852.
[399] Üzerinde Çankırı Türk Ocağı yazan bir ev resmi vardır. Bu binanın nerede olduğunu öğrenemedik. Ancak Çankırı Gazetesinin 24 Mart 1925 tarih ve 133 numaralı sayısının 2 nci sayfasında geçen bir haberde *"Şehrimizdeki Türk Ocağı; Evvelki cum'a günü şehrimiz Türk Ocağı'na mensûb zevât kütübhâne civârındaki Türk Ocağı'nda ictimâ' ederek senelik programını tanzîm ve hey'et-i sâbıkayı îfâen intihâb etmişlerdir.* "O yıllarda Kütüphane İmaret Camisinin arkasında bulunan binaların birisinde idi. Ocak binasının da bu bölgede olması lazımdır.

arasında olmuştur. Faaliyetler halka duyurulmuştur. [400]Mesela muayene hizmeti halka şu şekilde bir duyurulmuştur:

MECCÂNEN MU'ÂYENE
Türk Ocağı'ndan:
Ocağın sıhhiye hey'eti teşekkül etmişdir. Önümüzdeki pazar ertesi gününden i'tibâren fakir ve kimsesiz hastalar Ocak binasındaki sıhhiye hey'etine saat yediden sekize kadar mürâca'at edebilirler. Muayene meccânen yapılır.
Pazar ertesi: Operatör Nureddin Bey Cerrahi ve kadın hastalıkları,
Çehari şembe : Doktor Kadri Bey Cildiye, Dâhiliye, Belsoğukluğu, Emrâz-ı efrenciye
Perşembe: Doktor Hüsnü Zekâi Bey, Cerrahi, viladi, Göz, Kulak, Boğaz, Burun.
Cuma ertesi : Doktor Bakteriyolog Hakkı Bey Dâhiliye, Çocuk hastalıkları ve tahlîlât.

Türk Ocağı 1928 yılında şimdiki Kültür Müdürlüğü yerinde bulunan halk arasında "Sarı Bina" olarak bilinen Cumhuriyet Halk Partisi binasına taşınmış ve burada faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu binada sinema filmleri de gösterilmiştir. 1931 yılında Türk Ocakları merkezi kendini feshetmek durumunda kalmıştır. Yerine "Halkevi" kurulmuştur.

2.8.2 Çankırı Halkevi

Halkevleri Ankara Genel Merkezi olmak üzere ülke genelinde, iktidarın ideolojisiyle uygun kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü bir kurum olarak 1931 yılında kapatılan Türk Ocaklarının yerine kurulmuştur. Birçok yerde çalışmalarına Türk Ocaklarından kalan binalarda devam etmiştir. Çankırı Halkevi'nin kurulacağına dair ilk haber 5 Mart 1932 tarihli *Duygu* gazetesinde yer almaktadır. Halkevleri tarih, dil, spor,

[400] *Çankırı*, 19 Mayıs 1925, s.2.

köycülük ve içtimai yardım gibi birçok şubeden oluşuyordu. [401] Duygu'da çıkan ilk haberden sonra 18 Şubat 1933 yılında Duygu Gazetesinde Halkevleriyle ilgili yeni bir haber yayımlandı. Haberde Halkevi açılacak iller arasında Çankırı'da yer alıyordu. Çankırı Valisinin yaptığı bir toplantıda şubeleri kuracak kişiler belirlenmişti. [402] Gazetenin 25 Şubat 1933 tarihli nüshasında "Dünkü Merasim" başlığı ile verilen haberle Çankırı Halkevinin faaliyete geçtiği duyurulmuştur. Törene Çarşamba gününden şehre gelen Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı ile Çankırı Milletvekilleri Talat, Rıfat ve Ziya Beyler katılmışlardır. Cuma günü saat üçte daha önce yerleştirilen radyolardan naklen Ankara'daki tören dinlenmiştir. Daha sonra Çankırı Halkevinin açılışı için Maarif müdürü Fazıl Bay bir konuşma yapmış, Öğrenciler şiirler okumuş ve çay ikramı yapılmıştır.

Çankırı Halkevi önce Halk Partisi binasında (Halk arasında sarı bina- şimdiki Kültür Müdürlüğü) daha sonra yapılan kendi binasında (şimdiki Sağlık Müdürlüğü) hizmet vermiştir. Halkevi binasının yapımı ile ilgili haber aşağıdadır. ;

> " *Yapımına karar verilen Halk Evi binasının temeli 13 Temmuz 1939 Perşembe günü yapılan bir törenle atılmıştır. Biri bodrum olmak üzere 3 katlı olarak planı bulunan bina Mal Pazarı olarak yere yapılacaktır. Ana binaya bitişik bir sinema salonuda bulunan binada ayrıca ikinci katta 500 kişilik bir toplantı salonu da bulunmaktadır. Törene Vali Refik NOYAN ile Milletvekili Zeki ESEN ve diğer yetkililer katılmışlardır. Binanın keşif maliyeti 56000 liradır."* [403]

Bu bina uzun süre Halkevi olarak kullanılmış daha sonra doğumevi ve il sağlık müdürlüğü olarak kullanılmıştır. Halen İl Sağlık müdürlüğü binası olarak hizmet vermektedir. Çankırı Halkevi'nin kurulan ve faaliyet yürüten şubeler şunlardır. Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi, İçtimai Yardım (Sosyal Yardım) şubesi, Köycülük şubesi, Spor Şubesi ve Halk Dershane ve Kurslar Şubesi'dir. [404] Halkevinin ilk başkanı Sait

---

[401] *Duygu,* 5 Mart 1932, s.1.
[402] *Duygu*,18 Şubat 1933, s. 1.
[403] *Çankırı*,18 Temmuz 1939, s.1.
[404] Türkan Demir, *Halkevlerinin Eğitim Tarihimizdeki Yeri ve Çankırı Halkevi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, Bu eserde teferruatlı bilgi verilmiştir.

Bey'dir. Daha sonra Mustafa Bayram, Ömer Atasoy, Halim Altay, Hilmi Ersunan, Halid Sungur, Hamit Şehirlioğlu ve B.Ethem Yalçınalp başkanlık yapmışlardır. [405] Yeni binası 24 Şubat 1942 tarihinde törenle açılmıştır. Bu binada yer alanda salonda sesli sinema faaliyet göstermiştir. Bu salonda değişik gösteriler, tiyatro, konferans, kongre, balo, şölen, çaylı dans ve nişan ve nikâh törenleri yapılmıştır. Yardım kolu tarafından ücretsiz olarak fakir halk muayene edilmiş, ücretsiz ilaç dağıtılmıştır. [406]Çankırı Halkevi 1950 yılından itibaren Demokrat Parti'nin iktidarı döneminde Halkevlerinin kaldırılması nedeniyle idare heyeti 20 Aralık 1950 tarihinde istifa etmiştir. Halkevi binası ve eşyaları 27 Ağustos 1951 Defterdarlık tarafından teslim alınarak fiilen kapatılmıştır. [407]

Diğer kuruluşlar şunlardır. Tenis kulübü Demiryolu yapımında Çankırı'ya gelen İsveçli Mühendis ve işçiler tarafından kurulmuş Çankırı'lı bazı kimselerde bu oyunu öğrenmişler ve turnuva yapmışlardır. Diğer kuruluşlar şunlardır.

- Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu),
- Himaye-i Etfal Cemiyeti (Çocukları Koruma Cemiyeti),
- Muallimler Birliği,
- Çankırı Spor Kulübü, (08.1931 Tarihinde kurulmuştur.) [408] [409]
- Avcılar kulübü,
- Bozkurt Spor Kulübü, (30Haziran 1936 'da Atıcılık ve Binicilik şb.)
- Tenis kulübü,
- Demirspor Kulübü

[405] Demir, a.g.e., s.119.
[406] Demir, a.g.e., s.119, 177.
[407] Demir, a.g.e., s.224.
[408] *Duygu,* 09.08 1931, s. 3.
[409] *Açıksöz, Çankırı'da Spor Derneği,* Sayı:1137, (7 Ağustos 1340), s.2. (Çankırı'da bir spor derneğinin teşkil edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.) Duygu 'da yayınlanan haber resmi açılış tarihi olmalıdır.

BÖLÜM 3
YOLLAR, MAHALLELER, DOĞAL AFETLER

3.1. Karayolları

Çankırı'nın yolları konusunda Millî Mücadele stratejik bir önem kazanan günümüzde İstiklal Yolu olarak tescil edilmiş İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Ankara hattını oluşturan yoldan II. Bölümde Milli Mücadele başlığı altında bahsetmiştik. Bu bahiste askeri amaçlı olarak kullanılan yolun milli bilincin oluşmasında sonraki yıllara da uzanan katkısının olduğu belirtilmişti. Çankırı'nın ana yolları Ankara'dan İnebolu'ya ve Samsun'dan-İstanbul'a uzanan uzun yolun kestiği noktaların içinde olmuştur. Karadeniz yolu şehir merkezini ıskalayan niteliktedir. Şehir merkezi kuzeyindeki Kastamonu ve Sinop'a giden yolla kesilir, bu aynı zamanda Ankara yoludur. Kalecik'ten Kırıkkale istikametine gider. Bir zamanlar Çankırı'ya bağlanmış olan Keskin yolu Kalecik'ten geçer. Kalecik'ten diğer bir yol Ankara'ya gider. Ayrıca Eldivan üzerinden Şabanözü yönünden de Ankara'ya ulaşılır. Kastamonu ve Sinop, Ankara eskiden beri bağlantısını bu yollardan kurmuştur. Özellikle Ankara-Çankırı-Kastamonu-İnebolu arasında kurduğu bağlantı İstiklal Savaşıyla farklı bir anlam kazanacaktır. Yirminci yüzyılın başlarında artık geçmişteki Pazar niteliğini kaybeden Yapraklı Panayırı'nın yolları da merkezi etkilemeyecek kadar zayıf kalmıştır. Bu yolların fiziki görünümünün ötesinde ülkenin yol meselelerinden ayrı düşünülemez.

Çankırı'ya demiryolu gelişi Cumhuriyetle yaşıt sayılır. 1931 'de açılan demiryolu Irmak üzerinden Çankırı'yı Ankara'ya bağlamıştır. Irmak-Filyos hattı il merkezi dahil olmak üzere Çerkeş üzerinden Zonguldak'a doğru uzanarak Filyos'a ulaşmaktadır. Zonguldak-Filyos'da çıkarılan kömür böylece Anadolu içlerine aktarılabilmiştir. Çankırı'dan demiryolu geçmesi ve merkezde bir istasyon bulunmasının ne türden bir gelişme yarattığı tartışmaya açıktır. Demiryolu hattının geçişi ile gelişen bir sanayi olmayışı belki de şehrin hikâyesindeki durağanlığın kaynaklarından biri olmuştur. Çankırı'da beşerî hareketliliği sağlayan askeri teşkilatın bir parçası olarak kullanılmasıdır. Şehir merkezi dışarıdan gelme ihtimali olan sınırlı sayıda memurla değişime katkı sağlayabilecek durumda değildir. Bu

türden bürokratik bir yapı yoktur, fakat askeri birlik, büyüklüğüne göre nüfusu dışarıdan değiştirebilecek niteliklere sahip olabilir. Çankırı'daki askeri birliklerin büyüklüğü 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren hemen hemen aynı kapasitede olmuştur. Günümüzde içinde ulusal yolların tali nitelikteki bir parçası geçmiş olmasına rağmen hala çevre yolu bulunmayan bir şehir olarak düşünüldüğünde Çankırı, 20. Yüzyılın başlarındaki özelliklerine ilk çeyreği içerisinde kaybetmemiştir. İçinden geçen demiryolu hattı şehir trafiğini durduracak derecede etkilidir veya transit geçiş yolu şehir merkezinden geçer. Oysa Türkiye'de çok az şehir kalmıştır ki bu durumda olsun onlar da coğrafi konumla ilgilidir. Burada bugün yüzyıllık bir zamanın açıklamasına izin vermektedir. Şehrin gelişimi ulusal gelişmenin taşrasında olmaya günümüzde de devam ederken kara ve demiryolu bakımından bir canlılık oluşturabilecek niteliğe sahip olmamıştır.

Çankırı bölgesindeki karayollarının durumu hakkında Dâhiliye nezareti umur-ı mahalliye ve vilayet müdüriyeti tarafından yayımlanan vilayet yolları haritası kaynak niteliğindedir.[410] Burada 1911 yılındaki Kastamonu vilayetinde belli merkezler arasındaki yolların durumu hakkında bilgi vermektedir. İçerisinde Kastamonu vilayeti bölgesindeki yolların haritası vardır. Ayrıca yolların araba ile ulaşımın olup olmadığı hakkında bilgiler vermektedir. Hemen savaş öncesinde bu tür bir haritanın yapılmış olması yolların askeri amaçlı kullanımını kolaylaştıracaktır. Aşağıda görüleceği üzere yapılmış ve yapılacak olan yollar gösterilmiş, yolların son durumu ve yenilenmesi için gerekenler kaydedilmiştir.

[410] *Dahiliye nezareti umür-i mahalliye ve vilayet müdüriyeti vilayet yolları haritasıdır.* İstanbul, Hilal Matbaası, 1911(1330) ve 1329/1913. Dokümanın görüntüleri Bilkent Üniversitesi kütüphanesi ve İBB Atatürk Kitaplığından alınmıştır. Sayfa numaraları yoktur. Yıllar Kütüphane kayıt kartlarından alınmıştır.

Tablo: 3.1. 1911 yılında yapılacak yollar

330 senesinden itibaren yeniden yapılacak olan Km.	Yeniden yapılmış olan Km	Mevcud şose Km.	Yolun uzunluğu Km	Yolun İsmi (Esami-i tarik)
		80+278	114+593	Kastamonu-Çankırı
		18+000	49+260	Çankırı-Ankara Hududu
0+240	11+229		43+000	Çerkeş -Gerede
10+000			50+000	Çankırı-Sungurlu hududu

Mesela Kastamonu-Çankırı arasındaki yolda sürekli tamir edilmesi gereken bir şose alanı bulunmaktadır. Araba geçişini engelleyen 34.kilometredeki kısımda gerekli yerlerin kontrol edilmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Çankırı-Ankara arasında benzer bir durum vardır. Çerkeş-Gerede hattında Hamamlı isimli kayalık bölgedeki problemli yerde bulunan patikadan araba ile geçilebilmektedir. Çankırı-Sungurlu arasında Terme Çayı geçişinde yapılan çalışmalardan dolayı buradaki patika kullanılabilmektedir.[411]

Cumhuriyetin ilk yıllarında yollar her bölgeden yol mükellefiyeti adıyla sağlanan iş gücüyle yapılmış ve tamir edilmiştir. "Yol Mükellefiyeti *"*vatandaşların iş gücü olarak devlet işlerinde çalışmasıdır. 20 Haziran 1929 tarih ve " 1525 sayılı Şose ve köprüler Kanunu " adıyla düzenlenmiştir. *" Esası Osmanlı Devleti'nde 1866 yılında karayolu çalışmalarını bir düzene sokmak için 6 bölüm ve 31 maddeden oluşan Turuk ve Maabir Nizamnamesi (Yol ve Köprüler Nizamnamesi)'dir.*" [412] Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Tarik Bedeli Nakdisi Hakkında Kanun " 21 Şubat 1921 tarihinde kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Çeşitli tarihlerde maddeleri değişikliğe uğramıştır. Esası her erkeğin oturduğu yere yakın belirlenen yollarda yılda 8-10 gün karşılıksız bedenen çalışmasıdır. İsteyen çalışma karşılığı her yıl belirlenen miktarda parayı iki taksitte devlete ödeyebilmektedir.[413] *Çankırı*

[411] Bu bilgiler yol çizelgesinin *Mülahazat* (izahat) bölümünden alınmıştır.
[412] Musa Çadırcı, "Tanzimat döneminde karayolu yapımı", Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1980, s.26, c.15, s.154.
[413] *T.C. Resmî Gazete*, 12 Haziran 1929 Çarşamba, Sayı:1214, s.1.; *" Madde 9; Türkiyede sakin onsekiz yaşından (18 dahil) altmış yaşına (altmış dahil) kadar her erkek nüfus yol mükellefiyetine tabidir. Yol mükellefiyeti bedenen ve bizzat çalışmak*

gazetesinde yol mükellefiyetinin kuralları ve çalışılacak yerler ilan olarak yayınlanmıştır. [414]

> " *Bedeni yol mükellefiyeti Haziran ibtidasından temmuz onbeşine ve eylül on beşinden İkinci teşrin sonuna ve Nisan ibtidasından Mayıs sonuna kadar olmak üzere altı ayda ikmal ettirilir. Nakdi mükellefiyet Temmuz ve İkincikanun ayları olmak üzere iki taksitte tahsil ve istifa olunacağı ilan olunur. "*

Bu ilanla yol yapımına vatandaşların bedeni güçle veya durumu müsaitse bedelini vererek katılımın sağlanmasına devam edilmektedir. Bu yıl için belirlenen miktarın ne kadar olduğu tespit edilememiştir.[415] Bu uygulamaya 1950 yılına kadar devam edilmiştir. Çankırı halkı devletine bağlılığının göstergesi olarak imkânı nispetinde bedenen çalışarak veya nakdi olarak bu mükellefiyeti vergisini ödeyerek yolların iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Istemeyenler tarafından nakten ifa edilir ancak maluliyeti sabit olan fakirlerle hayatta beş evlâdıolanlar ve bilumum mekteplerde tahsilde bulunanlarla silâh altındaki ordu ve Jandarma efradı yol mükellefiyetinden muaftır.
Türkiyede oturan ve ellerinde kanunen ikamat tezkeresi bulunan ve bulunması lâzım gelen ecnebiler türkiyede altı ay ikamet eyledikten sonra kanunun onuncu maddesinde gösterilen şerait dairesinde yol mükellefiyetine tabi olurlar. Bunların mükellefiyetleri nakdidir.
Türkiye Cümriyeti ile siyasî münasebatta buluan devletlerin diplomasi ve şehbenderi memurları ve bunların maiyetindeki aynı devlet tabiiyetini haiz memurlar mütekabiliyet şartile bu mükellefiyetten müstesnadır.
Madde 10; Bir senelik bedenî mükellefiyet vasatı kuvveti haiz bir amelenin on günde yapabileceği iş miktarından ibarettir. Bir günlük iş miktarı fennî bir surette Nafia Vekâletince tespit olunur. Bu hususta N_ha Meclisinin reyi alınır.
Naktî mükellefiyet senede maktuan 8 liradır. Buna yol parası denir, Ve Vilâyetler umumîmeclislerince tespit edilecek zemanlarda ve iki müsavi taksitte alınır. Taksit zamanları valiler tarafından bir ay evvel neşrü ilân olunur. "
414 *Çankırı*, 21 Teşrini evvel 1930, s.4.
415 *Çankırı*, 12 Mayıs 1936, s.1.

Tablo:3.2 Çankırı'daki köprülerin Yapım Tarihleri

Adı	Yapım yılı	Cinsi
İstasyon Köprüsü	1925	Ahşap (sonradan Betonarme)
Dedeler Köprüsü	1925	Ahşap önce çelik konstrüksiyon sonra Betonarme
Hastane Köprüsü (Tatlı su Köprüsü)	1939	Betonarme
Orta Köprü Lise Kavşağı	1960	"
Dizdar Değirmeni Köprüsü	1932	Ahşap sonradan Çelik konstrüksiyon)

Vilayet sınırları dâhilindeki yolların 1928-1929 yıllarında tamir ve bakımları her köyden tespit edilen kişilere zorunlu çalıştırma yoluyla yaptırılmaktadır. Kanun gereği Çankırı merkez ve Yapraklı köylerinden gelen mükelleflere Acı çay köprüleri ve Karaşeyh köyü bölümünde, Ilgaz ilçesi köylerinden gelenler İndağı bölümünde, Çerkeş ilçesinde kendi sınırları dâhilinde çalıştırılmıştır. Bu çalışmaya gelmesi gereken bazı kişiler kuraklıktan dolayı başka yerlere çalışmaya gitmelerinden dolayı, gelememişlerdir. Ayrıca kuraklığın yapılan yolları da çatlattığı tespit edilmiştir.[416] Gazete haberinde bu mükellefiyetin nerelerde yapıldığına dair bilgiler zaman zaman verilmektedir. [417]

Yollarda meydana gelen arızalarda kuraklık ve benzeri etkiler bozulmalara neden olurken yine soğuk hava şartlarından kaynaklı olarak yol kapanmaları birçok işin gecikmesine neden olmaktadır.12 Şubat 1929 tarihli *Çankırı* gazetesi soğuktan kaynaklı donma tehlikesi geçiren posta sürücüsünü haber etmiştir. Habere göre Ilgaz'a gitmekte olan posta sürücülerinden Boyalıcalı Yusuf, Doğdu Karakolu'na on dakikalık bir mesafeye kadar yaklaştığında soğuğun şiddetinden hareket edememiş yerinde kalmış, posta hayvanı da kendi başına karakol önüne varmıştır. Hayvanın karakola yalnız gelmesinden şüphelenen jandarmalar sürücüyü aramış, yakındaki bir çeşmede bulunan sürücü donmaktan kurtarılmıştır. [418]

Hava şartları ve yol durum en çok posta gecikmeleri nedeniyle işleri aksatmaktadır. Gazetelerde sıkça rastlanılan bu tür haberler, demiryolunun açıldığı tarihten sonra

[416] *Çankırı*, 9 Nisan 1929, s.1.
[417] *Çankırı*, 23 Eylül 1930, s.3.
[418] *Çankırı*, 12 Şubat 1929, s.1.

pek görülmemektedir. (Demiryolu açılışı 1931). Posta işi atlı arabadan tren ve motorlu araçlara geçerek gelişim göstermiştir. Çankırı'ya gelen günlük trenler bu işi oldukça kolaylaştırmıştır. Aşağıdaki örnekte Çankırı Posta ve Telgraf müdürlüğünün yaptığı ihale bulunmaktadır. Bu ihale örneği bize posta işleriyle ilgili ayrıntıları verir. Buna göre; Haftada altı gün Kalecik- Çankırı ve Ilgaz postaları araba ve otomobille, Haftada bir Tuht (Yapraklı), Şabanözü, orta postaları birer atla yapılacaktır. [419]

İlçelerin il merkezi ve yakın ilçeler arasındaki bağlantıları için gerekli yol çalışmaları da gündemi meşgul etmiştir. Şabanözü-Çubuk yolunun bu zaman kadar düzgün bir hale getirilememesi ilçenin Çubuk ilçesi ile olan ekonomik ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Nahiye müdürü Kemal beyin gayretleri ile Yolun bozuk olan 24 kilometrelik kısmen ham ve kısmen de dağlık kesimden geçen kısmı 29-6-1929 cuma günü, bütün Şabanözü halkının katılımıyla tesviye-i turabiye-i ameliyesi (toprağın düzeltilme işi) on beş gün içinde tamamlanmıştır. Yol, Vali Nuri bey'in katılımıyla açılmıştır.[420]

Menfez ve köprü inşaatları yolların bağlacı durumunda olduğundan karayolu çalışmalarında önemli yer tutarlar. Gazetede yayınlanan iki ayrı ihalede Çankırı-Ankara yolu ile Çerkeş-Gerede yolunda yapılacak köprü ve menfezlerin " beton arma " olarak yapılarak ihale edileceği ilan edilmiştir. Bu Çankırı'da rastladığımız ilk betonarme inşaat ilanıdır. Çimentonun kullanımı inşaatçılık açısından bir gelişimi göstermektedir.[421] Çankırı-Ankara arasında bulunan Tüney Köprüsü yerel basın tarafından rica edilmesi üzerine Ankara Valisi Nevzat Bey tarafından onartırılmış, köprünün beton olarak yapılması 1933 senesi inşaat programına dahil edilmiştir. [422]

[419] *Çankırı*, 16 Temmuz 1929, s.4.
[420] *Çankırı*, 16 Temmuz 1929, s. 1.
[421] *Çankırı*, 29 Nisan 1930, s.1.
[422] *Duygu*, 17 İkinci teşrin 1931.

3.2. Demiryolu ve Çankırı'ya Trenin Gelişi

Demiryolu yapımı Cumhuriyet kurulması ile ilk yatırım yapılan alandır. Önce mevcut demiryollarının devletleştirilmesi arkasından yeni hatların yapılması kararları alınmıştır. [423] Zonguldak bölgesindeki zengin kömür yataklarından çıkan kömürü ihtiyaç yerlerine taşımak demiryolu yapılmadan önce ancak deniz yolu ile mümkündü. Limana gelen kömürü ülkenin tüketim bölgelerine götürmek mümkün olmuyor, ancak belirli şehirlere ulaştırmak mümkün oluyordu. O yıllarda birçok şehirde elektrik, kömürle çalışan buharlı jeneratörle üretilmekteydi. Bu çok pahalıya mal olduğu gibi kömürü karayolu ile taşımak çok zahmetli ve o günkü taşıma araçları ile çok zaman alıyordu.[424]

Zonguldak bölgesindeki kömürü yurtiçine taşımak için demiryolu hattı yapılması düşünülmüştür. Buraya en yakın hat Ankara'dan geçen demiryolu hattı idi. Zonguldak'tan İzmit'te uzanan bir hatla birleşecek bir hat yapmak Karadeniz kıyısından geçeceğinden askerî açıdan uygun görülmemiştir.[425] Bunun için Ankara-Kayseri Hattı üzerindeki Irmak Köyü'nden ayrılacak Irmak-Filyos hattının yapılması planlanmıştır. Bunun için 13 Aralık 1925 yılında kanun çıkartılarak 25 milyon lira ödenek ayrılmıştır. Daha sonra kanun değişikliği ile ödenek Ereğli limanı dâhil olmak üzere elli milyon liraya çıkarılmıştır. Hattın yapımı İsveç-Danimarka ortaklığı olan NOHAP adlı şirkete ihale edilmiştir. Irmak-Çankırı arasındaki demiryolu hattı 102 km.'dir. Hattın yapımı 6 Şubat 1931 yılında tamamlanmış ve Çankırı'ya tren

---

[423] "Nihayet Millî Mücadeleden bağımsız bir şekilde çıkılmasıyla 1923-1938 döneminde demiryolları ''Bir karış fazla şimendifer'' parolasıyla "Milli Vahdet, millî Mevcudiyet, millî İstiklal" meselesi olarak görüldü". İbrahim Kekeç, "122 yıldır Bitmeyen Bir Hikâye; Kömür yolu Hattı", *Kardelen Dergisi*, Demok yayınları, Ankara, Sayı 77, 2011, s.18.

[424] Mehmet Serhat Yılmaz, "*Açıksöz* Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)", *Çankırı Araştırmaları*, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206. *Açıksöz*'de yer alan haberler şu şekildedir: *Açıksöz*, 23 Kânun-ı Evvel 1926, *Ankara-Ereğli Hattı*, s.1. (Ankara-Ereğli hattının inşası hakkındaki kanunun kabulü münasebetiyle Çankırı'da 3 günden beri halk sokaklarda tezahüratlarda bulunmaktadır. *Açıksöz*, Sayı:2319, 26 Safer 1347, "Çankırı'nın Sevinci", s.2. (Ankara-Ereğli şimendifer hattının Çankırı'dan geçmesinin Çankırı halkını sevindirdiği hakkında bilgi verilmektedir.) *Açıksöz*, Sayı:2320, (27 Safer 1347, *Şimendifer,* s.1.) Döşenecek olan şimendifer hattının Ankara ile Ereğli arasında olacağı ve Çankırı'dan da geçeceği, hattın özellikle kömür taşımacılığında kullanılacağı ve aynı zamanda Ankara ile Ereğli'yi birbirine bağlayacağı ve iktisadi açıdan ne kadar önemli olduğu hakkında.

[425] *Açıksöz*, Sayı:2328, 6 Rebiülevvel 1347*,* Ereğli-Ankara Hattı, s.1. Ereğli-Ankara demiryolunun güzergâhının sahili takip etmeden iç memleketlere gireceği, Çankırı güzergâhından geçeceği ve inşaata Ankara yönünden de derhal başlanması gerektiği hakkında

hattı ulaşmıştır. [426] Tren Yolu'nun Filyos'a doğru devamı için Çankırı merkezde arazi istimlakleri 1930 yılında başlatılmıştır. 11 Şubat 1930 Tarihli *Çankırı* gazetesinde demiryolu için istimlak yapıldığına dair bilgiler buluyoruz. Ankara-Ereğli Hattı 2. Şube Mühendisliğinin Çankırı İstasyon yeri olarak belirlenmiş bölgede istimlak edilen evlerin enkazının ve gene Köprübaşındaki vakıf değirmeninin taş, kiremit ve kerestesinin kaldırılmasına ve satılmasına ilişkin ilan verdiğini görüyoruz.[427]

Çankırı istasyonu ve tren hattı yapılan coşkulu bir törenle açılmıştır. Törende Ortaokul Edebiyat Öğretmeni Emin Bey tarafından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya ve Başbakan İsmet Paşa'ya Çankırılıların hislerini ileten bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Belediye meclis üyesi Rıfat Bey'de Çankırılıların minnet ve şükranlarını ileten bir konuşma yapmıştır. [428] Gazetenin başka bir sayısında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Meclis Başkanı Kazım Özalp'ın çekilen telgraflara verdikleri cevaplar ve trenin gelişi ile ilgili yazılan şiirler yayınlanmıştır Trenin gelişiyle ilgili haberler *Duygu*'da aşağıdaki şekilde haber yapılmıştır:

> *"On binlerce halkın coşkun tezahürat arasında dün ki gün tren şehrimize girdi 1 haftadan beri sabırsızlıkla beklenen şimendifer nurlar saçarak dün saat 14 de 10bini mütecaviz halkın yürekten kopan büyük tezahürat arasında şehrimize girdi. Havanın yağmurlu gitmesine rağmen kasabaya 4 km'lik mesafedeki Ballıca mevkiinden itibaren her gün yüzlerce halkın akın akın ziyareti arasında şehrin methaline kadar yaklaşmış idi. Bir buçuk km'lik mesafeye yaklaşınca dumanı gözüküyor, düdük sesini işittim diye herkes birbirine tebeşiratta bulunuyor. Memlekette mevcut bütün müessesat halkın candan kopan bu sevinçlerine iştirak için adeta müsabaka ediyordu. Hale içtimada bulunan Meclis-i Belediye, halkın bu sevinçlerine maddeten iştirake karar vererek davullar zurnalar getirtmiş, elap nahiyeye hazırlatmış, kurbanları süsleyerek*

[426] *Çankırı*, 10 Şubat 1931, s. 1.
[427] *Çankırı*, 11 Şubat 1930, s.1.
[428] *Duygu*, 7 Şubat 1931, s.1,2,3.

şimendifer müstahdeminde ayrı ayrı mukafatı nakdîyeler ihsar etmişti. Perşembe günü sabahtan itibaren bütün müessesat dükkânlar kahvehaneler, evler bayraklarla tezyin edilmiştir. Cuma günü sabahın vaktin çok erken olmasına rağmen halk akın akın istasyon civarına toplanmaya başlamış belediye tarafından yapılan taka bağlanan kurdelenin etrafına dikilmiştir. Memlekette mevcut otomobiller süslenerek trenin geçeceği şoseye dizilerek meserret düdükleri çalıyorlardı. Tam saat 14 de 1.anı müteakip 2.makine bacalarından nur gibi dumanlar saçarak çılgın düdüklerini haykıra haykıra istasyona doğru yol almış geliyordu. Şehrin meseretine iştirak etmek üzere etrafta bulunan köylerden ve şehirde toplanan 10bini mütevazı halk yerli 100 metre üstündeki istasyonu doldurmuş, candan yürekten kopan bu tezahüratla büyük gazisini ve aziz cumhuriyet hükümetini 'Yaşasın büyük Gazi, yaşasın millet sedaları ile şükran borçlarını ödüyordu. Bayrak kudretlerle tezin edilmiş makinenin tam önlerine büyük gazinin İsmet Paşanın resimleri talik edilmişti. Tren görünür görünmez otomobillerde düdükler ötmeye başlamış, bu muazzam halk kitlesini alkışları arasında makineler düdükleri çala çala aheste aheste istasyondaki takın önüne gelmiş, taka bağlı olan kurdele kesilerek takı geçer geçmez belediye tarafından tedarik olunan koçlar kesilmeye başlanmıştır.".[429]

Irmak-Çankırı hattının resmi açılışı 23 Nisan 1931 Perşembe günü yapılırken, Çankırı Milletvekili ve Maliye Bakanı Abdülhalik Renda'da bir konuşma yapmıştır. Renda, saat 15:40'ta yapılan merasimde açılış konuşması yapmıştır. Çankırı halkı adına Milli Eğitim Müdürü Fazıl Bey teşekkür için konuştuğu törende kurbanlar kesilmiş, kaleden top atışları yapılmış ve tren istasyona girmiştir. Abdülhalik Renda açılışta aşağıdaki şu konuşmayı yapmıştır.

"Muhterem vatandaşlarım aziz müntahiplerim, Irmak Çankırı demir yolunun resmi küşadına hükümet tarafından memur bulunuyorum bugün 23 Nisan bayramına Çankırı için bir bayram daha ilave etmekle

[429] *Duygu*, 14 Şubat 1931, s.1,2,3.

müftehirim. Bittiği zaman kömür havzasının istihsalatını memleketin içlerine sevk edecek olan bu demir yolunun büyük ehemmiyeti ve faydaları hakkında size fazla bir şey söylemeyi lüzumsuz görüyorum. Kâinim ki bundan sonra 23 Nisan'ı 2 bayramın 2 yıl dönümü olarak daima tes'it edeceksiniz. Hükümetin yürüttüğü demir yolu siyasetinin aynı şiddet ve ısrarla takip edeceğini ve buradaki yolun programında tespit edilen bütün noktalara gideceğini temin etmek isterim. Bugün buraya gelen bu tren demir yolu programının fiili ve en canlı neticesidir. Muhterem vatandaşlar bu yolu açarken daima çok isabet kar irşadını bizden esirgemeyen ulu rehber büyük halaskârımız reisi cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine bipayan tazimlerimizi arz ve Cumhuriyet Halk Fırkasına ve onu temsil eden hükümetin başında bulunan İsmet Paşa hazretlerine şükranlarımızı takdim etmeyi bir vazife addederim. "[430]

Mecliste başkanlık da yapan Abdülhalik Renda'nın Çankırı Milletvekili olmasının başta demiryolu olmak üzere su, elektrik gibi birçok konuda devletin Çankırı'ya maddi yardım yapmasında etkisi olmuştur. Irmak -Filyos hattı olarak geçen hattın diğer kısmının yapımı Zonguldak-Filyos'dan başlamıştır. Batıbeli Tüneli'nin yapımından sonra Çankırı-Çerkeş hattı 1935 yılında Çerkeş'e ulaşmıştır. İki hat Çerkeş ilçesi sınırları içerisinde birleşmiştir. Toplam 391 km. olan Irmak-Filyos hattı 12 Kasım1935 tarihinde tamamlanmıştır. Bu hat resmi olarak 14 Kasım 1935 tarihinde Filyos 'ta yapılan törenle hizmete açılmıştır. [431]

İnşa edildiği yılda Türkiye'nin en uzun ikinci tüneli inşaatı olan Batıbeli Tüneli Irmak-Ereğli hattı üzerinde 3500 metrelik bir uzunluğa sahiptir. Tünel inşaatıyla ilgili haberler Kastamonu ve Çankırı basınında yer aldığı gibi Demiryolları Mecmuasında da sürekli bahis konusu olmuş ve fotoğrafları paylaşılmıştır. Ayrıca gazeteciler ve üniversite öğrenciler tünel inşaatını ziyaret etmişlerdir. [432] Batıbeli

---

[430] *Demiryollar Mecmuası*, Ankara, 16 Nisan 1931, Sayı.75, s.254.
[431] Duygu, 9 II.Teşrin 1935 s.1ve 16 II.Teşrin 1935 s.1-2-3-4.
[432] *Duygu*, 1 Birinciteşrin 1930, s.1; Mehmet Serhat Yılmaz, "*Açıksöz* Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)", *Çankırı Araştırmaları*, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206. *Açıksöz*, Yıl:12, Sayı:2677, (9 Mayıs 1931), s.2. *Çankırı Filyos Hattında Büyük Tünel,* 3440 metre uzunluğa

Tüneli'nin yapımında Mühendis Abdullah Tiryaki'nin büyük katkısı olmuştur. (Selanik, 1887-15 Temmuz 1935). İnşaatın kontrolünde yaklaşık bir yıla varan bir süre bulunmuştur. Tünelin müteahhitti Abdurrahman Naci Bey ve Ortakları önderliğinde Türk müteahhit, mühendis ve işçileri tarafından inşa edilen bu tünel o zamanki şartlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin gurur kaynağı olduğu gazetelerde özellikle vurgulanan Türk damgasından anlaşılmaktadır. Tünelde tek tek döşenen kesme taş kullanılmış, olası yağmur baskınları için su kanalları yapılmıştır. Bu tünelin giriş ve çıkış noktaları aynı hizadadır. Tünelin Çankırı'dan Karabük'e doğru hareket ederken yarısına kadar hafif yokuş, diğer yarısından sonra yokuş aşağı inilmektedir. Tünelin tam ortasına gelindiğinde kavisin en uç noktasında bulunulduğu için tünelin bir ağzı ile diğerini görmek mümkündür.[433]

Batıbeli Tüneli, Orta Anadolu'yu Karadeniz bölgesine bağlamıştır. Tünelin yapımı sırasında baş mühendis vazifesi gören Abdullah Tiryaki, demiryolunda meydana gelen talihsiz bir kaza sonucu ailesiyle beraber vefat etmiştir. [434] Bu kazanın olduğu yere daha sonra Abdullah Tiryaki Bey'in anısını yaşatmak için bir anıt yapılmıştır. Abdullah Tiryaki Bey yabancı şirketlerle bölge halkı arasında iletişimi sağlamıştır. Çankırı halkı arasında treni getiren mühendis olarak bilinir ve çok sevilirdi.[435] Trenin gelmesinden sonra şehre gelen yabancılar sayesinde Çankırı 1930'lu yıllarda tenis

---

sahip olacak olan Çankırı-Filyos hattı Batı Beli Tüneli'nin inşasına son faaliyetle çalışıldığı, tünelin Çankırı girişinden 200 metre, Kargı methalden 250 metre girildiği, her iki taraftan da günde 1 metre açılabildiği, tünelin müteahhidinin de işçilerinin de tamamen Türk olduğu, 4 senede tamamlanacak olan bu tünelin 932 Nisanında resmi açılışı yapılacağı hakkında., *Türkiye'nin En Büyük Tüneli, Açıksöz*, Yıl:13, Sayı:2733, (19 Eylül 1931), s.1. Çankırı'dan 40 km ileride büyük bir demiryolu tünelinin açılacağı, 3400 metre uzunlukta olacak Türkiye'nin en büyük tüneli olacağı hakkında. *Açıksöz*, Yıl:13, Sayı:2738, (30 Eylül 1931), s.1. *Büyük Tüneli Görmek İçin*, Çankırı Ereğli hattındaki büyük tünelin inşaatını görmek üzere Türk gazetecileri birliğinden dört kişilik bir heyetin geldiği hakkında.

[433] *Demiryollar Mecmuası,* 2nci Kanun 1933, Sekizinci sene, Sayı 95, s. 585-589.

[434] *"15 Temmuz 1935 Pazartesi günü, Demiryolları başmühendisi Abdullah Tiryaki, eşi Behice ve kızları İlhan ve Türkan; demiryolu müteahhidi Nohap firması mühendisi Ali idaresinde yola çıkan Otodrezin ile Çerkeş'den Çankırı'ya doğru yola çıkmışlardır. Saat 18:30 sıralarında Sumucak yakınlarında (Çankırı'dan itibaren 48. km.) ameliyat katarı ile çarpışmıştır. Ani olan çarpışmada otodrezin parçalanmış, katar altında kalan yolculardan Abdullah Tiryaki ile eşi Behice Hanım ölmüşler; iki kızı ve mühendis Ali ağır şekilde yaralanmıştır.* Melike Buğra İnce, Ayşegül Acar*, Kara Tren Çankırı Buluşması (1930-1950*), Türk Divanı, 14 Ekim 2014, http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=149211&start=5 sitesi (Erişim Tarihi: 18/07/2018) *Duygu*, 1 İkinciteşrin1930, s.1.

[435] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 30.03.2018 tarihinde yapılan sözlü Tarih çalışması

oyunu ile tanışmış, istasyon bölgesinde bir tenis sahası yapılmıştır. [436] Tenis oynandığına dair gazetelerde zaman zaman haber yapılmıştır. [437] [438] Fenerbahçe kulübü Tenis Şampiyonu olan Bayramörenli Keçecizade Sabri Beyin kardeşi Necmi Bey, Çankırı'ya gelmiş ve maçlar yapmıştır. Başta vali olmak üzere şehrin ileri gelenleri maçları seyretmişlerdir.[439]

3.2.1.Tenezzüh Trenleri ve Demiryolunun Çankırı'ya Etkisi

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın demiryoluna olan ilgisini artırmak için yaz aylarındaki hafta sonlarında tatil niteliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'na bağlı tüm bölge müdürlüklerinde tenezzüh trenleri çalıştırılmıştır. Tüm bölge müdürlükleri bünyesinde "tenezzüh (gezinti) trenleri" çalıştırmıştır. [440] Bu düşünce çerçevesinde Ankara Bölge müdürlüğü, Cuma günleri sabah Ankara'dan Çankırı'ya gelecek ve akşamüstü de Çankırı'dan Ankara'ya dönecek şekilde sefer koymuştur. İlk sefer 8 Haziran 1934 Cuma günü yapılmıştır. Sabah 08.00 de Ankara'dan hareket eden tren yaklaşık dört saatte Çankırı'ya varıyordu. [441] Duygu gazetesinde yazan A. Talat, bu trenlerle gelenlere gösterilmesi gereken davranışlar, Belediyenin ve Tayyare Cemiyetinin alması gereken tedbirler ve gençlere düşen vecibeler başlıkları altında alınması gereken tedbirleri içeren ayrıntılı bilgi vermiştir.[442]

Tenezzüh trenleri ile spor faaliyetleri ve kültürel etkinlikler yapılmıştır. Pazar günü gelen tenezzüh treni ile karşılaşma yapmak için gelen Ankara'nın Altınordu futbol kulübü oyuncuları ile şehrin futbol takımı oyuncuları arasında futbol karşılaşması yapılmış ve maçı Çankırı oyuncuları 2-1 kazanmıştır. [443] Tenezzüh treni ile

---

[436] *Duygu*, 26 Eeylül 1931, s.3.
[437] *Duygu*, 7 Nisan 1934, s.4.
[438] *Duygu*, 7 Teşrnisani 1931, s.1.
[439] *Duygu*, 15 Ağustos 1931, s.2.
[440] Tenezzüh, *a. (Tenezzuh) Gezinti,* TDK Büyük Sözlük, s.2322,
[441]"Dünkü Cuma günü şafakla beraber uyanan Çankırı'lılar, akın akın pazar yerlerine koşuyor: herkesin elinde bir sepet gelecek misafirlere karşı hazır olmak üzere nevalelerini tedarik ediyordu. Akşamdan alınan haberleri, sabahlayınki duyuşlar teyit ediyordu. Ankara'dan Çankırı'yı görmek üzere insan yığınları taşıyan vagonların adedi her dakika artıyordu. Son haber, Ankara'dan 25'er vagonlu, yarım saat fasılalı iki lokomotif hareket ettiği şeklinde idi." *Duygu*, 9 Haziran 1934, s.1.
[442] *Duygu*, 2 Haziran 1934, s.1-.2.
[443] *Çankırı*, 30 Haziran 1936, s.1.

Kırıkkale'den gelen oyuncularla da maç yapılmıştır.[444] Bu trenle şehre Ankara'nın Somer Kulübü ile Mamak Kulübü oyuncuları da gelmiştir. Maçlar Çankırı Spor-1: Somer -3, Bozkurt Spor-0: Mamak -0 olarak sonuçlanmıştır. [445] Ankara'nın Altınordu birinci takımı ile Altıok Kulübü'nün de bu gezi trenleriyle Çankırı'ya geldiği anlaşılmaktadır. Altınordu, Çankırı spor ile Altıok ile Bozkurt karşılaşmışlardır. Maçlar, Çankırı spor, Altınordu karşılaşması 2-2 , Bozkurtspor, Altıok karşılaşması, 2-1 olarak sonuçlanmıştır. [446] Kalecik Spor oyuncuları ile Çankırı Sporun karşılaşmasında skor Kalecik'in 5-1 yenmesiyle sonuçlanmıştır. Bozkurt Spor ile Altınordu arasındaki maç son yirminci dakikada çıkan tartışma nedeniyle tamamlanamamıştır. [447] Tenezzüh treni ile şehrimize Ankara'nın Gençlerbirliği ikinci takımı oyuncuları da gelmiştir. Yapılan maç Bozkurt Spor-0: Gençlerbirliği-6 olarak sonuçlanmıştır.[448] Yukarıdaki bilgiden anlaşılacağı üzere demiryolu sadece yük taşıyıcılığıyla ilgili değil başkent ile Çankırı arasında iletişimi güçlendirecek kültür ve spor faaliyetleri için de büyük bir imkân olmuştur. Demiryolunun Çankırı'ya gelmesi Cumhuriyetin kurulmasından devletin ilk büyük yatırımı olmuştur.

Daha önce belirtildiği gibi esas yapılış amacı Zonguldak bölgesinden çıkan kömürün yurtiçinde ihtiyaç duyulan sanayi bölgelerine taşınması olan başka kısa yollar olmasına nazaran askerî açıdan durumu düşünülerek Karabük üzerinden geçen Çankırı yönü tercih edilmiştir. II.Abdülhamit Döneminde Ereğli-İstanbul arasında Adapazarı üzerinden direk kurulmak istenen ulaşım hattı, daha sonra demiryoluyla kurulmak istenmiş, bu hat Ankara-Ereğli arasında Batı'dan açılacak bir yol olarak düşünülmüştü, fakat kıyıdan ülke içine direk hat yapılması askeri yönden sakıncalı görülmüş Ankara'nın doğusu yönünde dolaşacak bir hattın bu açıdan güvenli olacağına karar verilmiştir. Bu yönde gidecek demiryolunun hem mali hem de zaman tasarrufu açısından dar veya normal hat olarak yapılması planlanmış ancak yine askeri kaygılar gözetilerek geniş hat olarak yapılmıştır.[449]

---

[444] *Çankırı*, 28 Temmuz 1936, s.1.
[445] *Çankırı*, 4 Ağustos 1936, s.1.
[446] *Çankırı*, 11 Ağustos 1936, s.1.
[447] *Çankırı*, 13 Ağustos 1936, s.1.
[448] *Çankırı*, 8 Haziran 1937, s.1.
[449] İbrahim Kekeç, a.g.m., s.18.

Demiryolunun gelişi uzun süren savaşlar ve yoksullukla karşılaşan Çankırı halkı için moral ve motivasyonu güçlendirecek bir yatırım olmuştur. Çankırı'da modernleşme döneminde Osmanlı Devleti'nin yatırımları okul, kışla, hükümet binası, saat kulesi gibi az sayıda örnekle gösterilebilecek yapılardan oluşmuştur. Devlet imkânlarının yansıması yeni Cumhuriyet'in onları çağdaş medeniyetle buluşturma arzusunu gösterecektir. Dünyanın özellikle gelişmiş ülkelerinde geniş ağlarla ifade edilebilecek demiryolları Türkiye için oldukça zayıf bir hat örgüsüydü. Bölgede yaşayanlar bu yol vasıtasıyla başkentle rahat temas kurup onun imkânlarından yararlanması beklenirken. Kalıcı etkisi olmayan, tenezzüh treni seyahatlerinin ötesine geçmeyen bir iletişim kurulmuştur. Bu iletişimin büyük sonraki dönemleri de askeri birlik ve askeri okul odaklı olacaktır ki bu da yerli nüfusu modern mesleklerin getirdiği iş bölümleriyle tanıştırmayacaktır.

Çankırı'dan geçen demiryolu hattı üzerinde Zonguldak, Karabük ve Kırıkkale gibi yerleşim birimlerinin sanayi şehri olarak doğuşu Çankırı merkezi ve çevresindeki işgücü potansiyelini kendine çekmiştir. Adı geçen şehirler demiryoluyla sadece ulaşım anlamında ilişki kurmamış sanayi mallarının cazibe merkezi olmuştur. Çankırı demiryolunda ara istasyonlardan biri olurken köy, aynı zamanda belde gibi yerleşim birimleriyle birlikte nüfus yerleşimi anlamında çok da cazip olmayan Zonguldak şehrinin artan işgücü ihtiyacını karşılayacak şehirlerden biri haline gelmiştir. Bölgede kömürün Zonguldak'tan ve demir cevherinin Sivas-Divriği'den taşınması sebebiyle taşınması sebebiyle ilk Demir-Çelik Fabrikasının temeli Karabük ilçesine 1937 yılında atılmış ve 1939 yılında hizmete açılmıştır. Bu fabrika Çankırı halkı için bir çalışma sahası olmuştur. Birçok kişi çalışmak için önce Zonguldak'a ve daha sonra Karabük'e gitmiştir. 1944'te Eskipazar Kereste Fabrikası, 1948 yılında Çatalağzı'na Termik Elektrik Santrali, 1949'da Sümerbank Filyos Ateş Tuğla Fabrikası açılmasıyla Çankırı'dan gidip çalışmaya başlayan kişilerin daha sonra ailelerini de götürmesiyle kısmi göçe dönüşmüştür. Uzun vadede bu durum Çankırı'nın gelişimine olumsuz yönde etki etmiştir. Demiryolu ancak her istasyonda az sayıda insana iş verecek bir imkân doğurmuştur. İlerleyen yıllarda açılan buharlı lokomotif, vagon bakım yeri ve makas fabrikasına dönüşümü iş alanı yaratmış olsa da Çankırı'nın kaybını geri getirecek güce sahip olmamıştır.

Modern şehirlerin sanayilerle öne çıktığı bir zamanda Çankırı ancak ara istasyon konumunda olmuştur, fakat yine de demiryolunun geçişi sadece Çankırı merkeziyle ilgili bir ulaşım kolaylığı değil Kastamonu gibi şehirlerden Ankara'ya yapılacak yolculuğu da kısaltmıştır. Bu yolculuk mevcut şartlarda iki günlük bir kısaltma yapmıştır. Çankırı'ya ulaşan yolcular o gün veya bir sonraki gün Ankara'ya ulaşabilmişlerdir. Çankırı, bir bekleme yerine dönüştüğünden gelen yolcular için oteller açılmış mevcut hanlar otele dönüştürülmüştür. Sonraki yıllarda Çankırı-Ilgaz-Kastamonu karayolu tamir edilerek araçla gidip gelmek kolaylaştırılmıştır. Ulaşımın hızlanmasıyla üretilen her türlü malın artık İstanbul'dan sonra bir ticaret merkezi de olmaya başlayan Ankara'ya ulaştırılabilmesi halkın ekonomik durumuna katkı sağlamaya başlamıştır, fakat burada üretimin iç pazarın dışında dışarıdaki cazibesi de önemli bir etken olmuştur. Dışarıya göçün başlaması Çankırı'nın tarım ve hayvancılık ürünlerini iç tüketim fazlasına dönüştürüp pazarlama imkânlarını da ortadan kaldırmıştır. Küçük de olsa bir ticari hareketlilik yakalanmıştır. Çankırı'da üretilen tahılın yanı sıra özellikle tiftik küçük yükler halinde kişilerce trenle Ankara'da değerlendirilebilmiştir. Çankırı Tuz İşletmeleri yurtiçine tuzu demiryolu ile göndermeye başlamıştır. [450] Asker ailelerinin ev eşyaları da vagonlar ile tayin oldukları yeni yerlere taşınabilmiştir.

Demiryolları özellikle 1945 yılından sonra kırsal kesimden öncelikle Ankara'ya daha sonra da İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere göçü artırmıştır. Halk arasında "Posta Trenine dengi atan adam oldu bir daha geri dönmedi "sözü vardır. Denk olarak bahsedilen yatak yorganın ve kişisel eşyaların sarılıp yuvarlak olarak yapılan yüktür. Bunun amacı önce kısa süre çalışıp para kazanmak olmuştur. Ancak işin devamlılığı ve ulaşımın kolay olması sebebiyle sonradan göçe dönüşmüştür. Demiryolunun diğer bir katkısı da eğitimli insan sayısının artışına olmuştur, ama bu durum dolaylı olarak şehre zarar vermiştir. Çankırı'da lise olmaması sebebiyle ortaokul mezunları liseye Kastamonu'ya gönderilmekteydi. Ancak trenin gelmesi ile İstanbul'a Haydarpaşa ve Kabataş liselerine okumaya gitmişlerdir. Buraya gidenler oralarda üniversitelere devam etmişlerdir. Ancak birçok kişi yetiştiği alanda Çankırı'da istihdam yeri olmaması sebebiyle geri dönmemişleridir.

[450] Çankırı'dan demiryolu ile taşınan yük miktarı ve çeşitlerine araştırmalarımızda ulaşamadık. Toplam miktarlar Zonguldak-Ankara olması sebebiyle buraya almadık.

3.3. Posta ve Haberleşme Teşkilatı

Çankırı'da modern posta teşkilatının ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmese de ilk postanenin 1865 tarihinde açıldığı bilinmektedir. İlk Çankırı posta damgası, 1868 tarihinde kullanılmıştır.[451] Telgraf Hattı kurulması için yapılan yazışmalar 1864 yılına aittir. Telgraf Hattı 1868'de kurulmuştur. [452] Kastamonu'dan Çankırı sınırına kadar yapılacak hattın direkleri Kastamonu Halkı tarafından, Çankırı hududundan Ankara'ya kadar olan direkler Çankırı halkı tarafından karşılanmıştır. [453] İlk telgrafhanenin muhtemelen hükümet binasında olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak 1902 depreminde bir telgrafhane zarar görmüş ve para istenmiştir. Yaptığımız sözlü tarih çalışmalarında ilk telgraf binasının şimdiki hükümet binası giriş kapısının karşılarında bir yerde olduğu söylenmiştir. Cumhuriyetle birlikte günümüzde Yaren Evi olarak kullanılan yer, Postane olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şimdi postane olarak kullanılan bina 1950'den sonra yapılmıştır.

Ankara-Çankırı arası posta taşımacılığı önceleri Atlı araba ile Ankara- Çankırı-Kastamonu hattında yapılmıştır. Bu da en iyi şartlarda Çankırı'ya 3, 4 gün Kastamonu'ya 7,10 gün sürüyordu. Trenin geliş ile süre çok kısalmıştır. Ankara'dan Çankırı'ya 1-2 gün buradan Kastamonu'ya Atlı araba ile 2-4 gün daha sonraları motorlu taşıtlarla 2-3 güne düşmüştür. Çankırı'ya Ankara'dan ilk telefon hattı 1 Aralık 1944 de kurulmaya başlanmış ve 13 Şubat 1945'te telefon görüşmesi yapılmaya başlanmıştır. Şehir içinde ilk telefon şebekesi 40'lı Ericson marka santral ile sağlanmıştır.[454] 6 Mart 1950'de bu sayı 100'e çıkarılmıştır. Şehir içerisinde Zincircioğlu Un Fabrikası sahipleri fabrikadan evlerine kendi hatlarını 1927-1928 yılları içinde çekmişlerdir. Şehir içerisindeki telefon şebekesi Jandarma Santralına bağlı olarak kurulmuştur. Tarihi tam olarak bilinmemektedir. Jandarma kontrolünde olan telefon şebekesinin ayakta kalması ve güçlendirilmesi için İl Genel Encümenin

[451] Mehmet Akan, "Çankırı ili Posta Teşkilatı", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Yıl :2 Sayı:2, Ağustos 2007, s.109.
[452], Mehmet Akan, a.g.e., *Çankırı ili Posta Teşkilat,* s.109.
[453] CBDA, MVL_00681_00051_002_001 ve MVL_00681_00051_003_001
[454] Postane ile ilgili bilgiler Mesut Erbil ile yapılan sözlü tarih çalışmasından elde edilmiştir. Kendisi Çankırı Postanesinden emekli 40 yılın üzerinde burada çalışmıştır.

27 Aralık 1938 tarihli gazetede yayımlanan ilanına göre, bir adet 50'lik bir adette 30'luk santral ile 7 telefon makinası ile üç bin metre kabloya ihtiyacı vardır.[455]

3.4. İmar Çalışmaları

Çankırı'ya Kale'den bakıldığında şehir iki bölüm halinde görülür. Bunlardan birisi eski Çankırı, diğeri ise yeni yapılan Çankırı'dır. Yeni Çankırı eski şehre eklenmiştir. Bu eklenen yeni kısım binaların kiremitlerinden çok açık şekilde belli olur. Eski tip kiremitlerden oluşan kısım eski Çankırı'dır. Aslına uygun sokakları olmasına rağmen yapılar korunamamıştır. Evler gelişen ihtiyaçlar karşısında ya yıkılarak yeniden yapılmış ya da tamirlerle değişime yenilmişlerdir. Günümüzde her ne kadar korunsa da aslı gibi değildirler. İçlerinde yapıldığı şekliyle gelen çok az sayıda yapı vardır. Bunun en önemli işareti kapılarıdır. Bazı bölgelerinin sadece görünen yüzleri restorasyona tabi tutulsa da içleri orijinal haliyle korunamamaktadır. Çankırı ilinin belki de halen devam eden en büyük sorunlarından birisi imar işleridir. Şehir kale denilen mevkiin güney yamaçlarında oluşmuştur. Şehir iki vadinin birleşme yerinde genişlemeye çalışmıştır. Bu bölgenin güneyinin bataklık olması ve diğer yerlerin de arazi yapısının ev yapımına uygun olmaması büyümeyi belli bir yere sıkıştırmıştır. Bu sebepten dolayı eski Çankırı sürekli değişim görmüş ve orijinalliği kalmamıştır. Yeni Çankırı güneye doğru büyümeye devam etmektedir. Şehirler genellikle Batı istikametinde büyüse de Çankırı Hıdırlık yamaçları yüzünden unuz yıllar boyunca sadece güney istikametine doğru büyümüştür.

8 Ocak 1949 Tarihli Çankırı gazetesinde çıkan R. Deyimci imzalı bir yazıda o dönemdeki imar durumuna dair tespitler yapılmıştır. İç mahallelerdeki kerpiç karasının kireç beyazına çevirmeye çalışan Çankırı halkı, boyama ve süslemeye çalıştıkları evlerini yenileme heyecanı içindeydiler. Evlerin kurumla dolmuş saçaklarında Maşallah levhaları görünüyordu. İç mahallelerdeki evler bir acayip görünüş içindeydiler. Daracık sokaklarda ancak taş yığınlarıyla örtülü yerler çamursuzdu. Yağmur yağdığında toprak katran karası gibi duruyordu. Birbirine adeta sığınmış gibi duran evlerin olduğu yerlerde havasızlık da söz konusuydu. Sarıbaba,

[455] *Çankırı* ,27 Birinci kânun 1938, s.4.

Çukurçeşme, Damlamca ve Karataş gibi şehrin ortasını oluşturan mahalleler kerpiç ve çamur dikkat çekiyordu. Deyimci, şehri bu şekilde tasvir ederken inkılap ideolojisiyle hareket ettiğini gösterecek ipuçları da veriyor. Softa kalabalığından kurtulmuş bir halkın cennet gibi memleketinde yaşamak için sanata, plana susadığını, kerpiç karasını kireç beyazına boyamayla başladığı bu susuzluğu giderme çabasını makul görüyordu. Anlaşılan R. Demirciş geçmişi kerpiç karası çağdaş Türkiye'yi de kireç beyazı olarak sembolize etmek isteyen bir gönderme yapıyordu, fakat yazar her ikisinin de nihayetinde yüzeyle ilişkisini görememişti. [456]

Yaptığımız araştırmalara rağmen şehir merkezi ile ilgili genel bir harita veya plan bulunamamıştır. 28 Nisan 1925 tarihinde yayımlanan bir habere göre şehir haritası yapımı için Alman Mühendis Amil Porlurans ile beş ayda tamamlanmak üzere bir anlaşma yapılmıştı. [457] Bu haritayı bulamadık, fakat şahsi arşivimizde 1944 tarihli bir hava fotoğrafı bulunmaktadır. 1928 tarihli " Çankırı Vilayeti Belediye Hudud Haritası " adlı bir kroki ise bize döneme ait bilgi sunmaktadır. [458] Bu harita 2m.X1.5 metre ebadında olup bez üzerine yapıştırılmış kâğıt üzerine birkaç renk kullanılarak hazırlanmıştır. Krokinin sağ üstünde "Çankırı Vilayeti Belediye Hudud Haritası" yazmakta ve altında mikyas yazan metre birimli olan mesafe cetveli vardır. Bunun altında yönleri gösteren bir yön yıldızı bulunmaktadır. Sol üstünde " işaret-i mahsusa " yazan kullanılan işaretleri gösteren bir işaretler göstergesi vardır. Bunun altında Kuzey-Güney yön oku bulunmaktadır. Sağ alt kısımda " İş bu harita tarafımdan hazırlanmıştır " notu ve 11 Nisan 1928 tarihi ile " vilayet mühendisi Ladistas Ratiay " İsmi yazılmaktadır. Krokinin sol alt kısmında üç üyeli bir komisyon tarafından " işbu haritada irae edilen hudud ve mevaki mahallerindeki tedkikatımız üzerine tarafımızdan tam kadim ve mezkurlarıyla irae ve tesbit edilmiştir. " şeklinde not vardır. Not aza Mustafa Vehbi, aza Mehmet Rifat ve aza Asım tarafından 24 Nisan 1928 tarihinde imzalanmıştır. Krokiye şehrin belli başlı mevki isimleri yazılmıştır. Şehir merkezindeki sokaklar gösterilse de isimleri yazılmamıştır.[459]

---

[456] *Çankırı*, 8 Ocak 1946, s. 3.
[457] *Çankırı*, 28 Nisan 1925, s.2.
[458] *Çankırı Vilayeti Belediye Hudud Haritası*, 11 Nisan 1928, Dr. Raif URGA Araştırma Merkezi,
[459] *Cumhuriyetin 15 yılında Çankırı*, T.C. Çankırı Valiliği, Ağustos,2012, s.64.

Osmanlı döneminde imar çalışması yapıldığına dair kayıt vardır. Kayda göre 1899 yılında Çankırı'da bir büyük çarşı inşasının tamamlandığı ve açılışının yapıldığına dair bilgi bulunmaktadır. Yeri hakkında tam bir tespitte bulunamasak da bugünkü eski şehir tarafında bulunan çarşıların bulunduğu yer olma ihtimali büyüktür. Bu inşaatın çalıştığımız zaman dilimindeki ilk planlı yapılanma girişimi olduğunu söyleyebiliriz.[460] 1940 'lı yıllarda Arastaya betonarme *dükkân*lar yapılmıştır.

Çankırı Mutasarrıfı tarafından Kastamonu valiliğine gönderilen Haziran ayında yapılan ve yapılacak işlerle ilgili raporda Çankırı'da ilk defa bir caddenin açılması kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Hükümet Konağının önünden Kanûni Sultan Süleyman eserlerinden Büyük Camiye (Cami-î Kebir) kadar bin metre uzunluğunda ve 12 metre genişliğinde bir cadde yapılacak ve haritası çıkarılacaktır. Buradaki emlak sahiplerine durum tebliğ edilmiş istimlak paraları belediye gelirlerinden karşılanacak veya yer gösterilerek değişimleri sağlanacaktır. Yakında istimlaklere ve yıkıma başlanacaktır. [461] Bu cadde Çankırı'nın; Büyük Camiyi ve çarşıyı hükümet konağına ve oradan da Ankara yoluna bağlayan ana istikameti olmuştur.

1929 yılında şehirde yeni bir kışla yapılması planlansa da yeni kışla yapımı ancak 1944'te gerçekleşebilecektir. Sekizinci Fırka Kumandanı Bekir Sıtkı Paşa kurmaylarıyla birlikte 4/7/1929 Perşembe akşamı Çankırı'ya gelmiş, paşayla birlikte kışla yapımına yardımda bulunacak kişilerinde katıldığı bir balo tertip edilmiştir. Günümüzdeki askeri birliğin bulunduğu yerde düşünülen topçu alayının üç pavyonu için gereken kerestenin sağlanması baloya katılanlar tarafından taahhüt edilmiştir.[462] Yapımı için girişimin 1929'da başlatıldığı kışla topçu alayını kapasitesini aşarak savaş nedeniyle buraya taşınan piyade okulunun gelişine kadar ancak yapılabilmiştir. Osmanlı dönemindeki eski kışla günümüzdeki Orman Müdürlüğünün olduğu yerde dikdörtgen şeklinde ortada avlusu bulunan bir binadan oluşmaktaydı.[463]

---

[460] BOA, DH MKT 02260 00067 001 001, Fi 18 zi'l-ka'de 317 Fi 11 Teşrin-i evvel 315 (Miladi 24-10-1899) .
[461] BOA, DH_UMVM 00132 00026 001_002, "Fi *8 ramazan-el-mubarek 1333 ve fi 8 Temmuz 1331 (20 Temmuz 1915).*
[462] *Çankırı*, 9 Temmuz 1929, s.1. EK-16.
[463] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 30.03.2018 tarihinde yapılan sözlü Tarih çalışması.

Cumhuriyet ardı ardına yapılan kültürel inkılapla kendini gösterirken, modernleşmenin göstergelerinden biri olan şehir planlamasını da ihmal etmeyen alt yapı çalışmalarını ülke genelinde başlattığı bayındırlık faaliyetleriyle gösteriyordu. Bu faaliyetlerin bir parçası olan Çankırı Belediye Başkanlığı 1934 yılında 2290 sayılı kanunun gereğince şehrin 1/1000 ölçekli haritası ile planının yapılması için ihaleye çıkılmıştır. İhaleyi Mühendis Avni Bey almış ve sözleşmenin imzalanmasından sonra işe başlanacağı taahhüt edilmiştir. Haritanın maliyeti 5000 lira olup 1934 ve 1935 senesi bütçelerinden ödenmesine Vilayet meclisinde karar verilmiştir. [464] Çankırı şehir merkezi kadastrosunun yapılmaya başlanmasıyla, mülk sahiplerinden beyanname istenirken[465] beyannamelere eski tapu belgelerinin eklenmesi belirtilmiştir. Belge eksiği olmayanların gayrimenkulleri hemen tescil edilecektir. Noksan olanlar ise hâkim incelemesine bırakılacaktır. Verilen beyannamelere eklenen eski tapu belgesi olan Sened-i Hakaniler'in Tapu Müdürlüğünde yaptığımız araştırmalarda bazılarının dosyalarında halen saklandığı görülmüştür. [466]

Bu kadastro çalışması Çankırı'da tespit edebildiğimiz ilk kadastro faaliyetidir. Bu çalışmayla mal sahipleri kendi gayrimenkullerinin ölçülmüş şekilde tapu ve çap belgelerine sahip olacaklar, tapusu olmayanlar ise tapu alabileceklerdi. Hazırlanan krokilerin bir kısmının muhafaza edildiği ve Kadastro Müdürlüğünce kullanıldığı bilinmektedir. 1934 yılında başlayan Kadastro işlerinden tüm işlemleri tamamlanan Cumhuriyet ve Tabakhane mahallerinin çaplı kadastro senetleri 1936 yılında hazırlanarak dağıtımına başlanmıştır. [467]

Kadastro faaliyetinin ardından yapılan toplantıda şehrin ilk imar planı çıkarılmıştır. 15 Kasım 1934 Perşembe günü saat 16.00 da yapılan toplantıda imar meclisinin hazırladığı beş yıllık plan okunmuştur. 1934-1939 arasını içeren bu planda su, cadde, çocuk parkı, tuvalet, kanalizasyon, ağaçlandırma, belirli yerlerde parke taşı döşenmesi, hal inşası, çarşıda düzenleme ve taşınma, yolların genişletilmesi, elektrik işleri, Gazi şapka hatırası inşaatı, saat kulesinin uygun yere nakli, gibi konuları

[464] *Çankırı*, 17Temmuz -18 Eylül 1934, s.1.
[465] *Çankırı*, 28 Ağustos 1934, s.1.
[466] Tapu Müdürlüğünde yaptığımız incelemede görülmüştür. Ancak belge alınmamıştır.
[467] *Çankırı*, 19 Mayıs 1936, s.1.

kapsayan bir planlama yapılmıştır. [468] Bu program Belediyece hazırlanan 5 yıllık imar planında yıl yıl yapılacak işleri belirleyen bir programdır. Şehrin gelişimi ve modern bir görünüme sahip olması için yapılması gereken öncelikli işler belirlenmiştir. Bunlardan ilki İstasyon Caddesinin yapımı ve kanalizasyon inşaatıdır. Vakıf gelirlerinden karşılanmak üzere İstasyon Caddesi inşaatı devam etmektedir. Bu arada şehrin büyük kanalizasyonu da inşa edilmektedir.[469] Bir şehrin temel imar işlerinden olan kanalizasyon inşaatının yapımına başlandığı ve devam ettiği anlaşılmaktadır. Şehrin İmar işleri o zamandan planlanmış ama bazıları bugün bile yapılamamıştır. Bunun sebepleri bütçe yetersizliği, daha sonra yapılabilir düşüncesi veya başka nedenlerden dolayı ihmal edilmesi olmalıdır.

Çankırı için dönemin şehirlerinde görülen gelişme örneklerinden olan şehir stadı yapımı 1930'lu yıllarda planlanmıştır. İstasyon civarında yapılması planlanan stat için daha önce istimlak edilen yerlerin yeterli olmaması üzerine ilave yerler de istimlak edilmiştir. Stat yeri tam olarak belirlenmiş ve etrafı duvarlarla örülecek soyunma yeri ve banyo yapılacağı beyan edilmiştir. O yıllarda yapılan stat günümüzde genişletilmiş haliyle hala kullanılmaktadır. [470]

3.4.1. Mahalleler

Çankırı merkezde bulunan mahalleler Osmanlı dönemini içeren salnamelerde değişik sayılarda çıkmaktadır. Çankırı mahalleleri şehrin nüfusuyla doğru orantılı şekilde büyük ve kalabalık değildi. Hane sayıları ve nüfusları azdı. Mahalleler birbirinin içinde olduğundan sınırlarını belirlemek oldukça güç idi. Birkaç sokaktan oluşuyor ve etrafında oluştuğu camii veya mescit veyahut bir yer buraya ismini veriyordu. Bazen de bir şahsın ismi ile de anılabiliyordu. Mutlaka bir veya belki birkaç çeşme bulunuyor bu çeşmelere yakın çamaşırhane bulunuyordu. Ayrıca mescit, bir mektep, belki birkaç dükkân olabiliyordu. Mahallerin sınırları ve yüzölçümleri hiçbir zaman kesin çizgilerle ve değişmez şekilde belli olmamıştır. Soyadı kanunu çıkmadan önce lakap isimlerinden önce mahalle isimleri yazılıyordu. Askerlik kayıtları da bu şekilde

[468] *Çankırı*, 20 Teşrinievvel 1934, s.1, EK-17
[469] *Çankırı*, 21 Nisan 1936, s.1.
[470] *Çankırı*, 12 Mayıs 1936, s.1.

idi. Mesela, Kayserbey Mahallesinden Hıdırlıklı oğullarından Mehmet oğlu İbrahim gibi. Mahallelerde oturanlar maddi durum, statü ve meşgale anlamında homojen değildi. Her mahallede birbirinden farklı sosyal sınıfa ait insan bulunabiliyordu. Çankırı'nın belli başlı varlıklı ailelerinin büyük konaklarının yanında geçimlerini zorlukla sağlayan ailelerde bulunmakta idi. Yalnızca bu ailelerin yazları gittikleri Karaköprü bölgesinde bahçe içlerinde ayrı evleri vardı. Bu evlerde mahalledeki komşuları ile yazın belirli günlerde paylaşılmakta idi. Bu paylaşımların çoğu kış hazırlıklarının yapımı sırasında hem iş yapmak hem de birlikte olabilmek içindi. Özellikle kadınlar bir araya gelirler, birleşerek birkaç ailenin hazırlığını bir kere de bitirirler bu arada değişik bir gün yaşayarak mahallenin sıkıcı havasından kurtulurlardı. (Hamur kesmek, Tarhana dökmek, Salça yapmak vb. faaliyetler) Bu gibi faaliyetler mahallede de yapılırdı. (Bayram hazırlığı için tatlı yapmak, düğün hazırlığı vs.) [471]

Ayrıca Çankırı'da bulunan gayrimüslimlerden sadece Rumların bir bölümü mahalle içinde toplu olarak yaşamaktaydılar. Geri kalan Rum ve Ermeni aileleri Müslüman mahallelerinde yan yana yaşamaktaydılar. Tam olarak doğruluğunu tespit edemediğimiz bazı sözlü bilgilerde Gayrimüslimlerden bazılarının Ermenice veya Rumca bilmedikleri konusunda bilgiler elde edilmiştir. Çankırı'da sadece Kıptî (Çingene) mahallesi ismiyle geçen 450-500 kişinin (Poşiyan) yaşadığı diğerleriyle bitişik ayrı bir mahalle vardı[472] Çalışmamızın başlangıcı olan 1900 yılına en yakın tarihli salname 1896 yılına aittir. Bu salnamede mahalle isimleri, hane sayısı ile kadın ve erkek nüfus verilmiştir. [473] Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

[471] Emekli Tarih Öğretmeni Perihan İlhan ile 13.05.2016 tarihinde yapılan mülakat.
[472] Tablo 3.3 sıra no 19.
[473] Ömer Türkoğlu, a.g.e., 1999a, s.423.

Tablo 3.3 Mahalleler

Sıra No	*Esamî-i Mahallat ve kura*	*Aded*	*Nüfus*	
		Hane	*Zükur*	*İnâs*
1	*Alacamescid Mahallesi*	*186*	*407*	*399*
2	*Taşmescid Mahallesi*	*69*	*175*	*151*
3	*Hoca Elvan Mahallesi*	*57*	*121*	*118*
4	*Hoca İbrahim Mahallesi*	*89*	*203*	*202*
5	*Cam-i Kebir Mahallesi*	*27*	*62*	*63*
6	*Karataş Mahallesi*	*207*	*522*	*521*
7	*Halil Ağa Mahallesi*	*159*	*301*	*302*
8	*Kayseri Bey Mahallesi*	*237*	*524*	*506*
9	*Debbağhane Mahallesi*	*144*	*366*	*354*
10	*Hoca Bahşayış*	*202*	*397*	*365*
11	*Mir Ahur Mahallesi*	*141*	*309*	*333*
12	*Perdedar Mahallesi*	*67*	*230*	*239*
13	*Çukur Mahallesi*	*116*	*278*	*292*
14	*İmaret Mahallesi*	*121*	*323*	*313*
15	*Çetence Mahallesi*	*67*	*156*	*152*
16	*Yoğurtçu Mahallesi*	*81*	*224*	*267*
17	*Şeyh Osman Mahallesi*	*195*	*358*	*436*
18	*Yapar Mahallesi*	*103*	*260*	*281*
19	*Kıbtî Mahallesi*	*76*	*238*	*235*
20	*Hamidiye Mahallesi*	*60*	*122*	*144*
	Yekûn	***2404***	***5576***	***5673***
	Nüfus Yekunü		***11,249***	

Bu tabloya göre en kalabalık mahalle 207 hane ve 1043 kişi ile Karataş Mahallesidir. En az hane ve nüfus ise Camii Kebir Mahallesinde bulunmaktadır. 27 hanede 125 kişi yaşamaktadır.[474]

[474] Türkoğlu, a.g.e.,

Mahalle isimleri olarak 20. yüzyıl başında görünenler bu tablodakilerdir. Bunların zaman içerisinde adları ve sayıları değişmiştir. Günümüzdeki duruma en yakın düzenleme 1944 yılında 4541 Sayılı Mahalle muhtarlıklarının ihdası ile ilgili kanun uyarınca yapılmıştır. Çankırı Belediye Meclisi Kararı 22/5/1944[475] ile Mevcut olan yirmi iki mahalleden on mahalle teşkil edilirken, buna göre de ilk mahalle muhtarlıkları kurulmuştur. [476] Bu mahalleler bulundukları yer itibarıyla aşağıda gösterilenlerdir.

3.4.1.1. Cumhuriyet, Tabakhane ve Karataş Mahalleleri

Cumhuriyet Mahallesi, Hükümet binası çevresinde yeni oluşan kısımlar ile Saray mahallesi ve İmaret Mahallesinin bir kısmından oluşmuştur. Saray Mahallesi İplik Pazarı Camisinin etrafındaki sokaklardan oluşmakta idi. Bu mahallenin kuzey sınırını Manifaturacılar Caddesini çizmekteydi. Eski Sinema Caddesinin İmarete çıkan istikametin sağında kalan kısımlarını da içerisine almaktadır. Tabakhane Mahallesi, Eski Sinem Caddesinin sağından İmarete çıkar buradan sola dönerek Uzun Yolu takip ederek Ali Bey Camisinden sağa aşağıya Hastane köprüsüne inerek Kastamonu Caddesinin şehre doğru giden kesiminde tekrar Eski Sinema Caddesi ile birleşir. Karataş Mahallesi, Hastane Köprüsünden Ali Bey camisine buradan devamla su deposuna kadar devam eder buradan Dizdar değirmeninde Kastamonu Caddesi ile birleşir. Şehrin Kuzey deki son evleri buradadır. Buradan sonra Karaköprü Bahçelerindeki bahçelikler başlamaktaydı. Daha kuzeydeki yerleşim Kırk evler Mahallesi sonradan oluşmuştur. 1950'li yıllarda gelen göçmenler için az sayıda ev yapılmıştır. Günümüzde bu evler yıkılıp yeniden yapılmıştır. Billur Bey Türbesi buradadır.

3.4.1.2. Alibey, Mimar Sinan ve Karatekin, İncili Çeşme, Mahalleleri

Alibey Mahallesi**,** İmaret Meydanında Bayram sokağından kale istikametine devam eder. Güdük Minare sokak ile kale eteklerine Kuşhane sokağı takip ederek Su

[475] *Çankırı*, 16 Mayıs 1944, s.3.
[476] *Çankırı*, 15 Mayıs 1944, s. 3.

Deposu sokaktan Alibey Camisine kadar inen bölgedir. Eski Yoğurtçu ve Tevfikiye (çingen) mahalleri ile tabakhane ve imaret mahallelerinin bazı kısımları alarak oluşmuştur. Dar ve çıkmaz sokakların olduğu eski Çankırı'nın orta bölgesinde oluşan mahalledir. Saat kulesi bu mahallededir.

Mimar Sinan Mahallesi, Müflis (Muhlis gibi yöresel ağızda değişik söylemleri vardır.) tepesinden Manifaturacılar Caddesinin kuzeyinde yer alan kesimdir. Taşmescid (Büyük Camiinin üst solunda yer alan bölge), Yapar ve Cami-i Kebir Mahallerinin tamamı ile İmaret, Yoğurtçu, Tevfikiye, Şeyh Osman Mahallerinin bir kısmıyle oluşan eski Çankırı'nın orta kesiminin büyük kısmını içine alır.

Karatekin Mahallesi, Büyük Caminin solundan Damlamca Caddesini takip ederek Sarıbaba Mezarlığının kırklar bölümüne kadar buradan aşağı dönerek Buğday Pazarı Camisinin önünden Sarı babaya kadar giden Tosya caddesinin üstünde kalan kısımdır. Eski Mahallelerden Çetince, Halil Ağa, Hoca Elvan, Hacı İsmail, Hoca İbrahim Mahallerinin tamamı ile Perdedar ve Şeyh Osman Mahallelerinin bazı kısımlarını içerine almıştır.

İncili çeşme, Mahsen Çeşmesi sokağın başladığı yerden mezarlık sokağının devamında Tosya Caddesi ile kesiştiği yerden müflis Tepesi arasında kalan bölgedir.

3.4.1.3. Buğday Pazarı, Aksu ve Abdülhalik Renda Mahalleleri

Buğday Pazarı Mahallesi**,** Tosya Caddesinin güneyinde kalan günümüzde Boyalca yoluna kadar olan bölgedir. Alaca Mescit Camisi bu bölgede yer alır. Aksu Mahallesi, Hastane Köprüsünden Taşmescid'e giden yolun sağında kalan bölgedir. Muhacir Mahallesi (Hamidiye) denilen göçmen evleri bu mahallenin içinde kalır. Abdülhalik Renda Mahallesi, Hastane Köprüsünden Taşmescid'e giden yolun solunda kalan bölgedir.

Mahallelerin planlanması 1944 yılında yapılmıştır. Günümüzde mahalle sınırları değiştirilmiş ve ilave mahalleler meydana gelmiştir. Bunun en büyüğü Yeni Mahalledir. Yerleşim yeri olmayan sadece bağlardan buraların içinde olan evlerden

oluşan kısım "Yeni Mahalle "ismini almıştır. Çankırı'nın en kalabalık mahallesi olmuştur. Sınırları tam olarak belli olmadığından bu düzenleme ile bazı cadde ve sokaklarla sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Mahalle sınırları Belediye Encümen kararı ile değiştirilebilmektedir. Günümüzde Boyalca Köyünün Esentepe Mahallesine dönüşmesi ile mahalle vardır. Fatih, Kırkevler, Yeni ve Esentepe mahalleleri eklenmiştir.

3.4.2. Cadde ve Sokaklar

15.02.1936 yılına ait ilk kadastro krokisinden tespit edilerek yazılan cadde ve sokak isimlerini gösteren harita Çankırı Kadastro müdürlüğünde bulunmaktadır Eski Çankırı olarak tabir edilen mahallelerdeki sokaklar; en genişi 5-6 metreyi geçmeyen taban genişliği ile yanlarda yükselen evlerin çıkmalarıyla yüksekliklerinde darlaşır ve genelde parke taş döşelidir. Cadde ve sokak isimlerini yazarken kroki üzerinde gösterilen isimler alınmıştır. Cadde ve Sokak isimleri sıra ile kroki üzerinden soldan sağa göre sıra ile yazılmıştır. [477]

3.4.2.1. İstasyon Caddesi

İstasyon adı verilen cadde, şehre girişin yapıldığı ana caddedir. Aslı Ankara Caddesidir. Ancak demiryolu geldikten sonra İstasyon binasından itibaren düzenlenmiş ve İstasyon Caddesi adını almıştır. Demiryolu geldikten sonra genişletilmiştir. Büyük Caminin girişine kadar gider. Üzerinde bulunan ahşap köprü daha sonra betonarme 'ye dönüştürülmüştür. İncelediğimiz dönemde istasyondan köprüye kadar bina yoktu. Köprüden sonra sağda Askeri Mahfil (Zabit Yurdu daha sonra orduevi) solda ise Güneş ilkokulu bulunmakta idi. Daha sonra solda Cezaevi ve Jandarma Binası ve önünde küçük bir havuz ve park (daha sonra PTT Binası yapılmıştır.) bulunuyordu. Sol tarafa 1940'lı yılların sonunda Bayındırlık Binası yapılmıştır. Sağda Hükümet konağı vardı. Atatürk Anıtı 1944 yılında yapılmış ve

[477] Cadde ve Sokak isimlerini iki kaynak incelenerek tespit edilmiştir. İlki incelememize izin verilen 1935 tarihli mahalle kadastro haritalarıdır. Diğeri ise üniversitesini tespit edemediğimiz ve Belediye Basın Müdürünün odasında görüp bazı bölümlerinin fotoğraflarını çektiğimiz Hatice Çevik *"Çankırı Halk Mimarisi ve Sorunları*" isimli 1992 yılına ait bitirme tezidir.

döner kavşak haline getirilip yol etrafından dolaşarak dört kola ayrılmaktaydı. Sağa ve sola giden cadde Hükümet Caddesidir. İstasyon caddesi büyük camiye doğru devam ederken sağda 1930 yılında yapılan Halk Partisi binası (sonradan halkevi halk arasındaki adıyla sarı bina, yıkılıp yerine Kültür müdürlüğü yapılmıştır.) vardı. Büyük camiye çıkan bölüm 1915 yılında açılmış ve genişletilmiştir. 1930'lu yıllarda sol tarafa vakıf *dükkân*ları yapılmıştır. Bu binalar uzun süre devlet birimleri (Veteriner, Orman, Nafia, Tapu, Kadastro, Sıtma Mücadele, Md. Lükleri ve Ticaret Odası olarak) ve Ziraat Bankası olarak kullanılmıştır. Daha sonra sağlı sollu ticaret yapılan *dükkân*lar yapılmıştır. İstasyon Caddesini Büyük camiye varmadan önce İmaretten başlayan ve Muhlis tepesine giden Manifaturacılar Caddesi keser ve cadde caminin girişinde sonlanır. Çankırı ticaretinin döndüğü merkez burasıdır.[478]

3.4.2.2. Manifaturacılar ve Hükümet Caddeleri

Manifaturacılar Caddesi, İmaret denilen İmaret Camisi ve Medresesinin olduğu yerden başlar ve Muhlis tepesine kadar devam eder. Birçok sokağın açıldığı ve ticaretin yürütüldüğü ana akstır. Çarşı bu caddenin etrafında oluşmuştur. Hükümet Caddesi, Ertuğrul Mektebi (Kurtuluş İlkokulu, şimdi İnönü Ortaokulu) önünden başlar ve Hükümet konağının önünden geçen caddedir. O zamanlar Lise köprüsü yoktu. Kastamonu Caddesi ile kesiştiği yerden başlardı. Solda Ertuğrul Mektebi, daha sonra bir ara ticaret lisesi olarak da kullanılan Gazi ilkokulu binaları devamla şimdi özel hastane ve Defterdarlık binası olan yerde bir grup evler vardı. Burada sonradan yıkılan kadın hapishanesi bulunmaktaydı Şimdi otopark ile defterdarlık arasında kalan sokak Saim Bey sokağı olarak isimlendirilmekte idi. Burada Foto Akın olarak tespit ettiğimiz fotoğrafçıdan sonra hükümete doğru meydan olarak devam etmektedir. Devamla Halkevi binası yapılmadan önce bu yer boş bir alandı. Şimdiki Ziraat Bankası yerinde yıkılan Belediye binası vardı. Belediye binası taştan iki katlıdır. Alt katlarında demir kapıları ile depoları bulunmakta idi. Bu depolardan birisi Kızılay (Hilal-i Ahmer) şubesi idi. Hemen yanında ahşaptan Nafia Dairesi (Bayındırlık Müdürlüğü) vardı. Caddenin sonunda sağa doğru sırasıyla iki bina

[478] Müteveffa Emekli Tarih Öğretmeni Fikri Demirok ile 17.05.2016 tarihinde, Avukat Mehmet Çivitçioğlu 20.12.2018 ve İsmail Vasfi Çamahmetoğlu ile 21.11.2016 yapılan sözlü tarih çalışması Bu yerlerde tarafımca defalarca inceleme yapılmıştır.

olarak İnhisar ve Müskirat (Tekel İdaresi'nin sigara ve Alkollü içkiler bölümleri) daireleri vardı. Şimdiki sağlık Müdürlüğü yerinde Tayyare cemiyeti vardı. Cadde burada sonlanmaktaydı. Bulvar 1970'li yılların sonunda açılmıştır. Tayyare Cemiyetinden sonra hayvan Pazarı olarak kullanılan büyükçe bir alan vardı. Şimdiki İş Bulma kurumu binası (Halk tarafından Sigorta binası olarak bilinir. Aslı otel olarak yapılmış ancak kullanılmamıştır.) ve kafeteryanın bulunduğu alan Cumhuriyet Meydanı olarak stat yapılana kadar bayramların kutlandığı bir meydandı. Ertuğrul Mektebinin karşısında Redif koğuşu ve Askeri depo binaları (şimdiki Askeri Gazino alanı) devamında Aygır deposu vardı. Şimdi PTT binasının olduğu yer boş önünde havuz olan küçük bir parktı. Ankara Caddesi burada Hükümet Caddesi ile birleşirdi. Devamında Hükümet binası yer alırdı.[479]

3.4.2.3. Ankara, Kastamonu ve Tosya Caddeleri

Ankara Caddesi**,** Hükümet binası ile Jandarma ve Cezaevi binasını arasından başlar ve İstasyon Köprüsüne kadar devam ederdi. Köprüye kadar başka bina yoktu. Daha sonraları önce Güneş İlkokulu ve Bayındırlık Binası karşısına ise önce hükümet Bahçesine Park ve küçük bir otel binası (Park Otel) yapılmıştı. Köprüye gelmeden önce solda Zabit Yurdu vardı. Cadde İstasyon köprüsünden şimdi stadın yanından TMO Silo binasında doğru devam ederdi. Stat 1936 yapılmıştır. Buradan demiryolu hem zemin geçidi ile Ankara istikametine devam ederdi. Stat ve silolar yapılmadan önce 1930'lu yıllarda yapılan büyük kışla binasının yanından geçerek devam ederdi.
Kastamonu Caddesi**,** İstasyon Köprüsünden sola dönerek başlayan Cadde Çankırı Merkezinin sonu kabul edilen Dizdar Değirmenine kadar devam ederdi. Cadde üzerinde Çay Bahçeleri, Askerlik Şubesi ve Taş Mektep Binası vardı. Ertuğrul Mektebinin yan karşısında Özel İdare Matbaası bulunmakta idi. Sağda Vali Konağı ve müstakil arkalarında bahçeleri olan yan yana evler bulunmaktaydı. Hastane köprüsünden sonra değirmene kadar devam ederdi. Değirmene gelmeden önce Kara köprü Bahçelerine geçmek önce ahşaptan daha sonra ise demirden bir köprü bulunmaktaydı. Tosya Caddesi**,** Mühlüs tepesinden mezarlık istikametine giden yoldur. Tosya'ya ulaşım eskiden buradan Yapraklı üzerinden yapılmakta olduğundan

[479] EK-18.

bu isimi almıştır. Bu Cadde şimdi Bulvardan sonra Kucaklama Taşı 'nın bulunduğu yerden başlamaktadır.

3.4.2.4. Buğday Pazarı Caddesi

Mühlüs Tepesinden Dedeler Köprüsüne doğru giden şimdiki Elif Caddesidir. Ticaretin yapıldığı kendisine açılan birçok sokağın bulunduğu bir yerdir. Üzerinde köyden gelen çiftçilerin her türlü ihtiyacını karşılayabildiği dükkânlar bulunmaktadaydı. Daha eskilerde Han denilen altında veya arkasındaki bahçelerde ahırları da olan hanlar vardı. Bunlardan hatırlananları Hindilli Hanı, İskilipli hanı, Basdaklının Hanı, Aka Gündüz'ün romanın da geçen Anadolu Oteli gibi yerlerdi. Genelde eski zamanlarda odalarda yataklar gelenler oldukça yerlere serilerek yatılırdı. Geniş odalar ortada soba ile ısıtılır, hancı bu sobayı canlı tutar ve hayvanlara saman sağlardı. [480]

3.4.2.5. Büyük Köprü ve Sinema Caddesi

Büyük Köprü Caddesi**,** Hastane Köprüsünden Alibey Camisine kadar olan caddedir. Evlerin olduğu bir caddedir. Günümüzde dış cephesi restorasyona tabii tutularak aslına uygun görünüme kavuşturulmuştur. Alibey Camisinin hemen altında Karataş Hamamı bulunmaktadır. Şimdi Fikri Demirok Caddesi olmuştur. Sinema Caddesi, Taş mektebin giriş kapısının (bahçe kapısı değil) önünden İmarete doğru çıkan caddedir. Eski Sinema Caddesi olarak bilinir. İsmini üzerinde bulunan sinema binasından alır. Bu ismi eski Rum kilisesinin temelleri üzerine 1925 yılında yapılan binadan alır. Tiyatro binası olarak yapılmış daha sonra sinemaya çevrilmiştir. Ateş Sineması olarak bilinir. Kastamonu Caddesi ile kesiştiği yerde Çankırı'nın ilk betonarme binası olan demiryolu müteahhidi Dağlarzadelerin evi vardır. Bir zaman Ziraat Bankası olarak'da kullanılmıştır. Yukarı doğru çıkıldığında Sinemanın karşı köşesinde Rum mektebi yeri vardır. Hemen arkasında gene Rum kilisesine ait ev vardır. Yaren evi denilen bu ev uzun süre Postane olarak kullanılmış daha sonra kütüphane olarak kullanılmıştır. Yukarı doğru çıkıldıkça sağlı sollu evler vardı. Sola

[480] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 30.03.2018 tarihinde yapılan sözlü Tarih çalışması.

inen sokağın köşesinde mahalle halkı tarafından kullanılan mescid vardı. Daha sonra solda İmaret cami ve külliyesi vardır. Alt katın caddeye bakan tarafında imarete gelir getiren *dükkân*lar bulunmaktaydı. Çankırı'nın çarşısına ve merkezine giriş kısmıdır. Külliyenin bulunduğu kesimde bulunan bir manastırın yerine 1300'lü yıllarda yapıldığına dair söylentiler mevcuttur. Ancak doğrulayan kaynak bulamadık.[481]

3.4.2.6 Sokaklar

Bu sokak isimlerini 1935 tarihli kadastro haritalarından çıkardık. Bu sokak isimlerinin bir kısmı değişmiştir. Sokak isimleri şöyledir: "Eşikli Aralık, Çukur bostan, Dengi, Ünürlü, Durlanık, Park, Fabrika, Millet Bahçesi, Gazhane, Mektepliler, Tel, Kirmanoğlu, Çamaşırhane, Salihağa , İplik Pazarı, Dokumacılar, Astarlıoğlu, Kunduracılar, Belediye, Düvenci, Halkevi, Kırıkoğlu, Hoşafcılar, Tayyare, Kapalı, Hamamcıoğlu, Malak, Çay, Karataş Camii, Karataş Mektebi, Karataş Çeşmesi, Tutlu, ... Gayıroğlu, Orta, Yeni Orman, Katırcı, Su Deposu, Sinema, Kastamonu, Hamam, Uzun yol, Dibek, Armutçu, Demirci, Tabakhane, Dağlar, Yeni yol, Ünür, Su Deposu, Arpacı, Eski, Yukarı Çamaşırhane, Çeşme, Kemer, Fevzi, Güdük Minare, Eski Su Deposu, Keçi Kasım, Yağlı Oğlu, Yamak, Bayram, İmaret, Kireçlik, Ece, Tahta minare, Kaya, Eski Pazar, Tahta köprü, Meydan, İstanbullu, Tüfekçibaşı, Zaim, Mahzen üstü, Takyacı, Çukurçeşme, Kabacı, Hayvaroğlu, Dibek, Samanpazarı, Tabak, Akkız çalısı, Çifte dibek, Bal, İpek, Arık, İncili çeşme, Kütük, Damak, Manici, Sofu, Durlanık, Gafil, Fener, Çatıkkaş, Semerciler, Keçeciler, Dokumacılar, Kasaplar, Çilingirler, Helvacılar, Demirciler, Berberler, Yağcılar, Saraçlar, Kunduracılar, Bedesten, Hoşafcılar, Düvenciler, Kırıkoğlu, Pirinç, Dikici ve göncüler, Terziler, Aktarlar, Sandıkcılar, Aşağı hamam, Tuzcular, Işıklı, Akın, Asım Muslu, Lengerli, Kavaklı, Çoban, Mezbaha, Acı çay sokakları.

Çankırı'da bulunan çıkmaz sokakların isimleri ile ilgili bir kayıt yoktur. Kendi tespitlerimize göre şu çıkmaz sokaklar vardır. Mecbur, Tunç, Kısa, Kaynak, Akasya,

[481] Müteveffa Emekli Tarih Öğretmeni Fikri Demirok ile 17.05.2016 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması.

Mahi, Nane, Sümer, Kamer, Varlık, İğdir, Zuhal, Sarmaşık, Badem, Lale, Güneş, Çiğdem, Ay, Karanfil, Anıt, Billur Bey Çıkmazı

3.4. 2. 7. Elektrik İşleri

Çankırı'da ilk elektrikle aydınlatma 1926 yılında başlamıştır. Çeşitli büyüklükte Lokomobil adı verilen kömürle çalışan buharlı ve daha sonra dizel jeneratörlerle başlayan aydınlatma önce devlet dairelerine verilerek başlamış sonra sokaklar ve evlere dağıtımla devam etmiştir. Şehrin aydınlatması önceleri gece saat 24:00 kadar devam etmiş daha sonra 24 saat esasına göre verilmeye başlanmıştır.1933 yılında 50 KW gücünde dizel bir jeneratör ve 6000 m. havai hat ile şehirde elektrik hizmeti verilmektedir. [482]16 Ağustos 1938 tarihinde 14500 lira keşif bedelli bir adet lokomobil alımı ve montajı için ihaleye çıkılmıştır. 1951 yılına kadar 1 dizel jeneratörle devam etmiş 1951 yılında iki dizel jeneratörle takviye edilerek devam etmiştir. Sokakların aydınlatılması önce Gaz ile çalışan ve elle yakılan sokak lambaları ile yapılmıştır. Görevlisi ucu yanan uzun bir çubukla lambaları açarak yakmakta sabah ise aynı yolla söndürmekteydi. Daha sonra elektrikle çalışanları ile değiştirilmiştir. [483]

3.4.3. Bazı İnşaat Faaliyetleri

Çankırı'da bütün Türkiye'yi kapsayacak şekilde yapılan Atatürk Anıtı'nın kaidesi için 5276 lira 84 kuruşluk bir ihaleye çıkılmıştır. Kaidenin inşa edilmesinden sonra Atatürk'ün heykeli trenle getirilmiş ve bu kaideye yerleştirilmiştir. Anıt 30 Ağustos 1938 Zafer Bayramı törenleri sırasında açılmıştır. [484] Bayındırlık işleriyle ilgilenen Nafia Dairesi ve garaj inşaatı için bir ihale yapılmıştır. İhale bedeli 19564 lira 77 kuruş olarak belirlenmiştir. Bu bina Bayındırlık Müdürlüğü binası olarak bilinmekte ve halen İl Çevre Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır. [485] Bu bina Bayındırlık Müdürlüğü binası olarak bilinmekte ve halen Çevre İl Müdürlüğü tarafından

---

[482] *10 Yılda T.C. Nafia Vekaleti 1923-1933*, T.C. Nafia Vekaleti, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s.19.
[483] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 30.03.2018 tarihinde yapılan mülakat.
[484] *Çankırı*, 1 Şubat 1938, s.1.
[485] *Çankırı*, 12 Nisan 1938. s.1.

kullanılmaktadır. Çankırı'da bina yapımı faaliyetlerinden biri de kültürel alanda katkı sağlayacak olan Halkevi'nin binasının inşasıdır. Bina uzun süre Halkevi olarak kullanılmış daha sonra doğumevi binası olmuştur. Halen İl Sağlık Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır. [486]

3.5. Yangın, Deprem ve Seller

3.5.1. Yangınlar

Bu süreçte aniden gelişen afet sınıflandırmasında olan yangınların çıkış ve büyüme nedeni ev yapımında kullanılan malzeme ve evlerin inşa biçimiyle doğru orantılıdır. Çankırı evleri birbirlerine çok yakın ve bazılarında görüldüğü üzere bitişik olarak inşa edilmiştir. Evler bölgesel özellik gösteren tipik kerpiç ve ahşaptan oluşmaktadır. Kâgir denilen fırınlanmış tuğladan yapılan inşaat türü 1930'lu yıllardan sonra görünmeye başlamıştır. Gelir seviyesi yüksek insanların evlerinde kullanılan malzeme artık değişmektedir. Yangınlar ahşap evlerden kurulu yerleşim yerlerinde çabuk yayılmasından kaynaklı büyük felaketlere dönüşebilir. Çabuk yayılması ahşap yapımında tahtaların içinde kullanılan el yapımı " Mıh" da denilen çivilerdir. Isınınca sıkıştığı ahşabın içinden fırlayıp uzaklara gitmesi ve kor halinde olduğundan düştüğü yerde çok süratli yangın çıkarabilmesidir. Bunu engellemek için yangın sırasında yanan yere yakın binaların çatılarına ıslatılmış kilim ve halı serilmektedir.[487] Yangının genişlemesinde itfaiye teşkilatı olmaması veya yetersiz olması da sebepler arasındadır.

Çankırı'da ilk itfaiye teşkilatı 1 amir ve 10 itfaiye erinden oluşmak üzere 1941 yılından kurulmuştur. Çankırı'da çıkan bazı yangınlarda Ankara'dan telefon veya telgraf ile itfaiye istenmiştir. İtfaiye tren veya kara yolu ile gelebilmektedir. Genellikle dışarıdan itfaiye yardımı gelene kadar yangın yerel imkânlarla söndürülüyordu. Şehirde su şebekesinin olmaması da söndürme işlemlerini zorlaştırmıştır. Yangına müdahale mevcut çeşmelerden bakraç, kova vb araçlarla

[486] *Çankırı*, 18 Temmuz 1939, s.1.
[487] Gülsen Dolay ile 21.11.2018 yapılan mülakat.

taşınılan suyla yapılıyordu. İnsana dayalı kol gücü sayesinde ateş durdurulma istenilen sonucu vermiyordu. Deposu olan çeşmelerden su çekilerek su kapasitesi artırılmaya çalışılıyordu. Yangına müdahalede çevrede bulunanların ilk yardımının ardından belediye görevlileri ve askerler tarafından yapılmaktaydı. Ayrıca yangın haberi de genelde bağırarak veya silah atarak halka duyurulmaya çalışılmaktaydı. İşaret fişeği de kullanılmaktaydı. [488]

Çankırı'da tespit edebildiğimiz yangınların büyük çaplı olmadığı görünmektedir. Yine de günümüzde benzer türden yangın nedenleri bulunmaktadır. Mesela baca kaynaklı yangın türü neredeyse olağan yangın türleri olarak birçok yerde karşılaşılmaktadır. Çankırı'da 21-6-1929 Pazartesi günü saat dört sularında Buğday Pazarı'nda özel idareye ait kıraathanenin bacasında biriken kurumdan dolayı bir yangın meydana gelmiş yayılmadan müdahale edilmiştir. [489] Hükümet binasında bulunan veterinerlik dairesinin bir odasında çıkan yangına binadaki memurlar müdahale etmiş, şehre silah ve işaret fişeği atılarak haber verilmiştir. Mahallelerde bağırmak suretiyle yangına karşı uyarı yapılmış. Binada bulunan su motorları vasıtasıyla yangın odanın dışına çıkmadan önlenmiştir. [490] (17 Kasım 1931)

Tabakhane mahallesinden Trampetçi oğlu Şükrü'nün ahırında yangın çıkmış ise de vaktinde söndürülmüştür. Yangında ahırda bulunan hayvanlar zarar görmüştür. Başkaca zarar meydana gelmemiştir. (22 Ekim 1935)[491] Anadolu Otelinde bulunan bir arabada çıkan yangın otele sirayet etmeden söndürülmüştür. Otelin alt kısmında bulunan eşya yüklü bir arabada meydana gelen üç kere duyulan patlama sesiyle başlayan yangın itfaiyenin müdahalesi ile söndürülmüştür. Patlamanın sebebi polis tarafından soruşturulmaktadır. [492] Fırınlar doğrudan ateşle temas halindeki mekânlar olduğundan yangın riski konusunda öncelikli sıradadırlar. 4 Haziran 1942 günü saat 02.00 sularında Odun Pazarı'nda bir ekmek fırınında yangın çıkmıştır. Yangın fırının yanında bulunan bir bakkal ve eczanenin de bulunduğu eve sıçramış olmasına rağmen itfaiye tarafından büyümeden kontrol altına alınmıştır. İtfaiye görevlilerine

[488] *Duygu*, 17 İkinci teşrin 1931 (Ocak), s.1.
[489] *Çankırı*, 2 Temmuz 1929, s.1.
[490] *Duygu*, 17 İkinci teşrin 1931, s.1.
[491] *Çankırı*, 29 Birinciteşrin 1935, s.1.
[492] *Çankırı*, 21 II. Teşrin 1941, s.1.

askerler de yardıma gelmiş saat 06 civarında yangın tamamıyla söndürülmüştür. Tüm çarşıyı tehdit edecek mevki ve büyüklüğe ulaşan yangını söndürme çalışmalarını olay yerine gelen vali ve garnizon komutanı da izlemişlerdir. Gazetede haberi yazan Kadri Korman yangının büyümeden kontrol altına alınmasını yan binaların betonarme olmasından dolayı olduğu tespitinde bulunmuştur. Bu tarihte anılan mevkide betonarme binaların arttığı görünmektedir.[493]

Sinema binaları yangın tehlikesi açısından oldukça riskli binalardır. Bu onların yapıldığı malzeme, mevkiden ziyade seyirci kaynaklı kusurlara maruz kalma ihtimalinin yüksek olmasından dolayıdır. Sigara içenler bunların başında gelir. Ayrıca böyle bir durum ortaya çıktığında can kaybı sadece ateşle ilgili değil, duman ve panikte beraberinde gelir. Fakat Ateş sinemasında meydana yangında anlaşılan seyir dışında gerçekleşmiştir. Elektrik tesisatından çıktığı söylentileri olmuştur. 20 Ağustos 1945 günü 18.50 sularında başlayan yangın binanın ahşap olmasından dolayı çabucak büyümüştür. Su şebekesi tamirde yetersiz kalmış, arozöz olmadığından yeterli müdahale yapılmamıştır. Yangına askerler de yardım etmişlerdir. Yangının yayılmasını kesmek için dinamit kullanılmış, yangının büyüme tehlikesine karşı valilik tarafından Ankara ve Kastamonu'dan yardım istenmiştir. Kastamonu itfaiyesi 23.30 Çankırı'ya ulaşmıştır. Ankara'dan gelen itfaiye araçları trenle ancak sabahleyin gelebilmiştir. Yangın söndüğünden araçlar trenden indirilmeyip geri gönderilmiştir. Yangında Ateş Sineması ile sekiz ev yanmış, postane binası ve birçok ev zarar görmüştür. Zararın 100 bin lira civarında olduğu tahmin edilmektedir. [494]

Ev yangınları da zaman zaman rastlanan türdendir. Daha doğrusu Çankırı'da rastlanılan en kapsamlı yangınlar ev odaklıdır. 2 Mart 1932 Çarşamba gecesi Alibey Mahallesinde akşam 21 sıralarında başlayan yangın rüzgârın etkisi ile dört eve yayılmıştır. Silah atılarak ve bağırılarak yangın şehre duyurulmuştur. Halk, itfaiye erleri ve askerlerin büyük gayretleri ile söndürme çalışmaları yapılmıştır Sabah saat yediye kadar süren yangın sırasında soğuk havadan dolayı elleri işlemez hale gelenlere yakındaki hamamdan sıcak su takviyesi yapılmıştır. Yangının büyümesi

[493] *Çankırı*, 9 Haziran 1942, s.1.
[494] *Çankırı*, 21 Ağustos 1945, s. 1-4.

üzerine Vali tarafından gece telgraf çekilerek Ankara'dan itfaiye istenmiştir.[495] Ankara itfaiyesi tren ile sabahleyin gelerek yangına müdahale etmiştir. Yangında dört ev yanmıştır. [496]

İncelediğimiz dönemde en büyük yangın otuz civarında evin yandığı bir mahalle yangınıdır. 24 Ekim 1935 Perşembe günü Hoca Elvan Mahallesinde Kör Efe'nin evinde başlayan yangın kısa sürede on yedi evin tamamen on dört evin de barınılmayacak derecede yanmasına neden olmuştur. Yangını durdurmak için de sekiz ev yıkılmıştır. Yangın mahalline vali ve belediye başkanı da gelmiştir. Yangın asker, polis halk ve diğer görevlilerin katılımıyla sabah altıda söndürülebilmiştir. Zarar otuz bin lira civarında olmuştur. Yangının büyümesi ihtimaline karşı Ankara itfaiyesi istenmiş yangının sönmesi sebebiyle Kalecik ilçesinden geri döndürülmüştür. Yangın Sağlık Bakanlığı tarafından sorulmuş ve Kızılay tarafından felaketzedelere yardım yapılacağı öğrenilmiştir. Kızılay cemiyeti tarafından 570 lira yardım parası gönderilmiştir. Yangının söndürülmesinde gayreti görülenler Valilik tarafından taltif edilme kararı alınmıştır. [497] 1945 yılında da şehirde henüz yangınlara müdahale edecek arozöz yoktur. Yakın illerden itfaiye araçları istenmesi evlerin tamamına yakını ahşap olan bir şehirde yangın riski karşısında güçlü bir koruma tedbiri alınamadığını gösteriyor. Yine görülen yangınlar mevzi olarak kalmış çıktığı yerin dışındaki mahallelere ulaşmamıştır.

3.5.2. Deprem

Çankırı bir deprem bölgesidir. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi kayıtlarından 1900-1950 yılları arasında büyüklüğü 3,5'in üzerinde olan toplam 20 deprem kaydı vardır. [498] Tosya-Ilgaz-Çerkeş- Gerede uzanımında geçen Kuzey Doğu Anadolu fay hattı sebebiyle Çankırı'nın deprem bölgesidir. Bu sebeple çok sık deprem yaşandığı bilinmektedir. 1902 depreminde kesin olmamakla birlikte yaklaşık

---

[495] BCA, 30-18-1-2 / 29-49-15, Tarih: 30.06.1932 Çankırı'da çıkan yangını söndürmek üzere Ankara'dan trenle gönderilen itfaiye grubunun nakliye masraflarının karşılanması.
[496] *Çankırı*, 8 Mart 1932, s. 1.
[497] *Duygu*, 26 Birinciteşrin 1935 ve 2 İkinciteşrin 1935 s.1-2, *Çankırı*, 29 Birinciteşrin 1935, s. 1
[498] https://deprem.afad.gov.tr/depremkatalogu, Çankırı merkez olmak üzere yaptırılan aramada çıkan sonuçlardır (Erişim Tarihi: 25/05/2018)

474 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu depremden sonra zarar gören binalar ve su yollarının tamiri için İstanbul'dan para gönderilmiştir. Şehrin önemli yapılarından biri olan Taş Mektep ve Hükümet Binası zarar görmüştür. Hükümet binasındaki daireler geçici olarak başka yerlere taşınmış ve İstanbul'dan para istenerek tamir edilmiştir. 9 Mart 1902 depremi pazar günü dörde on kala meydana gelmiş bir dakikadan fazla sürmüştür. Bu deprem 2,5 milyon kuruşluk zarar görülmektedir. İkisi Hristiyan olmak üzere dört kişi enkaz altında kalmış yüz kişi de yaralanmıştır. [499]

Tespit edilen en ağır deprem 1 Şubat 1944 tarihinde merkez üssü Gerede-Çerkeş olan 7.2 büyüklüğünde depremdir. Bu depremde ise 3 bin 959 kişi ölmüştür. 20 bin 865 bina da hasar tespit edilmiştir. Çerkeş'te başta Sultan Murat Camii olmak üzere çok sayıda bina yıkılmıştır. Diğer büyük deprem ise 1951'de Merkez üssü Kurşunlu olan depremdir. 6,9 şiddetindeki depremde 50 kişi vefat etmiş, 678 kişi yaralamış ve 3354 bina zarar görmüştür. 25 Mayıs 1897'de meydana gelen depremde Çankırı, Araç ve Bartın'ın etkilenmiştir. Ağustos 1918'de Kastamonu merkezli bir deprem olmuş bu depremden en çok Yapraklı (Tuht) kazası etkilenmiş bazı binalar yıkılmış, on iki kişi ölmüş ve on iki kişi de yaralanmıştır. Bunların dışında şehirde sarsıntıyla korku yaratan hafif depremler olmuştur. Basına yansıyan bir deprem haberi şöyledir:

> *" Dün gece saat biri yirmi geçe şehrimizde şarktan garbe doğru bir hareketi arz olmuştur. Bir buçuk saniye kadar devam eden bu hareketi arz çok şiddetli olmuş isede ufki olduğu için hasarat yapmamıştır. "* [500]

3.5.3. Sel

Çankırı, içinden ve kenarından geçen Tatlı ve Acı Çayların çıktıkları yerlerden itibaren erozyon önlemesi yapılmadığından sellere karşı hep tehdit altında olmuştur. Hemen hemen her sene bu dereler taşmış ve kenarında bulunan yerleşim yerlerine ve ziraat alanlarına zarar vermiştir. Sularını topladıkları sahalarda ağaçlandırma

---

[499] BOA, MF_MKT__01036_00022_001_002; Ömer Türkoğlu, "1902 Çankırı Depremi", *Kebikeç*, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 2002 Yıl: 7 Sayı: 14, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2002, s.173-176.
[500] *Çankırı*, 10 Haziran 1929 s.1.

olmaması ve mevcut toprak yapısının su tutma özelliğinin olmaması ve yataklarının düzeltilememiş olması sel oluşmasının en büyük sebebidir. Aşırı yağmur yağışının olduğu zamanlarda mutlaka yataklarından taşmış ve etrafına zarar vermiştir. Çankırı'da meydana gelen sel ile ilgili haber Kastamonu'da yayınlanan *Köroğlu* gazetesinde çıkmıştır.

> *"Tahlis, Gark",* [501]*(Haberde, Çankırı'da dolu ile karışık yağan yağmurdan oluşan sele Küroğlu Raşid'in zevcesi Fatma'nın kapılıp boğulacağı sırada Çankırı Polisi ikinci Komiseri Remzi ve Komiser Muavini Ahmed Fehmi'nin kurtarmak için hemen suya atladıkları, Fatma Hanım'ın kurtarıldığı beş yaşlarındaki Hasan'ın ise kurtulamadığından bahsedilmiştir).*

Çankırı'ya birçok defa sel gelmiştir. Ancak bunlardan bazıları haber olmuştur.[502] Bir başka sel 10.08.1941 yılında Tatlı Çay üzerinden gelmiş, Karaköprü ve Feslikan bahçelerindeki bahçelere çok zarar vermiştir. Buralarda ve köylerde çok sayıda küçükbaş hayvanın telef olmasına sebep olmuştur.[503] Diğer bir sel felaketi ise 06 Haziran 1946 Perşembe günü gece 20:30'da meydana gelmiştir. Hem Tatlı çay hem de Acı çay taşmıştır. Bu selde 14 yaşında bir çocuk selde boğularak diğer bir kişi ise yıldırım düşmesi sonucu ölmüştür İl merkezinde dere yakınındaki birçok evi, bahçeleri ve dere yakınındaki köyleri su basarak ekili tarlalara çok büyük hasar vermiştir. Şehir merkezinde bulunan ahşap köprülerin yıkılmasına sebep olmuştur. Dere kenarındaki birçok evin bodrum ve birinci katlarına su girmiştir. Ankara karayolu ile Ankara demiryolu hasara uğramıştır. Bir tren katarı kaza yapmış ve sekiz vagonu devrilmiştir. Tren yolu 4 gün kapalı kalmıştır. Şehrin içinden geçen Tatlı Çay yatağı 1960'lı yılların başında taş ile örülerek tamamlanmıştır.

---

[501] *Köroğlu*, *Yıl:9, Sayı:421, (5 Temmuz 1333), s.2;* Mehmet Serhat Yılmaz, Köroğlu Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1908-1918) *Çankırı Araştırmaları*, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206.

[502] *Açıksöz*, "Çankırı'da Seller", Sayı:1104, (22 Haziran 1340), s.2.; Her yerde olduğu gibi Çankırı'da de büyük seller meydana gelmiş ve çevreye büyük ölçüde verdiği hasar hakkında., Mehmet Serhat Yılmaz, *"Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)", Çankırı Araştırmaları*, Yıl:8, Sayı:11, 9-27.

[503] Çankırı, 12 Ağustos 1941, s.1.

1957 yılı mayıs ayında halk arasında “Büyük Sel” olarak bilinen büyük zarara yol açan sel felaketi meydana gelmiştir. Sadece şehir içinde 7, Korgun Nahiyesinde 11 kişi ölmüştür. Yüzlerce ev zarar görmüş, şehir içerisi dahil toplam 25 tane ev ve şehir kulübü binası tamamen yıkılmıştır. Bazıları kısmen yıkılmıştır. Sel şehir merkezindeki Hükümet binasının alt katına kadar girmiştir. (Bu sel felaketinde Dedem Agah Büyükdoluca vefat etmiştir.) Günümüzde yapılan erozyon çalışmaları sebebiyle şiddeti azalsa da halen Tatlı ve Acı çaya sel gelmeye devam etmektedir.

BÖLÜM 4

SAĞLIK, EĞİTİM, KÜLTÜR, SPOR, BASIN VE YAYIN

4.1. Sağlık

Tarihsel sürece bugünden düne doğru baktığımızda 20.yüzyılın ilk yarısındaki Çankırı her yönüyle genel Türkiye manzarasıyla uyumludur. Sağlık işleri, bireysel hastalıkların teşhis ve tedavisinin yanı sıra ülkenin ortak problemi haline gelen sıtma, tifo, frengi, verem gibi hastalıklarla kurumsal yapılarla mücadele etmektedir. Özellikle Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bu hastalıklarla mücadele kamu hizmetlerinin başında gelmiştir. Barışla birlikte savaşın askeri niteliği değişmiş veremle savaş, sıtma ile savaş, gibi adlarla anılan yeni savaşlar ortaya çıkmıştır. Sağlık işleri örgütlenmiş hizmet niteliğiyle devletin mecburiyetleri arasına girmiştir. Hizmetler kurumsal yapılarıyla yani hastanelerle öne çıkmıştır. Yukarıda söz konusu olan savaş stratejili mücadele kurumsallaşmayla birlikte toplumsal bilinci artırmaya yönelik faaliyetler de içermektedir. Askeri hastane olgusu ise 19.yüzyıldan itibaren sağlık hizmetleriyle paralel sivil hizmetlere öncü olabilecek bir özelliktedir. Askeri hastanelerin varlığı öncelikli olarak bulunduğu yerdeki garnizonun büyüklüğüyle doğru orantılı olarak şekillenir, fakat savaş hallerinde bu durum farklılaşabilir. Çankırı'da kurulan ilk modern hastane emekli bir redif binbaşısının evi satın alınmak yoluyla halktan toplanan para ile donatılarak açılmıştır.[504] Sonradan oluşturulan askeri ve sivil hastane bu yapının üzerine şekillenmiştir.

Sağlık işleri genellikle sağlık kurumları merkezli olarak ele alınır. Verilerin sağlandığı yer kurumların kayıtlarıdır. Dolayısıyla sağlık işleri kurumsal gelişmelerle birlikte düşünülmelidir. Mesela ilk kurulan hastanenin kısa süre sonra frengi hastanesi olarak dönüşmesinde toplumsal bir problem olan frenginin Çankırı'daki etkisinin ne olduğu açıklayıcı olacaktır. Yüzyılın yarısında Çankırı ülkenin genel olarak mücadele ettiği hastalık ve hastalık kaynaklarından ari değildir. Şehir

[504] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1-2-3.

hastalıkların rahatlıkla çoğalabileceği hijyen dışı özelliklere sahiptir. Değil yirminci yüzyılın ilk yarısındaki hali bugünkü durumuyla bakıldığı zaman sağlık hizmetleri anlamında taşra niteliği göstermeye devam etmektedir. Bu durum nüfus yoğunluğu, sosyo-ekonomik yapı ve diğer gerekçelerle birlikte ayrıca ele alınmalıdır.

Çankırı'da kurulan ilk sağlık merkezi Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubat zamanında Çankırı Atabeyi (Valisi) Cemalettin Ferruh tarafından 1235 yılında yaptırılmıştır.[505] Taşmescid'in güney kısmında inşa edilen bu yapıdan günümüzde çok az iz kalmıştır. Burası Dârülafiye (Dârüşşifa) olarak adlandırılmaktadır. Mimari özelliğinin yanı sıra yapıya önem kazandıran diğer husus iki plastik sanat eseridir. Biri yapı üzerinde, diğeri heykel görünümünde olan iki adet figürlü taş eserden birbirine dolanmış iki yılanın tasvir edildiği ve günümüzde "Tıp Sembolü" olarak kullanılan birinci parça yapı üzerinde bulunmaktadır.[506] Çankırı Müzesinde sergilenen ikinci parçada ise günümüzde "Eczacılık Sembolü" olarak kullanılan kupaya dolanmış yılan figürü bulunmaktadır.[507] Tıp tarihi açısından düşünüldüğünde istisnai bir yere sahip olmasına rağmen Çankırı'nın bu özelliği sonraki yıllara yansımamıştır. İncelediğimiz dönemin ilk yıllarında Çankırı'da sağlık kuruluşu olarak yalnız "Frengi ve Gureba-i Hamidiye Hastanesi" bulunmaktadır. Yüzyılın başında sağlık hizmeti belediye tarafından da verilmektedir. Ayrıca 1899 yılı salnamesinde Belediye Tabibi olarak Mustafa Ali Efendi ve Eczacı olarak Yuvanni Efendi bulunmaktadır. 1903 yılı salnamesinde ise Tabip Hristof Efendi, Aşı Memuru Edhem ve yine Eczacı Yuvanni Efendi bulunmaktadır.[508] Çankırı ve sağlık meselesi bu şekilde sunulduktan sonra aşağıdaki verilecek bilgiler Doktor Rasim Ülgen'in hastane açılışındaki nutkundan alınmadır. Bu nutukla Ülgen yirminci yüzyılın ilk yarısında Çankırı'nın sağlık işlerini özetlemiştir.

---

[505] Uğur Demirbağ, *Çankırı'da Türk Mimarisi,* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Programı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.27.
[506] Demirbağ, a.g.t., s.31.
[507] http://www.wow.tr/tas-mescit-cemaleddin-ferruh-drulhadsi, http://sifahane.org/cankiri-cemaleddin-ferruh-darulafiyesi-tasmescid/ (Erişim Tarihi 02/05/2019)
[508] Ömer Türkoğlu, *Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerine Çankırı (Kengırı) Sancağı 1869-1903*, Çankırı Valiliği, Çankırı, 1999, s.503, s. 530.

4.1.1 Çankırı'da Hastane ve Hastalıklar

4.1.1.1 Hastane

Doktor Rasim Ülgen 22 Temmuz 1938 tarihinde hastane temel atma töreninde bir konuşma yapmıştır. [509] Ülgen'in verdiği bilgiye göre Çankırı'da ilk hastane; 16 Aralık 1893 (1309) yılında Yenimahalle'de (Hamidiye veya Muhacir mahallesi denilen mevkide) eski hastane olarak bilinen yerde etrafı duvarla çevrili büyük bir bahçesi olan iki katlı, on oda, iki salon ve ayrı bir mutfağı olan Redif Binbaşısı Müteveffa Hamdi Bey tarafından yeni yaptırılmış bir evin iki yüz liraya alınması ve bunun halkın yardımlarıyla toplanan altı bin kuruşa düzenlenmesi ile kurulmuştu.[510] Hastanenin hizmete girmesi *Servet-i Fûnun*'da haber olarak yayımlanmıştır. Bu habere göre hastane elli yataklı, dört koğuş, büyük bir salona sahipti. Bir müdür, hademe, eczane odası, mutfak, kiler, gasilhane, çamaşırhane ve bahçesi bulunmaktadır.[511]

Sonradan " Çankırı Hastane-i Umumisi " olarak " özel bütçe ile idare edilerek 20 yataklı olarak hizmet vermeye başlamıştır. Servet-i Fünûn dergisinde 50 yatak olduğu bilgisi vardır. Daha sonra o dönemde ülke genelinde de yaygın olan Frengi hastalığı tedavisi için hastaları kabul etmeye başlamış, hastanenin adı "Frengi ve Gureba-yı Hamidiye Hastanesi" olarak değiştirilmiştir. Hastane 1900 yılında genişletilerek Hazine-i Maliye'ye devredilmiştir. Yatak sayısı halkın hastaneye müracaatının artması sebebiyle 23 Nisan 1902 tarihinde 32'ye kadar çıkmıştır. Bu sebeple kadrosunun artırılarak bütçesinin 30 yatak mevcuduna kadar çıkarılması istenmişse de mali zorluklar sebebiyle istenilen para gönderilememiştir. Hastane bu tarihlerde 1 tabip tarafından yönetilmiştir ve dâhiliye ve hariciye hastalarına hizmet verilmiştir.[512]

---

[509] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1-2-3.
[510] BOA, DH MKT 00190 00063 001 001.
[511] *Servet-i Fünun*, 1 Ağustos 1312 Sayı; 283 Sayfa; 358-359, Resim Sayfa: 357 EK-18.
[512] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1-2-3.

Hastane'nin amacı ilk zamanlarda halk tarafından yaşlı ve bakıma muhtaç kişilere hizmet amaçlı olarak anlaşılmıştır. Böyle durumda olan Karataş Mahallesinden çaresizliğinden hayatının son günlerini hastanede geçirmek üzere yatırılan 90 yaşındaki Tellal Hasan Ağa isimli bir kişi hastalığı olmadığı yaşlılığından dolayı bakıma muhtaç olması sebebiyle Belediye'ye iade edilmiştir. Bununla hastanenin darülaceze olmayıp darüşşifa olduğu anlaşılmaya başlamıştır. Hastaneye Ameliyathane ve hamam ilave edilmeye çalışılmışsa da tamamlanamamıştır. 1902 senesinde hastanenin bütçesi daimî memurlar, hizmetliler ve ecza malzemeleri dâhil bütçesi 28 421 kuruş 10 para olmuştur.[513]

Hastanede 10 Temmuz 1901- Ağustos 1905 tarihine kadar 255 kişi frengi hastası tedavi edilmiştir. Hasta sayısının az olması hastalığın müstehcen kabul edilmesi, bilinmemesi ve özellikle kadın hastaların tespit edilememesinden kaynaklanmaktadır. Tespit edilen hastaların bir kısmı zorla getirilip yatırılan hastalardan oluşmaktadır. Hastane 8 Eylül 1906 tarihine kadar 1 hekim ile idare edilmiş daha sonra bu tarihte Belediye Hekimi Dr. Ali Kadri Bey hastane kadrosuna atanmıştır. Ayrıca hastanede 1 baş hademe ve 1 hademe bulunmaktadır. Hastanede operatör bulunmadığından ameliyat edilecek hastalar Kastamonu Vilayet Hastanesine gönderilmekteydi.[514]

Bu hastane 1907-1908 yılında 15 000 kuruşa tamir olunacağı ancak bu tamirden fayda sağlanamayacağı mevcut binanın yerine 20 000 kuruşa yeniden 40 yataklı baraka ile erkek ve kadınlar için 4 koğuş yapılabileceği Nafia mühendisi tarafından beyan olunmuştur. Tekrar oluşturulan heyette aynı kararı vermiş, karar hükümete gönderilmişse de kabul görmemiştir. Hastane 'ye 1926 yılına kadar hiçbir ilave yapılmamıştır. Hastane 26 Aralık 1912 kapanmıştır. Bakımsızlıktan yıkılmaya yüz tutan hastane 21 Aralık 1913 tarihinde Askeri Hastane olarak 70 hastaya hizmet verecek şekilde yeniden açılmıştır. 11 Nisan 1330 tarihinde askerden tekrar mülki idareye geçmiş ve 11 Mayıs 1914 tarihinde tekrar hasta kabulüne başlamıştır. Parası

[513] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1-2-3, EK-19.
[514] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1-2-3.

il genel bütçesinden bulunarak 1924 yeniden açılmış ve Memleket Hastanesi'ne dönüşmüştür. [515]

1932 senesinde; 28.762,20 kuruş ihale bedeli ile başlanıp ve 1933 senesinde tamamlanarak cumhuriyetimizin 11 yılında hizmete açılan ek Hariciye Pavyonu yapılmıştır. [516] Yeni bir bina olarak Devlet Hastanesi 26 Temmuz 1938 senesinde temeli atılmıştır. Hastanenin 25 yatak kapasiteli kaloriferli ve betonarme olarak yapılması planlanmıştır. Dâhiliye servisi, kimya ve bakteriyoloji laboratuvarı, eczane, poliklinik, mutfak, çamaşırhane, kalorifer dairesi, banyo, hemşire ve hasta bakıcı odaları olacaktır.

[515] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1-2-3.
[516] *Çankırı*, 18 Birinci teşrin 1932, s.4.

Tablo: 4.1 Hastanenin yıllara göre kabul ettiği hasta sayısı

Yılı	Yatan Hasta adedi	Ayakta muayene ve tedavi	Toplam
1312	9	-	9
1313	134	-	134
1314	91	-	91
1315	82	-	82
1316	85	-	8
1317	102	-	102
1318	118	-	118
1319	100	-	100
1320	135	-	135
1321	121	-	121
1322	115	-	115
1323	135	-	135
1324	280	-	280
1325	272	-	272
1326	197	-	127
1327	127	-	127
1328	38	-	38 *
1329	63	-	63 *
1330	451	-	451
1331	740	-	740
1332	629	-	629
1333	412	-	412
1334	566	-	566
1335	350	-	350
1336	467	-	467
1337	604	-	604
1338	324	-	324
1339	461	-	461
1340	872	-	872
1341	759	-	759
1926	777	1310	2093
1927	537	1121	1658
1928	645	1259	1904
1929	891	934	1825
1930	739	1368	2107
1931	614	1397	2011
1932	654	1198	1852
1933**	618	1800	2418
1934	722	2093	2815
1936	851	2646	3497
1937	1097	4157	5254
Toplam	18151	24606	42767
1938**	509	2905	8414
Toplam	18670	27411	46081

* 17 Kanunievvel 1323'ten 29 Kanunievvel 329 kadar kapalı olduğu, bu tarihte açılarak Askeri Hastane olduğu (frengili hastaların tedavisi 1933 senesinden itibaren hükümete devredilmiştir).** Yatırılarak tedavi olunan hastalarda 1933 senesine kadar Frengili hastaların tedavisi dahildir.*** 22 Temmuz 1938 tarihine kadar.

Hastane Cumhuriyetten önceki dönemde 7208 hastaya hizmet vermiştir. 1925 yılına kadar ayakta tedavi edilenlerin kaydının tutulmadığı veya olmadığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin on beşinci yılında ise 38873 hastaya yatarak ve ayakta hizmet vermiştir. Ayakta tedavi edilenlerin Çankırı merkez halkından yatarak tedavi olanların ise köyden gelenlerden olduğu ifade edilmiştir.[517]

4.1.1.2 Askeri Hastane

Çankırı'da bir askeri hastanenin varlığı ilk olarak Gureba hastanesinin kapatıldığında aynı bina da yaklaşık 1 yıl süre ile açılan Askeri hastaneyle gündeme gelmiştir. Diğeri 1941 senesinde İkinci Dünya Savaşı seferberliği gereğince ağustos ayında Edirne'den Çankırı'ya gelen 10 ncu Kolordu askeri hastanesidir. [518] İkinci Dünya Savaşı seferberliği gereğince yapılan düzenlemede Edirne'de bulunan 500 yataklı 10. Kolordu askeri hastanesi, kolordunun Trakya bölgesinden çekilip, Kolordu Komutanlığı önce Çerkeş ilçesine daha sonra Çankırı'ya gelmiş kısa süre sonra lağvedilmiştir. Askeri hastane İkinci Dünya Savaşı sebebiyle önce Gemlik'e oradan da Ağustos ayında bütün mevcudu ile tertip edilen özel trenle İzmit üzerinden Çankırı'ya gelmiştir. Başhekim Albay İbrahim Gönül Bey'in komutasındaki hastane uygun bir bina bulununcaya kadar çay boyundaki ağaçlıklar altına kurulan çadırlara yerleştirilmiş ve hizmet vermeye başlamıştır. 1942'de Başhekimliğe Tabip Albay Raif Gürün atanmıştır. Valilikle yapılan görüşmelerle önce altı, daha sonra devlet hastanesi civarında, Cumhuriyet Caddesinde ve Büyük köprü civarında on sekiz kadar özel ev kiralanmıştır. Cerrahi servisi devlet hastanesi büyük pavyonun taşınmış, ameliyathanesi burada faaliyete geçirilmiştir. Dâhiliye klinikleri bir kilometre uzakta iki ayrı servis halinde hizmete sokulmuştur. Dağınık servislerle irtibat kurmak üzere hekim evlerine kadar telefon çekilmiştir. Binaların elektrik ve su hizmetleri tamamlanmış ayrıca hasta ve cenazelerin nakli için belediye nakil vasıtalarından yardım sağlanmıştır. Hastane "308 numaralı memleket içi hastanesi " adını almıştır. [519] 1943 yılında 10. Kolordu'nun Çerkeş'ten Çankırı'ya intikali ile

[517] *Çankırı*, 26 Temmuz 1938, s.1,2,3.
[518] Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri,* Cilt III, I. Kitap Hastaneler, İstanbul, 1981, s.176.
[519] Özbay, a.g.e., s.176.

tekrar kolordu emrine girmiş ve ihtiyaçları daha kolay karşılanmaya başlanmış ve 2 ambulans tahsis edilmiştir. Altı buçuk yıllık bir çalışma süresinde Edirne Hastanesinin yerinin ve adının değiştirilmesi ile kurulan Çankırı Askeri Hastanesi 1948 yılının ocak ayında lağvedilerek Piyade Okulu revirine dönüştürülmüştür. [520]

Hastanenin içine bulunduğu durum İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü dönemde yaşanan sıkıntılara ve maddi imkânsızlıklara örnektir. Bütün bu zorluklara rağmen doktorlar halka hizmet etmişlerdir. O tarihlerde yapılabilecek bir bina ile hastane büyütülecek olsaydı günümüzdeki hastaneye iyi bir temel olacaktı. Birçok değişik ihtisasa sahip olan doktorların Çankırı'da bulunması o dönem için büyük bir şans olduğu açıktır. Çankırı'nın alt yapı hizmetlerinin tamamlanmamış olması halk sağlığını tehdit edecek boyutta olduğu görülmektedir. Çankırı Askeri Hastanesinde görev yapan hekimler ve görev yılları ekte sunulmuştur. [521] Doktorlar arasında askerliğini yapan Gayrimüslim doktorlar da bulunmaktaydı.

4.1.2 Çankırı'da Bazı Ölüm Kayıtları

Çankırı'nın sağlık durumu hakkında " Vefiyyat Defteri " adıyla tutulan kayıtların özellikle ölüm nedeni ve sayısını belirtmesi açısından kaynak niteliği vardır.[522] Defter 16 Mart 1911- 13 Mart 1912 arasında Çankırı'da meydana gelen ölümler hakkında bilgi vermektedir. Defter Nüfus İdaresince tutulmuş olup; 1285 ölüm kaydı

---

[520] "*Başhekimlik; idare kısmı ile bütün binaların önünde yerleşmiş, yazın toz toprak, kışın kar, yağmur ve çamur deryası içinde kalan hastaneler arasında gidip gelme zorlaşmış, çok basit biçimde çalıştırılan bir tek mutfakta pişirilen hasta yemeklerinin dağıtımı başlı başına bir problem teşkil etmiş, durumu bir dereceye düzene koymak için yemek zamanları bütün hekimler servislerine dağıtılacak yemeklerin başında bulunmak görevini de almışlardır.*
Genel temizlik bütün çabalara rağmen sıhhi olmaktan uzak kalmış, kraşvarlar, paspas bezleri, ördek ve oturaklar derede temizlenmiş, biraz aşağıda da halk bu kirli ve mikroplu sularda çamaşırını yıkamış, kullanma suyunu almış ve hatta değirmende öğüteceği buğdaylarını da bu derede yıkama zorunluğunda bulunmuştur.
Bir sağlık kurumunun gözleri önünde bu elemli hal sürüp gitmiş ve maalesef birbaşka çare de bulunamamıştır. Başhekim Raif Bey, kısa süren yönetimi döneminde yerleşme ahenkli ve disiplinli bir çalışmayı sağlamış, portatif demir iskemle ve tahta sandıklar üstünde hizmet gören hekim ve personelin mefruşat ihtiyacını karşılamak üzere yazıhaneler, koltuk ve masalar yaptırmış, maddi ve manevi istirahat imkânı hazırlamıştır. Bu malzeme hastanenin lağvı sırasında Millî Savunma Bakanlığı Sağlık Dairesi Başkanlığına gönderilmiş, Millî Mücadele zamanından kalma masa ve sandalyelerde çalışan başkan ve şube müdürlerine makam tefrişatı olarak dağıtılmıştır. Özbay, a.g.e., s.178.

[521] EK-20; Özbay, a.g.e., s.179.

[522] Yüksel Aslan, "Tıp Tarihi Açısından Vefiyyat Defterlerinin İncelenmesi (Çankırı Örneği)", *Arasta Dergisi*, Yıl 2, İlkbahar 2014, s.25.

bulunmaktadır. Bu kayıtların 1057'si erkeklere, 228'ninde kadınlara aittir. Bunlardan 287 kişi il merkezinde 998 kişi bağlı kaza ve köylerde meydana gelmiştir. 1911 yılında ölüm nedenleri "ağrı, ani ölüm, basur, baş ağrısı, batın hastalığı, boğaz burun hastalığı, çiçek dolama hastalığı, düşme, ecel, ani felç, göğüs darlığı, göğüs tutukluğu, humma, karahumma, idrar çıkaramama, iltihap, intihar, ishal, kalp, kalp durması, kalp krizi, kalp darlığı, kalp hastalığı, kara mübarek, karaçarık hastalığı, karın hastalığı, kolera, nezle, nifas, öksürük, rahim hastalığı, rahim humması, romatizma, sara, sarılık, sıtma, sızı, ter hastalığı, tifo, uzun ağrı, veba, verem, yel, yılancık, yürek ağrısı, zatülcenb ve zatürre" olarak görünmektedir.[523]

Tablo 4.2: Çankırı İl Merkezinde Vefat Edenlerin Sayısı

Mahalle	*Sayı*	*Mahalle*	*Sayı*	*Mahalle*	*Sayı*
Çukur Mallesi	*4*	*Hoca İbrahim Mah.*	*10*	*Perdedar Mah.*	*14*
Cam-i Kebir Mah.	*4*	*Rum Mahallesi*	*10*	*Halilağa Mah.*	*16*
Çetence Mah.	*6*	*İmaret*	*11*	*Mirahor*	*17*
Ermeni Mahallesi	*5*	*Tabakhane*	*12*	*Yapar*	*22*
Hamidiye	*5*	*Kayserbey*	*13*	*Alacamescid*	*29*
Karataş	*7*	*Taşmescid*	*13*	*Şeyh Osman*	*34*
Hoca Elvan	*8*	*Yoğurtçu*	*4*	*Hoca Bahşayış*	*43*
Toplam 287		*Yüzde 22,33*			

Bu verilerin incelemesine göre 1911 yılında İl merkezine ortalama ömür 42,6 yıl olmuştur. Bu rakam Çankırı genelinde ise erkeklerde 39,16 yıl kadınlarda 37,85 yıldır. Bu verilerin sağlıklı olarak değerlendirilebilmesi için başka faktörlerinde ele alınmasını gerektirmektedir. Ancak o yıllarda meydana gelen salgın hastalıklar, doktor ve hastane olmayışı, aşılama çalışmalarını yeterince yapılamaması, hastalıkların ve tedavilerinin bilinememesi, kıtlıklar ve yeterli beslememe gibi sayısız faktör sayılabilecektir. Ancak Anadolu ortasındaki bir şehrin sosyal durumunu ortaya koyması açısından değerli bilgilerdir.

[523] Aslan, a.g.m., s.26.

4.1.3. Çankırı'nın Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası

Cumhuriyet döneminde birçok ilin sağlık ve sıhhi durumunu gösteren " Türkiye'nin Sıhhî-i içtimaî Coğrafyası serisinden kitap yayınlanmıştır.[524] Bu serinin kitaplarından biride Çankırı'nın sıhhi ve içtimai durumun vermektedir. Eser Çankırı'nın 1921-1922 yılındaki sağlık durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. 23 Nisan 1920'de yılında açılan meclisin ilk yaptığı işlerden birisi 20 Mayıs 1920 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının (Umur-ı Sıhhiye ve Muvaneti-i İçtimaiye Vekaleti) kurulması olmuştur. Bu vekâletin ilk yaptığı işlerden birisi de memleketteki sağlık durumunun tespiti olmuştur. Bu amaçla hem mevcut durumu hem de sağlık durumun tespit eden "Türkiye'nin Sıhhı ve İçtima-i Coğrafyası" çalışması yaptırılmıştır. Çankırı'da bu çalışma "Türkiye'nin Sıhhı ve İçtima-i Coğrafyası Kengırı Vilayeti" adıyla merkez tabibi Dr. Raif Bey tarafından yapılmıştır. Kitap halinde 1926 yılında İstanbul'da Hilal Matbaası tarafından basılmıştır. [525]

Kitabın ilk iki kısmında coğrafi durumundan üçüncü ve beşinci kısımlarında sağlık durumu hakkında bilgi verilmektedir. Kitabın üçüncü bölümde Hastaneler başlığı altında Çankırı'da kaldırılan Kastamonu-Bolu frengi teşkilatının bir şubesi olmak üzere merkezde vilayet özel idaresine ait 50 yataklı hastane bulunduğu belirtilmektedir. Vilayet genelinde bir tek eczane bulunurken, Çerkeş'te de 1921 bütçesinden 1650 lira ile bir eczane kurulacağı bilgisi verilmiştir. Kitabın beşinci bölümünde sık görülen hastalıklar hakkında bilgi bulunmaktadır. Bunlar mevsim hastalıkları, frengi, sıtma, verem, çiçek, difteri ve diğer bulaşıcı hastalıkların yanı sıra özellikle kolerayla sinir hastalıklarıdır. Akciğer ve eklem hastalıkları da yaygındır. Zatürre, solunum yolları, akciğer zarı iltihabı, hastalıkları özellikle kış aylarında görülmektedir. Yaz aylarında ise sıtma sıkça görünür. Temmuz ayında Tatarcık humması, Ağustos ve Eylül aylarında çocuk ishalleri görülmektedir.

---

[524] Dr. Raif, Çankırı Merkez Tabibi, Türkiye'nin sıhhî-i içtimaî coğrafyası, Kengırî vilayeti, Hilal Matbaası, İstanbul, 1926, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Atatürk Kitaplığı, Elektronik Yayınlar, 2016 yılında Sayısal ortamda indirilerek kaydedilmiştir.

[525] *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Çankırı Belediyesi Dr. Raif URGA, Çankırı Araştırmaları Merkezi, yıl 2010 sayı 5, s.31.

Şehirde frengi hastalığının yaygın olduğunu gösterecek çok sayıda veri bulunmaktadır. Çankırı, kapatılan Kastamonu-Bolu Frengi Teşkilatının bir şubesiydi. 1914 yılından beri vilayet genelinde seyyar bir ekip farklı zamanlarda frengi kontrolü yapıyordu. [526] Merkez ve kazalarda 694 kişinin bu hastalığa yakalandığı tespit edilmiştir. Gerçek rakamın bundan fazla olduğu düşünülmektedir. Frengi hastalığının bu kadar yaygın olması mücadelesini de zorlaştırmaktadır. Sıtma (Malarya) şehir merkezinde Feslikan denilen bölgede bulunan bataklıktan kaynaklanan bir hastalıktır. Bataklığın etrafı askeri kışla ve Acı Çay ile çevrilmiştir. Feslikan bölgesinde bulunan iki su kaynağının sulama için kullanılması sonrasında çayırlıkta bataklık oluşmuştur. Bataklık 1921 yılında 50.000 kuruş harcanarak kurutulmaya çalışılmışsa da arazi sahiplerinin sulamaya devam etmesinden dolayı başarılı olunamamıştır. Sıtmadan Kızılırmak ve Alagöz köylerinde toplu ölümler olduğu söylense de bunların sıtmadan değil o yıllarda görülen İspanyol nezlesinden olduğu tespit edilmiştir.

Verem, az görülen hastalıklardan biridir. Çiçek ise I. Dünya Savaşı yıllarından beri devam eden aşılamayla kontrol altına alınmıştır. 1920 yılından 1921 yılına kadar toplam vaka sayısı yirmi yedidir. Bunların dokuzu ölümle sonuçlanmıştır. Halk aşı konusunda duyarlı olmuştur. Vilayet genelinde aşılamaya devam edilmiştir. Görülen hastalıkların temel nedenleri arasında temizlik, bilgisizlik ve yeterli beslenememedir. Akciğer hastalıklarının ana sebebi yeterli ısınamama sebebiyle üşütme, yetersiz beslenme ve bulaşmayı önleyici tedbirlerin alınmamasıdır. Aynı kaynakta helaların durumu başlığı altında anlatılanlar dikkate alındığında her türlü hastalığa açık bir durum söz konusudur. Sıtmanın ana sebebi bataklıklar da üreyen sivrisinektir. Çankırı için sivrisinek kaynağı Feslikan Bataklığıdır. Buradaki suların yeterli olarak kontrol altına alınamaması vilayet merkezinde sıtmanın ana sebebidir. Köylerde ve kazalarda çok daha az görülmesinin temel sebebi akarsu ve oluşan bataklık benzeri yerlerin halkın kendi imkanları ile kontrol edilmesidir. Çiçek hastalığına karşı 1890'lı yıllarda başlayan aşılamanın büyük oranda başarılı olması sebebiyle bu hastalıktan ölümler yok derece de azalmıştır. [527]

---

[526] Şennur Şenel, "19.Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele", Celal Bayar Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi, Beşerî Bilimler* Sayısı, Cilt:13, Sayı:1, Mart 2015. s. 267.
[527] *Duygu*, 21.01,1931, s.4.

Bu bilgilere göre iki dikkat çeken konu bulunmaktadır. Frengi hastalarının miktarı ve sıtma hastalığının yaygınlığıdır. Değişik kaynaklarda sıtma kaynağı olarak Acı ve Tatlı çayların birleşme noktası olan ve Feslikan olarak adlandırılan bölgenin bataklık halinde olmasıdır. Buranın ıslahı için askeri birlikler tarafından da olmak üzere çeşitli çalışmalar yapılarak kurutulması için kanallar açılmış ancak devamı gelmemiştir. Açılan kanallar da gelen sellerle yok olmuştur. Şehir merkezi için hastalığın kaynağının bu bölge olduğu tespit edilmiştir. Zaman içerisinde dere yatakları ıslah edilerek hastalık en aza indirilmiştir.[528]

Frengi hastalığı cinsel yolla bulaşan bir enfeksiyon hastalığı olarak bilinse de hastalığı olan insanlar tarafından başka yollarla bulaşabilmektedir.[529] Hastalık dış ülkelerden değişik yollarla bulaşmıştır.[530] Sayısının fazla olması ve buna karşı tam tedavi edilen hasta miktarının çok az olması dikkat çekicidir. Frengi tedavisi için Kastamonu Vilayeti çapında "Kastamonu-Bolu Frengi Teşkilatına Müteallik Talimatname" adıyla kanuni düzenlemeler yapılmıştır.[531] Dr. Von Düring vilayeti ilk taramasında bölge hastanelerini de gezerek ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Sırasıyla Kastamonu, Sinop, İnebolu, Safranbolu, Bolu ve Çankırı hastanelerini inceleyerek binalarının yapısı, hasta kapasitesi, bütçesi ve doktorlarıyla ilgili bilgi vermiş; hastanelerin yatak sayılarının ve ödeneklerinin arttırılması ve bazılarının doktorlarının kendi nezdindeki doktorlarla değiştirilmesini istemiştir.[532] Yapılan gözlemlerde frengi hastalarının hastalıklarını sakladıkları tespit edilmiştir. Frenginin 1950'li yıllardan sonra ilaçlardaki gelişmelere de bağlı olarak nadir görülen hastalıklar arasına girdiği söylenebilir. [533]

Anadolu'nun değişik yerlerinde geçmişte zaman zaman görülen Kolera salgını incelediğimiz zaman diliminde görülmemiştir. Ancak geçmişte bazı vakalar

---

[528] *Duygu*, 21.01.1931, s.1.
[529] Şenel, a.g.m., s. 264.
[530] Şenel, a.g.m., s. 259.
[531] Şenel, a.g.m., s. 271. Bu nizamname 14 Haziran 1915 te, *Dustur, Tertib-i sani* Cilt: 7, 1336, s. 627-629, yayınlanmış ve Kastamonu'da basılmıştır. (Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı Frengi Mücadelesi Teşkilat-ı Sıhhiyesi Nizamnamesi Sureti, Kastamonu: Kastamonu Matbaası, 1331.)
[532] Şenel, a.g.m., s. 267.
[533] Kürşad Karatorğut, *Cumhuriyet Dönemi sağlık politikaları ve frengi ile mücadele (1923-1950),* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, yayınlanmamış Y. Lisans tezi, 2019. s.162.

görülmüştür.[534] Halk arasında adı " Çarık çıkartmaz " olarak bilinir. Hastalığın nedeni özellikle içme ve kullanma sularının kanalizasyon atıklarıyla karışmasıdır. Başka bir yerde görülen hastalık hasta bir kişinin kaza ve vilayette kurulan pazarlara gelmesiyle bulaşabilme durum vardır. Ayrıca o dönemde yerleşim yerlerinde düzenli bir kanalizasyon olmaması hastalığa davetiye çıkarmıştır. Salgın başladığında mevcut durumdan dolayı önlenmesi zorlaşmıştır. Daha erken dönemde rastlanılan önlemlerden biri de 1894'te Ilgaz'da hastalığın yayılmaması için "Ilgaz Tahaffuzhanesi" yeniden faaliyete geçirilmiştir.[535]

4.1.4 Çankırı Memleket Hastanesi Dâhiliye Servisi 1940-1941-1942 İstatistikleri

Çankırı Memleket Hastanesinde 1940-1943 yılları arasında şef olarak görev yapan Doktor Hilmi Necati Ülgen tarafından hastane kayıtları esas alınarak Dâhiliye servisinde iki buçuk yıllık bir istatistik tutulmuştur. Bu istatistikler 1943 yılında Vilayet Matbaası tarafından basılı olarak yayımlanmıştır. Elde edilen bilgiler o dönemdeki hastalıklar hakkında önemli bilgiler vermektedir.[536] Bu kaynağa göre 1940-1943 yılları arasında en çok görülen hastalık Malarya'dır (Sıtma). Hastane kayıtlarına göre 1940 senesinin ikinci yarısında en çok ölüm kalp hastalıklarından meydana gelmiş olup 5 erkek 1 kadın vefat etmiştir. Diğer ölüm olan hastalıklar zatürre 3 erkek, enfeksiyon hastalıkları *(muhtelif intan -sepsis ilâ)* 1 erkek 1 kadın, menenjit 1 kadın, diğer akciğer hastalıkları 1 kadın 1 erkek, mide kanseri 1 kadın, Barsak tufeylâtı (barsak parazitleri) 1 kadın olmak üzere 13 erkek 6 kadın vefat etmiştir. 1940 yılı ikinci yarısında hastane dâhiliye servisinde de 2502 hastaya bakıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan 305 kişi yatarak tedavi görmüştür. En çok müracaat 384 hasta ile sıtmadan olmuştur. Diğer hastalıklar ise barsak paraziti barsak hastalıkları, mide hastalıkları, kulak burun boğaz hastalıkları, enfeksiyon hastalıkları (tifo, şarbon, yılancık, difteri vb.) ve cilt hastalıkları olarak kaydedilmiştir. 1941 yılında en çok ölüm olan hastalık kalp hastalıkları olup; 6 erkek 5 kadın vefat

---

[534] Mesut Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 – 1895),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Yakınçağ Tarihi Bilim dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s.86.
[535] Ayar, a.g.t., s.86.
[536] Hilmi Necati Ülgen, Çankırı Memleket Hastanesi Dâhiliye Servisi *1940-1941-1942 İstatistikleri*, Çankırı Vilayet Matbaası, 1943, s.1.

etmiştir. Daha sonra sırasıyla menenjit 1 erkek, 3 kadın, akciğer hastalıkları 2 erkek, 2 kadın, zatürre 2 erkek, 1 kadın, tifo 2 erkek, 1 kadın gelmektedir. Toplamda 30 erkek 15 kadın hasta vefat etmiştir. 1941 yılında hastane dâhiliye servisinde 4112 hastaya bakılmıştır. Bunlardan 634 kişi yatarak tedavi görmüştür. En çok görülen hastalıklar Sıtma, barsak parazitleri, mide hastalıkları, akıl hastalıkları, enfeksiyon hastalıkları, KBB hastalıkları ve diğer hastalıklardır.[537]

1942 yılında en çok ölüm olan hastalık kalp hastalıkları olup; 1 erkek 5 kadın vefat etmiştir. Daha sonra sıtma'dan 3 erkek, 1 kadın, tifo'dan 2 erkek, 1 kadın, zatürre'den 2 erkek, 1 kadın, diğer akciğer hastalıklarından 2 erkek, 1 kadın ve böbrek hastalıkları nefrit, sendrom nefrotit ve diğer kilye hastalıkları, 2 erkek 1 kadın vefat olmuştur. Toplamda 23 erkek 13 kadın hasta vefat etmiştir. 1942 yılında hastane dâhiliye servisinde 4386 hastaya bakılmıştır. Bunlardan 625 kişi yatarak tedavi görmüştür. Ülke genelindeki mücadeleye rağmen 1942 yılında sıtmadan vefat olayı devam etmesi salgınlar arasında ciddi bir hastalık olduğunu gösterir. Sayı olarak sindirim sistemi, kalp ve akıl hastalıklarına da sıkça rastlanmaktadır.[538] Çankırı'da daha önce çiçek aşısı yapıldığına dair bir bilgi bulunmaktadır.[539] Ayrıca Çankırı'da bulunan bir maden suyu tahlil yaptırılmak üzere Hafız Bekir Efendi tarafından İstanbul'a götürülmüştür. Bu suyun bazı cilt hastalıklarının tedavisinde faydalı olduğu belirtilmektedir. İşletilmesinin kendisine verilmesini dilekçe ile istemiştir. 8 Ağustos 1900 tarihli bir belgede geçen maden suyunun çıkarıldığı yer hakkında [540] Şehre savcılığa yardımcı olması ve adli raporlar yazması için bir ebe görevlendirilmesi konusunda Kastamonu vilayetine bir yazı gönderilmiştir. [541] Bu Çankırı'ya atanacak ilk ebenin kaydı olarak değerlendirilmektedir. Tehcir sürecinde Çankırı'ya gönderilen Ermeniler arasında 6 doktor ve 2 eczacı bulunuyordu.[542]

---

[537] Ülgen, a.g.e.
[538] Ülgen, a.g.e.
[539] BOA, MKT 00249-00025-001-002, 10 Mayıs 1894 Tarihinde Çiçek Aşısının yapılıp cetvellerin gönderildiğine dair kayda rastlanılmıştır.
"Kengırı sancağıyla Mudurnu ve Düzce ve Gerede kazalarında icra kılınan telkih-i cederi ameliyatını mübeyyin tanzim olunan cedvellerin gönderildiğine dair kastamonu vilayetinden meb'us 28 ve 30 nisan sene 310 tarihli iki kıt'a tahrirat melfufatıyla beraber savb-ı 'ali-i asaf'anelerine irsal kılınmış olmağla ol bâbda " 17 Haziran 1894 .
[540] BOA, DH_MKT 02008_00006 001 001
[541] BOA, DH_MKT 02398 00060 001 001
[542] Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:91. Ankara,2007. S.233-238.

Ermeni kaynaklarında geçen bir bilgiye göre kafile Çankırı'ya geldiğinde aralarında 8 doktor bulunuyordu. Bunların halkın sağlık işleriyle ilgilendiği anlaşılmaktadır.[543]

4.1.5. Vilayet Meclisinde Sağlık ile İlgili Görüşmeler

Çankırı vilayet meclisinde sağlık sorunları zaman zaman gündeme gelmiştir. Çankırı gazetesi 5 Haziran 1927 yılı 245 numaralı sayısında ilin sağlık durumu ve bütçe ödemeleri ile ilgili yapılan görüşmeleri vermiştir. Bu oturumda bütçenin sağlık kısmı ile ilgili ayrıntılı bilgiler vardır. [544] Bu görüşmelerde maaşlar, hastanenin yatak sayısı, doktor sayısı gündeme gelmiştir.[545] Yatak sayısının artırılması konusunda hasta gelmemesinden kaynaklı itiraz da olmuştur. İl Sıhhiye Müdürü Atıf Bey yatak sayısında ilin nüfusunun göz önünde bulundurulmasına dikkat çekmiştir. Atıf Bey il nüfusunun 200 bin olduğunu Çankırı hastanesinin bir sevkiyat yeri olduğunu pek çok hastanın müracaatta bulunduğunu belirtmiştir. Bu tartışmalar üzerine Reis Bey, hastanenin elli yatağı geçmesinin mecburi olduğunu belirtmiş, beş yıllık programda 100 yatak kapasiteli bir hastane yapılması için ödenek ayrıldığını söylemiş ve hastanenin inşası bitinceye kadar mevcut binanın uygun olmadığı gerekçesiyle 50 yatağın kabul edilmesinin uygun olacağını söylemiştir. Çerkeş azası Celal Efendi, hastanenin yatak meselesinin tamamen bütçe ilgili olduğunu, ödenek bulunması halinde fazla yatağı herkesin kabul edebileceğini ancak mevcut durumda yatak sayısının arttırılmasının bütçeyi zorlayacağını söylemiştir. Konuşmalar sonrasında 50 yatak oy çokluğu ile kabul edilmiştir.[546] Gündem maddeleri arasında, başhemşire, hastabakıcı, operatör, eczacı, aşçı ve idari memur maaşları da bulunmaktadır. [547]İ aşe, röntgen ve tesisat giderleri için ayrı tahsisat hesaplanmış, hastanenin toplam

---

[543] *"Kafilemiz Çankırı'ya vardığında aramızda sekiz doktor vardı; şehirdeyse hiç doktor yoktu. Doktor dostlarımız, mesleki bilgileriyle yöre halkına yardım ettiler. İçlerinde en çok Sevag'a itibar edilirdi. Doktor Dinanyan İstanbul'a dönme izni aldığında, ameliyat ettiği bir Türk kızın pansuman işini ona devretti. Kızın babası, bir çeteci olan,* Arabacı İsmail, *ameliyatı istediği paraya yapmadığı için Dinanyan'a diş biliyordu., Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı (1878-1920),* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:91, Ankara, 2007, s. 233.; Agos Gazetesi, 20 Nisan 2007, İstanbul, Mikayel Şamdancıyan, "*Teotig (Teotoros Lapçinyan) Huşartzan Abril 11'i*" (11 Nisan Anı Kitabı).
[544] *Çankırı*, 5 Haziran 1927, s.1-2-3; Mehtap Küllüoğlu, *İl Genel Meclis Tutanaklarına Göre Çankırı (1924-1933),* Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
[545] *Çankırı*, 5 Haziran 1927, s.1-2-3.
[546] *Çankırı*, 5 Haziran 1927, s.1-2-3.
[547] *Çankırı*, 5 Haziran 1927, s.1-2.

masrafına kazalar da dâhil edilmiştir. Kaza dispanserleri için ayrı bir ödenek verilmiştir.[548] Tutanaklardan Çerkeş ve Ilgaz'da birer eczane açıldığı anlaşılmaktadır.[549] Karacaviran ve Şabanözü'nde birer eczane açılması talebi kabul görmemiştir.[550]

4.1.6. 1933 ve 1934 yılları Sağlık Faaliyetleri

Ahşap bir evden dönüştürülmüş olan hastane binası Cumhuriyet'in 10.yılında tamamlanmıştır. Hastaneye alınan cihazlar özellikle asrilik vurgusu üzerinden anlatılmıştır. 1933 yılında hastaneye 599 hasta yatmış, 2130 hasta ayakta tedavi görmüş, 163 kişi ameliyat edilmiştir. Ücretli ve ücretsiz 33 radiyoskopi ve 25 radyografi yapılmış, 948 liralık ilaç alınmıştır. Bu yıl içerisinde 1346 frengili hasta tedaviye alınmıştır. Sıtma mücadelesinde 2105 hasta tespit edilmiştir. Frengili hastanın 1935 yılında arttığı görülmektedir. Ilgaz'ın bazı köylerinde görülen *" Goşe "* hastalığının (Dalak ve karaciğer büyümesi, kansızlık, kolay kemik kırıkları, hasta yaşından beklenmeyen derecelerde kemik erimesi olarak belirtiler veren genetik bozukluktan kaynaklanan bir hastalıktır. Günümüzde tedavisi yapılmaktadır.) tedavisi için kaynak suları getirilmesi için para ayrılmıştır[551] Hastanenin sürekli yeni olanı takip ettiği bunun için yeni röntgen cihazı aldığı anlaşılmaktadır.[552] Cihazın kontrolü için Ankara'dan uzman gelmiştir. [553] Daha önce de röntgen cihazı alındığı bilinmektedir. [554]

Ayrıca Belediye tarafından Emrazı Zühreviye binası inşaatı için ihaleye çıkılmıştır. [555] Hastaneye yapılan ek bina Hastane ek binasının açılışı 1934 yılı Cumhuriyet Bayramı törenlerinden sonra yapılmıştır.[556] Halkevi binasında da Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri fakir hasta vatandaşlara il sağlık müdürü, hükümet tabibi

---

[548] a.g.g., s. 3.
[549] a.g.g., s. 3.
[550] a.g.g., s. 3. ;Gönül Türkan Demir, "Tarihsel Süreçte Vilayet Meclis-i Umumileri ve Çankırı Örneği Üzerine Bir Değerlendirme", *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi* (KAREFAD) Sayı:4(1), s.59-86.
[551] *Çankırı*,19 Mart 1935, s.1.
[552] *Çankırı*, 19 Mart 1935, s.1.
[553] *Çankırı*, 16 Haziran 1936, s.1.
[554] *Necat*, 30 Temmuz 1341 (1925), s.2.
[555] *Çankırı*, 13 Haziran 1937, s.1.
[556] *Çankırı*, 30 I. Teşrin 1934, s. 1.

ve belediye tabibi tarafından ücretsiz muayene yapılacağı duyurulmuştur.[557] 21 Ağustos 1945'te gazeteye verilen ilan ile şehir ve köylerdeki muhtaç hastaların ücretsiz muayene edileceği ve ilaç paralarının karşılanacağı haber verilmiştir. [558] Çankırı gazetesinde yayımlanan bir dişçi ilanı da dikkat çekicidir. Halid Şazi adlı bir dişçi İstanbul'dan gelirken getirdiği en iyi mallarla imaretteki atölyesinde son gelişmeler ışığında beyaz dişler, kron, altın diş, altın damak yapımının yanı sıra çürük tedavisi ve diş çekimi yaptığını ilan etmiştir.[559]

Hastalıkları tedavi kadar hastalıklarla mücadele de önemli bir yer arz etmektedir. 2 Nisan 1929 Tarihli Çankırı Gazetesinde Halk "*Kızıl* " hastalığına karşı uyaran bir duyuru yayınlanmıştır. Duyuruda hastalığın belirtileri tek tek anlatılmış ve bu belirtileri gösteren çocukların doktora götürülmeleri veya haber verilmesi istenmiştir. Çocukların tedavilerinin yapılacağı ve diğer çocukların aşılanacağı bilgisi verilmiştir.[560] Başka bir uyarı da kızamık hastalığıyla ilgilidir. Kızamık Hastalığı ile ilgili Çankırı gazetesinde uyarı yayınlanmıştır. Hastalıkla ilgili dikkat edilecek hususlar, alınacak tedbirler ve yapılacak işler ile ilgili açıklayıcı bilgi verilmiştir. [561] Çankırı'daki sağlık hizmeti kuruluşları arasına 1937 yılı Ekim ayında Çocuk Dispanseri ve Süt Evi'de girmiştir. Burada hasta ve fakir çocuklara yardım yapılacaktır. Anne ve babalar çocuklarını kaydettirecekler, istenilen saatte çocuklarını dispansere getirerek banyo yaptıracaklar ve çocuk bakımı hakkında sıhhi öğütler verilecektir.[562] Sağlık ilanlarından biri de hastabakıcı alımı üzerinedir. Kadın hastabakıcı aranan bu ilanda müracaat edeceklerin okuma yazma bilmesi istenmektedir.[563]

Çankırı'nın sağlık durumunun ülkenin genel sağlık şartları içerisinde sürekli yenilenme arayışı içinde olduğu anlaşılmaktadır. Ankara'nın yakın olması Çankırı hastanesini daha önce belirtildiği üzere bir müracaat ve sevk hastanesi konumuna getirmiştir. Bir gayret görülse de yapılmak istenenlerin ne derece gerçekleştiği

[557] *Çankırı*, 4 Temmuz 1937, s. 4.
[558] *Çankırı*, 21 Ağustos 1945, s.4.
[559] *Çankırı* 4 Teşrin-i evvel 1927 s.3.
[560] *Çankırı*, 2 Nisan 1929, s.1.
[561] *Çankırı,* 17 II. Teşrin 1933, s.4.
[562] *Çankırı*, Birinciteşrin 1937, s.1.
[563] *Çankırı,* 23 Temmuz 1929, s.4.

tartışılır. Askeri hastanenin varlığı şehirdeki sağlık hizmetlerine destek vermiş, fakat birliğin boyutları değiştikçe bu hizmetin kapasitesi de değişmiştir. Verilen hizmetlere kırsal kesimden ulaşmak zor olmuştur. Özellikle frengi ve sıtmanın yaygınlığı bunun göstergelerindendir.

4.2 Eğitim

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da 19. yüzyılın başında modern eğitimin kurumsallaşması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştı. Modernliğin şartı haline gelen eğitimli birey ancak bu kurumlar vasıtasıyla yeni hayata ayak uydurabilecekti. Yüzyılın başında eğitim hareketliliğinin sınırları ordunun ihtiyaçlarıyla doğru orantılıydı, fakat özellikle Tanzimat'ın ilanıyla başlayan süreç bürokratik devletin karmaşası karşısında sivillerin de eğitilmesi gereken bir ortam oluşturdu. Geleneksel eğitimden kopuş hemen gerçekleşmeyecekti, yeni eğitim tarzının kurumsallaşması ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında hatta sonuna doğru çevreyi de içine alan bir ivme kazanmıştı. Askerin talimli olması yetmiyordu, onları kumanda edecek eğitimli komutan ihtiyacı modern askeri okullardan yetişecekti. Aynı şekilde sivil bürokrasi için ihtiyaç duyulan memurları ve eğitimli bireyleri yetiştirecek eğitim kurumları kazalara kadar yayılacaktı. Avrupa merkezli bütün dünyayı saracak olan eğitim hareketliliğiyle devletler öğrenim süresi, öğretmen yetiştirilmesi gibi konularda merkezi gözetimin güçlendiği kurallar sistemi getiriyordu. Osmanlı Devleti Avrupa'daki gelişmelere paralel ve hemen hemen aynı zamanda değişim için adım atmıştı. Tanzimat bir dönüm noktasıydı fakat asıl değişim 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulması[564] ve 1869 yılında nizamname[565] yayımlanmasıyla olmuştur. Eğitim 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra düşünce dünyasında teorik olarak tartışılırken kurumsallaşma her geçen gün artarak devam ediyordu. II. Abdülhamit Dönemi kurumsallaşmanın zirveye çıktığı dönemdi. Bu dönemde açılan liseler günümüzde hala eğitimi sürdürmektedir. Çankırı, merkezden taşraya yayılan eğitim hareketliliğinde zamanın ruhuna uygun bir gelişme gösterdi. Modern eğitim

[564] Ali Akyıldız, "Maârif-İ Umûmiyye Nezâreti", *TDVİA,* C. 27, S. 273-274.
[565]Mine Çağır, İbrahim Caner Türk, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki yeri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.4., S.11, s. 62-75.

veren okullarla birlikte geleneksel medreseler de eğitim öğretim kurumu olarak işlevini sürdürüyordu.

20. Yüzyıl başına gelindiğinde Çankırı ülkenin eğitim reformları ve kurumsal gelişmeden sancak merkezi olarak payını almıştı. Ülke genelinde ilk ve ortaöğretim seviyesindeki okullar iptidai, rüştiye, idadi, sultani gibi adlarla sınıflandırılmıştı. Ayrıca sıbyan mektepleri bulunuyordu. 1896 yılında yayımlanan Kastamonu vilayeti salnamesinde idari olarak Kastamonu'ya bağlı bir sancak olan Çankırı'da 1 Rüştiye, 1 İptidaiye, 18 Sıbyan mektebi, İnas mektebi ve bir Rum Mektebi bulunmaktadır. Muallime Nazime Hanımın öğretmenliğinde İnas mektebinde 38 öğrenci bulunmaktadır.[566] Rum mektebi de gözetimin devlette idarenin kendi cemaat idaresinde olduğu okuldu.[567]

Tanzimat ile kurulmaya başlayan meclisler merkezden taşraya doğru kurumsal modernleşmenin görünümlerindendi. Bu meclisler arasında maarif meclisleri önemli bir yere sahiptir. Maarif Meclisleri yerel idare ve eşraftan kişilerin katılımıyla kurulmuştu. 1896 yılı Kastamonu salnamesinden anlaşıldığına göre aşağıda adı geçen isimler Çankırı maarif meclisini oluşturuyordu. Birinci ve ikinci olmak üzere iki reis ve on azadan oluşan mecliste devlet memurlarının yanı sıra kanaat önderleri ve eşraftan kimseler bulunuyordu.

Reis-i evvel Naib Süleyman Halî Efendi
Reis-i sâni Mekteb-i İdadi Müdürü Rasih Efendi
Azalar
Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi, Bank Muhasebe Kâtibi Vasfi Efendi, Belediye Reisi Hasan Efendi, Evkaf Müdürü Halil Bey, İcra Memuru Asım Efendi, Şükrü Bey, Hacı Mustafa Efendi, Mecbur Efendi, Müftüzade Hacı Tevfik Efendi, Katip ve Sandık Emini Mehmet Efendi.

---

[566] Ömer Türkoğlu, a.g.e., 1999a s. 461.
[567] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924,* Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 6, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000 s.4.

Çankırı'da 1899 yılı Salnamelerinde merkez livada bir mekteb-i İbtidai, bir Mekteb-i İdadi, bir İnas Mektebi, on sekiz Müslüman Sıbyan Mektebi ve bir Rum Mektebi bulunduğu yazmaktadır. Bu okullar Taşmekteb'de ve Ertuğrul Mektebinde eğitim yapmaktaydılar. Taşmektep, 1885-1986 yıllarında yapılmıştır. Ertuğrul Mektebi idadi olarak II. Abdülhamit devrinde yapılmıştır. Fotoğrafı Amerika Kongre Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu okul 1945 yılında yanmıştır. [568] Kurtuluş Okulu'nun yanan binası 1893 yılında mutasarrıf Abdulvahab Paşa tarafından yaptırılmıştır. "Ertuğrul" adı verilen bu okulda rüştiye programı uygulanıyordu. Rüştiye'nin başka binaya taşınması üzerine Ertuğrul İlkokulu olarak eğitime devam etti. 1918-1919 eğitim yılında Ertuğrul İnas mektebine çevrilerek kız okulu oldu. 1927 yılında erkek öğrencilerle birleşerek karma Kurtuluş İlkokulu oldu. 1941 yılında Kurtuluş Okulu kendi binasını ortaokula, ortaokul binası da Taşmektep Çankırı'ya gelen Piyade Atış Okulu'na verildi. Öğrenciler Güneş İlkokulu'na nakledildi. 1945 yılında okul binası yandığından 1947 yılında Vali Refik Noyan'ın girişimleriyle aynı yere yeni bina yapıldı. 1948-1949 eğitim yılında Kurtuluş Okulu tekrar eğitime başladı.[569] Daha sonra bu da yıkılarak yerine günümüzdeki İsmet İnönü İlk ve Ortaokulu yapılmıştır.

Ertuğrul Mektebi İdadisinde beş öğretmen bir mübaşir iki hademe ve 89 öğrenci bulunuyordu. Bu öğretmenlerin isimleri ve girdikleri dersler şöyleydi:

- *Müdür Fransızca ve Tarih ve Malumat-ı Fenniye ve Cebir Muallimi Rasih Efendi*
- *Coğrafya ve Lisan-ı Osmani ve usul Defteri Muallimi Said Efendi*
- *Ulum-i Diniyye ve Rik'a ve Tecvid ve Kuran-ı Kerim Muallimi Mecbur Efendi*
- *Hendese ve Resim ve İnşa ve Kitabet Muallimi Tevfik Efendi*
- *Arabi ve Farisi ve Hesab Muallimi Ahmet Tevfik Efendi*
- *Mübaşir Yusuf Efendi,*

[568] EK-21.
[569] *Çankırı*, 19.03.1946, s.2. ve Çankırı İsmet İnönü İlköğretim Okulu Tarihçesi (Okula 26.03.2018 gidilerek Müdür odasında incelenmiştir).

Öğrenci sayısı 1903 salnamesine göre 100 olmuş, öğretmenler arasına Müdür Vekili Yusuf Sabri Efendi, Fuad Efendi eklenmiş mübaşir Fevzi Efendi olmuştur. Kengiri Mekteb-i İbtidaisi'nde Muallim-i evvel Bekir Efendi, Muallim-i evvel İsmail Efendi, Muallim-i sani Mehmet Efendi, Muallim-i sani Saadeddin Efendi olmak üzere dört öğretmen 223 öğrenci vardı. [570] 1903 salnamesinde okul sayıları 1899 salnamesindeki miktar ile aynıdır. Çankırı Maarif Meclisinde bulunan şahıslar şunlardı:

- Reisi evvel Mutasarrıf Bey
- Reisi sani Hasan Efendi
- Azalar;
Müftü Hacı Mustafa Efendi, Mektebi İdadi Müdür Vekili Yusuf Efendi, Mektebi İdadi Muallimi Said Efendi, Evkaf Müdürü Şevki Efendi, Hacı Tevfik Efendi
- Katip Mehmet Efendi [571]

Fevziyye Mekteb-i İbtidaisi'nde Muallim-i evvel İsmail Efendi, Muallim-i sani Hakkı Efendi ve Bevvap[572] Hasan Efendi olmak üzere iki öğretmen bir görevli vardı. Ertuğrul Mekteb-i İbtidaisi'nde Muallim-i evvel Hacı Bekir Efendi, Muallim-i sani Hafız Mehmed Efendi öğretmen olarak Hafız Ahmet Efendi bevvap olarak çalışıyordu. Alibey Mekteb-i İbtidaisi'nde ise Muallim Sadeddin Efendi bulunuyordu.[573] Maarif Nezareti'nin 1317 (1901-1902) yılı salnamesine[574] göre Çankırı (Kengırı) Mekteb-i İdadisi'nde beşi öğretmen olmak üzere altı görevli 97 Müslüman, 1 Gayrimüslim olmak üzere 98 öğrenci ve 2 vardı.

1903 (1319) Maarif salnamesinde Çankırı sancağı genelindeki okullar 11 erkek ve 5 kız iptidaisi, 1 rüştiye, 1 idadiden oluşmaktadır. Bunların ayanı sıra 1 Rum 1 Ermeni

---

[570] Türkoğlu, 1999a, s. 242 ,244 ve 245.
[571] Türkoğlu, 1999a, s.529.
[572] Bevvap, *a. (bevva:bı) esk.* 1. Kapıcı. 2. Mahalle okullarında hademe, TDK Büyük Sözlük, s. 320,
[573] Türkoğlu, 1999a, s.533.
[574] *Salname-i Nezaret-i Ma'arif İkinci Sene 1318 sene-iyesine mahsusdur*., Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matbaa-yı Amire, 1317, s.1316. Salnamede ay belli olmadığından TTK tarih çevirmesine göre 1901veya 1902 yıllarını kapsayabilmektedir.

rüştiyesi bulunmaktadır.[575] 1326 Mali senesi Salnamesi ise dönemi aydınlatacak okul istatistiklerini vermektedir. [576] Bu salname "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924" adlı eserde yer almıştır. Bu kaynağa göre 1905-1908 yıllarında Çankırı'daki resmi ve özel okul durumu şöyledir.[577]

Tablo 4.3: 1905-1908 Yıllarında Çankırı'daki Resmi ve Özel Okul Durumu

Okulların Derecesi	Resmi Okullar			Özel Okullar						Toplam		
				Rum			Ermeni					
	Erkek	Kız	Karışık	Erkek	Kız	Karışık	Erkek	Kız	Karışık	Erkek	Kız	Karışık
İptidai	11	5	62							11	5	62
Rüşti	1					1			1	1		2
İdadi	1									1		
Toplam	13	5	62			1			1	13	5	64

Tablo 4.4: 1913-1914 Senesinde Çankırı Merkez ve Bağlısı Yerlerdeki İptidai, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

	Okul			Öğretmen		Öğrenci		Okula Devam Etmeyenler		Zorunlu Eğitim Çağındakiler	
Kaza	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kadın	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Çankırı	1	1	2	4	2	212	82	978	1048	1170	1130
Mülhakatı	21		21	32		1035		3231	3433	4266	3433
Çerkeş	1	1	2	5	1	155	65	70	169	225	234
Mülhakatı	20		20	27		1102		940	2110	2042	2110
Toplam	43	2	45	68	3	2504	147	5219	6760	7703	6907

[575] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 6 , T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000, s.146.
[576] *Salname 1326 Sene-i Maliyesi*, 65. sene İstanbul, Selanik Matbaası, 1326.
[577] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri* 1839-1924, a.g.e., s.146.

Bu rakamlar alttaki paragrafta alıntı yapılan merkez kaza istatistikleri rakamların uyum sağlamaktadır. Bu tabloda dikkat çeken bir durum Mülhakattaki (bağlılarında) kız öğrenci sayısının bulunmamasıdır. 1913-1914 İstatistiklerinden elde ettiğimiz bir bilgi öğrenci sayılarına ait bir bilgidir. Çankırı idadisi 1308 yılında açılmıştır. İptidai sınıfında 83 ve Tali sınıfta 11 olmak üzere (92 Müslüman ve 2 Rum olmak üzere) 94 öğrencisi vardır. Bir yıl önceki yıldaki (1912-1913) öğrenci sayısı 88 dir. 1912-1913 yılında 6, 1913-1914 yılında 3 öğrenci diploma almıştır. [578]

Tablo 4.5: Babalarının Mesleklerine Göre Öğrenci Sayıları şu şekilde verilmiştir. [579]

Meslek	Ulema	Din Adamı	Memur	Fenni meslek	Tüc-car	Sanatkâr	Çiftçi	Diğer
Sayı	10	5	23	1	11	21	12	13

Çankırı İdadisinde idari kadroda 3 memur, öğretmen kadrosunda 8 Öğretmen, 2 hizmetli bulunmaktadır. Öğretmenlerin yaş gurubuna göre dağılımı şöyledir. 20-25 yaşında -3, 25-30 yaşında -1, 30-40 yaşında 3, 40-50 yaşında 1, 50-60 yaşında 1 öğretmen bulunmaktadır. [580] Aynı kaynakta öğretmenlerin mezun oldukları okullar şu şekildedir. Darülfünûn, Ulum-i Edebiye Şubesinden 1 , Hukuk Şubesinden 2 , Eczacılık şubesinden 1 öğretmendir. Bir öğretmen de Mekteb-i Harbiye mezunudur. 1913 istatistiğinde Çankırı İdadisindeki öğretmenlerin mezun oldukları okula göre dağılımı şu şekildedir. 1 yüksek okul (Aliye), 2 Sultani ve İdadi, 1 dersten diplomalı (dersten mücaz) ve 1 diğer okul mezunudur.

Çankırı eğitim durumu ile ilgili bilgi edindiğimiz diğer bir kaynakta Maarif-i umumiye nezareti İhsaiyat Kalemi tarafından yayınlanan 1329-1330 (1914-1915) senesine mahsus Maarif-i Umumiye İhsaiyat Mecmuası'dır.[581] Burada 1914-1915 senesine ait Eğitim ile ilgili bazı sayısal veriler vardır. Birçok sayısal bilgi vilayet

[578] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri* 1839-1924, a.g.e., s.236.
[579] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri* 1839-1924, a.g.e., s.238.
[580] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri* 1839-1924, a.g.e., s.241.
[581] *Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemi, 1329-1330 senesine mahsus Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası,* Matbaa-ı Amire 1336.

çapında (Kastamonu'yu içermekte Çankırı ayrı belirtilmemiş) olduğundan Çankırı merkez veya sancağına ait veriler şunlardır.

Bu kaynağa göre Çankırı merkezde 1 erkek ve 1 kız mektebi vardır. Bu okullarda 4 erkek 2 kadın öğretmen bulunmaktadır. İlkokul Öğrenci (Bilumum iptidaiye şakirdanı sayısı 212 erkek 82 kız öğrencidir. Zorunlu öğretim yaşındaki çocuk " Mecburiyet-i tahsil sezonundaki etfal " sayısı olarak 1170 erkek ve 1130 kız sayısı vermektedir. Okula devam etmeyen çocuk sayısı olarak 978 erkek ve 1048 kız çocuk sayısı vermektedir. Ayrıca Çankırı merkezinde 41 okula ihtiyaç olduğu bilgisi verilmektedir.[582]

1329-1330 (1914-1915) yılında Kengırı idadisine 30 Müslüman 2 Rum öğrenci kaydedilmiştir. Bir yıl öncesinde 26 öğrenci kaydedilmiş olup 6 öğrenci artmıştır. Bu eğitim devresinde okulu 19 Müslüman 1 Ermeni öğrenci terk ettiği belirtilmektedir. Bir önceki yıl 13 öğrenci okulu terk etmiştir. Terk rakamı 7 artmıştır. Terk sebepleri olarak 2 ihraç, 4 nakil ve diğer sebeplerden 14 sayısı verilmiştir. [583] 1329-1330 senesi ders yılında Mekteb-i idadiye'de imtihandan önceki öğrenci sayıları şöyle verilmiştir. İdadide ücretsiz 86 Müslüman ve 2 rum öğrenci, ücretli olarak da 6 Müslüman olmak üzere toplam 94 öğrenci bulunmaktadır. bir önceki eğitim yılında 1913-1914 88 öğrenci vardır. Sayı 6 artmıştır. İbtidai sınıfında birinci sınıfta 41, ikinci sınıfta 28 ve üçüncü sınıfta 14 olmak üzere 83 öğrenci, Tali sınıfta dördüncü sınıfta 8 beşinci sınıfta 3 olmak üzere 11 öğrenci vardır. [584]

1914-1915 yılında yapılan genel bitirme sınav sonuçlarına göre 3 Müslüman öğrenci diploma almıştır. Bir yıl önce diploma alan sayısı 6 dır. Bir üst sınıfa (İbtidai sınıftan) geçen sayısı 84 Müslüman ve 2 Rum öğrenci olmak üzere 86' dır. Bir önceki yıl 46 olup bu yıl 30 kişi fazla olarak bir üst sınıfa geçmiştir. Diğer sınıftan bir üst sınıfa 15 kişi geçmiştir. Bu ders yılında 36 kişi sınıfta kalmıştır. Geçen yıl 21 öğrenci daha az sınıfta kalmıştır. Öğrencilerin babalarının meslek dağılımı şu şekilde verilmiştir. Ulemadan 4, Sınıf-ı ruhaniden 5, Memurinden 23, Mesalik-i fenniye

[582] Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası" Matbaa-ı Amire 1336, age, s.24.
[583] Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası" Matbaa-ı Amire 1336, age, s.51.
[584] Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası" Matbaa-ı Amire 1336, age, s.52.

erbabından 1, Tüccardan 11 sanatkârandan 21, Zeraiden (çiftçi) 10 olmak üzere 94 dür.[585]

1329-1330 Senesinde İdadi mektebinde Memur, Öğretmen ve müstahdem durumu şu şekilde verilmiştir. Okulda 3 idareci, 8 öğretmen ve 3 hademe toplam 13 kişi bulunmaktadır. Öğretmenlerin yaşlarına göre dağılımı ise; 20-25 yaş arası 3 kişi, 25-30 yaş arası 1 kişi, 3040 arası 3 kişi, 40-50 yaş arası 1kişi ve 50-60 yaş arası 2 kişidir. İdareci ve öğretmenlerin aldıkları maaş ise; 4 kişi 500 kuruş'tan az, 6 kişi 500-1000 kuruş arası ve 1 kişinin ise 1000-1500 kuruş arasıdır. [586]

Aynı yıl bilgilerine öğretmenlerin mezun oldukları okullara göre dağılımı şu şekildedir. Darü'l-Fünun (üniversite) mezunu 3 öğretmen olup bunların mezun oldukları bölümler ise; Ulum-i adiye Şubesinden 1, hukuk şubesinden 1 ve eczacı mektebinden 1, Mekteb-i harbiyeden 1, Mekteb-i mülkiyeden1, Dar'ül muallimin-i aliyeden1, Mekteb-i sultan-i ve İdadiyesinden 2, dersten mücaz (o dersi öğretmeye icazet almuş) ve ve diğer mekteblerden 1 olmak üzere 10 kişidir. [587]

Bir devreli erkek liselerinde için verilen çizelgede " Çankırı Bir Devreli Erkek Lisesi " için gündüzlü İptidai sınıfında 158 öğrenci, Birinci devre sınıflarında 8 parasız 7 paralı olmak üzere toplam 173 öğrenci, 3 memur bulunmaktadır. İbtidai kısmında 5 asil 1 vekil, Tali kısımda 8 asil 3 vekil olmak üzere toplam 13 asil ve 4 vekil öğretmen bulunmaktadır.[588] Aynı kaynakta Erkek ve Kız Mekteplerinde sınıf sayılarının durumu aşağıda tabloda verilmiştir. [589]

[585] Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası" Matbaa-ı Amire 1336, age, s.54.
[586] Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası" Matbaa-ı Amire 1336, a.g.e., s.55.
[587] Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası" Matbaa-ı Amire 1336, a.g.e., s.56.
[588] Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, a.g.e., s.292.
[589] Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924, a.g.e., s.298.

Tablo 4.6: 1923-1924 Yıllarına Genel İlk Okulların Sınıf Sayısı

Bir Sınıflı		İki Sınıflı		Üç Sınıflı		Dört Sınıflı		Beş Sınıflı		Altı Sınıflı		Toplam	
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K
16	3	17		6		4		1		7	2	51	5

Tablo 4.7: 1923-1924 Yıllarındaki İlkokulların Dershane Sayısı

Bir Dershane		İki Dershane		Üç Dershane		Dört Dershane		Beş Dershane		Altı Dershane		Toplam		Okulun Kapalılık nedeni		
E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	Öğr Yokluğu	Bina Yokluğu	Toplam
34	3	9		4		2	1	2		1		51	5	6	8	14

Aynı Kaynakta [590] Çankırı'da 1923-1924 yıllarında 5 kız 51 ilkokul ve 1 kız ve 1 erkek Ortaokulu bulunmaktadır. İlkokullarda 458 kız 2868 olmak üzere 3326 öğrenci, ortaokullarda 150 erkek öğrenci vardır. Ortaokullarda kız öğrenci yoktur. Toplam öğrenci sayısı 3476 dır. Bu okullardan Ortaokulda 6 Erkek öğretmen, İlkokullarda 1 kadın ve 95 erkek olmak üzere toplam 102 öğretmen vardır.

Çankırı'nın eğitim durumu ile bilgi bulduğumuz diğer bir kaynak " Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925-1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası " dır. [591] Vilayet Maarif İdaresinde 25 lira maaşlı 1 memur, 10 lira maaşlı 1 katib-i memur ve 41 lira maaşlı 2 ilk tedrisat müfettişi bulunmaktadır. [592] Orta okulun memur, muallim, bina ve .... Durumunu gösteren cetvelde şu bilgiler vardır. İdare heyeti kadrosu 3 olup mevcudu 3 tür. Muallim kadrosu ilk kısımda 6 olup 5'i asil 1'i vekildir. Orta mektep'te 10 öğretmen olup 9'u asil 1' vekildir. Daha önce incelediğimiz bir önceki yıla göre birinci kısımda 1 asil öğretmen artmış 2 vekil

[590] Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924, a.g.e., s.306
[591] Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, 1928, İstanbul, 1928, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Atatürk Kitaplığı, Elektronik Yayınlar, 2016 yılında İnternet sayfasından sayısal olarak indirilerek kaydedilmiştir.
[592] " Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası " Devlet Matbaası, 1928, İstanbul, 1928, s.3-4.

azalmıştır. İdare heyetinin 1'i yüksek okul mezunu, 1'i yüksek muallim okulu mezunu 1'i diğer okul mezunudur. İlk kısımdaki öğretmenlerin ilk muallim mektebi mezunu, 1'i orta mekteb mezunudur. Orta okul öğretmenlerini 2'si Darü'l-fünun , 2'si yüksek mekteb mezunu, 2'si orta, 2 'si ilk muallim mekteb mezunu ve 2'si diğer okullardan mezundur. Binası kagir olup değeri 40.000 liradır.[593][594]

1925-1926 Ortaokul öğrencilerinden 22 kişi bitirme sınavına girmiştir. İmtihanda 13 kişi geçmiş 6 kişi ikmale kalmıştır. Bunların tamamı ikmalde geçmiştir. 2 kişi sınıfta kalmıştır. Bitirenlerden 1 kişi ali'y-ül âla 1 kişi âla ile mezun olmuştur.Aynı kaynağa göre 1925-1926 ders yılında Çankırı'da 1 Ana Mektebi bulunmaktadır. Öğrenci sayısı 110 dur. Öğrenci sınıfları Filiz, Gonca ve Gül olarak ayrılmıştır. Bu isimler onların yetişmesi için bağlanan umutları göstermektedir. Çankırı Ana Mektebinde 40 filiz ve 70 gonca bulunmaktadır. Yaşlarına göre ise 3 yaş 21, 4 yaş 23, 5 yaş 38, 6 yaş 28 öğrenci vardır. Babalarının meslekleri ise Tüccar 10, Esnaf ve Zanaat erbabı 35, Memur Asker ve sivil 40, Amele ve Zerai 2, Servet Sahibi 2, diğer meslekler 9 dur. Yıl içerisinde salgın hastalıklardan 5 öğrenci okulu bırakmıştır. Okulda 2 öğretmen olup 1'si Darülmuallimat ana şubesi mezunu diğeri ise diğer kaynaktandır. Okul binası ahşap ve bir katlıdır. 3 dershanesi vardır. Sıhhi yönden sağlam olduğu belirtilmiştir. Öğretmenlerden birisinin maaşı 600 kuruşun altında diğerinin ise 1000-3000 kuruş arasındadır. 3 hademesi vardır. Bir yıllık okul masrafları ise 888 lira maaşlar ve 340 lira hademe ücretleri ve 440 lira diğer masraflar olmak üzere 1628 liradır. Okulda 8 demirbaş eşya vardır. Yaptığımız araştırmalarda okulun nerede olduğuna ve öğretmenlere ait bilgilere ulaşamadık. [595]

Çankırı ile ilgili sayı veren bir başka kaynak ise " Maarif Vekaleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı " dır. [596] Bu kaynakta Ortaokula ait sınav sonuçları verilmiştir. Okulun 1nci sınıfında 63, 2nci sınıfta 17, 3ncü sınıfta 5 olmak üzere toplam 83 öğrencisi vardır. 1 nci sınıfta 20 öğrenci sınıfı doğrudan geçmiş, 5 öğrenci sınıfta

---

[593] Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, 1928, İstanbul, 1928, s. 34-35.
[594] Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası, Devlet Matbaası, 1928, İstanbul, 1928, s. 42-43.
[595] *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası*, Devlet Matbaası, 1928 , İstanbul, 1928 , s. 142,143.
[596] *T.C. Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı,* C.4, Devlet Matbaası, 1929. s.76,.

kalmıştır. 38 öğrenci son yoklamaya kalmıştır. Son yoklama da 23 öğrenci sınıfı geçmiş 15 öğrenci sınıfta kalmıştır. 2nci Sınıfta 5 öğrenci doğrudan geçmiş 11 öğrenci son yoklamaya kalmış burada 6 öğrenci geçmiş 5 öğrenci sınıfta kalmıştır. 3ncü sınıfta toplam 5 öğrencinin tamamı diploma almıştır. Okulda 3 memur 7 asil 1 vekil öğretmen bulunmaktadır. 1 öğretmen açığı bulunmaktadır. [597]

Çankırı'daki öğretmen mevcudu ile ilgili aşağıdaki bilgiler verilmiştir. Çankırı merkezde 54 erkek ve 9 kadın öğretmen vardır. Bunlardan 2 kişi yüksek okul, 19 erkek 1 kadın öğretmen okulu mezunu, 21 erkek 6 kadın Ehliyetnameli ve 12 erkek diğer okul mezunlarıdır.

Tablo 4.8: Öğretmenlerin Yaş Durumu

Yaş	15-17	17-20	20-25	25-30	30-35	40-45	45-50	50-55	Toplam
Sayı	7	7	12	15	3	12	5	2	63

Tablo 4.9: Öğretmenlerin Kıdem Yılları

Kıdem Yılı	Sayı
0-5 yıl	36
6-10 yıl	11
10-15	9
15-20	5
20-25	2

Yıl içerisinde meslekten ayrılan öğretmen olmamıştır. [598]
1926-1927 yılında Çankırı merkez ve merkez köylerinde 3 erkek, 2 kız ve 24 karışık olmak üzere 29 ilkokul mevcuttur. Dersane sayısı 53 tür.

Tablo 4.10: Talebe Mevcudu

Geçen seneden devam eden ve ders yılının başındaki mevcud											
1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf		4.Sınıf		5. Sınıf		Bu Yıl katılan sayı	
Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
733	190	483	77	324	42	104	26	113	35	307	82

[597] *T.C. Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı*, a.g.e, s. 76.
[598] T.C. Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı**,** a.g.e., s. 98.

Yıl içerisinde öğrenimi terk eden miktar 125 erkek ve 28 kız öğrencidir. 41 erkek ve 12 kız öğrenci yaşı geçtiğinden, 5 erkek öğrenci vefat ettiğinden ve 70 erkek ve 16 kız öğrenci diğer sebeplerden okulu terk etmiştir. 1928-1929 yılı istatistik bilgilerine göre Çankırı'da 71 Mekteb, 320 Öğretmen, 3261 erkek öğrenci ve 1171 kız öğrenci vardır. 1 ana mekteb ve bu okulun 2 öğretmeni ile 85 öğrencisi bulunmaktadır. [599] 1930 Yılı yılı istatistiklerine göre Çankırı'da 56 ilk okul, 112 ilkokul öğretmeni, 2867 erkek ve 1298 kız olmak üzere toplam 4165 ilk okul öğrencisi bulunmaktadır. Ayrıca 1 anaokulu 2 anaokulu öğretmeni ve 95 öğrencisi bulunmaktadır. Yatlı okul bulunmamaktadır. [600]

1930/1931 yılı istatistiklerine göre Çankırı'da 64 ilkokul, 116 ilkokul öğretmeni ve 3205 erkek ve 1752 kız olmak üzere 4957 öğrenci bulunmaktadır. . Ayrıca 1 Ana okulu 3 ana okulu öğretmeni ve 111 öğrencisi bulunmaktadır. [601] 1931/1932 yılı istatistiklerine göre Çankırı'da 68 ilkokul, 125 ilkokul öğretmeni ve 3481 erkek ve 1986 kız olmak üzere 5467öğrenci bulunmaktadır. Bu yıllıkta Ana okulu sayıları bulunmamaktadır. [602] İstatistik yıllıklarında 1932 tarihinden itibaren Vilayetler düzeyinde ayrıntılı bilgiler yoktur. Milli eğitim ile bilgiler yurt genelini kapsamaktadır. Bu sebeple Çankırı ile ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır.

Yeni alfabenin kabulü ile Çankırı Cezaevinde okuma yazma kursu açılmış ve hapishanedeki toplam 49 tutuklu ve hükümlüye Hapishane öğretmeni Muhlis Bey tarafından yeni harfler öğretilmiş ve yapılan imtihan neticesinde 32'si belge almaya hak kazanmıştır.[603] Aynı amaç için Çankırı'da "Millet mektepleri" 'de açılmıştır. Bu okullarda iki aylık devre mezunlarına Sinema binasında düzenlenen bir müsamere sonunda diplomaları Vali, Millet Mektepleri İdare Heyeti Meclisi üyeleri ve ilin ileri gelenleri tarafından verilmiştir. Bayan mezunların diplomaları valinin eşi ve diğer ilgililerin eşleri tarafından verilmiştir. İl Maarif Müdürü Mithat Şakir Bey tarafından

---

[599] *İstatistik Yıllığı*, Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İkinci Cilt- 1929, Ankara, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul ,1929, s. 74.
[600] *İstatistik Yıllığı 1930 yılı* s. 112, (Türkiye İstatistik kurumu Kütüphanesinden Elektronik ortamdan indirilmişti).
[601] *İstatistik Yıllığı*, Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Dördüncü Cilt 1930/31, Ankara, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul ,1931, s. 130
[602] *İstatistik Yıllığı*, age, s. 145.
[603] *Çankırı*, 26 Mart 1929, s.2.

uzun bir konuşma yapılmıştır. Gece saat 2400' e kadar halkın da katıldığı bir program icra edilmiştir. Merkezden ve bağlılardan kursa katılan 2138 kişiye diploma verilmiştir. [604]

Çankırı'da 1927 yılında bir Anaokulu açılış töreni yapılmıştı. Törene vali, memurlar, öğretmenler, veliler katılmış öğrenciler marş ve şiirler okumuşlar, spor gösterisi yapmışlardı. Vali öğrencilere hediye vermişti. Anaokulu öğretmenleri Emine ve Naciye hanımlardı.[605]

"Cumhuriyetin 15 yılında Çankırı" [606]adlı eserde 1938 yılında şehir merkezinde 4 olmak üzere toplam 66 ilkokul yaptırılmıştır. Bunların 42 'si yeni yapılan binalarda hizmet vermektedir. Öğretmen sayısı 138'e ulaşmıştır. Eğitim işleri için en çok para 1928 yılında harcanmıştır. [607] Köylerde en çok okul binası 1932 yılında yapılmıştır.[608] 30 Ekim 1934 tarihinde Çankırı Merkezinde Gazi ve Kurtuluş mektebi bahçesinde yeni bir ilkokul inşası için ihale ilanına çıkılmıştır. [609] Millet Mektepleri adı verilen yetişkinler için okuma-yazma kurslarında 1928 'de 770 kadın ve 13400 erkek kurslara devam etmiş ve 610 kadın ve 4400 erkek belge almıştır.[610] Okullardaki öğrenci sayısı 1923-1938 arasında 2 misline yakın artmıştır. Öğretmen sayısı 1923-1938 arasında 90'dan 138' e çıkmıştır. Ortaokuldan kız mezun sayısı 1923 'de hiç yokken 1938'de 14, erkek mezun sayısı 1923'te 5 iken 1938'de 57 kişi olmuştur.

Çankırı'da ilk defa Şoför Mektebi adı altında bir kurs 1925 yılında açılmıştır. Halid ve Muharrem Beyler tarafından açılan bu kursun çağırısında üç ayda genel bilgi ve uygulamalı şoförlük, makinistlik öğrenilecektir.[611] Gazetelerde ilan verip adını duyuran bu sürücü kursunun dışında bir diğerinin olduğunu *Çankırı* gazetesinden öğreniyoruz. Çankırı Şoför Makinist Mektebi adıyla verilen ilanda Ankara,

---

[604] "Çankırı Gazetesi", 2 Nisan 1929, s.3.
[605] *Çankırı*, 15 Haziran 1927, s.2.
[606] *Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı, Çankırı Valiliği*, Ağustos.2012, Çankırı, s.18.
[607] *Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı, Çankırı Valiliği, a.g.e., s.19.*
[608] *Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı, Çankırı Valiliği, a.g.e., s.20.*
[609] *Çankırı*, 30 I.Teşrin, 1934, s 4.
[610] *Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı, Çankırı Valiliği, a.g.e., s.24.*
[611] *Necat*, 30 Temmuz 1925, s.3.

Kastamonu, Çorum ve Yozgat şoförlerinin yol bozuklukları yüzünden karşılaştıkları tehlikeleri ustaca atlatabilen on üç senedir şoförlük ve makinistlik yapan Halil Efendi halk arasında şöhret sahibi olmuştur. Çoğalan otomobiller için şoför ve makinist yetiştirmek üzere Saray mahallesi civarında bir okul açmıştır. Okula kayıt şartları olarak; on altı yaşından aşağı olmamak istenmektedir. Okur yazar olmak önemli değildir. Vesikalık fotoğraf, nüfuz belgesi, belediye tabibinden alınmış aşı belgesi müracaat sırasında getirilmelidir. Ücretler kayıt sırasında alınacaktır. Üç ayda toplam elli liralık bir bedel alınacaktır. Okulda üç devre eğitim verilmesi planlanmıştır. İlkinde nazari, ikincisinde uygulama ve motor dersleri üçüncüsü ise sadece direksiyon dersi verilecektir.[612]

4.2.1. Medreseler

Çankırı'da 1901 yılında mevcut bulunan medreselerin adları ekte tablo olarak çalışmanın sonunda verilmiştir. Ekte verilen tabloya göre 24 medrese bulunuyordu. Bu medreseler okul biçiminde değil, mahallelerde evler arasındaydı. Bunların giderleri mahalleli veya kurucusu tarafından karşılanan yerlerdir. Bir oda veya en fazla iki oda büyüklüğündedir. Öğretmenleri veya müderrisleri gönüllü olarak veya ücreti mahalleli olarak karşılanmaktadır. Genelde mahalle mescidinin yanında yer alıyorlardı.[613] Bunların 19 adedi Çankırı merkezde 6 adedi Çerkeş'teydi. Çankırı merkez medreselerinde toplam 25 müderris 507 medrese talebesi vardı. Taşmescit'teki Şakir Efendi medresesinin diğer adı kütüphane idi.[614]

4.3 Kültür Durumu

4.3.1 Çankırı'da Sinema

Sinema Paris'te 1895 yılında oynatılan ilk filmin ardından dünyanın birçok yerinde yayılırken kısa zaman sonra Türkiye'ye de gelmiştir. İlk gösterim sarayda yapılmıştır. İstanbul'da sinema gösterimlerinin başlamışıyla birlikte yerli film yapımı

[612] Çankırı, 29 Eylül 1925, s.1.
[613] Mehmet İpşirli, Medrese, *TDVİA,* C. 28, s. 333-338.
[614] EK-22.

denemeleri de yapılmaya başlanmıştır. İstanbul'dan sonra İzmir, Konya gibi taşranın büyük şehirlerinde sinema salonları kurulmuş, film oynatılmıştır. Savaşın bitimi Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yeniden yapılanan ülkenin kültürel değişiminde sinema önemli yer tutacaktır. 1920'li yıllara gelindiğinde sinema İstanbul'da birçok salonda faaliyet göstermektedir. Aynı yıllarda sinemanın Anadolu şehirlerinin birçoğuna yayıldığı görünmektedir. İstanbul'da sinema özel teşebbüsü bu işin içine sokmuştur. Küçük şehirlerde önce Türk Ocakları daha sonra Halkevleri gibi kurumlar sinema salonu ve film gösteriminde aktif rol almışlardır. Türk modernleşmesi genel olarak yukarıdan aşağıya paradigmasıyla yorumlanır, fakat yeni hayatın araçlarından biri olan sinemaya gösterilen ilgi bu paradigmayı en azından sinema konusunda anlamsız kılmaktadır. Mesela Batılılaşmanın görünümlerinden olan Batılı hayat tarzı tiyatro, opera ve bale organizasyonuyla gündelik hayata girerken, toplumsal anlam kazanacak bir izleyici desteği bulamamıştır. Tiyatro okullaşmayla birlikte yaygın bir görünüm arz etse de bu okul müsamerelerinin ötesine geçmemiş, şehir tiyatroları, şehir elitlerinin tercihleri dışına çıkmamıştır. İlk örnekleri kurumsal yapılar aracılığıyla ortaya çıkan sinema zamanla arz talep ilişkisinin doğurduğu bir kurumsallaşmayı yaşamıştır. Sinema tiyatrodan sonra doğmasına rağmen, tiyatronun ulaşamadığı yerlere ulaşmış ve kısa sürede halk arasında talep görür olmuştur. Yirminci yüzyılın son çeyreğine doğru sinema en ücra köşelere en azından beyaz perde gösterimiyle gidecek kadar yaygınlaşmıştır.

Çankırı'da sinemanın ilk dönemlerini ancak gazete ilanları ve haberlerinden öğrenebiliyoruz. Sinemanın seyircisinin kimlerden oluştuğu, ne kadar seyirci sınırlıdır. Kadınlar için ayrı gösterim yapılması şehir geleneğiyle doğru orantılıdır. Çocuklar için gösterimler ise sosyal politikaların bir karşılığı olarak düşünülebilir. Kimdir bu seyirci bilgimiz bulunmamaktadır. Kamusal alanın dönüşümü açısından sinemanın nüfuz alanı inkâr edilemez boş zaman kavramı sinemayla doldurulabilecek bir zaman parçasıdır. Çankırı'daki yansımalarıyla ilgili elimizde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak teorik veriler ışığında Çankırı'da gündelik hayatın değişiminde sinemanın etkili olduğu düşünülmektedir. Evden çıkan insanların çarşı, pazar, ibadethane, kahvehane gibi buluşabilecekleri alanların arasına sinemada girecektir bu süreçlerde. Burada kadınlar için akşam vakitlerini de içeren bir zaman modern bir zaman vardır. Çocuklar ise sinema ve tiyatro gibi

ebeveynlerinin görmediği gösterim araçlarına daha küçük yaşlarda alışacak, hayatlarının ileriki safhalarında seyir konusunda tercih edebilir duruma geleceklerdir. Çocuklar ise bundan sonra gördükleriyle yaşamaya alışacaklardır. Yani onlar sinema izlerken korkulacak bir şey olmadığını öğrenmişlerdir. Ebeveynlerinin sinema ile ilk karşılaşmalarındaki tepkisel davranışlarını göstermeyecek kadar olgun davranacaklardır. Sinema seyircisiyle gelişen bir yapıya sahiptir. Arz ve talep birbiriyle döngüsel bir ilişki içerisindedir. Çankırı'da ülkenin diğer bölgeleriyle örtüşen erken sinema organizasyonlarında paralel ilerleyen süreç sonraki yıllarda sinemasız bir şehre kadar uzanacaktır.

" Henüz Kengırı'da yorulanlara dinlenecek ve eğlenecek ne bir kırâ'athane ve ne de bir sinema vesâ"ir gûnâ eğlence yeri vardır. " diyerek şehrin savaş sonrası dönem için artık farklı ihtiyaçları olduğuna işaret edilmektedir. Sinema da kentin ihtiyaçlarından biridir, fakat henüz sinema binası bulunmamaktadır. Çankırı'da sinema hakkında bulabildiğimiz ilk haber *Halk Yolu* gazetesinde 1923 yılı Nisan ayında Mehmed Edhem tarafından yazılmıştır. Gazetenin 15 Nisan 1339 tarihli nüshasında "Sinema"[615] ve 30 Nisan 1339 tarihli nüshasında " Belediye Reisi Muhterem Cemal Bey'e İthaf " başlıklı yazılar yayımlanmıştır.[616] Bu yazılarda sinema ile ilgili görüşler dile getirilmiştir. Mehmet Edhem sinemayı fennin yarattığı cansız genel ahlak öğreticisi olarak görür. Dünyanın bir ucunda olup bitenleri diğer taraftakilere aktaran bir araçtır onun gözünde. Ona göre Batı Devletlerinde gittikçe yaygınlaşan sinemanın propaganda gücü olan bir araç olduğu, geçmiş harplerde kılıçla yapılan fetihlerin artık sinema ile yapıldığı anlatılmaktadır. Aleyhte propaganda aracı olarak kullanılabilen sinema eğitimli toplum için gerekli bir araçtır. Yazar bu denli etkili bir aracın Çankırı'ya getirilmesi dileğini Belediye Başkanı'na köşesindeki yazıyla iletir.

Çankırı'da sinema binası olarak kullanılan ilk bina 1924 yılında tiyatro binası olarak [617] Sinema günümüzde Kız Meslek Lisesi olarak kullanılan okulun köşesinde bulunan Rum Kilisesinin yerine ahşap malzemeyle yapılmıştır. Dönemin sinema

[615] *Halk Yolu*, 15 Nisan 1339, Sene: 1, Sayı:5.
[616] *Halk Yolu*, 30 Nisan 1339, Sene:1, Sayı: 6.
[617] *Çankırı*, 4 Ağustos 1924, s.1.

binalarına uygun yapı içinde balkon ve localarıyla üç kişilik bina olarak tasarlanmıştır.[618] Bu binanın Çankırı'ya kazandırılmasından dolayı Vali M. Cemil Berkmen (Bağdat 1302- ?) (Görev Tarihleri: 06.04.1925-11.10.1925) tayin olmasından dolayı Halk yolu gazetesinde bir yazı ile teşekkür edilmiştir.

Sinema binasının bulunduğu bu cadde halen Eski Sinema Cadde'si olarak isimlendirilmektedir. Yaptırılan bu bina önceleri okul müsamerelerini yapmak ve toplantı amaçlı olarak kullanılmıştır. Bunun sebebi olarak sinema makinesinin çalışması için ihtiyaç duyulan elektriğin olmamasıdır. Halk arasında "Ateş Sineması" olarak bilinmektedir. Üst katında locaları bulunmaktadır. Aileler ve gruplar buralarda sinema izlemektedirler. Sinemayı hatırlayanlar elektriğin durumuna göre haftada birkaç seans film izlenmektedir. Filmlerin bir kısmı halka ücretsiz gösterilen Ankara'dan Halkevleri merkezi tarafından gösterilen filmlerdir. Sinema binası daha sonraları (Halk evi sinema salonu yapıldıktan sonra) Özel İdare tarafından ihale yolu ile yıllık olarak kiraya verilmeye başlanmıştır. Bundan sonra ücretli olarak sinema filmleri gösterilmeye başlanmıştır. Çankırı'da ilk gösterilen film " Maskeli Dansöz " dür.11 Şubat 1928 'de oynatıldığına dair bilgi bulunmaktadır. Ankara'dan getirtilen sinema makinesi sinema binasına yerleştirilmiştir. 11 Şubat 1928 günü sinemanın açılışı ve yararına bir gece düzenlenmişti. İlk gösterim sadece kadınlara özel olarak yapılmıştı. Film gece 23.00'e kadar sürmüştür.[619]

Sinema Türkiye'deki birçok ilk gibi öncelikle devlet merkezli kurumsal desteğe ihtiyaç duyacaktır. Bu destek doğrudan devlet eliyle olacağı gibi devlet desteğiyle veya iktidar partisinin imkânlarıyla oluşturulan teşebbüsler vasıtasıyla olmuştur. Mesela II. Meşrutiyet döneminde kurulan partiler, dernekler siyasal faaliyetlerinin yanı sıra hem gündelik hayatı hem entelektüel hayatı kapsayacak şekilde faaliyetler yaptılar. Bu derneklerden biri de Türk Ocağıdır. Dönemin iktidar partisinin oluşturduğu zeminde rahat hareket kabiliyeti bulmuş, bu durum iktidardaki ittihat ve terakki partisinin düşmesine rağmen Cumhuriyet dönemindeki iktidar politikalarını

[618] BCA, 490 01 830 278 2 135.
[619] Tunç Boran, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taşrada Sinema Seyri Çankırı Örneği*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 41 / Güz 2015 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi, 2015, s.257-276.

destekler bir şekilde devam etmesine rağmen kapatılmıştır. Kurulduğu günden Ülke genelinde birçok sancak merkezinde açılan Türk Ocağı, Osmanlı'dan Cumhuriyete sürekliliğin göstergesi olarak faaliyetlerine ilk yıllarda devam ettiği. Çankırı Türk Ocağı da ocakların Halkevine dönüşmesinden önce Çankırı'daki sivil toplum organizasyonun özellikle kültürel faaliyetler açısından öne çıkan bir kurumdur. Kurumun faaliyetlerinden biri de sinema filmi oynatmak olmuştur. Çankırı gazetesinde çıkan bir haber daha önceden duyurulan sinemanın açıldığını ve 7 Şubat 1930 Cuma akşamında bir film oynatıldığını yazmaktadır.[620] Yerel basında bundan sonraki süreçte sinema ile ilgili haberlere de yer verecektir. Mart ayından her hafta Perşembe ve Pazar günü akşamları film oynatılacağı haber verilmiştir. Filmler sessiz sinema örnekleridir. Sinema gazetelerde haber ve reklam olmaya devam etmiştir. Hatta Çocuk Esirgeme Kurumu merkezinden getirilen bir film çocuklara gösterilmiştir. O zamanki adıyla Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin benzer faaliyetlerini başka yerlerde de yaptığı bilinmektedir. Film 24 Nisan 1930 tarihinde çocuk bayramı münasebetiyle oynatılmıştır.

Türk Ocağı sinemasında ilk oynatılan filmin adı "Kamçılı Medeniyet" dir dört akşam boyunca parça parça gösterilen film bir cuma akşamında tek bölüm olarak da gösterilmiştir.[621] Sinema seyircisiyle gelişip büyüyen bir özelliğe sahiptir. Sessiz sinema bir süre sonra yerini sesli sinemaya bırakacaktır. 28 Temmuz 1936 tarihli Çankırı Gazetesi'ndeki bir haber Seyyar Sesli Sinema şirketinin film göstermek üzere şehre geleceği haberini veriyordu. Fakat gelip gelmediği geldiyse hangi filmler gösterildiği tespit edilememiştir. Sesli sinema ile ilgili haberler sonraki yıllarda da verilmiştir. Türk Ocaklarının kapatılmasıyla varlığı ve birçok işlevi Halkevine miras kalmıştır. Sinema bu mirasın bir parçasıdır. 26 Ocak 1937 tarihinde Halkevi sinema salonunda "Alibaba, Harun Reşit " filmleri gösterilmiştir. 24 Ağustos 1937 tarihinde " Niçevo " adlı bir denizcilik ile ilgili bir film gösterime sunulmuştur. 4 Temmuz 1939 tarihli Çankırı Gazetesinde şehir bahçesinde " Arşın mal alan " isimli Türkçe sözlü film gösterilecektir. Bu gösterim ilkyazlık sinema gösterimi olarak kabul edilebilir.

---

[620] *Çankırı*, 11 Şubat 1930, s.1, Türk ocağı sineması Açıldı; "Türk Ocağı namına Çankırı'da bir sinema açılacağını evvelce verdiğimiz haberler tahakkuk etmiştir."
[621] *Çankırı*, 20 Mayıs 1930, s..1.

Sinemanın halkın gündelik hayatına girişiyle birlikte gazetelerin haber konuların arasında dikkat çeken yer bulması gecikmemiştir. Sinema ve izleyicisi arasında kurulan ilişki mizah yazıları için yeni kaynak sağlamıştır. Mesela Duygu gazetesinde "Şaşarım Aklına " adlı köşede sinema izleyicisi mizah konusu edilmiştir. Fakat burada yazılanlar gerçekten Çankırı'da karşılaşılan bir durum mu yoksa benzerlerinin birçok yerde görüldüğü eski anlatılardan mı beslenir tam olarak anlamak mümkün değildir. Fakat ilk karşılaşmaların benzer tepkiler doğurması insan davranışlarının benzer yansımaları açısından doğaldır. Mizah yazılarını süsleyecek olayların arasında, dürbün kullanımı, kargaşada hanımlarını sırtına yükleyip giden beyler, yangın korkusuyla gelemeyen sinema meraklıları, filmde gördüğü kadınlara âşık olan erkeklerin rüyasında sayıklamasından dolayı karısıyla arayı bozması, sinemada uyuyup kalanlar görünmektedir.[622]

Trenin Şehre gelişi ile ilgili yapılan kutlamalarda hazır bulunanlara toplu halde sinema gösterimi yapılmıştır. [623] Ayrıca Türk Ocağının kuruluş gününde çay ziyafetinin ardından film gösterilmiştir. Çocuklar için sinemanın cazibesi daha çoktur. Her perşembe günü öğleden sonra beş kuruş giriş ücreti ile sinema filmi gösterileceği gazetelere yansımıştır. [624] Daha önce belirtildiği üzere sinemaya kurumsal destekler vardır. Kurumlar kendi faaliyet alanlarıyla ilgili halka ulaşmaya çalışmaktadır. Bunlardan biri de Sıhhiye vekaletidir. Çankırı sinemasında gösterilmek üzere sıhhi filmler göndermiştir. Sinema salonu farklı sosyal etkinliklere de açıktır. Mesela Palancızade Hacı Şakir efendinin vasiyeti üzerine iki yüz yoksul çocuğun sünnet töreni sinema binasında yapılmıştır. Sinema binası operetlere de ev sahipliği yapmıştır. Şehre gelen İhsan Bey operetinin doğurduğu aşırı izdiham nedeniyle polis düzen sağlamak ve sigara içimini engellemek için görev yapmıştır. Buna rağmen terslikler olmaktadır. Temsil sırasında salona atılan "öksürük tozu" oyunun aksamasına neden olmuştur.[625]

---

[622] *Duygu*, 28.03.1931, s.1.
[623] *Duygu*, 07.02.1931, s.2.
[624] *Duygu*, 21.03.1931., s.2.
[625] *Duygu*, 26 Mart 1932, s.1.

Çankırı'da 1920'li yılların başından itibaren gündemde olan sinemanın adı Ateş Sineması'ydı. Bu sinema 20 Ağustos 1945 tarihinde saat:1850 'de çıkan bir yangında yanmıştır. Suyollarının tamiri nedeniyle yeterince su gelmemiş söndürme de aksaklıklar yaşanmıştır. Sinema ile yakınlarındaki sekiz ev yanmıştır. Yangına askeri birlikten yardım gelmiştir. Ayrıca Kastamonu ve Ankara'dan itfaiye istenmiştir. Kastamonu itfaiyesi 2,5 saat sonra gelmiş geç de olsa yangına müdahale etmiştir. Ankara'dan trenle gelen itfaiye istasyona sabah gelmiş ancak yangın söndüğünden trenden indirilmemiştir. Yangın alevlerin sirayet ettiği birkaç evin dinamitle yıkılması ile kontrol altına alınarak söndürülmüştür. Yangında o zaman Postane olarak kullanılan şimdiki Yaren Evi'de büyük zarara uğramıştır. [626] Henüz modern yapılaşmanın başlamadığı şehrin geleneksel görünümü yansıtan mahalleler özellikle yangın karşısında çaresiz kalmışlardır. Anadolu'nun birçok yerinde benzer tecrübeler yaşanmış geçmişin izleri sadece hatıralarda kalacak şekilde ortadan kalkmıştır.

4.3.2 Tiyatro

Türkiye'de tiyatro benzeri oyunların erken tarihte oynandığına dair kayıtlar olsa da Osmanlı tiyatrosu sıfatıyla ortaya çıkan ilk kurumsal yapılar 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başladılar. İstanbul merkezli tiyatronun taşraya yayılması daha uzun bir süreçle ilişkilidir. Taşraya yayılan tiyatro bağımsız bir tiyatrodan ziyade II. Meşrutiyet döneminin kültürel hareket ve çeşitlilik atmosferinde ortaya çıkan cemiyetler ve okul faaliyetlerinin parçası olarak görünmüştür. Okullarda çeşitli maksatlar için müsamereler yapılmıştır. [627] Tiyatronun Çankırı'daki macerası Cumhuriyet'in ilk yıllarında fark edilir düzeydedir. Çankırı'daki sinema binasında okulların müsamereleri yapılmıştır. Bunlara Halkevi temsil kolunun sinema salonunda verdiği müsamereleri de ekleyebiliriz. Ayrıca Zonguldak Halkevinin Temsil kolu 16 Mart 1940 tarihinde şehre gelip Halkevi sinema salonunda " Ateş " piyesini oynamışlardır. Bunları ilk tiyatro denemeleri olarak kabul edilebilir. Çankırı Halkevi temsil kolu Çerkeş ve Kurşunlu ilçelerine de giderek temsiller vermiştir. (28 Mayıs 1940) Duygu gazetesinde " Küçük Hüseyin şehrimizde" başlığıyla bir haber yayımlanmıştır. Habere göre bu zatı Çankırı'da tanımayan yoktur. Yanında getirdiği

[626] *Çankırı*, 21 Ağustos 1945, s.1. (Bu yangında Ailemize ait olan 3 katlı büyük bir ev de yanmıştır.)
[627] *Çankırı*, 03 Mart 1925, s.2.

ekibiyle üç dört gün boyunca sahneye çıkacaklardır. Haberde halkın tiyatroya ilgisinin büyük olduğu, tiyatro binasının yetmediği belirtilmiştir. Ayrıca yapılan yorumda daha büyük sanatkârlar gelse iyi kazanacaklarını, bu tür kumpanyalarda aktör ve artistlerin iyi seçilmemesinden dolayı halkın bir takım uydurma oyunlarla iğfal edildiği yazılmıştır. Bu tür oyunlar mahalli ve milli benliği gösterenler arasından seçilse halk mükemmel bir tarzda yetiştirilebilirdi. Gelen tiyatro ekibi Çankırı Spor Kulübü içinde gösterim yapmışlardır.[628]

Seyircilerin kimler olduğu konusunda belirli bir bilgi olmasa da özellikle geç saatlere kadar süren kadın erkek birlikte katılımlı programın seyircilerinin memurlar ve eşraftan bazı kişiler olduğunu düşünebiliriz. Gündelik hayatlarını modernliğin bir bakıma zaruri hale getirdiği kamusal gösteri alanlarından besleme arzusunda olanların ağırlıklı olarak Cumhuriyet'i temsil makamında olan memurlar olması düşüncemizi güçlendirmektedir. İktisadi anlamda belirgin bir zenginlik göstermeyen Çankırı'da ideoloji temsille desteklenmiş memurlar karşısında sıradan bir durumda olmalıdır. Yine de şehrin sivil ileri gelenlerinin bu tür temsillerde memurlarla birlikte yer aldığı söylenebilir.

Gezici sahne toplulukları ülkenin birçok yerine gösterim için ulaşmaya çalışırken, belirli oyunlar da ulusal düzeyde temsil buluyordu. Dönemin meşhur temsillerinden olan Akın bunlardan biridir. Kemal Sahir Bey ve arkadaşları temsil heyeti tarafından Çankırı Halkevi yararına Çankırı'da oynanmıştır. Akın İslamiyet öncesi Türk tarihiyle ilgili bir oyundur. Faruk Nafiz tarafından yazılan bu oyun Atatürk'ün tarafından da izlenmiştir. Kemalist ideolojinin tarih teziyle uyumlu unsurlar taşıyan oyun birçok yerde temsil edilmiştir.[629] Kemal Sahir topluluğu Konya'da tanınmıştı. Sanat kabiliyeti yüksekti. En iyi oyunları arasında Reşat Nuri Gültekin'in "Taş Parçası" ve yarı operet olan "Arşın Malalandı" bulunuyordu. Bu oyunda karısı ile oynuyordu.[630]

---

[628] *Duygu*, 20 Şubat 1932 s. 1.
[629] *Duygu*, 26 Ağustos 1933 s.2.
[630] http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=256, (Erişim Tarihi: 30/01/2018).

Profesyonel oyuncularla Çankırı'da ilk tiyatro İstanbul Şehir Tiyatrosu oyuncuları tarafından 23-24 Mayıs 1940 tarihlerinde oynanan " Bir Muhasip Aranıyor " ve " Zehirli Kucak " oyunlarıdır. Bu turnede görev alan sanatçılar şunlardır; Behzat Butak, Vasfi Rıza Zobu, Kemal Gürman, Muammer Karaca, Zihni Rona, Sami Ayanoğlu, Reşid Baran, Yaşar Nezihi Özsoy, Kani Kıpçak, Hadi Hün, Süavi Tedü, Sadı Küdür, Hamdi Şarlıgil, Adnan Görgüç, Neyire Ertuğrul, Bedia Von Ştatser, Şaziye Gürman, Şevkiye May, Samiye Güvener, Nezihe Becerikli, Nevin Seval. Bu turnede ekip Kayseri, Niğde, Adana, mersin Adana, Antalya, Burdur, Isparta, Afyon, Ankara, Sivas, Samsun, Sinop, İnebolu, Kastamonu, Çankırı ve Zonguldak illerine uğramışlar ve gösteride bulunmuşlardır.[631]

Çankırı'ya bundan sonra gelen oyunlar arasında 20 Ocak 1942 tarihinde Ertuğrul Sadi Tek başkanlığında Gülhane Parkı Şehir Tiyatrosu'nun "Cehennem" , "Otello" ve "Hamlet" adlı oyunları bulunmaktadır. [632] Ayrıca Kenan Güler Tiyatro ekibi de 15 Ocak 1949 tarihinde şehre gelmiş ve beş oyun sahnelemişlerdir.[633] Kenan Güler ve ekibi o tarihlerde Anadolu'yu dolaşıp tiyatro temsilleri veren bir gruptu. Vodvil olarak Leyla ile Mecnun'u müzikal komedi tarzında araya dans katarak oynamışlardı. Ekipte başlıca rol alanlar Kenan Büke, Refet Gülerman, Şevkiye May'dı. Güler İstanbul Halk Tiyatrosu kadrosunda da yer almıştı.[634]

4.3.3 Konserler

Çankırı şehir merkezinde değişik zamanlarda birçok sanatçı tarafından konser verilmiştir. Mesela Musiki Mektebi talebelerinden Nazım ve Saffet Beyler tarafından Halkevi salonunda bir konser verilmiştir. Konsere yüzlerce kadın ve erkek dinleyici katılmış, sonradan gelenler yer bulamamışlardır.[635] Ayrıca Kırıkkale'den gelen bir ekip Orduevi'nde bir konser vermişlerdir. [636]11 Eylül 1929 tarihli *Çankırı* gazetesinde çıkan haber bize şehre gelen müzik, eğlence ve temsilin bir arada olduğu

---

631 *Türk Tiyatrosu Dergisi*, 1 Nisan 1940, Sayı:116, s.3-4.
632 *Çankırı*, 20 Sonkanun (Ocak) 1942, s.1.
633 *Birlik*, 15 Ocak 1949.
634 https://sites.google.com/site/saraccahit/home, (Erişim Tarihi 30/01/2018)
635 *Duygu*, 7 Nisan 1934, s.4.
636 *Çankırı*, 28 Temmuz 1936, s.1

bir program haberini vermektedir. Şehre temsil için gelen grubun arasında ud ve kanun sanatçıları da bulunmaktadır. Üç buçuk saat süren programda kadınlar ve erkekler birlikte bulunmuştur. Seyirciler akşam sekiz buçukta başlayıp, saat ona kadar devam eden programda eğlenceli bir gece geçirmişlerdir. Kastamonu yönünden gelen ekip Fuat, Muammer ve Fethi Beyler idaresinde on üç kişiden oluşmaktadır.[637] Çankırı'dan giden bir müzik ekibi de Ankara'da musiki icra etmiştir. Çankırı Halkevinde müzik öğretmeni Şükrü Dölen başkanlığında oluşturulan saz heyeti 13 Ağustos 1939'da Ankara Radyosunda bir konser vermiş ve Çankırı'da halk tarafından ilgi ile dinlenmiştir. [638] 4 Mayıs 1948'de Ankara Radyosu sanatçısı Hacer Buluş' un bir konser verdiği kayıtlara geçmiştir. [639] Halkevinin müzik konusunda oldukça aktif olduğu sanatçılara konser verdirdiği gibi mandolin kursları açtığı ve burada yetişenlere sanatlarını icra imkânı sunduğu anlaşılmaktadır. [640] Mandolin dışında Halkevi Müzik Kolu Başkanı Şükrü Bey tarafından bir viyolonsel konseri verilmiştir. Konsere vali ve kalabalık bir dinleyici topluluğu katılmıştır.[641]

4.3.4 Çankırı'da Operet

Sinema ve tiyatro ile mukayese edildiğinde operaya karşı kitlesel bir ilgi olmamıştır. Atatürk inkılaplarının birbiri ardına yapıldığı yıllar, inkılaplarla arzu edilen değişimi yaşayacak insan tipinin de ortaya çıkması için çabanın gösterildiği yıllardı. İnkılabın esas hedefi olan muasır medeniyet seviyesine çıkma konusunda ihtiyaç duyulan insan eğitimli ve gündelik hayatıyla Batıyı referans gösterecek özelliklere sahip olmalıydı. Tiyatro ve sinemanın Osmanlı mirası olarak devam ettirilmesinin yanı sıra taşraya uzanan ilgili inkılaplarla birlikte arttı. İçerik inkılaplarla arzu edilen insan tipine göre çeşitleniyor. Bazı konularda Atatürk'ün doğrudan müdahalesi görülüyordu. Çağdaş uygarlık seviyesin ulaşmayı hedefleyen şehirlerin görüntüsü arasında salonlarında sahnelenen operetlerde vardı. Çankırı'da da tiyatro ve

[637] *Çankırı*, 11 Eylül 1929 s.2.
[638] *Çankırı*, 15 Ağustos 1939, s.1.
[639] *Çankırı*, 4 Mayıs 1948, s.1.
[640] *Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı,* Çankırı Valiliği, a.g.e., s.71.
[641] *Çankırı*, 7 I.Kanun 1937, s.1.

sinemanın yanı sıra operetler oynandı. Şehirde Cumhuriyet ve inkılap coşkusunun hakimiyeti bu tür gösterilerde daha net ortaya çıkıyordu.

Duygu Gazetesi Çankırı'ya gelen bulabildiğimiz ilk operet grubunu şu şekilde haber yapmıştı. *" Mevsukan işittiğimize göre Sanatkâr İhsan beyin idaresinde Anadolu Turnesine çıkan otuz kişilik Operet heyeti şehrimize gelecektir." (*27 Şubat 1932) İhsan Bey Operet Grubu gazete haberinden kısa bir süre sonra 7 Mart 1932 Pazartesi günü şehre gelmiş ve toplam sekiz gece temsiller vermiştir. Sekiz yıllık bir operet grubu olan bu toplulukta " Suzan Süat, Şükran Hanım ve Salahi Bey gibi dönemin tanınmış sanatçıları bulunmaktadır. Polisler salonda tedbir alırken özellikle sigara içimi konusunda dikkat etmiştir. Bu operetin Çankırı'da sergilenen ilk operet olduğu anlaşılmaktadır. [642] Polislerin tedbir almasına rağmen bir temsil sırasında salona "öksürük tuzu ″ atılmış, bundan dolayı oyun yarıda kalmıştır. Polis konuyla ilgili tahkikat yapmış ve bir daha olmaması için tedbirleri artırmıştır.[643]

4.3.5 Çankırı'da Sirk

Çankırı halkı 9 Temmuz 1932 günü şehre gelen bir sirk topluluğuyla tanışmıştır. Habere göre bu sirk kumpanyası İtalyanlara aittir. Değişik cambaz gösterileri ve yanlarında bulunan arslan, kaplan, ayı, maymun gibi hayvanlarla gösteri yapmışlardır. Çankırı'da on gün kalan kumpanyanın gerekli masrafları karşılayacak para kazanamadığı anlaşılmaktadır. Haberde hayvanların açlıktan dolayı yürek yakan çığlıklar attıkları, gördükleri insanlardan yardım istedikleri yazmaktadır. [644] Sirkte bulunan maymunun bir çocuğu ısırması da haber konusu olmuştur. Gazete bu haberi maymunun hüneri şeklinde vermiştir. Polis memuru Münir Efendi'nin kızını ısıran maymun gözetim altına alınmış, çocuk da doğabilecek sağlık problemlerinden dolayı İstanbul'a gönderilmişlerdir. Sirk sahipleri maymunu yanlarına almadan şehri terk etmişlerdir. [645]

---

[642] *Duygu*, 27 Şubat 1932, s1.
[643] *Duygu*, 26 Mart 1932, s.1.
[644] *Duygu*, 23 Temmuz 1932, s.2.
[645] *Duygu*, 23Temmuz 1932, s.3.

4.3.6 Çankırı Türkülerinin Derlenmesi

Darü'l-Elhân (İstanbul Konservatuar) 1927-1928-1929 yıllarında yaptığı derleme gezilerinde Fonoğrafa (Önceden özel bir madde üzerine tespit edilmiş sesleri istendiğinde tekrarlayan cihaz, sesyazar) halk türkülerini kaydetmiştir. Darülelhan tarafından yapılan üçüncü seyahatte Kastamonu ve Çankırı türküleri derlenmiştir. 8 ve 9. Defterlerde Çankırı türkülerinin sözleri ve notaları yayınlanmıştır. Bu defterlerde Çankırı'ya ait toplam 44 türkünün söz ve notaları vardır. Sekiz numaralı defterdeki türkülerin isimleri şunlardır: "Mahi oyun türküsü, Kömür gözlü, Fazlı, Şeker oğlan, Mineler,Edalı, Dama çıkma, Yelpük, Usul usul yürürsün, Kürdün kızı, Şu Bursanın,Şahin, Şu Bursayı kaldırsalar, Ayva dibi, Evlerinin önü, Turna, Topal koşma, Binbaşı, GüzeliFırın, Eyri fesli, Fadima, Adana, Yelpük koşması, Çapkın oğlan, Anbar, Yaslı gelin, Gönül, Hasret, Talim, Oğlan". Dokuz numaralı defterde ise şu türküler bulunmaktadır: "Hacer, Daş kıran, Melek Hanım, Arap vermek havası I-II-III, Arzu, Ahmet, Gelin yası Sarı kız, Yemen, Yıldız."[646]

4.4 Spor

Çankırı'da spor faaliyetleri gazetelerin gündemini oluşturmuştur. II. Meşrutiyet döneminde başlayan sağlam bedenli genç yetiştirme girişimleri Cumhuriyet döneminde meyvesini verecek daha ileri bir safhaya geçecektir. Atatürk'ün sağlam kafa sağlam vücutta olur ifadesi Cumhuriyet'in spor konusundaki bakışını yansıtan sözlerdendir. Daha önce tenezzüh treni seferleriyle Çankırı'ya gelen spor kulüplerinin karşılaşmalarından bahsedilmişti. Ayrıca savaş esirleri tenis gibi bir takım spor oyunlarını şehre tanıtmışlardı. Şehirde bulunan idman yurdunun tertip heyeti arasında bulunan Üsteğmen Cemal Bey'in nezaretinde yapılan bisiklet yarışması ordunun özellikle spor faaliyetleri üzerinden şehrin gençleriyle ilişki kurduğunu söyleyebiliriz. Mesela bu bisiklet yarışmasına sekiz genç katılmış, mesafe olarak kış çeşmesi denilen yere varıp gelme şeklinde dört kilometrelik bir yarışma tertip edilmiştir. Haftalık antrenmanlardan biri olan bu yarışın birincisi ortaokul öğrencisi Sıtkı ve ikincisi Kaderin İhsan olmuştur. Birinciye elektrik feneri, ikinciye

---

[646] *Halk Türküleri, Çankırı ve Kastamonuda Üçüncü Seyahatte Toplanan Otuziki Türküyü Muhtevidir*. Defter no: 8-9, İstanbul konservatuar Neşriyatı, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1929.

alüminyum bir matara verilmiştir. İdman Yurdu Cuma günleri yaptığı faaliyetlerde çeşitli yarışmalar yapacaktır. Mesela bu bisiklet yarışmasından sonra mukavemet koşusu, ondan sonra bisiklet yarışı yapacaktır. [647]

Bayram günleri spor müsabakaları için bulunmaz fırsat olmuştur. Alay İdman Yurdu ile Ortaokul İdman Birliği arasında maç yapılmış Orta Mektep İdman Birliği maçı 3-1 kazanmıştır. [648] Göründüğü üzere burada da askerlerle ortak bir faaliyet söz konusudur. Daha önce bilgisi geçen mukavemet koşusuna da askerlerden katılan olmuştur. Topçu taburundan Bahtiyar üçüncü olmuştur. Bu yarışmada Demiryolları telgraf çavuşu Ali Himmet birinci Çankırı gençlerinden Hasan ise ikinci olmuştur. Dereceye girenlere çeşitli hediyeler verilmiştir.[649] Spor müsabakaları arasında bisiklet yarışı ve koşu önemli yer tutmaktadır. 22 Ağustos 1937 Pazar günü yapılan bisiklet ve koşu yarışmasında dereceye giren sporculara hediyeler verilmiştir. Burada Bozkurt ve Çankırı Spor Kulüplerine bağlı öğrencilerin kazandığı görülmektedir. Bisiklet yarışı 10 kilometre mesafede yapılmıştır. Dört kişi katılmış kol saati, bisiklet feneri ve termos gibi hediyeler verilmiştir. 100,200 ve 400 metrelik sürat koşularının ikisinde Naci ve Cavit ismi dikkat çekmektedir. Yarışa kazanıp ilk üçte yer alanlara gömlek, kravat, fanila, lastik ayakkabı, dolmakalem, fötr şapka, spor bel kayışı ve çorap verilmiştir. [650]

Futbol, bisiklet yarışı, koşu gibi spor karşılaşmalarının yanı sıra tenis yarışması da yapılmıştır. Mesela, 1931 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda Tenis Turnuvası yapılmış ve tekler ve çiftler maçları yapılmıştır.[651] Bunun dışında gazetelerde zaman zaman tenis oynandığına dair haber bulunmaktadır.[652] Bunlardan biri de Fenerbahçe kulübü Tenis Şampiyonu olan Bayramörenli Keçecizade Sabri Bey'in kardeşi Necmi Bey şehre gelerek maçlar yapmış ve başta vali olmak üzere şehrin ileri gelenleri bu

[647] *Çankırı*, 8 Temmuz 1930, s.4.
[648] *Çankırı*, 13Mayıs 1930, s.1.
[649] *Çankırı*, 19 Mart 1935, s.1.
[650] *Çankırı*, 15.07.1930, s.1.
[651] *Duygu*, 31Ekim 1931, s.3.
[652] *Duygu*, 7 Nisan 1934, s.4.; *Duygu*, 7 Teşrinisani 1931, s.1.

maçları seyretmişlerdir.[653] 1949 yılında kayak sporu çalışmaları olduğuna dair de haber gazetelere yansımıştır.[654]

4.5 Basın ve Yayın

4.5.1 Gazeteler

Çankırı'da ilk matbaa açma girişimi 1921 yılında Mutasarrıf Cemil (Bardakçı) tarafından yapılmıştır. Matbaa makinası nakliyesi dâhil beş bin liraya mal olmuştur. [655] Matbaa binası olarak bakımı yapılan Maarif Kıraathanesi kullanılmıştır. [656] Matbaada Vilayet gazetesi basılmıştır. [657] Osmanlı döneminde Çankırı'da matbaa bulunmamaktadır. Bundan dolayı süreli yayınlar ve kitap basımı olmamıştır. Kitapçı kaydına da rastlanmamaktadır. Muhtemelen ulusal gazete, dergi ve benzeri şeyler farklı eşyaların satıldığı bir dükkânda veya kırtasiye dükkânlarında satılmış olmalıdır. Anadolu şehirlerinin birçoğunda olduğu gibi burada da bir yayıncılık ve kitapçılık faaliyetinin olmaması tabii olarak görülebilir. Ancak Halkevleri'nin faaliyetleriyle Anadolu'nun birçok yerinde yayıncılık faaliyeti olmuştur. Halkevi'nin Çankırı'da da az da olsa kitap yayınlandığı görünmektedir. Bu kitaplar yerel tarih ve kültür çalışmaları için kaynak olabilecek niteliktedir. Hatta denilebilir ki bunlardan sonra Çankırı için uzun zaman benzer bir yayın faaliyeti olmamıştır.

Halk Yolu 'nun satıldığı yerler Odun Pazarı'nda Hafız Hakkı Efendi Dükkânı ve İmaret Çarşısı'nda Hacı Tevfik Efendi Dükkânları idi.[658] … Çankırı'da makinesi ve binası Özel İdareye ait bir matbaa (Vilayet) vardır. Matbaanın makine ve aletlerinin kıymeti 10,000 liradır. Senelik geliri 1777 lira, masrafları 2207 liradır. Matbaada haftanın değişik günlerinde (Çankırı) ve (Necat) gazeteleri ile onbeş günlük (Halk

---

[653] *Duygu*, 15 Ağustos 1931, s.2.
[654] *Birlik*, 16 Şubat 1949, s.7,
[655] *Açıksöz*, Yıl:3, Sayı:325, (2 Teşrin-i sanî 1337), s.2. *Çankırı'da Matbaa*, "Çankırı'nın müstakil liva olmasının ardından vilayette bir matbaa kurma çalışmaları başlatılması.
[656] *Açıksöz, Yıl:3, Sayı:426, (2 Mart 1338), s.2." Matbaa Binası*", Matbaa binası için ise Çay boyunda Mekteb-i İdadî yanında bulunan ve önceden Maarif Kıraathanesi olan bir bina 300-400 yüz lira masraf ile bakımı yapılarak matbaaya çevrilmesi.
[657] Mehmet Serhat Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)", *Çankırı Araştırmaları*, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206.
[658] Demet Cansız, *Halk Yolu Mecmuası (1923-1927),* Çankırı Belediyesi Yayınları ,2014, Cilt 1, s.20.

Yolu) ve (Kurtuluş Yolu) mecmuaları basılmaktadır.[659] " Kurtuluş yolu " adlı mecmua ile ilgili bilgi bulunamamıştır. Yerel gazeteler içerdiği haberler nedeniyle yayınlandığı şehrin günlüğü gibidir. Şehirde yaşayanlar okuduklarında geçmişte olanları açık şekilde hatırlamalarını sağlar. Ayrıca şehrin kültürel, ekonomik ve siyasi yapısı hakkından bilgiler de verirler. Anadolu'nun küçük ve yoksul bir şehri olan Çankırı'da yerel gazete çıkması şehrin basın tarihinin de başlangıcı sayılır. Basın tarihi 1921 yılı Eylül[660] ayında yayın hayatına başlayan " Kengırı " gazetesi ile başlamaktadır. Dönemin mutasarrıfı Ali Cemal Bey (Bardakçı) tarafından İstanbul'dan bir matbaa makinesi getirttirilerek "Vilayet Matbaası" kurulmuştur. Burada Vilayetin resmî gazetesi olarak ilk gazete çıkarılmıştır.

4.5.1.1 Çankırı Gazetesi

Başlık kısmında tesis tarihi olarak Muharrem 1340 yazmakta olup bu da Miladi olarak 1921 yılı Eylül ayına karşılık gelmektedir. Haftanın salı günleri basılmıştır. İlk baskıları 2 sahife olarak çıkmış daha sonraları 4 sahifeye kadar çıkmıştır. Özel günlerde sahife sayısı artmıştır. Kâğıt masrafını vilayet özel idaresi karşılamaktadır. Gazetenin ilk nüshaları bulunmamaktadır. TBMM arşivinde, Milli Kütüphane ve İstanbul Beyazıt kütüphanelerinde değişik yıllara ait nüshaları bulunmaktadır. *Kengırı* olan adını 19 Mayıs 1925 yılında 142 sayı ile *Çankırı* olarak değiştirmiştir. 29 Ocak 1929 yılından itibaren yeni harflerle basılmıştır. 25 Aralık 1951 tarihine kadar 32 yıl aralıksız olarak yayınlanmıştır.

Kütüphane ve arşivlerde *Çankırı* gazetesi koleksiyonunun tamamı bulunmadığından kaç sayı çıktığı tam olarak tespit edilememiştir. Gazetede vilayetten haberler, İl Genel Meclisinin (Kengırı Vilayet-i Meclis'i Umumisi) görüşmelerini, şehre gelip gidenleri, Ajans Haberleri adı altında dünya haberlerini, ihale ilanları ve zabıta haberlerini yayınlamaktadır. Mecliste kabul edilen kanunları aynen yayınlamaktadır. Zaman zaman özel ilan yayınlamıştır. Gazetenin bulduğumuz ilk nüshası olan 12 Kanun-i sani 1341 (12 Ocak 1925) tarihli nüshasıdır.

---

[659] *Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925-1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası*, a.g.e., s. 266.

[660] Gazetenin mevcut en eski sayısı olan 124 numaralı 12 Kanun-i sani 1924 tarihli sayısındaki gazete başlığında tesisi tarihi olarak 1340 Muharrem olarak yazmaktadır.

4.5.1.2 Necat Gazetesi

Çankırı'da yayınlanan ilk özel gazetedir. 24 Şubat 1340 (1924) tarihinde yayınlanmaya başlanmıştır. Haftanın perşembe günleri 2 sayfa olarak çıkmış ve Çankırı Vilayet Matbaasında basılmıştır. İlk sayısında İdare olarak özel idare olarak belirtilse de Türk Ocağı tarafından idare edilmiştir. Sahibi Mustafa, Baş Yazarı ve sorumlu müdürü olarak Tahsin Nahid Beydir. "Siyasi, içtima-i, edebi Türk gazetesidir. " ibaresi yer almaktadır. Yazı işleri müdürü Nizameddin Yumni Bey, İmtiyaz sahibi Abdülhalim Bey'dir. Bazı sayıları İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve Milli Kütüphane 'de ve tüm sayıları ise Prof. Dr. Ali Birinci'nin özel koleksiyonunda bulunmaktadır. 167 sayı yayımlanmıştır. Necat'ın gayesi asırlardan beri var olan cehaleti ortadan kaldırmak, köylülerin milli bilincini tanıtmak ve yükseltmekti. Türk gençliğini layık olduğu mevkie çıkarmak gerekiyordu. İmkanlar nispetinde araştırma yapma gayreti gösterilecekti. Necat Türklüğün bekasını, yaşamasını, varlığını koruyan her türlü teşebbüse iyi niyetle bakıyordu. Bu uğurda mücadele etmeyi göze almıştı. Tevfik Alaaddin imzasıyla yazılan yayınlanış sebebi arasında Cumhuriyet'e fikirlere aşkla bağlanılarak, milliyet fikri rehber, hakikat ise meşale olarak kabul edilmiştir.[661]

4.5.1.3 Halk Yolu

Halk yolu Mecmuası Çankırı'da yayınlanan bir başka süreli yayındır. 4 yıl süreyle 75 sayı çıkarılmıştır. 15 günde bir "Halk Yolu Hakkın Yoludur" sloganı ile çıkarılmıştı. "ilmi, fenni, edebi, içtimai mecmuadır" olarak tanımlanmıştır. Mevcut nüshalarının transkripsiyonu yapılarak yayımlanmıştır. Toplam 75 sayı çıkmıştır. [662]

4.5.1.4 Çankırı'da İnce Geliş

"Çankırı'da İnce Geliş" gazetesi Necat gazetesinin bir devamı olarak Vilayet

[661] İlk sayı ilk defa görülmektedir. Tam koleksiyonun tek sahibi Prof. Dr. Ali Birinci 'den özel rica alınmıştır. Çevirisi ve fotoğrafları şahsi arşivimdedir. Kendilerine teşekkür ederim.
[662] Demet Cansız, *Halk Yolu Mecmuası* (1923-1927), Çankırı Belediyesi Yayınları ,2014, Cilt 1-2.

Matbaasında sadece 1 sayı olarak çıkmıştır. Devamı gelmemiştir. Necat Gazetesinin yayınına son vermesi ve İnce geliş gazetesinin basımına neden devam etmediği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Sahibi olarak Mustafa, Baş Muharriri Muharrem Zeki olarak görülmektedir. [663]

4.5.1.5 Çankırı'da Duygu

Çankırı'da yayınlanan diğer bir gazete de Çankırı'da Duygu gazetesidir. 9 Birinciteşrin 1930 yılında yayınlanmaya başlanmıştır. 19 Kasım 1938 'e kadar 404 sayı yayımlanmış ve yayın hayatına son vermiştir. Haftalık olup perşembe günleri çıkıyordu. Sahibi Ahmet Talat Onay'dır. *Çankırı*, Duygu gazetesinin çıkaracağını 7 Teşirini evvel (Ekim) 1930 tarihli nüshasında "Şehrimizde yeni bir gazete çıkıyor" haberi ile duyurmuştur. Haber şu şekildedir. *"Şimdilik haftada bir gün olmak üzere (Çankırı'da Duygu) adında Gazete çıkarılacaktır. Bu gazetenin önümüzdeki perşembeye neşr edilebileceği muhtemeldir. Karîlerimize tavsiye eyleriz* " [664]

4.5.1.6 Birlik

Avukat Enver Evrensel tarafından haftada iki sayı olarak 2 sayfa olarak çıkarılmıştır.1942-1952 yılları arasında yayınlanmıştır. Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 1949-1952 yılları arasını kapsayan bazı nüshaları bulunmaktadır. Tam olarak Kaç sayı çıktığı belirlenememiştir.

4.5.1.7 Gençliğin Sesi

Çankırı'da yayın hayatı kısa süren diğer bir gazetede "Gençliğin sesi" gazetesidir. Ali Necati Oflaz tarafından çıkarılmıştır. " Haftalık Edebi, ilmi, içtimai, fikir ve san'at gazetesi "sloganı ile çıkmıştır. Haftada bir cumartesi günleri çıkartılacaktır. Sadece 2 sayı çıkmıştır. 10 Ocak 1948 tarihinde ilk sayısı ve diğer sayısı 17 Ocak 1948 tarihine çıkmıştır. Adres olarak P.K. 3 Çankırı gösterilmiştir. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle başka sayısı çıkmamıştır. Maddi açıdan destek için abone olunması için

[663] *Çankırı*, 7 Ağustos 1928, Sayı:306, s.1.
[664] *Çankırı*, 7 Teşrinievvel 1930, s.3.

CHP Genel merkezine dilekçeler ile başvurmuş ancak bir sonuç alamadığı görülmektedir. Daha sonra sahibi askere gitmiştir. Askerlik dönüşünde 1949 yılında tekrar çıkarabilmek için CHP Genel Merkezine yardım edilmesi için dilekçe yazmış ancak sonuç alamamıştır. [665]

Necat gazetesinin 73 ncü sayısında haftalık iki siyasi gazete ve bir dergi için isim hakları alındığına dair haber yayınlanmıştır. Ancak bu gazeteler ve dergi 1950 yılına kadar yayınlanmamıştır. *"Müdîr ve başmuharririmiz Nâhid bey tarafından haftalık (Asrî Hayat) ve (Sebat) adlı siyâsî iki gazete ile Çankırımıza [..] harsî tedkikleri neşretmek üzere de (Karatekin) adlı aylık bir mecmuanın imtiyazları alınmışdır."* [666]

Ancak isim hakkı alınan bu gazete ve dergilerin 1950 yılına kadar sürede çıkarıldıklarına dair bir bilgi bulunamamıştır. Ahmet Talat Onay Çankırı Şairleri kitabında "Türk Sözü" isimli bir gazeteden bahsetmektedir. Ancak başka hiçbir kaynakta ismine rastlanılmamıştır. Bu gazete Yümnî mahlasıyla yazan Hasan Nizamettin (1890-?) tarafından çıkarılmıştır. "1338/1922'de Çankırı'da "Türk Sözü" adında bir gazete çıkarmaya başlamışsa da askere alındığından gazetenin yayını sürdürülememiştir.[667]

4.5.2 Çankırı'da Basılan Kitaplar

Çankırı'da 1950 yılına kadar basıldığı bilinen kitaplar Vilayet Matbaasında Halka bilgi vermek amacıyla basılan küçük kitapçıklar ile diğer tür kitaplardır.[668] Basılan kitaplar şunlardır;

[665] BCA, 490-1-0-0_1318-374-3.
[666] *Necat*, 30 Temmuz 1341 (1925), sayı 73, s.2.
[667]Çankırılı Ahmet Talât, *Çankırı Şairleri*, Çankırı Tarih ve Halkiyâtı Notları-1, Çankırı Matbaası,1930, s.272.
[668] *Çankırı*, 5 Eylül 1938, s. 4.

Tablo 4.11: Çankırı'da 1950 yılına kadar basılan kitaplar

Kitabın adı	Yazarı	Basım Yılı
Çankırı Tarihi	A. Kemal	1930
Görüp İşittiklerim C.5	Ahmet Kemal	1931
Çankırı Şairleri C.1	Ahmet Talat	1931
Çankırı Tarihi ve Halkiyatı	Hasan	1932
Çankırı Şairleri C.2	Ahmet Talat	1933
Aşık Tokatlı Nuri	Ahmet Talat	1933
Çankırı Halk Partisi broşür	--	1933
Çankırıda 10 senelik Cumhuriyet eserleri	--	1933
Türk Atalar Sözü	Ahmet Rıza	1933
Dasitani Ahmet Harami	Ahmet Talat	1933
Çankırı masalları (4 Hikâye)	Ali Dehri	1933
Cumhuriyetin 10 yıl destanları	--	1933
Dr. Mahmut Şemsi Terbiyenin biyolojik temelleri	Dr. Mahmut Şemsi	1934
Halk Edebiyatı Konferansı	Hasan Üçok	1936
Beni Af Et (Roman)	A. Turgut	1934
Duygularım	H.H. Kalkış	1936
Bir Bilgicin Tenkidini Tenkid	A.Talat Onay	1937
Köylü kendi yakacakları ve satacakları odunu nasıl alabilecekler	--	1937
Köylü Ormandan zati ve Cami, Mektep ve Köy yollarındaki Köprülere ait müşterek Kereste ihtiyaçlarını nasıl tedarik eder	--	1937
Uğuz Ata ve Orhun Abideleri	Velid Ç. İzbudak	1937
Boşluk	Kemal Sirman	1938
Gönlümden Kopanlar	Dr. Mahmut Şemsi	1938
Zabıta-ı Belediye Talimatnamesi		1938
Halk Türküleri	Şükrü Dölen	1943
Çankırı Coğrafyası	Ahmet Kemal Üçok	1943

4.5.3 Çankırı'da Radyo

Çankırı'ya Radyo'nun ilk ne zaman ve kim tarafından getirildiğini bilmiyoruz. Sözlü tarih çalışmalarında ilk radyonun muhtemelen dönemin Milletvekili Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu tarafından getirildiği, evinde radyo bulunduğunu duyduklarını ve büyüklerinin bu şekilde radyodan haberdar olduklarını öğreniyoruz. [669]1932 yılında Çankırı Gazetesinde Çankırı Posta Telgraf ve Telefon Müdürlüğünden *" şimdiye kadar idare namına şirketler tarafından verilmekte olan telsiz telefon ruhsatnameleri İstanbuldan gayri mahallerde 14-3-932 tarihinden itibaren Posta, Telgraf ve Telefon merkezlerinden verilecektir. "* bir duyuru yapılmıştır. Buradan Çankırı'da da radyo bulunduğu bilgisine ulaşılabilir.

Ayrıca 1941 yılında yayınlanmaya başlayan "Radyo" dergisinde illerdeki radyo sayıları verilmiştir. 15 Kânun 1941 (15 Aralık 1941) tarihli ilk sayısında Çankırı'daki Eylül 1941 'deki radyo sayısı 372'dir. Bu sayı ruhsatlandırılmış ve ilin tümünü içeren bir sayıdır. Bu sayının kaçının şehir merkezinde olduğunu bilmiyoruz. Ancak elektriğin gelme tarihlerine göre tamamının Çankırı şehir merkezinde olması gerekir diye düşünüyoruz. O yıllarda çıkan radyolar sadece elektrikle çalışıyordu. Sayının doğruluk derecesi yüksektir. Çünkü ruhsatsız radyo bulundurmanın cezası vardır. 1947 yılında Çankırı'da 752, genel yerlerde 77 olmak üzere toplam 829 radyo vardır. [670] Sayı olarak Kars, Isparta, Giresun, Erzincan, Çorum, Çoruh (Artvin), Burdur, Bitli, Bilecik, Kırşehir, K. Maraş, Ordu, Rize, Sinop Tunceli, Urfa ve Yozgat'tan fazladır. Bunun sebebi halkın yeniliğe duyduğu ilgi olacağını değerlendiriyoruz.

[669] Avukat Mehmet Çivitçioğlu ile 26.03.2018 tarihinde yapılan sözlü tarih çalışması .
[670] *Küçük İstatistik Yıllığı 1948*, İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 290, s.554-556.

Tablo 4.12: Çankırı'da Yıllara göre radyo sayıları. [671]

Tarih	Sayı
Eylül 1941	372
Şubat 1942	403
II. Teşrin (Kasım) 1942 (Cilt 2 sayı: 17)	505 (Cilt 2 sayı: 16 da 476 dır.)
İkinci Kanun (Ocak) 1943	521
Nisan 1943	564
Temmuz 1943	657
Aralık 1944	790
Ocak 1945	812
Aralık 1945	767
Ekim 1946	758
Ocak 1947	809
Aralık 1947	886
Ocak 1948	943
Aralık 1948	975

Şehir içinde bulunan yayın sisteminin hoparlörleri vasıtasıyla Halkevi tarafından Radyo'dan haberleri ve bazı müzik programlarını yayınladığını biliyoruz. Bunu sözlü tarih [672] çalışmalarımızda tespit ettik.

Ayrıca; Nazım Hikmet Çankırı'da yazdığı şiirlerde şehre yayın yapan radyo yayınlarından bahsetmektedir.

" Başladı Radyo
Halkevinden verdiler hoparlöre "
.....
Radyo alafranga havalar çalıyor.
Çok uzun sürerse
Belediye reisi kapatır mutlak
Biliyorum
Sevmiyor garp musikisini
.....
Radyo kemençeyle taksime başladı
....

[671] *Radyo*, Başvekalet Umum Müdürlüğü, 1941- 1949, c.1-8, Sayı: 1-93.
[672] İsmail Vasfi Çamahmetoğlu ile değişik tarihlerde yapılan sözlü tarih çalışması.

Radyo şarkı söylüyor
" Ne gelen va,r ne haber,
" Gün uzun, yollar uzak " [673]

Cezaevindeki mahkûmlar radyo yayınlarını şehrin hoparlör sisteminden dinlemektedirler.

4.5.4 Çankırı'da kütüphane

1925 yılında Çankırı'da bulunan kütüphanelerin durumu şu şekildedir. Çankırı Halk Kütüphanesi 'nde 1 memur ve 1 müstahdem bulunmaktadır. Kütüphanede 433 Yazma, 853 Matbu olmak üzere 1286 eser bulunmaktadır. Mülahazat kısmındaki açıklamaya göre görevlilerden İsmail Hakkı Efendi 15 lira, Hademe Afife Hanım 20 lira ücret almaktadırlar. Burada kadın görevli diğer görevlinin iki katı ücret almaktadır. Çerkeş kütüphanesinde 1 memur bulunmaktadır. 189 matbu eser bulunmaktadır. Ilgaz kütüphanesinde görevli bulunmayıp sadece 75 matbu eser vardır. Bu kütüphanelerin binalarının hepsi İl Özel İdaresinin malıdır.[674] Çankırı'da Kütüphane olarak kullanılan ilk yer İmaret Camisinin arkasındaki bir binanın üst katı idi. Ayrıca idadide ve diğer okullarda da küçük çaplı kütüphaneler vardı. 1930 yılı istatistiklerine göre 2 kütüphane bulunmakta olup yeni harflerle 81, Arap harfleri ile 1308, Batı harfleri ile 68 kitap bulunmaktadır. [675] Başka bir kaynağa göre 1949 yılı mayıs ayında Çankırı'da Kütüphanelerde bulunan kitap sayıları şu şekildedir. [676]

---

[673] Nazım Hikmet, *Piraye'ye Mektublar*, Derleyen Mehmet Fuad, Yapı kredi Yayınları, 9ncu Baskı, İstanbul, 2018 s.178-179.
[674]Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti 1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası, Sayı 3, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 23.
[675] İstatistik Yıllığı 1930 yılı, a.g.e., s. 118.
[676] Ahmet Kemal Üçok, Çankırı Coğrafyası, Okuyan Adam Yayınları, Ekim 2002, Ankara. s.151.

Tablo 4.13 1949 Yılı Mayıs Ayı Çankırı'da Kütüphanelerde Bulunan Kitap Sayıları

Memleket Kütüphanesi		Halkevi Kitaplığında	
Yayının Cinsi	Sayısı	Yayının Cinsi	Sayısı
Arap Harfli Türkçe	2852	Türkçe	3050
Türkçe	6168	Arap harfli Türkçe	230
Toplam	9020	Toplam	3280
Yayınların Cinsi	Sayısı	Arapça	69
Arapça	1025*	Farsça	10
Farsça	46	Fransızca	14
Fransızca	132	İngilizce	5
İngilizce	55	Toplam	3378
Almanca	4		
İtalyanca	10		
Rumca	8		
Toplam	10300		

* Arapça Kitabın 560 tanesi el yazmasıdır.

Kütüphanelerde Toplam 13678 kitap olduğu anlaşılmaktadır.

Çankırı'da bulunan kütüphanelerdeki kitaplarla ilgili diğer bir kaynak da Milli Kütüphane tarafından hazırlanan Türkiye Yazmaları Toplu kataloğunun 18 nci cildinde yer alan bilgilerdir. 1986 yılında hazırlanan kitaba göre Çankırı il Halk Kütüphanesinde bulunan yazma eserlerle ilgili bilgiler şu şekildedir.

Tablo 4.14 1986 Yılında Çankırı İl Halk Kütüphanesinde Bulunan Yazma Eserler

Dili	Cilt Sayısı	Eser Sayısı
Türkçe	68	107
Arapça	498	908
Farsça	23	43
Karışık	10	18
Toplam	599	1076

Bu yazma eserler faydalanan olmadığından ve bakımı yapılamadığından 1986 yılında Milli Kütüphane 'ye gönderilmiştir.

Tablo 4.15 1318 (1902) Yılı Maarif Salnamesine Göre Çankırı'da Bulunan Kütüphaneler[677]

Sıra No	Liva	Kaza	Kütüphanenin İsmi	Yeri	Kurucusu (Banisi)	Kitap Adedi	Tesis Tarihi
1	Çankırı	"	Şakir Efendi	Taş mescid Mahallesi	-		1243
2	"	"	İmaret	İmaret	İsfendiyarzade Mehmed Bey	98	1201
3	"	"	Ali Bey Camii	Kayser Bey Mahallesi	Hacı İsmail Ağa	319	1285

4.5.5. Yayın ve Yazım Hayatında Çankırı

Çankırı az da olsa tanınmış yazar ve kişilerin yazıları arasına girmiştir. Hakkında yazanlar burada görev yapan memur, mahkûm ve yol güzergahından geçenlerdir. Mesela subay olarak görev yapan Alpaslan Türkeş 1949-1952 yılları arasında Piyade Atış Okulunda çalışmıştır. Amerika'dan eğitim sonrası dönüşünde atandığı Piyade Okulunda, Gayri Nizami Harp dersleri vermiştir. Çankırı'da kaldığı süre içerisinde

[677] a.g.s., s.1326.

incelediği Çankırı şehri ve halkı hakkında bir makale kaleme almıştır.[678] Yakup Kadri Karaosmanoğlu İstanbul'dan İnebolu yoluyla Ankara'ya geçerken edindiği izlenimleri 4,6,9 Temmuz 1921 tarihli İkdam gazetesinde " Anadolu İhtisasları" başlığı altında 3 yazı ile yazmıştır. Çankırı ile ilgili izlenimlerini bu yazılarından "Ankara Yolunda" başlıklı yazısı 4 Temmuz 1921 tarihli *İkdam* Gazetesinde yayınlanır. Aynı yazı 10 Temmuz 1921 tarihli Kastamonu *Açıksöz* gazetesin 'de yayınlanır.[679] Türkeş'in aksine Yakup Kadri'nin Çankırı ile olumsuz bir bakış ve tasvirleri bulunmaktadır. Çankırı'yı tasvir eden bir yazı da popüler romanlar yazan Aka Gündüz'ün " Onların Romanı " adlı kitabında geçmektedir.[680] Tanınmış çocuk kitapları yazarı " Kemalettin Tuğcu " 1927 yılında Irmak- Filyos demiryolu inşaatında bir süre çalışmıştır. Hayatının anlatıldığı " Sırça Köşkün Masalcısı " adlı kitapta Ankara- Zonguldak Demiryolu'nun Irmak-Ildızım bölümünde çalıştığı günlerle ilgili hatıralarını anlatmaktadır.[681]

Tanınmış muhalif yazar Nâzım Hikmet 1940 Şubat ayında Ankara'dan Çankırı cezaevine getirilmiştir. Eşi Piraye Hanım da aynı yıl Nisan sonunda Çankırı'ya gelerek ev tutarak yaşamaya başlamıştır. Dikiş dikerek yaşamını sürdürmüştür. Uzunyol civarında bir evde kalmıştır. Haziran ayında düşündükleri gerçekleşmediği için İstanbul'a dönmüştür. Nâzım Hikmet Çankırı Hapishanesi'nde Kemal Tahir ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı ile aynı koğuşu paylaşmışlardır. Burada *Dört Hapishaneden* adlı kitabının "Çankırı" bölümünü oluşturacak şiirleri yazmış ve resimler yapmıştır. 11 ay kadar burada kalmıştır. "Piraye'ye mektuplar " isimli kitabında 123'ten 160 numaraya kadar olan mektuplarını Çankırı Cezaevinden yazmıştır.[682]Cezaevi doktorunun, Çankırı'nın sert havasının Nâzım'ın sağlığına iyi gelmediği, kaplıcası olan bir kentin cezaevine naklini gerekli gören bir rapor yazması üzerine 4 Aralık 1940 tarihinde Aralık ayında Bursa cezaevine gönderilmiştir. [683] Kemal Tahir

---

[678] İbrahim Sarı *Başbuğ Alparslan Türkeş'in Makaleleri*, Nokta E Book yayınevi, Antalya, 2017, s. 151-163, İlk yayın tarihi 2 Kasım 1951'dir.
[679] Açıksöz Gazetesi, 10.Temmuz 1338 (1921), 4 Zilkade 339, Numara 23, s.1 Aynı yazı İkdam Gazetesinde 4 Temmuz 1338 tarihinde yazılmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara Yolunda" *Ergenekon Milli Mücadele Yazıları*, Remzi Kitapevi, 1964, İstanbul, s.47 ' de dir.
[680] Aka Gündüz, *Onların Romanı*, Suhulet Mabaası, İstanbul, 1933.
[681] Nemika Tuğçu, *Sırça Köşkün Masalcıs* , Can Yayınları, 2004, İstanbul, s. 158.
[682] Nazım Hikmet, *Piraye'ye Mektuplar*, Derleyen Mehmet Fuad, Yapı kredi Yayınları, 9ncu Baskı, İstanbul, 2018, Mektup 123-160.
[683] Hikmet a.g.e., s. 160.

Çankırı Cezaevinde kaldığı süre içerisinde cezaevinde bulunan Mehmet isimli bir çocuk mahkûmla ilgili anılarını *Kelleci Memet* isimli romanında yazmıştır. Ayrıca *Sağırdere* romanı da Çankırı Cezaevinde kaleme aldığı romandır. Roman Kurşunlu ilçesi köylerinden birisinde geçmektedir.[684] Feridun Fazıl Tülbentçi 7.5.1952 tarihli Vatan Gazetesi Çankırı İlavesinde Çankırı'nın tarihçesi ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. [685] Ayrıca 4.5.1950 Tarihinde adını belirleyemediğimiz bir gazetenin " Geçmişte Bugün " adlı köşesinde kısa bir tarihçe kaleme almıştır. Behçet Kemal Çağlar'ın Çankırı'yı kendi kalemiyle anlattığı bir tanıtım yazısı ve şiiri vardır. [686]

[684] Kemal Tahir, *Sağırdere,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1955.
[685] *Çankırı,* Vatan Gazetesi ilavesi, *7.5.1952, İstanbul.*
[686] Ahmet Kemal Üçok, *" Çankırı Coğrafyası "* Okuyan Adam Yayınları, Ankara, 2002, s.14-147.

SONUÇ

Dört bölüm halinde ele aldığımız tezimizin kavramsal çerçevesi ve sınırları belirlenirken mümkün olduğu kadar orijinal kaynak kullanılmasına çalışılmıştır. Çankırı üzerine yapılan çalışmaların azlığı ve yapılanların ancak büyük resmin bir parçasını ele aldığı görünmektedir. Politikacı veya Millî Mücadele odaklı çalışmalar genel tercihi oluşturmuştur. Biz giriş kısmında da belirttiğimiz gibi şehir tarihi çalışmalarında dikkate alınmayan garnizon ve kültür hayatını ilgilendiren yayın hayatını hakkında da bilgi vermeye çalıştır. Amacımız özellikle askeri birlikler ve yayıncılık faaliyetinin şehir hayatına yaptığı katkıydı. Askeri birlikler konusunda askeri arşivlerin çalışmamızı destekleyecek verilere henüz imkân sunmadığı anlaşılmıştır. Kültürel hayatı ilgilendiren matbuat alemi ise şehirde bir farklılık yaratacak düzeyde olmamıştır. Başlangıçta aradığımız ve tezin problematiğini meydana getiren sorularımız yirminci yüzyılın ilk yarısını oluşturan Türkiye açısından büyük kırılmaları gösteren bir zaman diliminde bu şehirde olup bitenleri bazı temel başlıklar üzerinden cevaplama üzerine kuruluydu. Modernleşme paradigması teziminiz kuramsal çerçevesini oluşturuyordu. Çankırı'da modernliğin araçsal olarak kullandığı okul, askeri birlik, kültürel hayat ve bunlara bağlı kurumsallık ortaya konularak sorularımıza cevap aranacaktı. Biri başkent olmak üzere iki vilayetin arasında bulunan Çankırı'nın yirminci yüzyıl başlarındaki manzarası oldukça durağanlığa işaret etmektedir. Bu durum kaynaklara da yansımıştır. Şehrin nüfus açısından zayıf bir noktada görünmesi bir cazibe merkezi olup olmamasından daha çok onu cazibe merkezi haline getirecek tabii kaynak ve zenginliklerin yokluğu olarak görünmektedir. Dolayısıyla artan nüfus ve onun yerel düzeyde karşılaştığı imkânsızlıklar Cumhuriyet sonrası çevreden merkeze doğru göçü beslemiştir. Anadolu nüfusunda artışta belirli bölgelerde göçle gelen yerleşim Çankırı için kayda değer derecede olmamıştır. Zaten seyrek bir nüfusa sahip Anadou şehirleri gibi Çankırı'da dışarıdan bir katılım olmadığı gibi içeridekini dışarıya göndermiştir. Ülkenin girdiği savaşlar yeterince olmayan nüfusun durağanlaşmasında etkili olmuştur. Esir ve sürgün yeri olarak Çankırı güvenilir bölge olma özelliği göstermiştir. Bu zaten Ermeni sürgününden bahsedilen kısımda görülmektedir. Çankırı halkı Millî Mücadeleye İnebolu-Ankara ikmal yoluna tüm insanıyla katılmış

ve bu yolun aksaklık olmadan işlevsel hale gelmesinde katkıda bulunmuştur. İkmal yolunun Çankırı'dan geçmesi ve lojistik destek konusunda Millî Mücadele'ye yapılan yardımlar işgal edilmiş olmasa bile günümüze yanşayan bir tarih bilinci oluşmasında etkili olmuştur. Eğitim şartlarının zorluğuna rağmen kurumsal gelişme sağlanmış, sağlık alanında yapılan kurumsallaşmada halkın gönüllü katılımı olmuştur. Yüzyılın başında kendi bağışlarıyla bir hastane kurarak hastalıklarla mücadele edilmeye başlanmıştır. Devletin bu konudaki yatırımını da halen beklemektedir. Sosyal yaşamını öğrendikleriyle ve gelen her türlü imkanla geliştirmeye çalışmıştır. Gelen Piyade Okulu'nun sosyal yaşama katkısı hala anlatılmakta ve izleri halen görülmektedir. Çankırı halkı siyasi yaşamda fazla etkin olmadan genellikle iktidar partilerinin yanında yerini almıştır. Çankırı 1945'lerden sonra hem trenin varlığı kolay ulaşılabilir olması sebebiyle önce Ankara'ya daha sonra da İstanbul başta olmak diğer illere kırsal nüfusu, göç sebebiyle kaybetmeye başlamış, merkezdeki okuyan kesim ise özellikle lise olmaması sebebiyle büyük şehirlere gitmiş ve geri dönmemeleri sebebiyle yetişmiş insan nüfusunu azaltmaya başlamıştır. Başkentin yakınlığı ve Cumhuriyetle birlikte eğitim yönünden gelişmesi bunun en önemli sebebidir. Bu tez çalışmasında iktisadi durumun verileri de içerecek şekilde yeterince verildiği söylenemez. Daha doğru ayrı bir başlığa bile gerek duyulmamıştır. Askeri garnizonun varlığı ve işlevi konusunda kaynak sıkıntısı ordunun modernleştirici yönünü gösterecek imkânı vermemiştir. Toplumsal gerçekliğin bir parçası olan dini örgütlenme de sınırlarımızın dışında tutulmuştur. İktisadi yapının ıskalanması durağan görünümüyle de ilişkilidir. Ne üretilip tüketildiği konusunda dikkatleri çeken bir şey olmamıştır. Asayiş ve adliye olayları da bu anlamda yeterli veriyi sunmamaktadır. Siyasal hayatta ülke geneliyle mukayese edilecek durumda değildir. Çankırı'nın bugünkü vaziyetine ışık tutacak bazı yorumlar yapılmıştır, fakat bu yorumların doğruluğu yüzyılın ikinci yarısını konu edinen tezlerin ortaya çıkmasıyla doğruluk derecesini sağlamlaştıracak veya zayıflatacaktır. Kültürel hayat modernleştirici unsurlar üzerinden alınmıştır, inanç ve folklor dünyasının kültürel ve sosyal hayatı etkileyen yönlerine rağmen çalışmamızın sınırları dışında kalması bir eksikliktir. Zaman dilimi olarak uzunluk dönemler arasındaki kaynak sıkıntısından kaynaklı olarak çalışmamızı zorlaştırmıştır. Bazı dönemler için kaynak daha fazla iken özellikle Cumhuriyet sonrasında gazetelerle desteklenirken önceki dönemde Çankırı birçok şeyin yokluğuyla sınırlanmıştır.

Dolayısıyla istatistiki veriler, sayılar her dönem için aynı derecede olmamıştır. Tezde sözlü tarihin kaynak eksikliğini giderecek imkanlar mümkün olduğu kadar kullanılmıştır. Özellikle şehrin tasvirinde bu yapılmıştır. Şehrin yarım asra yakın zamanına şahitliğimiz yaptığımız mülakatlarla zenginleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserleri

10 Yılda T.C. Nafia Vekaleti 1923-1933, T.C. Nafia Vekaleti, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933.

1919 senesinde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Tarafından Münakid Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumisi Heyet-i Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 [1914-1918] senelerine Ait Merkezi Umumi Raporu.

20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Vilayetler, kazalar, Nahiyeler ve Köyler itibari ile nüfus ve yüzey ölçü.

21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Çankırı İli Kısmı.

21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Yayın no:286, C.65, Aralık, Ankara 1950.

22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Yayın No: 410, İstanbul, 1961.

22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Vilayet, Kaza, Nahiye ve Köyler itibariyle Nüfus, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No; 359.

24 Nisan 1915 İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Fasikül III, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1929.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III, Usuller, Kanun ve Talimatnameler Neticelerin Tahlili, Ankara, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1929.

ACUN Hakkı, *Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri*, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 402 2011.

AÇIKSÖZCÜ Hüsnü, *İstiklal Harbinde Kastamonu,* Kastamonu Vilayet Matbaası, 1933.

AKÇAM Taner, *1915 Yazıları*, iletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

AKMAN Eyüp, *Meşhur Şaki Ovacık'lı Eğri Ahmet ve Safranbolu'da Dayıoğlu İsyanı,* Bizim Büro Basımevi, Ankara,2005.

AKYILDIZ Ali , *Maârif-İ Umûmiyye Nezâreti*, *TDVİA,* C. 27, S. 273-274.

ANDERSON J.G.C., *Studia Pontıca, A Journeyof Exploration in Pontus,* H.Lamertin, Libraire-Editeur, Bruxelles, 1903.

ANDONYAN Aram, *Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında*, Yaşam Yayınları, İstanbul, 2012.

ARGON Selma, ARGON, BAYHAN, Fatih Ferda, *Dedem Mehmet Akif Zorluklarla Geçen Bir Ömrün Saklı Kalmış Hikayesi*, Timaş Yayınları, 2016, İstanbul.

ASLAN Yüksel, Tıp Tarihi Açısından Vefiyyat Defterlerinin incelenmesi (Çankırı Örneği), Arasta Dergisi, Yıl 2, İlkbahar 2014.

ATA Ferudun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVI.Dizi, sayı: 108, 3. Baskı Ankara, 2017.

AYHAN Bahattin, *Çankırı Tarih, kültür, Turizm yazı dizisi-1,* Çanfed yayınları, İstanbul, 2007.

AYHAN Bahattin, *Çankırı Tarih, Kültür,Turizm,* Uzman Matbaacılık, ,Ankara, 2007.

BALAKYAN Krikor, Ermenilerin Golgothası, Ermeniceden Çeviren: Stephen Ohanian, (Yayına Hazırlayan: Ali Çakıroğlu), Belge Yayınları, İstanbul, 2014.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskânı (1878-1920),* Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:91. Ankara,2007.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924,* Haz.: Mehmet Ö. Alkan Tarihi İstatistikler Dizisi C.6, T.C., Ankara, 2000.

BAŞER Tayyip, *Dünkü ve Bugünkü Çankırı,* İstiklal Matbaası, Ankara, 1956.

BEDFORD, F.R.Hockliffe, *Prisoner With Turks*, 1915-1918, London, Simpkin, Marshall Hamilton, Kent &Co., Ltd., 1923.

BİSHOP H.C.W., A Kut Prisoners, London: John Lane, The Bodley Head New York: John Lane Company. 1920.

BORAN Tunç, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taşrada Sinema Seyri Çankırı Örneği,* İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı 41 / Güz 2015 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Süreli Elektronik Dergi, 2015.

CALVINO Italo, *Görünmez Kentler,* (Çev: Işıl Saatçioğlu) Yapı Kredi Yayınları, 26. Baskı, İstanbul, 2019.

CANSIZ Demet, *Halk Yolu Mecmuası (1923-1927),* Çankırı Belediyesi Yayınları, 2014, Cilt 1-2.

CUINET Vital, *La Turquie d'Asie, Géographie Administrative : Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie Mineure,* , Paris, 1892.

Cumhuriyetin 15. Yılında Çankırı, Çankırı Valiliği, Ağustos, 2012, (1938 yılında il geneli ile bilgiler içeren bir yayın tıpkı basım olarak yayınlanmıştır).

ÇAĞATAY Tahir, *Günün Sosyolojisine Giriş*, DTCF Yayınları, Ankara 1968.

Çankırı Araştırmaları Dergisi, Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfkı URGA, Çankırı Araştırmaları Merkezi, 2010, S. 5.

Çankırı Belediyesi, *Mustafa Durlanık'ın Hatıratı*, Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi.

Çankırı Valiliği, Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti, Salnamelerinde Çankırı (Kengırı) Sancağı (1869-1903) , Hazırlayan Ömer Türkoğlu,Çankırı, 1999.

Çankırı Vilayeti Belediye Hudud Haritası, 11 Nisan 1928, Dr. Rıfkı URGA Araştırma Merkezi.

ÇANKIRILI AHMET TALÂT, *Çankırı Şairleri*, Çankırı Tarih ve Halkiyâtı Notları-1, Çankırı Matbaası,1930.

ÇİÇEK Rahmi, Millî Mücadele'de Batı Karadeniz, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, Cilt 15.

ÇİÇEKLİ Vadi, *Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda*, Vadi Yayınları, Ankara, 2008.

ÇOKER Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem III. C.,* TBMM Vakfı Yayınları No: 6.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem III. Cilt,* TBMM Vakfı Yayınları No: 6.

ÇUFALI Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi TBMM – VII. Dönem 1946-1950*, III. Cilt, TBMM Kültür,Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 146, Ankara 2012.

DADRIANI Vahakin, AKÇAM Taner, “Tehcir ve Taktil”, "Tehcir ve Taktil' Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları (İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922) ", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

DADRIANI Vahakin, Taner AKÇAM*, Tehcir ve Taktil”, "Tehcir ve Taktil' Divan-ı Harb-i Örfi Zabıtları (İttihad ve Terakki'nin Yargılanması 1919-1922)* , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Dahiliye nezareti umür-i mahalliye ve vilayet müdüriyeti vilayet yolları haritası, İstanbul, Hilal Matbaası, 1911, 1330 (Dokümanın görüntüleri Bilkent Üniversitesi kütüphanesi ve İBB Atatürk Kitaplığından alınmıştır. Sayfa numaraları yoktur. Yıllar Kütüphane kayıt kartlarından alınmıştır).

Dahiliye Vekâleti Mahalli İşler Umum Müdürlüğü, *Albüm*, *Vilayet Hususi İdareleri Faaliyetinden" Çankırı Bölümü "*, Hilal ve Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1929.

DARKOT Besim, *Çankırı*, İslam Ansiklopedisi*,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, C.3.

DEMİR Gönül Türkan, *Mustafa Abdülhalik Renda (1881 – 1957),* Atatürk Araştırma Merkezi, Babil Yayınları, Ankara, 2015.

DEMİR, *Türkan, Halkevlerinin Eğitim Tarihimizdeki Yeri ve Çankırı Halkevi,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.

EFE, Aydın, *Osmanlı’nın Son, Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Çankırı Müftüsü: Mehmed Ataullah Efendi, (29 Nisan 1873 -18 Mayıs 1932)*, Uluslararası Çankırı'nın Manevi Mimarları sempozyumu Bildiri Kitabı, Yenigün matbaacılık, Çankırı, 2017.

ERÇOŞKUN Tülay, *Salnamelere Göre Kastamonu Valileri Listesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 54, 2 (2014).

Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyyesi, İlan-ı Meşrutiyetten Önce ve Sonra, Matbaayı Amire, İstanbul, 1332.

ESKİ Mustafa, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

ESKİ, Mustafa, *Mustafa Necati*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XII, Temmuz 1996, Sayı: 35.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, [Tab-ı: Ahmed Cevdet], İlk Tâb-ı, s.250-251, Dersaadet'te."İkdâm Matbaası", 1314, 1896, C. 3.

Genel Nüfus Sayımı, *Kati ve Mufassal Neticeler, 20 İlkteşrin 1935, Çankırı Vilayeti*.
GÜNDÜZ Aka, *Onların Romanı*, Suhulet Mabaası, İstanbul, 1933.

GÜNER Zekai, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

GÜNEŞ İhsan, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet,* II. C., TBMM Vakfı Yayınları No: 15, Ankara 1996.

GÜNEŞ İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-V.Dönem 1935-1939 ,* II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları No: 26, Ankara 1996.

HİKMET Nazım, *Piraye'ye Mektublar*, Derleyen Mehmet Fuad, Yapı kredi Yayınları, 9ncu Baskı, İstanbul, 2018.

HOCKLIFFE F.R., *Prisoner With Turks 1915-1918*, London:Simpkin Marshall Hamilton, Kent &Co.,Ltd., Bedford, 1923.

İstanbul Konservatuarı, *Halk Türküleri, Çankırı ve Kastamonu'da Üçüncü Seyahatte Toplanan Otuziki Türküyü Muhtevidir*. Defter no: 8-9, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1929.

İstatistik Genel Müdürlüğü, *Küçük İstatistik Yıllığı 1948*, Yayın No: 290, 1948.

İstatistik Umum Müdürlüğü, *Küçük İstatistik Yıllığı 1938-1939, C.2*, Neşriyat No.141, Sühulet Basımevi 1940.

KANKAL Ahmet, *XVI. Yüzyılda Çankırı*, Çankırı Belediyesi Yayınları Kültür Yayınları, Ocak, 2009.

KARAL Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet istatistik Enstitüsü, Devlet istatistik Enstitüsü Matbaası, 1997.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Ankara Yolunda Ergenekon Milli Mücadele Yazıları,* Remzi Kitapevi, 1964, İstanbul.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, 21.Defa, Kastamonu Vilayet Matbaası 1901.

KURNAZ Cemal, *Ahmet Talat Onay*, Kültür Bakanlığı Yayınları/1226, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990.

KURTBİL Zeynep Hatice, *Çankırı Ulu Camii*, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi Cilt 42, s. 91-92.

KUTAY Cemal, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s.188-198.

KÜÇÜKAŞCI Mustafa S., Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi Cilt 38. s.441-446.

LAWLESS Jennifer, *Kismet*. The Story Of The Gallipoli prisoners of War , Avustralian Scholarly Publising Pty Ltd. Melbourne, 2015.

LYNCH Kevin, *Kent İmgesi*, Çev: İrem Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Maarif-i Umumiye Nezareti İhsaiyat Kalemi, *1329-1330 senesine mahsus Maarif-i umumiye İhsaiyat Mecmuası,* Matbaa-ı Amire 1336.

MEB, Çankırı İsmet İnönü İlköğretim Okulu Tarihçesi, 2018.

MEB, İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, C. 3.

MEB, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924.

Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumiyesi, *28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Vilayet, Kaza, Şehir ve Köyler itibariyle Türkiye Nüfusu*, Neşriyatından, 1928, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası.

MOUSLEY, Captain E.O. R.F.A, *The Secrets Of A. Kuttite*, London: John Lane Bodley Head Limited, 1922.

OVADYA Nesim İzrail, 1915 Bir Ölüm Yolculuğu Krikor Zohrap, Pencere Yayınları,2013, İstanbul.

ÖZBAY, Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, I. Kitap Hastaneler, İstanbul, 1981.

ÖZDEMİR, Mehmet, Refet Bele, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.

ÖZGEN Yüksel, *Çankırı Belediyesi Rıfkı Kâmil Urga Araştırma Merkezi Arşiv Kataloğu*.

ÖZTÜRK Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 1923-1927*, III. Cilt.

ÖZTÜRK Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. II. Dönem III. Cilt, 1923-1927,* TBMM Vakfı Yayınları No: 3.

ÖZTÜRK Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, T.B.M.M. II. Dönem III. Cilt, 1923-1927,* TBMM Vakfı Yayınları No: 3.

ÖZTÜRK Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – III. Dönem 1927-1931*, III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları No: 10, S. Ankara 1996.

PEKER, Nurettin İstiklal Savaşı, Resim ve vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı, Gün Basımevi 1955, İstanbul, S.197.

RAİF, Çankırı Merkez Tabibi, Türkiye'nin sıhhî-i içtimaî coğrafyası, Kengrî vilayeti, Hilal Matbaası, İstanbul, 1926, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Atatürk Kitaplığı, Elektronik Yayınlar, 2016 yılında Sayısal ortamda indirilerek kaydedilmiştir).

REINKOWSKİ Maurus, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri*, Çev: Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Salname 1326 Sene-i Maliyesi, 65. sene, Selanik Matbaası, İstanbul, 1326

Salname-i Nezaret-i Ma'arif İkinci Sene 1318 sene-iyesine mahsusdur., Dar'ül Hilafet-i Aliyye, Matbaa-yı Amire, 1318.

SARI İbrahim, *Başbuğ Alparslan Türkeş'in Makaleleri*, Nokta E Book yayınevi, Antalya, 2017.

STEWIG Reinhard, Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları, Çev: Ruhi Turfan-M.Şevki Yazman, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1970.

STRABON. *Geographika, Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap: XII,XIII,XIV*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Basımevi, İstanbul 2000.

SÜSLÜ Azmi, *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, TDVİA İslam Ansiklopedisi, 3. C.

ŞAHİN İlhan*, Çankırı*, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi C. 8.

ŞİMŞİR Bilal, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü *1935 Genel Nüfus Sayımı*, 20 İlkteşrin, Katî ve mufassal neticeler Çankırı Vilayeti, C. 14, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü *Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935 Katî ve mufassal neticeler Çankırı Vilayeti, Cilt 14*, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, *1935 Genel Nüfus Sayımı*.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi VI C. İç Ayaklanmalar, (1919-1921),* Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No:1, Gnkur. Basımevi Ankara,1964.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi VII Cilt, İdari Faaliyetler (15 mayıs 1919-2 Kasım 1923),* Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No: 1, Gnkur. Basımevi Ankara, 1975.

T.C. Maarif Vekâleti, *1926-1927 İstatistik yıllığı* cilt 4, Devlet Matbaası, 1929.

TAHİR Kemal, *Sağırdere,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1955.

TANÖR Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri: 1789- 1980*, İstanbul, Der Yayınları, İkinci Baskı, 1995.

TBMM, *İstiklal Mahkemeleri Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları Cilt 1,* TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2015.

TBMM, *İstiklal Mahkemeleri, Kanun, Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları Cilt 1,* Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Basımevi, Ankara, 2015.

TBMM, *TBMM Albümü, (1920-2010)*, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, Nisan 2010, Cilt 1.

TBMM, *TBMM Albümü, (1920-2010*), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, Nisan 2010, Cilt 1.

TBMM, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi Zabıt Cerideleri, 1nci Devre Cilt 5*, 80. Birleşim (Eski Harfli Türkçe) 09 Ekim 1920 Cumartesi.

TEMUR Erman, *Ankara Keçisi ve Ankara Tiftik Dokumacılığı Tükenen Bir Zenginliğin ve Çöken Bir Sanayinin Tarihsel Öyküsünden Kesitler*, ATO Yayınları, Ankara 2003.

TUĞÇU Nemika, *Sırça Köşkün Masalcısı*, Can Yayınları, İstanbul 2004.

TUİK*, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri, 1839-1924* Haz. Mehmet Ö. Alkan Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 6, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2015.

Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü İstatistik Yıllığı, Dördüncü Cilt 1930/31, Ankara , Hüsnütabiat Matbaası , İstanbul ,1931.

Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü *İstatistik Yıllığı*, , İkinci Cilt- 1929, Ankara, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul ,1929.

Türkiye Cumhuriyeti Baş Vekalet İstatistik Umum Müdürlüğü*, İstatistik Yıllığı*, Beşinci Cilt 1931/32, Ankara Devlet Matbaası.

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti *1925- 1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası,* Devlet Matbaası, 1928, İstanbul, 1928, (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, Atatürk Kitaplığı, Elektronik Yayınlar, 2016 yılında İnternet sayfasından sayısal olarak indirilerek kaydedilmiştir).

Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti, *1925-1926 ders senesi İhsaiyat Mecmuası,* Devlet Matbaası, 1928, İstanbul, 1928.

Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), *Milletvekili Genel Seçimleri, 1923-2011*.

TÜRKOĞLU Ömer, *Cepheye Çorap Ören Çankırılı Kadınlar*, Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl :1, Sayı:1, Ağustos 2006.

TÜRKOĞLU Ömer, *Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerine Çankırı (Kengırı) Sancağı 1869-1903*, Çankırı Valiliği, Çankırı, 1999.

TÜRKOĞLU, Ömer, *Çankırı 1891-1892, Kengırı Belediye Kalemine Mahsus Yevmiye Defteri 1307*, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, Kayıkçı Matbaası, Çankırı, 2005.

ULUĞTEKİN Murat, ULUĞTEKİN M. Gül, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928,* Türk Kızılay'ı, Pulat Basımevi Ankara, 2013.

ÜÇOK Ahmet Kemal, Çankırı Coğrafyası, Okuyan Adam Yayınları, Ekim 2002, Ankara.

ÜÇOK Hacı Şeyhoğlu Ahmed Kemal, *Görüp İşittiklerim*, Editör: Ali Birinci, Okuyan Adam Yay., Ankara 2002.

ÜÇOK Hacı Şeyhoğlu Hasan, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı, Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı,* Okuyan Adam Yay., Ankara 2002.

ÜÇOK Hacı Şeyhoğlu Hasan, *Çankırı Tarih ve Halkiyatı,* Yayıma Haz. Ercan Şen, Editör. Ali Birinci, Okuyan Adam Yayınları, Ankara, 2002.

ÜLGEN Hilmi Necati, Çankırı Memleket Hastanesi Dâhiliye Servisi *1940-1941-1942 İstatistikleri*, Çankırı Vilayet Matbaası, 1943.

WEBER Max, *Sosyoloji Yazıları*, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, Çev: Taha Parla, İstanbul 1987.

WOOLLEY C.L., Capt. R.F.A., *From Kastamonı to Kedos*, Oxford Blackwell, 1921.

YAZICI Hüseyin, *Atabey Cemaleddin Ferruh B. Abdullah,* Çankırı'nın Manevi Mimarları, Çankırı, 2017.

YILMAZ İhsan, *İstiklal Yolunda Ilgaz Derbent Şehitleri (Üç Perdelik Milli Piyes),* Ilgaz,1985.

YILMAZ Mehmet Serhat, *"Açıksöz Gazetesine Göre Millî Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922)"*, Milli Mücadele, İstiklal Yolu ve Çankırı, V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı Valiliği, Çankırı, 2012.

YILMAZ, Mehmet Serhat, *"Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)",* Çankırı Araştırmaları, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1).

YILMAZ, Mehmet Serhat, *II, Meşrutiyet Döneminde Kastamonu (1908-1918)", Üsküdar'a Kadar Kastamonu,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

YILMAZ, Mehmet Serhat, Köroğlu *Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1908-1918),* Çankırı Araştırmaları, Yıl:8, Sayı:11, (Haziran 2013/1).

YÜCEER Makbule, *" Çankırı Vilayeti Monoğrafyası" İstanbul* Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Zümresi bitirme Tezi, 1944.

YÜCEKÖK Ahmet N., *Türkiye'de Parlamentoculuğun Evrimi,* Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1983.

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Mühimme Defteri [MD], No:78, S. 40, Karar 106.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Tapu Defteri, [TD], Nr.100, s.1.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Tapu Defteri, [TD], Nr.100, s.2- 11.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Babıali Evrak Odası Evrakı] BEO] 000070 005243 003 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Babıali Evrak Odası Evrakı [BEO] 000075 005617 002 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye [ML EEM], 01267 00002 002 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye [ML EEM], 00934 00018 006 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye [ML EEM], 00934 00018 008 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maliye Nezareti Emlak-i Emiriye [ML EEM], 00934 00018 009 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], İrade Rüsumat Şûrâ-yı Devlet Maruzâtı [İ RSM. ŞD], 11 33 591 40.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti, Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti Belgeleri [DH UMVM], 00130 00039 002 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi Belgeleri [DH ŞFR], 00052 00184 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi Belgeleri [DH ŞFR], 00052 0266 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi Belgeleri [DH ŞFR], 00052 00297 001'den 007'e kadar.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti, Şifre Kalemi Belgeleri [DH ŞFR], 00052 00297 001'den 007'e kadar.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH EUM], 2 Şb. 00010 00073 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH EUM], 2 Şb 00009 00006 00008 00073.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH EUM], 2 Şb 00026 00020 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH EUM], 2 Şb 0033 005, 005 ,007, 011, 014, 015, 019.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH EUM], 5 Şb 00047 00015 009.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Belgeleri [DH EUM], 5 Şb 00047 00015 015.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 02260 00067 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 00190_00063_001_001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 00249 00025 001 002.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 02398 00060 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 02008 00006 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 00249 00025 001 002.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 02008 00006 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 02398 00060 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Belgeleri [DH MKT], 00190 00063 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti İdâre-i Umumiye Belgeleri [(DH İUM], 000114 00006 21 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti Belgeleri [DH UMVM], 00132 00026 001 002.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilayât Müdüriyeti Belgeleri [DH UMVM], 00130 00039 001 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Hariciye Nezâreti Siyasî Kısmı Belgeleri [HR SYS], 02255 00058001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maliye Nezâreti, Cerîde Odası Defterleri [ML CRD], d. 282, S.2.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maarif Nezareti Mektubî Kalemi [MF MKT] 00459 00066 001 002.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Maarif Nezareti Mektubî Kalemi [MF MKT] 01036_00022_001_002.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Meclis-i Vala Evrakı [MVL], 00681 00051 002 001 ve 00681 00051 003 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Zabtiye Nezâreti Belgeleri [ZB], 00307 00061 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivleri [BOA], Zabtiye Nezâreti Belgeleri [ZB], 00311 00090 001.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivleri [BCA], 490-1-0-0_1318-374-3, 490 01 830 278 2 135, 30-18-1-2 / 29-49-15.

Kızılay Arşivi Kayıt no: Kutu No: 843 Belge no: 90 12.01.1918 --- 12 Janvier 1918 *Çankırı Esir Defteri*, Kızılay Arşivi, D-4339 (Defter -4339).

Genelkurmay Başkanlığı, Atese Daire Başkanlığı, (ATESE Arşivi), İSH.10, 2614-5-1,66460.
ATESE Arşivi, İSH, Harbi, 77-101ab.

ATESE Arşivi, BDH.5360, *38. Alay Harekât Ceridesi (20 Temmuz 1914- 19 Ocak 1916)* .

ATESE Arşivi, İSH. 600-113aaa.

ATESE Arşivi, İstiklal Harbi, 77-101ab (Esna-yı Harbde vefat iden İngiliz üseranın merkatlarını müş'ir cedve).

AWM, Avustralian War Memorial, (www.awm.gov.au), Creedon Diary.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 743 Bugler F ASHTON.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 1926 Private A CARPENTER.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 1934 Pte S J DRAKE.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 1720 Pte H FOXCROFT.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 477 Private C McLEAN.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 2192 Sergeant N NEYLAND.

AWM, Prisoner of war statements, 1914-18 War:] 532 Private W RANDALL.

National Archives, Kew, London (İngiliz Ulusal Arşivi), FO 383 453 001-11.

Gazeteler

Açıksöz
Agos
Birlik
Çankırı
Duygu
Halk Yolu
Hakimiyet-İ Milliye
Kengırı
Necat gazetesi
Servet-i Fünun
Tasviri Efkâr
Takvim-i Vekâyi,
Vatan

Dergiler

Yayına Hazırlayan: Tarih Araştırmalar Grubu, Millî Mücadele Döneminde Müdafaai Hukuk Teşkilatları, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün Bugün Yarın*, Eylül 1986, Ankara S.19, s.13.

Demiryol Aleminden Haberler, *Demiryollar Mecmuası*, Ankara, 16 Nisan 1931. S.75, s.255.

Radyo, Başvekalet Umum Müdürlüğü, 1941- 1949, c.1-8, Sayı: 1-93.

Türk Tiyatrosu Dergisi, *1940 Anadolu Turnesine Çıkarken,* 1940, İstanbul, s.3-4.

Sözlükler

DEVELLİOĞLU Ferit, "Osmanlıca Türkçe Lügat", 30. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013.

Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11nci Baskı, Ankara, 2011.

Ansiklopediler

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı.

Tezler

AKKAYA Nurçin, Taşrada Bir Değişim Örneği: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı (1923–1939), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2008.

AYAR Mesut, Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 – 1895), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Yakınçağ Tarihi Bilim dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s.86.

BÜYÜKTOLU Recep, IX. Dönem TBMM Çankırı Milletvekilleri ve Siyasi Faliyetleri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi Denizli, 2013.

ÇEVİK Hatice "Çankırı Halk Mimarisi ve Sorunları" isimli 1992 yılına ait bitirme tezidir. Belediye Kültür Müdürü odasında görülmüştür. Okul bilgileri sayfası kopuktur.

ÇEVİK Zeki, Millî Mücadele'de Müdafaa-i Hukuktan Halk Fırkası'na geçiş (1918-1923), İstanbul Üniversitesi, Atatürk ilke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 1998.

ÇİÇEK Rahmi, Millî Mücadelede Kastamonu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1991, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

DEMİRBAĞ Uğur, Çankırı'da Türk Mimarisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Programı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s.27.

GİRGEÇ Nurhan, Zile Panayırı Üzerine Halkbilimsel Bir İnceleme, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk HalkbilimiAna Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s. 8, 19, 21.

GÖKMEN Bekir, Çankırı İli Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara, 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.6.

GÜLEŞEN Sait Zübeyir, "Çankırı'da Siyasal Hayat (1923 – 1945)", Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 82.

KARATORĞUT Kürşad, Cumhuriyet Dönemi sağlık politikaları ve frengi ile mücadele (1923-1950), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Tarih Anabilim Dalı / Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, yayınlanmamış Y. Lisans tezi, 2019. s.162.

KAYA Halit, Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.59.

KIRIMLI Emine Nur, Çankırı'da Kentleşme ve Kentlileşme Dinamikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, 2012, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 32-36.

KÖSE Mustafa, 1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2010, s. 7, 183.

KÜLLÜOĞLU Mehtap, İl Genel Meclis Tutanaklarına Göre Çankırı (1924-1933), Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÖZDEMİR Mehmet, Refet Bele, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992, s.54.

TARHAN Murat, Osmanlı Medrese Sistemi çerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim dalı, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu, 2012 , s.51-54.

UYANIKER Ferhat, Milli Mücadele'de Türk Kadını, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 50.

WEBB Gülay Yıldırmak, *XVIII. Yüzyılda Tiftik İpliğinin Osmanlı-İngiliz Ticaretindeki Yeri*, Doktora Tezi, Ankara 2006.

Makaleler

AKYOL İbrahim, *Danişmed-name'ye göre Çankırı Kalesinin Fethi*, Çankırı Araştırmaları, Çankırı Belediyesi Yayınları, Yıl:5 S.5-6.

AKYOL İbrahim, *Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı*, I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, C I, Burdur 2009.

AKAN Mehmet, *Çankırı ili Posta Teşkilatı*, Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl :2 Sayı:2, Ağustos 2007, s.109.

ASLAN Yüksel, *Tıp Tarihi Açısından Vefiyyat Defterlerinin İncelenmesi (Çankırı Örneği)*, Arasta Dergisi, Yıl 2, İlkbahar 2014, s.25.

AKOK Mahmut, *Çankırı'nın Eski Evleri,* Arkitekt C.1953 Sayı: 1953-07-08 (261-262), s.142-153.

AYAR Mesut, *Osmanlı Devleti'nde Kolera Salgını: İstanbul Örneği (1892 – 1895),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Yakınçağ Tarihi Bilimdalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s.86.

BEYOĞLU Süleyman, *Türkiye'nin sıhhî-i içtimaî coğrafyası, Kengırî Vilayeti,* Çankırı Araştırmaları Dergisi, Çankırı Belediyesi Dr. Raif URGA, Çankırı Araştırmaları Merkezi, 2010, S. 5, s.31.

Boran Tunç, *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taşrada Sinema Seyri Çankırı Örneği*, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi- Sayı 41 / Güz 2015 Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Süreli Elektronik Dergi, 2015, elektronik ortamdan indirilmiştir.

ÇADIRCI Musa, Tanzimat döneminde karayolu yapımı, Ankara Üniversitesi, DTCF Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1980, s.26, c.15, s.154.

ÇAĞIR Mine, İbrahim Caner Türk, *1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri,* Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C.4., S.11, s. 62-75.

ÇAL Halit, *Çankırı Mevlevihanesi* Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2015, s.149-176.

Çelik N. Betül, *I.Dünya Savaşı'nın Bir Başka Yüzü Çankırı Esir Garnizonu*, Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010, s.397-410.

DEMİR Gönül Türkan, *Tarihsel Süreçte Vilayet Meclis-i Umumileri ve Çankırı Örneği Üzerine Bir Değerlendirme,* Çankırı Karatekin Üniversitesi, Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD) Sayı:4(1), s.59-86.

DOĞAN Muhittin, *Gerçeklikten Kurmacaya Kelleci Mehmet Anlatıları*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Oca 2016 C.6, S.2, s.343-359.

ESEN Atakan, *Sıhhî-İ İctimâî Coğrafya Kitaplarına Göre İç Anadolu'da Görülen Salgın Hastalıklar (1922-1926),* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 60, Bahar 2017, s. 73-90.

FINDIKOĞLU Z.F, *Karabük'ün Teşekkülü ve Bazı Demografik ve İktisadı Meseleler*, Sosyoloji Konferansları- 1960-1961 Ders Yılı, İstanbul 1962, s.2-10.

İNCE Melik Buğra, Ayşegül ACAR, *Kara Tren Çankırı Buluşması (1930-1950),* Türk Divanı, 14 Ekim 2014.

KEKEÇ İbrahim, *122 yıldır Bitmeyen Bir Hikâye; Kömür yolu Hattı*, Kardelen Dergisi, Demok yayınları, Ankara, Sayı 77, 2011, s.18.

KOPER Metin, *Erken Cumhuriyet Döneminde Demografik Restorasyon: Lozan Mübadilleri*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, c. 8, Sayı 16, Aralık 2018, s.293-311.

ŞENEL Şennur, *19.Yüzyılda Kastamonu Vilayetinde Frengi Hastalığıyla Mücadele*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Beşerî Bilimler Sayısı, Cilt:13, Sayı:1, Mart 2015. s. 267.

ÖZDEMİR Nuray, *Milli Mücadelede Kadın Desteği: Bolu Müdafaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti,* Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi – Journal of Social Sciences, Cilt / Volume: 2011-2, Sayı / Issue, 23.

ÖZGEN Yüksel, *Arşiv Belgelerine Göre Hollanda Büyükelçiliğinin Çankırı'daki Esirlere Gönderdiği Yardımlar*, Millî Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010, s.411-418.

TÜRKOĞLU Ömer, *Cepheye Çorap Ören Çankırılı Kadınlar*, Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl :1, Sayı:1, Ağustos 2006, s.15.

TÜRKOĞLU Ömer, *1902 Çankırı Depremi*, Kebikeç, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 2002 Yıl: 7 Sayı: 14, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2002, s.173-176.

YEŞİLAY Mustafa, *Millî MücadeleYılarında Çankırı (1919-1922),* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2000, yayınlanmamış Doktora Tezi. s.31.

YILMAZ Mehmet Serhat, *Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)*, Çankırı Araştırmaları, Yıl:7, Sayı:9, (Haziran 2012/1), s.193-206.

YILMAZ Mehmet Serhat, *Köroğlu Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1908-1918),* Çankırı Araştırmaları, Yıl:7, Sayı:9, Haziran 2012/1, s.193-206.

YILMAZ Mehmet Serhat, *Açıksöz Gazetesine Göre Millî Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922),* Millî Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu, (21-23 Ekim 2010), Çankırı Valiliği, Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2012, s.464-478.

İnternet Kaynakları

http://www.ankara.bel.tr/files/6513/4726/6062/2-tarihce.pdf, (Erişim Tarihi: 17/07/2018).

https://kardemir.com/hakkimizda, (Erişim Tarihi 17/07/ 2018).

http://www.cankiri.bel.tr/sayfa-12/tarihi.php (Erişim Tarihi: 25/05/ 2018).

http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/tDeprembolgeleri.htm ve https://deprem. afad.gov.tr/deprem-tehlike-harita , siteleri (Erişim Tarihi: 25/05/2018).

http://www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=1714&title=atabey-cemledd%DDn-ferruh, (Erişim Tarihi:10/07/2018).

http://www.worldhistorysite.com/populationi.html, (Erişim Tarihi: 25/12/2019).

http://www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=2090&title=bir-yanl-kullanm-kenba (Erişim Tarihi:9/09/ 2019).

https://www.cankiripostasi.com/zincirciogullari-2-makale,424.html (Erişim Tarihi: 09/09/2019).

https://sites.google.com/site/saraccahit/home, (Erişim Tarihi 30/01/2018).

http://www.konya.bel.tr/sayfadetay.php?sayfaID=256 (Erişim Tarihi: 30/01/2018).

http://www.selcuklumirasi.com/architecture-detail/cankiri-kalesi, (Erişim Tarihi: 09/09/2019).

http://www.cankiri.gov.tr/tas-mescit-cemaleddin-ferruh-drulhadsi, (Erişim Tarihi 02/05/2019).

http://sifahane.org/ cankiri-cemaleddin-ferruh-darulafiyesi-tasmescid/ (Erişim Tarihi: 02/05/2018).

https://www.mevzuatdergisi.com/2009/03a/02.htm#, (Erişim Tarihi: 17/07/2018).
https://www.cankiripostasi.com/zincirciogullari-2-makale,424.html (Erişim Tarihi. 9/09/2019).

http://www.cankiri.gov.tr/can-saati-saat-kulesi, (Erişim Tarihi: 13/04/2018) 2019 yılında ziyaret edildiğinde sayfa bulunamamıştır.

https://www.nufusu.com/ (Erişim Tarihi: 17/07/2018) Çankırı 81 il içerisinde nüfus açısından 73 ncü sıradadır.

Resmi Ceride s.587, 20. 04.1927, 1003 sayılı kanunun kabul tarihi 10.04.1927, Resmî Gazete internet sitesi https://www.resmigazete.gov.tr/ sahifesinden ulaşılmıştır. (Erişim Tarihi: 13/04/2018).

http://www.boyutpedia.com/1500/62109/kasim (Erişim Tarihi: 10/04/2018).

http://www.inebolu.bel.tr/galeri-detay.asp?Id=24&fotovideo=gozum-sakaryada-dumlupinarda-kulagim-ineboluda (Erişim Tarihi:03/01/2019).

Yüksel Aslan, Hüzünlü Bir Şehadetin Hikayesi http://www.cansaati.org/topluluk/ forum_postsasp? TID=3049&title=hznl-bir-ahadetin-yks, (Erişim Tarihi: 11/09/ 2018).

http://mulkiyehaber.net/insanlar-asil-unutulunca-olur-diran-kelekyan-1862-1915/site (Erişim Tarihi: 10/04/2018) .

http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/24-nisan-1915te-ne-oldu/ (Erişim Tarihi: 22/03/2018).

http://www.ilgaz.gov.tr/derbent-sehitleri-aniti (Erişim Tarihi: 10/04/2018).

https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Person/President Detail/25/mehmet-rifat-borekci# (Erişim Tarihi: 22/03/2018).

http://www.cankiri.gov.tr/tas-mescit-cemaleddin-ferruh-drulhadsi, ve http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=149211& start=5 sitesi (Erişim Tarihi: 18/07/2018).

https://sites.google.com/site/saraccahit/home, (Erişim tarihi 30/01/2018).

EKLER

EK-1 Duygu Gazetesi ,18 Nisan 1936

200 de Çankırıya Uçaktan bir bakış

Sevgili kayacan,

Sana her zaman, babamın Çankırılı olduğunu ve bir fırsat düştünce o kutsal ölünün doğduğu yeri görmeğe koşacağımı söylerdim. Bu kez Ankaraya gelişimde, bu içli isteğimi yerine getirmeği, duyuşlarıma karşı bir söz borcu bildim. Duraga indiğim zeman, on iki dakika sonra Çankırıya kalkacak bir yolcu uçağının olduğunu öğrendim, koştum. O yoldaki sevincimi sana anlatmak mümkün değil... Yirmi iki dakika süren bu hava gezintisinden sonra şarın hemen ortasına düşen « Dilek tepesi » denilen bir uçak alanına indik. Buradan şarın her yönünü seyretmek pek hoş olduğu için hiç bir araca binmeden yürüdüm. Elim de küçük valezim, ağır adımlarla alandan uzaklaşırken, zümrüt kolların kucakladığı, kırmızı şapkalı ap ak evlerle yeşil ağaçların gölgelediği tepeleri sevinçli gözlerle seyrediyorum. Şarın doğusuna düşen ve doğu kuzeyine doğru uzanan sırtlarda bir kaç şirin yüzlü köy görünüyor. Çankırının yaslandığı kuzeydeki tepenin eteğini örten yeşillikler, yokarıya doğru tırmanmışlar, fakat pek dik olan yamaca saramadıkları için yarı yolda bırakmışlar. Şarı çevreleyen tepeler gibi, bu dik sırtın düz üstü de ağaçlarla dolu, ve fazla olarak bir çok yüksek yazılar görünüyor. Çankırıyı ortadan ikiye gümüş bir zincir gibi ayıran dolgun bir derenin, uzak larda başka bir dereye tos vurduğu göze çarpıyor ve bu iki derenin kıyak durumu, yere bir şey ölçmek için konmuş « T » çizgeçine ne kadar benziyor...

Ağır ağır aşağı iniyorum. Kafamda bir çok sanılar yüzüyor... Bir tren hattı geçiyorum. Geniş ve asfalt bir yol üzerinde hızlı adımlarla yürüyen büyük bir kalabalığa karıştım ve bir kira otomobiline atlıyarak iyi bir otele götürmesini söyledim.

Saat on altıyı iki geçiyor. Otomobil pembe çiçekli ağaçların içinde, inci bir diş gibi gülümseyen otelin bahçesi önünde durdu. Tertemiz geyimli bir uşak elimdeki valizimi alarak beni eriçliklerle dolu bir odaya götürdü. Kapısı odamdan açılan bir banyodan sonra, karyolamın üzerine uzanmıştım. Biraz dalmışım. Otelin ikindi kahve altısına çağıran zilile uyandım. Bin renk ve koku taşıyan ağaçların altında, Ankara radyosundan sunulan tatlı bir müzikle kahvealtımı bitirdim.

Saat on sekize yaklaşıyordu. Otel iyesinden Çankırıya ilişikli bir çok bilgi alarak gezmeğe çıktım. Dalgın ve şaşgın gözlerle asfalt yollarda dolaşırken eski bir arkadaşla karşılaşmayayımmı ? Onu sen de tanırsın. Hani biz Konya üniversitesinde okurken yüksek öğretmen okuluna giden ve pazar günleri çok kez beni aramaga gelen bir genç vardıya, işte o .. Göksel Sanı Tangün. Tanıdım değil mi ? Benim niçin geldiğimi öğrenince koluma girdi... Beraber gezmeğe başladık. Gökseli burada buluşum çok iyi oldu. Şara ilişik şeyleri ondan doğru olarak öğrenebildim.

Çankırının türlü yerlerinden yükselen sivri başaların çoğu buraya vergi ipek benzeri Tiftik kumaş fabrikalarının imiş. Sonra alçı, boya, konserve, soba taş kömürü, un, kiremit, yemek tuzu ve mobelye fabrikaları da varmış... Şarın 1999 da yapılan genel sayımında adam varı 62000 miş. 22 ilk okulu bir kız, bir erkek lisesi ile bir de orta tecim okulu varmış.

Dostum anlatıyor. Geziyoruz. Biraz da eski anılardan dem vurarak ... Dereboyu dedikleri sık ağaçların çatıldığı uzun ve asfalt bir yolu izleyen, önü gerilmiş bir derenin yanındayız. Kıyıları sayısız gül bahçelerile donatılmış bu gezi yerinin akşam durumu, anlatılamıyacak kadar güzel... Yüzlerce genç erkek ve kadın kol kola girmişler güzel şarkılarla yol boyunca dolaşıyorlar, akşamın dilsiz sessizliğini ezgiliyorlar ve derenin içinde yüzlerce tek kürekli bez kayıklarla dolaşıyor, içlerinden üzün duymamış kahkahalar, sesten kelebekler gibi gül kıyılara doğru uçuyorlar. Güneş; bu güzel Çankırı akşamının renkten, sesten ve kokudan birleşmiş eşsiz güzelliğinden ayrıldığı için derin bir acı ile kanlı yaşlar döküyor... Gördüğüm bütün dört yol ağızları, bizi bu gönençli ve soysal günlere kavuşturan milli şefin ve kahraman arkadaşlarının tunçtan, mermerden kurçaklarile bezenmiş...

Arkadaşım geçen boş bir otomobili durduttu. Bana « bu akşam pazar akşamı, seni Çankırının en yüksek yerindeki en güzel gazinosuna götüreyimde birde Çankırıyı oradan gör » dedi. Bindik. Arkadaşını şoföre « Kaleye » dedi.

Arabamız bir kuş hızile dolambaçlı yollardan şarın en yüksek yeri olan kaleye bizi on beş dakikada çıkardı. Burası

Çankırı tarihl vesikaları

— 11 —

Tosya muzafatından Akçakavak sükkânından olup müteveffa elhaç Murad Veli.... nin oğlu Selçik Paşa evladından Memet bin Derviş.

Selçuk Paşa ibni Seydi Mahmut Paşa 1143

Kângırı kurrasından Değim kariyesinden olup müddeti vafire « Kadı kıran » [1] yanında sergerdesi olan « Kurt Osman » nam kimsenin iki sandık derununda Alva ağasının oğlu Hüseyin ağaya bıraktığı eşyadan servi sandıkdakiler :

Gezi ve köhne bohça	1
İşleme köhne keten don	1
Cedit manastır bezi	1
Harçlı müstamel göğez ve murşal	2
Keten bohça	3
Basma işleme hamam gömleği	1
İşleme peşgir	8
Dimi döşek yüzü	1
Kalecik bezi top	1
Yatak ve saire	

« Bir müddettir Anadoluda bağiyane serseri keştüğüzar eden Kadı kıranı bi iyman nam şakinin avnei havenelerinden piyade sergerdesi Değim kariyeli Kurt Osman nam hainin şurdan burdan gasb ve garet ve kayın pederi Alva ağası Hüseyin ağaya emanet vazey lediği eşyadır. »

[1] Bu köyde (Kadı kıran oğulları) adlı bir aile varmış.

cidden görülmeğe değer bir güzellikte kayacan... Aşağıda yazın biraz ağır basan sıcaklığı duyulduğu halde, burası Uludağ gibi efil efil esiyor. Bir çok otel ve gazinolar var burada.. Şar buradan ayağımızın altına serilmiş bir Çerkeş kalesi gibi görünüyor. Arkadaşımla en uçtaki cazlı bir gazinoya oturduk. Biraz önce kanlı göz yaşlarını batıya akıtarak yiten güneşin yerini, akşamın esmer gölgeleri örtmeğe başlamıştır. Şar bir anda gündüzden ayrısı olmıyan bir ışık içine gömülüverdi. Dört yöndeki yüksek tepelerin en sivri yerlerine konan yüz binlerce mumluk dört lambanın güneşle boy ölçtüğünü de gördük. Bu dört tepeden yağan ışıkların altında Çankırı, göksel bir gelin gibi idi. Ve etrafımızı çevreleyen binlerce genç kadın bu göksel gelinin düğününde gökten çağırılmış melekler kadar göz alıcı idi. Ben bütün bunları hayran gözlerle süzerken, arkadaşım, masamıza yaklaşıp buyruk bekleyen garsona.

« İki şişe Nigde şampanyası getir » diyen sesile kendime geldim .

8 - 4 - 2001
S. N. Sanar

« Halâ kethüdayı maâli ikti. dayi hazreti sadaretpenahi devletlü inayetlü efendimiz hazret. lerinin ecdadı Kara pazar kazasından olmak hasebile kazayı mezbur salyanasından bir (bacak) [2] tenzil olunmasını tahrir ve talep buyurmalarile 1211.

Süleyman mirahur evvel voyvadai yeni il

Karabaş Boğus adlı bir Erme. ni (1211) de ölüyor. Sarraf Rum Yanide dört bin kuruş alacağı varmış. Başkalarında da ba defter (12) bin kuruş alacağı, bir çok eşyası ve Ohanis isminde Erzurumda bir de yeğeni vardır.

Boğus Ohanisin amucasıdır. Fakat Ohanisin birde dayısı oğlu vardırki biraz önce müsliman olmuş ve adı hacı İsmaildir. Hacı İsmail Boğus ölürken yanında bulunuyor. Varis sıfatile paraları zabt ve tahsil ediyor. Yalnız sarrafdaki kalıyor. Ohanis isteyorsa da « hilâfı şer'i şerif vermeyip gadri külli daiyesinde oldukların ve bu bapta havasına muvafık müteaddit fetvayi şerife verildiğin bildirüp » bunun üzerine Ohanis tüfekçi başı hacı İsmail ağa ibni Abdullah hakkında (1218) tarihli bir ferman istihsal ediyor, iş mahkemeye düşüyor :

« Gibbessüal İsmail ağa : müdd. dai Ohanisin emmisi (olan) Karabaş Boğus mürd oldukta zahirde varisi marufu olmayup beytülmal emini olan mütesellim Hüseyin Paşa marifetile ve marifeti şer'ile bir bargir, bir çuha biniş, bir köhne ferace, bir köhne hurç, dört makrama ve elli dört kuruş aldığını ve bunları Ohanise verdigini, Ohanisin tekrar dava ettiğini elhaç Mahmut ve şehir kethüdası Memet ağalar şahadetile isbat etmekle Ohanisi muarızadan meneylediği... 1218

Bu Karabaş Boğusun emvalinden bin mahlut altın, bin beş yüz kuruş nakit ve yüz kuruşluk evani terzi Yanus, terzi Boğus, odabaşı Agub tarafından gasbedilmiştir.

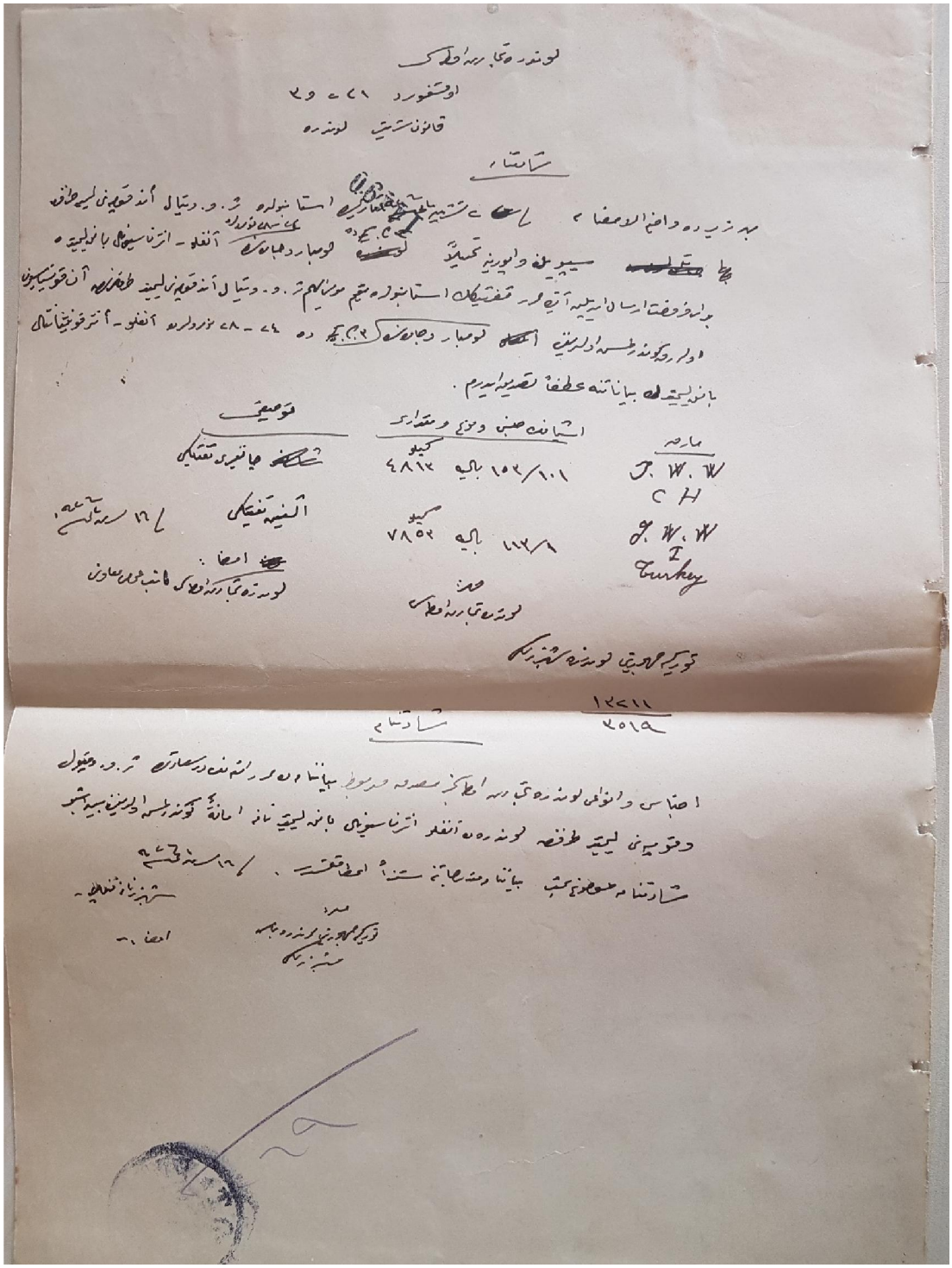
§ Bir defterde (deve, nısıf deve, ayak hesabları) hakkında şu rakamlar vardır:

Nısıf ayak	Ayak
427, 5	855
239,75	479,5
Nısıf deve	Deve
1710	3420
959	1918

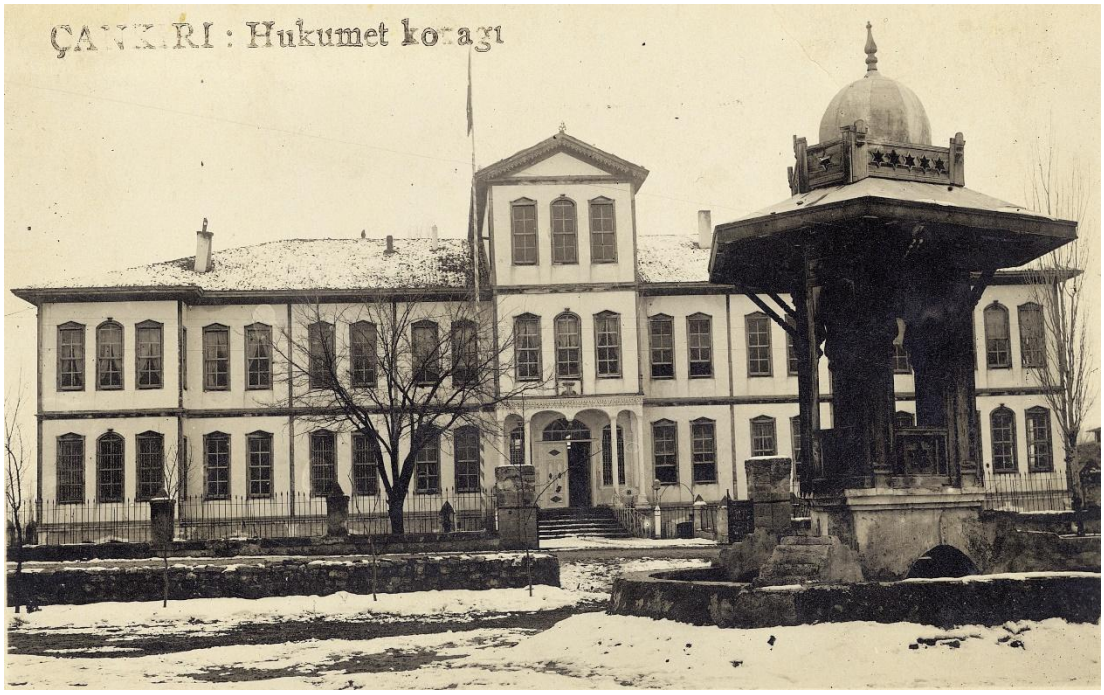
(Arkası var)
Talât Onay

[2] Değerli bilge Ahmet Kemalin bu hesablar hakkında okurlarımızı tenvir etmelerini dileriz.

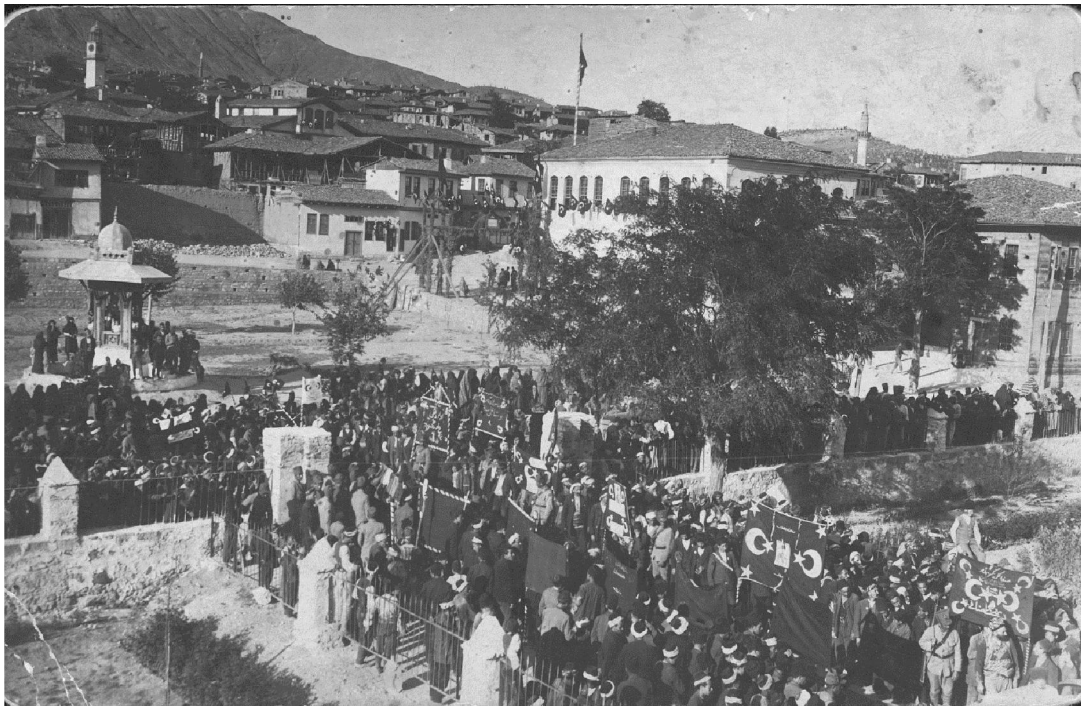
EK-2 Londra Borsası Çankırı Tiftiği Belgesi

EK-3 Hükümet Konağı ve Meydanı

Resimler Aydın Demirörs arşivinden alınmıştır

EK-4 Halkevi Binası

EK-5 Belediye Binası

Ek-6 Birlik Gazetesi

Sahibi
Avukat Enver Evrensel
Yazı işlerini fiilen idare eden
Avukat Hüseyin Alp Oğuz
Tel. Çankırı BİRLİK
Sayısı 5 Kuruş

BİRLİK

ABONE
Yıllığı (7,5) Liradır
İlânların satırı 15 Kuruştur
Hususi ilânlar pazarlığa tabidir
Basıldığı yer:
BİRLİK MATBAASI

Yıl: 8 Sayı: 692
Siyasi Demokrat Gazete
14 Kasım 1951 Çarşamba

ÇANKIRI BELEDİYE BAŞKANLIĞINA

Açık Mektup

Başlığını taşıyan okuyucu mektubunu aynen neşrediyoruz.

Tosya caddesi namı altındaki Alacamescit camii karşısında çeşmenin yanındaki elektrik 16 günden beri yanmamakta olduğunu belediye zabıta âmirine ve belediye zabıta mamuru Mehmet Çınara hat çavuşu Faik efendilere mahalle namına müracaatta bulunduğum halde bu direk hâla yapılmadı bütün mahalle halen karanlıktır çamurlar içinde zorluk çekmektedir. Acaba bu mahalle halkı tanzifat ve tenvirat parasından mu-afmıdır. Karşı yeni mahalleler pırıl pırıl yanmakta iken bufakir mahallemizin bu durumunun bizzat Sayın Belediye Başkanının görmesini rica ederim.

11 / 11 / 951
Aşağı Pazarda kahveci
Mustafa Turcan

Yukarıya aynen aldığımız mektup münderecatından esasen malûmatlardır.

Çankırının yetiştirdiği güzide evlatlarından olan hemşehrimiz müdüre hoş gediniz der başarılar dileriz.

Yeni Banka müdürümüz geldiler

Zonguldak Ziraat Bankası Müdürlüğünden naklen ilimiz Ziraat Bankası müdürlüğüne tayin edilen Mustafa Uslu yeni vazifelerine başlamış-

ORTADOĞU

Askerî Lideri Türkiye

Paris, 12 a.a. (United Press) inanılır kaynaklardan bu gün öğrenildiğine göre Türkiye ve Batılı Üç büyük devlet tarafından kurulması kararlaştırılan Orta Doğu kumandanlığı gelecek sene içinde ihdas edilecektir. Türk - Rus hududundan Süveyş kanalı bölgesine kadar uzanan bölgenin savunması ile ilgili çalışmalara gelecek ilkbaharda başlanacaktır. Bahis mevzuu kumandanlığın genel karargâhının Kıpr-ıs'ta kurulması muhtemeldir. Bilindiği gibi Mısır'ın bu Orta Doğu kumandanlığına iştirak etmesini reddetmesi üzerine genel karargâhın Mısır'da kurulmasından vazgeçilmiştir.

Aynı kaynaklar, Orta Doğuda ihdası kararlaştırılan kumandanlıkta baş rolü oynayacak yegâne askeri liderin Türkiye olduğunu belirtmektedirler.

Aynı kaynaklara göre Arap liderleri bu akşam yapacakları toplantıda Orta Doğu kumandanlığı hakkında Mısır'ın takındığı tavrı destekleyip desteklememek hususunda bir karar vereceklerdir.

SPOR

Futbol Millî takımımız İsveç Millî takımını 1-0 mağlûp etti

Bu gün İstanbul'da Dolmabahçe stadında oynanan Türkiye - İsveç A. Milli takımları Futbol karşılaşmasında Türk Milli Takımı İsveçlileri 1-0 mağlup etmişlerdir.

Arslanlarımız var olsunlar

TÜCCAR

Hüseyin Tabak'ın 660 lirasını çalanlar yakalandı

Bundan bir müddet evvel, şehrimizin tanınmış tüccarlarından Hüseyin Tabak'ın, istasyon köprüsü yanındaki akaryakıt şubesinden 660 lira kadar bir para çalınmış ve tahkikatı, hiç bir ipucu bırakmadan savuşmağa muvaffak olmuşlardı.

Çankırı Emniyet teşkilâtının tecrübeli elemanları tarafından idare edilen sıkı takip neticesinde, hırsızlık suçunun failleri olduğu anlaşılan, Tosya ilçesinin kurtçular köyünden Hasan oğlu Arslan Mutlu ile Kastamonunun aktekin mahallesinden Mustafa oğlu Numan Okumuş, zabıtamızca ele geçirilerek adâletin pençesine tevdi edilmişler, ve haklarında tevkif müzekkeresi kesilerek Çankırı ceza evine teslim edilmişlerdir.

Gayretli ve işbilir zabıtamızı tebrik eder, hürmetle selâmlarız.

Deprem Âmirliğinin Verimli çalışmaları

Çankırı'nın deprem işlerini tedvir etmek üzere teessüs eden deprem Âmirliğine, Bayındırlık Bakanlığından naklen tâyin edilen ve bir aydanberi verimli çalışmalariyle bir kıymet olduğunu gösteren Sayın Necati Ersan'a, çalıştığı olduğu kadar çok mesuliyetli olan görevlerinde daha çok başarılar dileriz.

Marshall tehlikeyi gösteriyor

Vayne, 12 (a.a.) — "Dünya tarihinin en buhranlı devresinde,, karşılaşılan meseleleri halletmek üzere Birleşik Amerika'nın "Soğukkanlılığa ve daimi bir işbirliğine ihtiyacı olduğunu,, General Marshall dün bildirmiştir.

General sözlerine devamla "Bu meseleler halledilmediği takdirde dünya ilk çağın bir kopyesi olacaktır,, dedikten sonra Amerikan milletinin "topyekûn seferberliği,, hakkındaki talebini tekrarlamıştır.

C. savcı yardımcısı gitti

Çankırı C. Savcı yardımcısı iken Bursanın orhaneli İlçesine naklen tayin edilen Hakkı Müderrisoğlu Pazar günü yeni görevlerine hareket etmişlerdir.

Valimizin

Tetkik gezileri

Valimiz Sayın Hikmet Kümbetlioğlu, deprem bölgelerinde tetkiklerde bulunmak üzere bu gün sabah Ilgaz'a hareket etmişlerdir.

SARI BİNA

Hazineye intikal etti

Halen C. Halk Partisinin işgalinde bulunan hükümet karşısındaki sarı bina 5830 sayılı 8/8/951 tarihli kanunun 3. maddesi hükmüne tevfikan 7/11/951 tarihinde hazine adına tapuya raptedilmiş ve tapu tezkeresi hazineye verilmiş ve keyfiyet halk partisine tebliğ edilmiştir.

Kanunun 10. maddesine göre halk partisi bir ay içinde bu binayı tahliyeye ve hazineye teslime mecburdur.

Yukarıda sözü geçen 3. madde hükmü şudur: İkinci maddenin dışında kalıpta Halkevi olarak inşa edilmiş veya inşa edilmekte bulunan veya 1/Mart/950 tarihine kadar kısmen veya tamamen halkevi olarak kullanılmış veya herhangi bir sosyal maksat veya amme hizmeti için kullanma gayesile kısmen veya tamamen halktan toplanan teberru ve bedeni yardımlarla inşa edildiği halde bir siyasi parti namına tescil edilmiş bulunduğu il veya ilçe idare kurulları tarafından tesbit edilmiş olan gayri menkullerin kayıtları devlet adına re'sen tashih olunarak ilgililere yazı ile ihbar olunur'

Bu bina her ne kadar Belediyenin parası ile yapılmış ve bilâhere Halk Partisinin nufuzu ile parti adına 936 senesinde tapuya tescil edilmiş ise-de bütün Çankırı'lılarca bu bina kısmen uzun müddet Halkevi olarak kullanılmış bulunduğundan mâddenin mutlak ve âmir hükmüne göre hazine adına tescili icap etmiştir. Bu binanın memleketin mühim bir ihtiyacına tahsis edileceği şüphesizdir.

Demokrat Parti Yayın 1951 - 7

Göçmen Meselesi

Muhalefetin Takibettiği Seyir

1925 anlaşmalarının akdinden itibaren 1938 yılına kadar Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenlerinin sayısı senede 900-1200 arasında de-

şişmiştir. Göçmen gelişinin en ziyade azaldığı seneler 1932-1933 yıllarıdır. Bu seneler Bulgaristan'ın tam bir basın ve söz ve siyasi organizasyon hürriyeti ile beraber

Devamı 2 nci sahifede

Amerikanın sesi radyosunun programı

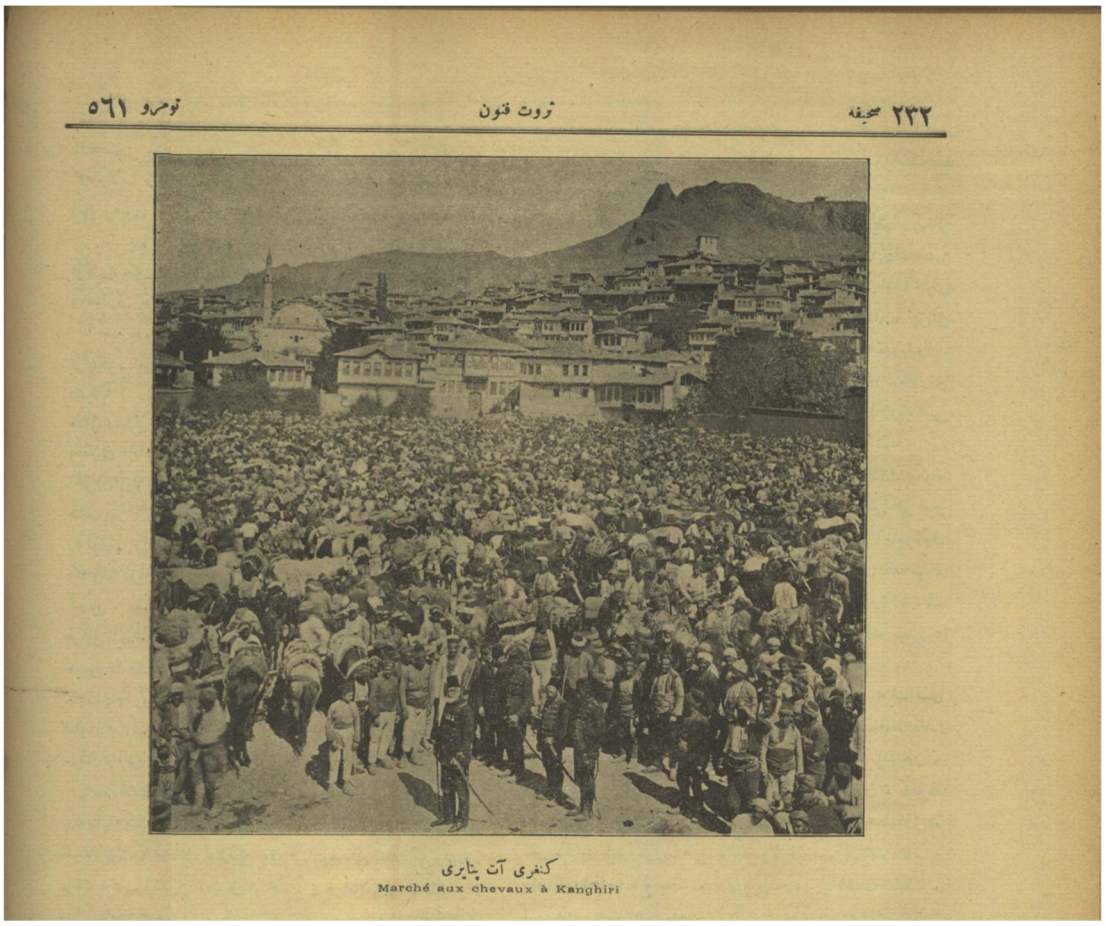
8 - Ekim pazartesiden itibaren Amerikanın Sesi Türkçe neşriyatı aşağıda gösterilen saat ve dalga uzunlukları üzerinde yapılacaktır.

SAAT	METRE
7.15 - 7.30	31,41,49
19.00 - 19.30	13,14,17,19
22.00 - 20.30	379.(Orta Dalga)
22.00 - 22.15	19,25,31,41,49

Amerikanın Sesi Radyosu saat 19.00 da yapılan Türkçe neşriyatta dinleyicileri ilgilendirecek bir takım yenilikler olacağını ilân etmiştir. Bu yenilikler meyanında Pazartesi günleri "BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ve EKONOMİK OLAYLARI.. Çarşamba günleri "AMERİKAN MEŞHURLARI.. ve Perşembe günleri "POSTA KUTUSU.. Cuma günleri „DÜNYA OLAYLARI HAKKINDA YORUM.. Cumartesi günleri ise „ŞU ACAİP DÜNYA .. namı altında muhtelif mevzulardan bahsedilecektir. Amerikanın Sesi Radyosunda saat 19.00 da Türkçe olarak yapılan bu neşriyat, zikredilen günlerde 13, 14, 17, ve 19 metreler üzerinden dinlenebilir.

Yukardaki resimde; İzmirde, Gaziemir Uçak Alanında ki Hava İstihkâm Okulunda, İlki Türk öğremen, Amerikan yapısı otomatik pilot'un nasıl kullanılacağı hakkında izahat verirken görülmektedir. Amerikalı bir uzmanda gösteride hazır bulunmaktadır. Bu sınıfta kullanılmakta olan otomatik pilot mevcut yedek parçaların okulda birleştirilmesi ile meydana getirilmiştir. Bu okul Amerikalı teknik müşavirlerin ve Amerikan malzemesinin yardımı ile açılmıştır.

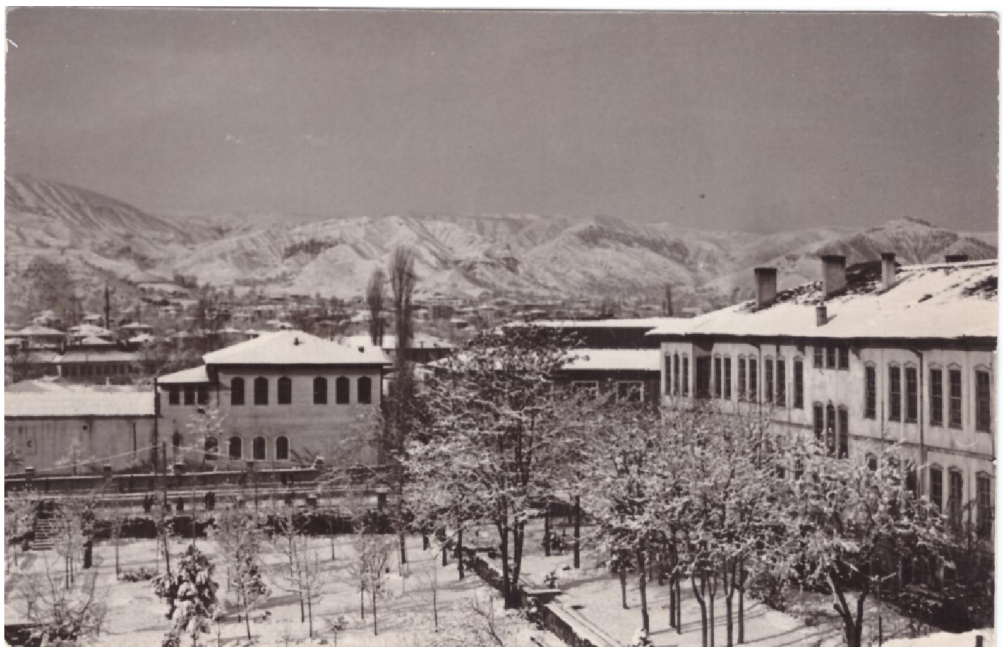
EK-7 Çankırı At Panayırı

Serveti-i Fünun Dergisi 1 Kanunisanı 1317 (1902) Numara: 571, Sahife:232

EK-8 Çankırı Cezaevi

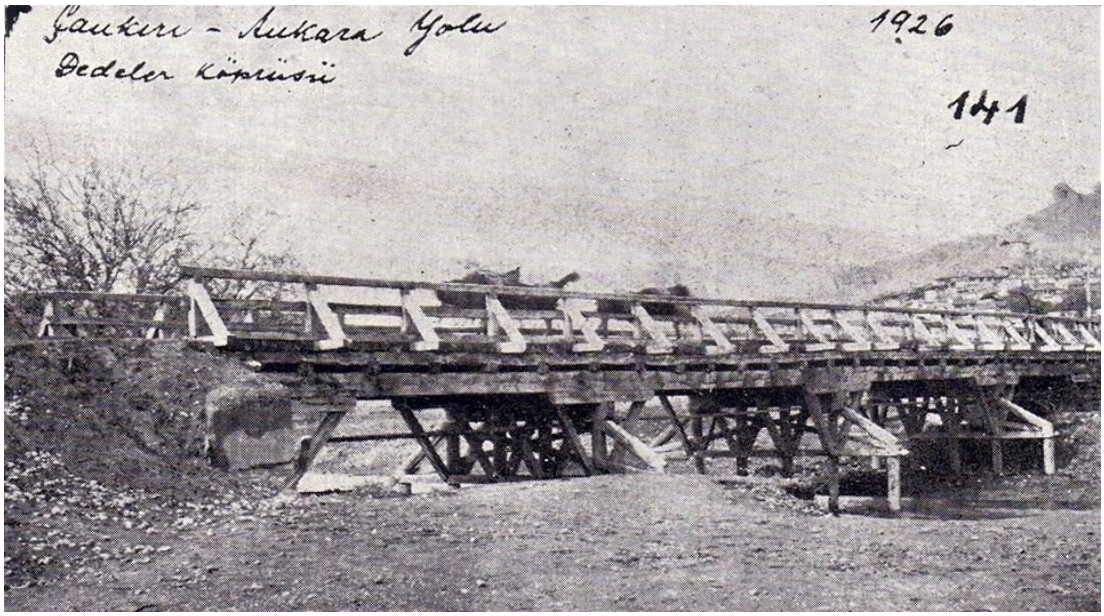
EK-9 Çankırı Köprüleri

İstasyon Köprüsü

İstasyon Köprüsü

Dedeler Köprüsü

Resim Ömer Türkoğlu'ndan alınmıştır.

Hastane Köprüsü, Demiryolu gelmeden önce (1932 öncesi)

Resimler Aydın Demirörs arşivinden alınmıştır.

EK-10 Çankırı Saat Kulesi

EK-11 Kışla

Ek-12 1932 Yılı Çankırı Esnaf Listesi

Çankırı'da 1932 yılında Ticaret odasına kayıtlı ticaretle uğraşan (Sıfat-ı Ticariye-i haiz tacirler) esnaf listesi;

Banka	*Ziraat Bankası*
Manifaturacı	*Dodur zade Ahmet ve Mustafa efendi*
	Usta Oğlu Eşref şeriki Ömer efendiler
	Dağlar zade Hasan Bey ve Şürekası
	Dolmacı zade Rifat Bey ve Şürekası
	Barutçu zade Hidayet Bey
	Çam Ahmet zade İsmail Bey
	Emir Süleyman zade Ethem Bey
	Cebeci zade Osman Bey
	Dumeli sert İbrahim zade Memet Bey
	Yüzbaşı zade Hamdi Bey ve şeriki
	Ekmekçi Mustafa oğlu Abdullah efendi ve şeriki
	Dabağ Satılmış zade İsmail Bey ve Mahdumları
	Ali oğlu Sabri Efendi
	Camgöz zade Mehmet ve Adil efendiler
	Yusuf usta zade Memiş efendi
	Akasyalı zade Hasan Hasan efendi
	Molla Hüseyin zade Hafız Mehmet efendi
	Yanlar hıcası zade Ahmet efendi
	Karatekinli zade İsmail Çavuş efendi
	Zıddı zade Hacı Ali Usta
	Hacı Dede zade Hilmi Bey
	Gürcü zade Mehmet efendi

	Çorumlu zade Hacı Abdullah Usta
	İmaret zade Ahmet efendi
	Takyacı zade Hüseyin Efendi
	Kamzeli zade Ziya Efendi
	Hacı Halil zade Hakkı efendi
	Beyşehirli zade Süleyman Efendi
	Osman Efendizade Ahmed efendi ve şeriki Salih efendi
	Hacı Bayram zade Salih efendi
	Darendeli zade Etem efendi
	Koçhisarlı zade Memet efendi
Müteahhit	*Ericekli zade Abdullah Ağa*
	Hacı bayram zade Mustafa Bey
	Çerkeşli Ahmet efendi
	Yiğitbaşı zade Hasan Bey
	Yüzbaşı zade Mustafa Bey
	Hacı Toruş zade Hacı Ahmet efendi ve şeriki
Manifaturacı	*Hacı dede zade Ömer Bey ve Şeriki Münür Bey*
Köseleci	*Saraydar zade Hacı İbrahim Usta*
Attar	*Yılık zade Mehmet Efendi*
	Bocut oğlu Hasan efendi
	Hacı Ali zade Arif efendi
	Ahmet çavuş zade Cemal efendi
	Yılık zade Hacı Hüseyin efendi
	Hacı Kütük zade Hacı Ahmet Efendi
	Abalı oğlu Zeynel efendi

	Yılık zade Hacı Abdurrahman ve Şürekası
	Yunus oğlu Ali Onbaşı
	Cırık Ali zade Sabri efendi
Bezci	*Hot Oğlu Hasan Usta*
	İmaret zade Ömer Ağa
	Kantarcı zade Mustafa çavuş
	Nalgıran zade Etem Ağa
	Oduncu zade Ahmet Usta
	Kapusuz zade Etem Usta
	Yoğurtçu zade İbrahim Usta
	Keş Oğlu Memet usta
	Cıbır Pehlivan oğlu Mustafa usta
	Çim Oğlu Sabri Usta
	Nalilci oğlu memet usta
Fabrikacı	*Zincirci zade İsmail Bey ve Mahdumları*
Terzi	*Mehmet usta oğlu Mustafa Usta*
	Mehmet usta oğlu İsmail Çavuş
	Yanlar hocası zade Ali usta
	Ahmet Çavuş zade Memet efendi
	İskilipli Ahmet Usta
Tiftikçi	*Kasap deli Hüseyin Oğlu İsmail ve şeriki Arabacı kadı zade Salih efendi*
Ekmekçi	*Kasap deli Hüseyin oğlu Memet*
	Kasap deli Hüseyin oğlu Hacı Şükrü
	Şıh Bey zade Hüseyin Efendi
	Mustafa zade memet efendi

	Koçum zade Sait efendi
	Zencirci zade Şakir Usta
Attar ve Bakal	*Uncu zade Ali Efendi*
Bakkal	*Hacı Şaban zade Memet efendi*
	Ölmez oğlu Hilmi Usta
	Haydar Ağa
Arpacı	*Abbas zade Hafız Mustafa efendi*
Müteahhit	*Dabağ zade Hafız Mustafa efendi*
	Hacı Kadar Zade Abdullah Çavuş
	Hacı Uzun zade Hamdi efendi
	Cinbo zade İsmail efendi ve şeriki Mustafa efendi
	Boyalcalı zade Kamil efendi
	Binbaşı zade Halim bey
	Binbaşı zade Hüseyin bey
Attar	*Siruzlı zade Hüseyin efendi*
Bakırcı	*Ilgazlı Hafız zade Naci efendi*
	Sucu Memiş oğlu Hüseyin usta
Demirci	*Demirci zade Hüseyin efendi*
	İğdirli oğlu Ömer usta
	Çoş oğlu Hacı Mahmut usta
	Hacı Osman oğlu İsmail usta
Bastırmacı	*Coruk zade Ahmet ağa*
Yağcı	*Dabağ Satılmış zade Memet efendi*
Semerci	*Hafız Hüseyin efendi*
Konduracı	*Dabağ zade Hasan Tahsin efendi*

	Gümüş zade Hidayet efendi
	Sucu zade Hilmi usta
	Rahtıvan zade İsmail efendi
	Sipahi zade Hasan efendi
	Apdurrahman Nafiz efendi
Göseleci	*Yorkancı zade Memet Fahri efendi*
Tiftikçi	*Gürt oğlu Yusuf efendi*
Şekerci	*Hasan bey ve Süleyman usta*
	Hıcıplı Bekir usta şeriki Ömer efendi
Attar	*Mustafa zade memet efendi*
	Topçu oğlu Arif efendi
Dabağ	*Ayan ali zade Ali usta*
Tiftikçi	*Yavan zade Ahmet efendi*
Ayakkabıcı	*Çatık kaş oğlu Memet efendi*
Mutaf	*Osmanlı dede zade Hasan efendi*
Müteahhit	*Çeri başı zade Rüştü efendi*
Kumisyuncu	*Kaltakcı zade Memet efendi*
Zahireci	*Hacı Hüseyin zade Kamil Efendi*
Kasap	*Taif zade İhsan ve şürekası*
Göncü	*Merzili zade Ali efendi*
	Kurancı zade Hafız Ahmet efendi
Attar	*Hacı hasan zade Mustafa efendi*
Kasap	*Yaşar İsmail efendi*
Zahireci	*Çabraz oğlu Memet efendi*
Kasap	*Aşık muslu zade Tevfik efendi*

	Gözün bebeği oğlu Mustafa efendi
Seyyar Tacir	*Dümellili memet oğlu Bekir ağa*
	Saray köylü yavan oğlu Recep efendi
Attar	*Şabanözünlü Yüzbaşı Ahmet efendi*
	Çal oğlu Mustafa efendi
Hamamcı	*Kağnıcı oğlu Ahmet ağa*
	Mahir ağa
Seyyar Tacir	*Şabanözünlü göçmen oğlu Ali*
	Şabanözünlü Sarı Hüseyin efendi
Yağcı	*Kara hacı zade Asım bey*
Manifaturacı	*Derviş efendi oğlu Ali ağa*
	Dümeli zade İsmail Bey
	Şabanözünden Yüzbaşı zade Tayyar
	Demirci zade Hüseyin bin Hacı Hasan "

Bu liste Çankırı gazetesinde ,6 Nisan 1932, s.4.'de yayınlanmıştır.

Ek-13 Türkiye Kılavuzu'una Göre Tüccar ve İş Adamları Listesi

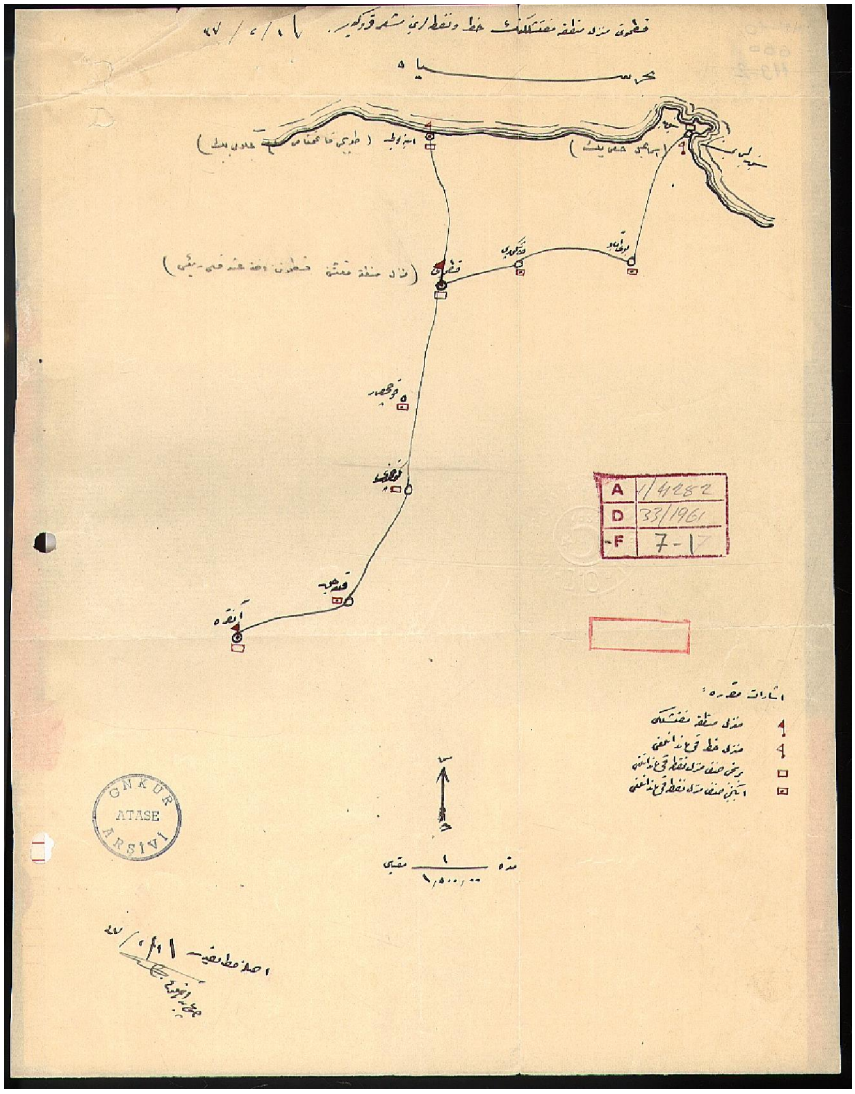
Abdullah Elmalı	*Manifatura*
Ahmet Çakır	*Bakkaliye ve Meyva Tüccarı*
Ahmet Dodur	*Manifatura*
Ahmet Gür	*Nakliye Komisyoncusu*
Ahmet ve H. Ersunan Kar.	*Manifatura*
Ahmet ve İhsan Kütük	*Attariye*
Ahmet Küt	*Manifatura*
Ahmet Nuhoğlu	*Nakliye Komisyoncusu*
Ethem Darendeli	*Manifatura*
Halim Dağlar	*Manifatura*
Hasan Dağlı	*Müteahhit*
Hasan ve Salih Yiğit Kar.	
Hasan Öğüt	*Şekerci ve imalatçı*
Hayri şat	*Tabak ve deri tüccarı*
Hidayet Barutçu	*Manifatura*
Hidayet Gümüşoğlu	*Kundura ticareti ve imalatçısı*
Hilmi Kabaca	*Tiftik ve Yapağı*
Hüseyin Altay	*İnşaat ve erzak müteahhidi*
Hüseyin Büyükköse	*Çiftçi ve Müteahhit*
Hüseyin Ekmekçioğlu	*Tiftik yapağı ve av derisi*
Hüsyin Kader	*Bakkaliye ve meyva*
Hüseyin Yamak	*Bakkaliye*
Hüseyin Yahakçı	*Manifatura*
İbrahim Öz	*Canlı Hayvan Tüccarı*

İbrahim Sarıkavasoğlu	*Sebze ve meyva tüccarı*
İhsan ve İrfan Açıkgöz	*Kereste Tüccarı*
İsmail Cansız	*Manifatura v.s.*
İsmail Çam	*Manifatura v.s.*
İsmail Kağnıcı	*Tuz Tüccarı*
İsmail Kabaca	*Tuz Tüccarı*
İsmail ve Ömer Demir Kar.	*Hırdavat v.s.*
İsmail Sancaktar	*Tuz Tüccarı*
İsmail Yılık	*Attariye, tiftik ve av derisi*
Kamil Sopacı	*Tabak ve deri*
Kamil Sarı	*Tabak ve deri*
Latif Topçu	*Şeker imalatçısı*
Mehmet Fahri Aydemir	*Yemeni ve Kösele*
Mehmet Kiremitçi	*Tabak ve deri*
Mehmet Karputcu	*Bakkaliye*
Mehmet Mergi	*Yemeni ve Kösele*
Mehmet Saka	*Çorap İmalatçısı*
Mehmet Atakan	*Şeker İmalatçısı*
Mustafa Bal	*Canlı Hayvan Tüccarı*
Mustafa Gökmen	*Zeytinyağı Tüccarı*
Mustafa Kıbır	*Ayakkabı imalatçısı, kösele ve deri*
Mustafa İpek	*Nakliye Komisyoncusu Antalya Anbarı şb.*
Mustafa ve H. Akgün Kar.	*Kırtasiye*
Naci Ilgaz	*Tabak ve deri ticareti*
Nuri Güroz	*Tabak ve deri ticareti*

Osman Armağancı	*Manifatura v.s*
Osman Cebeci	*Manifatura v.s*
Ömer Dede	*Manifatura v.s*
Ömer Soylu	*Manifatura v.s*
Rıfat Aytaç	*Erzak Müteahhidi*
Recep Hancı	*Tiftik, Yapağı ve av derisi*
Sabri Güroz	*Manifatura v.s*
Sabri Uyaroğlu	*Manifatura v.s.*
Salim Çivitçi	*Bakkaliye*
Şevket Berçin	*Tabak ve deri*
Tahir Temiz	*Kiremit ve tuğla*
Yusuf Kaymakçı	*Canlı Hayvan Ticareti*
Ziya Bağlar	*İnşaat Müteahhidi*
Oteller ve Hanlar	
Adı	*İşleticisi*
Sebat Oteli (36 Yatak)	*Mehmet Pekel*
Anadolu Oteli (40 yataklı)	*Hüseyin Gafur*
Kastamonu Oteli (35 yataklı)	*Mustafa Camgöz*
Kalecik Hanı	*Ahmet Karagöz*
İmaret Hanı (5 yataklı)	*İsmail Karahan*
Odunpazarı (5 yataklı)	*Ali Mısırlı*
***Lokantalar**;*	
İçkili İstasyon Büfesi,	*Adem Çakır*
Yeni İmren Lokantası	*Ferit Vardarlı*
Yeni Hatay Lokantası	*Ali Kırbeyli*

Çelebi Lokantası	*Hasan Çelebi*
Muhallebi ve Süt evi	*Ali Nafiz*
Kıraathaneler	
Merkez Çayevi	*Mehmet Çınar*
Mavi köşe	*Osman Kiremitçi*
Havuzlu Kahve	*Mehmet Çavuşoğlu*

EK-14 İstiklal Yolu

Atase Arşivi İSH. 600-113aaa

EK-15 Çankırı Esir Kampını Kızılay Heyetinin Ziyareti

EK-16 Hacettepesine Askeri Kışla Yapılması İçin Yardımda Bulunacaklar Listesi

Çankırı Gazetesi, 9 Temmuz 1929, S.1-2, " Memleketimize yapılacak askeri pavyonlar " haberi

" *Sekinci Fırka Komutanı Bekir Sıtkı Paşa hazretleri ve Erkani harbi ile beraber 4-7-1929 Perşembe akşamı şehrimizi teşrif buyurmuşlardır. Vali Nuri Bey efendinin makamında düngı gün şehrimize teşrif eden sekizinci Fırka Kumandanı Bekir Sıtkı Paşa Hazretlerinin iştiraki ile balada isimlerini medarı iftiharla kaydettiğimiz zevatın taahhütler ile Hacattepesinde yapılacak Topçu Alayı için 3 pavyona ait muktezi keresteyi vermeyi taahhüt eyledikleri haber alınmıştır. Asker kardaşlarımızın istirahatları için düşünülen şu emri hayra iştirak edenleri tebrik eder ve müteşebbislerin muvaffakiyetlerini temenni ederiz.* "

"Yardım edecekler;

Çankırı mebusu muhteremi Ziya Bey Efendi

" " " Rıfat Bey Efendi

" " " Talat Bey Efendi

Kastamonu mebusu muhteremi Cemal Bey Efendi

Belediye Reisi muhteremi Sait Bey Efendi

Ticaret odası reisi Hacı Şakir Efendi

Zencircizade İsmail Necati Efendi

Dodurzade Ahmet ve biraderi Mustafa Efendiler

Meclisi umumi azasından Halim Bey

" " " İsmail Bey

Tüccarandan Barutçuzade Hacı Kâmil Efendi

Sabık Belediye Reisi Dedezade Hilmi Efendi

Belediye azasından Dedezade Ömer Efendi

Emir süleymanzade Hacı Hasan Efendi

" " Ethem Efendi

Belediya azasından Hasan Efendi

Tabak satılmış zade İsmail Efendi

Binbaşızade Hüseyin Efendi

Yüzbaşızade Hamdi Efendi

" Mustafa Efendi

Tüccarandan Cebecizade Osman Efendi

" Eşref Ağa

Hacı Kütükzade Hacı Ahmet Efendi

Yılıkzade İsmail Efendi "

Ek-17 Çankırı Belediye Meclisinin 5 yıllık Programı

"*15 İkinciteşrin (Kasım) 1934 perşembe günü saat 16:00'da 1934 senesi içtima devresinin 1nci toplantı 4 ncü içtima ve 1nci konuşmasında İmar meclisinden gelen 5 senelik mesai programı okunmuştur.* [687]

1935 senesi programı;

1. Gazi Şapka hatırası inşaatı,

2. Evkaf Dairesi binasından köprüye kadar olan yolun 14 metre olarak açılması ve parke ile tefrişi,

3. Mezbahanın genişletilmesi ve bağırsak hane inşaatı,

4. Belediye binasının tamiri ve önündeki tahta binanın kaldırılması,

5. Emvali milliyeden satılan ev yerleri arasındaki yolların açılması,

6. Çarşının münasip mahallerine üç adet idrar hanenin yapılması,

7. Tevfikiye mahallesine gelen dereye set yapılması,

8. Açılan caddelerin teşciri (ağaçlandırılması)

9. Kanalizasyon harita keşfinin yapılması,

10. Çocuk bahçesi inşası,

11. Büyük Cami önünün tanzim ve teşciri,

12. Karaköprü bahçeleri yollarının açılması,

13.Su deposu civarının ağaçlandırılması,

14. Buğday pazarından merkez kıraathanesine kadar çarşının açılıp ve parke taşı ile tefrişi,

[687] Çankırı Gazetesi, 20 Teşrinievvel 1934, s.1.

15.Müderris Hilmi Efendiden Eczacı İsmail Bey arasındaki caddenin haritaya göre genişletilmesi ve şuse yapılması,

16. Şubenin karşısına köprü yapılması,

17. Saatin münasip mahalle nakli ve kaidenin hedmi,

18. Şeher suyunun dağ yolunun aranması,

19. Tatlı su deposunun yapılması,

20. Abdülhalik beyin çeşmesinin yapılması,

21. Kırk pınar suyunun tetkiki,

22. Bedestenin temizlenmesi,

1936 senesi programı;

1. Belediye karşısındaki harap evlerin istimlaki,

2. Belediye karşısından bedestene kadar yolun açılması,

3. Umumi mezarlık yolunun yapılması,

4. İmaretten sinemaya kadar yolun açılması,

5. Abdülhalik Bey Mahallesi yolunun temdidi

6. Demircilerin bedestene nakli ve hal inşası,

7. Büyük köprüden mağara yakasına kadar şose yapılması,

8. Açılan caddelerin teşciri,

9. Su deposu civarının teşciri,

10. Tatlı suyun şehrin münasip mahallerine tevzii,

11. Beton köprüden itibaren tatlı su köprüsüne kadar olan kısmın parke ile tefrişine başlanması,

1937 senesi programı

1. Sudan istifade imkânı olmazsa elektriğin buharla istihsali ve elektrik tesisatının şehrin haricinde münasip bir yere kaldırılması,

2. Ana caddelerden bir kısmının açılması,

3. Açılan caddelerin teşciri,

4. Su deposu civarının ağaçlanmasına devam edilmesi,

5. Beton köprüden tatlı köprüsüne kadar parkeye devam edilmesi,

6. Şehir Haritası mucibince odun pazarının münasip bir yere ifrağı,

1938 senesi programı

1. Orta mektep köprüsünden yukarı köprüye doğru yolun açılması,

2. Ana caddelerin bir kısmının açılması,

3. Saman pazarından orta pazara kadar hizaya alınması,

4. Açılan caddelerin teşciri,

5. Lağım inşaası,

6. Su deposu civarının ağaçlanmasına devam edilmesi,

7. Tatlı su köprüsünden yukarı parkeye devam edilmesi,

1939 senesi programı

1. Ana caddelerin açılması,

2. Açılan caddelerin teşciri,

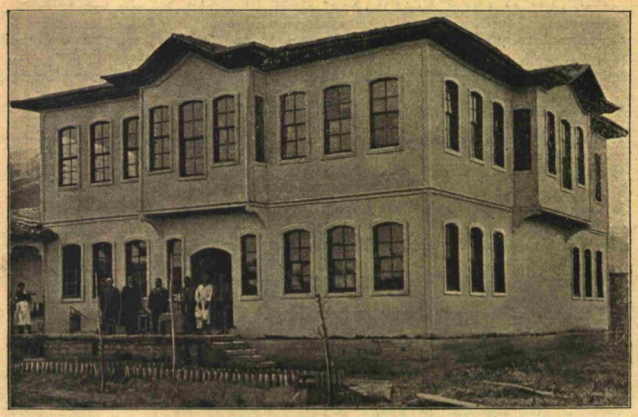
3. Su deposu civarının ağaçlanmasına devam edilmesi,

4. Lağam inşaasının devam ettirilmesi,

5. Tatlı su köprüsünden yukarı parkenin ikmali "

Bu program Belediyece hazırlana 5 yıllık imar planında yıl yıl yapılacak işleri belirleyen bir programdır. Şehrin gelişimi ve modern bir görünüme sahip olması için yapılması gereken öncelikli işler belirlenmiştir.

EK-18 Çankırı Gureba Hastanesi , Servet-i Fünun Dergisi 1 Ağustos 1312 (1896) Numara:283 Sayfa :358-359

[کنغریده انشا اولنان « حمیدیه » غربا خسته‌خانه‌سی]

ـ لسان دها ایجلملی ، دها درین ، دها طبیعی ، دها حساس ، دها شفاف ، دها منور ، دها اثیری اولمالی ... متأثر ، متفکر کورونملی ... یك کوزل اما نصل ؟ ..

نصلمی؟..بونی صورمه‌یه لزوم وار ؟ فاتاً ماهیت لسان نه اولدیغنی آزیجق تدقیق وتقدیر ایتمش اولانلر ایچون بوندن باشقه درلودوشونمك ، بوندن‌باشقه درلو سویلمك ممکنمیدر ؟ لسان تصورات وتحسسانك بر واسطهٔ تبلیغی ایسه شهه یوق که متفکر ومتأثره کورونمك لازم کلیر . سادەلك ایسه لسانمزه عائد تدقیقات صره‌سنده هپسندن جدی ، هپسندن مهم برمبحث تشکیل ایدر . فکر حقیرانه‌مجه سادەلك برکره سوزك وضوحنی تأمین ایدن لوازم فصاحتدن بری اولمق اوزره تالی ایدلملی‌ده صوکره کندیسندن دها زیاده برخدمت ، دها باشقه برتأثیر ایستلملی . هله شوراسی خاطردن چیقارلمامالی که سادەلکك بردرجه مادونی عادیلکدر ؛ اوفاق بر موازنەسزلك « ساده » بی « عادی » منزله‌سنه ایندیره‌بیلیر.

برده لسانمزك ، یعنی عثمانلیجه‌نك عربی وفارسی الفاظ وتراکیبدن استغنای قابل دکلدر ؛ بناءً علیه سادەلکی بو استغنانك حصولنده آرامق هیچ طوغرو اولەماز .

اساساً سادەلك صوردن زیاده معنایه تعلق ایتدیکندن بر فکرساده اولورسه طبیعی انی تبلیغه دلالت ایدن سوزده ساده اولور. آنجق ساده برسوزی فضله تزیینات‌ایله باشقه درلو کوسترمکه چالشمق عادی برتصلفدر، بوکون یازی یازمق نه اولدیغنی بیلنلر ایچنده بونکلی اختیار ایده‌جك ، ایتسه‌بیله بوندن مستفید اولەرق‌یازدیغنی‌هرکسه بکندیره‌جك برذات تصور ایده‌م .

سادەلکك لزومندن زیاده التزامی نصل‌برنتیجه‌حاصل‌ایتدیکنی کوسترمك‌ایچون برمثاله احتیاج وارسه آتیده‌کی منظومه‌یه برکوز کزدیرەلم . [نامهٔ سودا] اساساً بوالتزامك‌صورت تأثیرینی‌تجربه ملاحظه‌سیله یازلمش اولدیغی‌ایچون، صانیرم که، باشقه هر

اثردن زیاده مقصده خدمت ایده‌بیلیر :

« نامهٔ سودا »

کوزل‌چوجوق!.. بونی برعاشقك دهاندن ایشتمك‌ایستمین قیز جهانده اندردر .

«کوزل» ، «چوجوق» ایکی لفظ‌ترانه‌پروردر که اك ثقیل وخشین آدمك لساندن طویلسه قلب ، خصوصیله برقادین‌قلبی تلذذ ایلەمك ، سومەمك ـ اولورسه‌بیله ـ غریب‌اولور. بونی اك طوغرو بربدیهه‌کی جسارت ایلرم ایراده .

بروسیله اینجو

ستوده نك دخی دوشمشدی دست‌عصمتنه
«کوزل‌چوجوق!» دیه‌باشلارظریف‌برنامه.
ـ پرستش ایلرم عشقك بوسحر وقدرتنه :
نصل کیرر مثلابرحریم کلفامه
که‌هردقیقه نکهبانی چشم مادردر ؟
اویریابانجی‌به ممکن‌دکل پناه اولماز ؛
اورکیرلمسی یك مستحیل بربردر ؛
شووارکه عشقه تقیده سدراه اولماز!ـ

ستوده نامهٔ سودایی آچدی تتره‌یەرك ...

بونامه .. آه بوابکم برید افسونکار
کیمك مقرر آمال عشقی اولسه‌کرك ؟
سکوتی ایلیه‌جکدر نەلر، نەلر اقرار ! ..
ستوده شیمدی قوشوب برمحل تنهایه
اوەژده‌آور وصلتله همزبان اولەجق ؛

کوزل یوزنده سعادت‌ضیافشان‌اولەجق ؛

ستوده منتظر آقشام ایچون برایمایه ...

خایر، ستوده .. اوبرعفت منوره‌در ؛
ستوده پاك ودل آسوده برمخدره‌در :
دکل اونامه‌یی تنهاده قوقلامق، اوقومق ،
ندامت ایلدی حتی آلوب‌ده آچدیغنه .
بونکله حکم ایدیورسك قیزك آلیقانه ،
فقط بکارت وجدان بودر ، ستوده اوفاق
برانحرافی بیوك . یك بیوك رذیله صایار :
حیایه ، عرضه نەیاسین قیزك رعایتی وار!

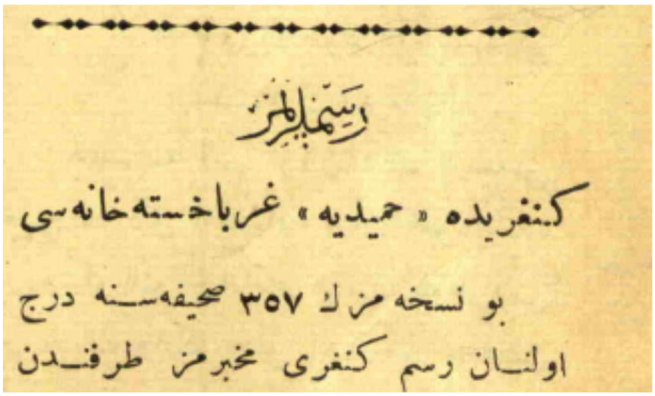
ستوده نامهٔ سودایی اینشته پارچەلادی .
فقط نیچون آنی محو ایتمیور؟ نەدرقصدی
اویادکار پریشان عشقی صاقلامەدن ؟ ..
..... الخ

شیمدی شو منظومەنك بزه رنکسز ، روحسز کلسنی ایجاب ایده‌جك نه قصوری وار ؟ هله :

.... بونی اك طوغرو بربدیهه کی
جسارت ایلرم‌ایراده .

جمله‌سنه قدر اولان ایلك پارچه‌سی هیچ فنا دکل ؛ معمافیه هیأت مجموعه‌سنده بردوشکونلك ، برطاتسزلق ، اك طوغروسی بر عادیلك وارکه حس ایدلەمك ممکن اولمیور .

Servet-i Fünun Dergisi 1 Ağustos 1312 (1896) Numara:283 Sayfa :358-359

رسم پارمزی

کنغریده « حمیدیه » غرباخسته‌خانه‌سی

بو نسخه مزك ۳۵۷ صحیفه‌سنه درج اولنان رسم کنغری مخبرمز طرفندن

مرسل اولوب « حمیدیه » نام معالی اتسامنی حائز خسته‌خانه‌یی ارائه ایدر . اشبو دار-التداوی اعانهٔ حمیتمندان ایله ایکیوز لیرایه مبایعه اولنوب بالآخره یوز اللی لیرا قدرده تعمیرات اساسیه‌سنه صرف ایدیلەرك وجوده کتیرلمش و بودفعه « حمیدیه » نام جلیلیله توسیم وطغرای غرای حضرت شهریادی ایله تزیینته امر وفرمان همایون حضرت جهانداری شرفتعلق بیورلمشدر . کنغری غربا خسته خانه‌سی اللی یتاق استیعابنه کافی اولوب فوقانی وتحتانی درت قنوش ایله جسیم برصالونی وبری مدیره ، بری خدمه‌یه مخصوص دیکر بری‌ده اجزاخانه اولمق اوزره آیریجه اوطه‌لری وخارجده دخی مطبخ وکیلار و غسلخانه ایله جامه‌شویخانه و متفرعاتی ووسیع برده باغچه‌یی مشتملدر .

Resimlerimiz

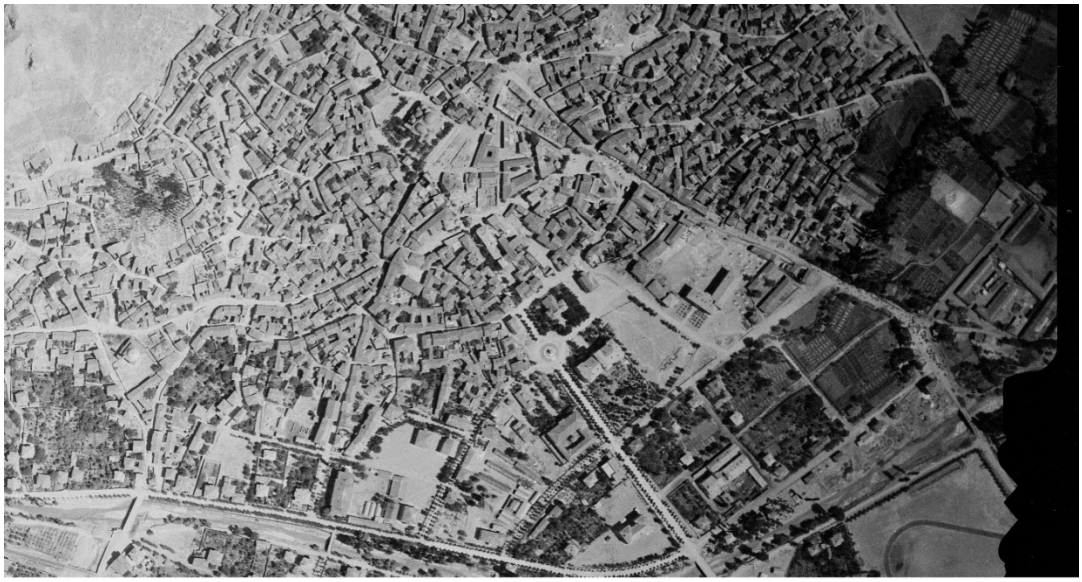
Kengırı'da "Hamidiye" Gureba hastahanesi bu nüshamız 307 sahifemizde derc olunan resim kengırı muhabirimiz tarafından mersul olub,

" Hamidiye " nam meâlî ittisamını hâiz hastaneyi irâeyi eder. İş bu dârüt-tedavi iâne-i hamiyetdân ile ikiyüz liraya mübâyaa olunup bilâhere yüzeli lira kadar da ta'mirat-ı esasiyesine sarf edilerek vücuda getirilmiş bu def'a " Hamidiye" nâmı-ı celilesiyle tevsîm ve tuğrâyı ğurrâyı hazreti şehriyadi ile tazayinine emrü ferman u hümayunu hazreti cihandâri şerefmüteallık buyrulmuştur. Kengırı gureba hastanesi elli yatak istiâbına kâfî olup fevgânî ve tahtânî dört koğuş ile cesîm bir salonu ve biri müdüre ve biri hademeye mahsusu diğer biri de eczane olmak üzere, ayrıca odalara ve haricde dahi matbah ve kiler ve gasilhane ile câmeşuyhane ve müteferriatını ve vesî' bir de bağçeye müştemildir.

EK-19 Şehir Haritaları ve 1944 Hava Fotoğrafı

1928 yılı Çankırı şehir Haritası

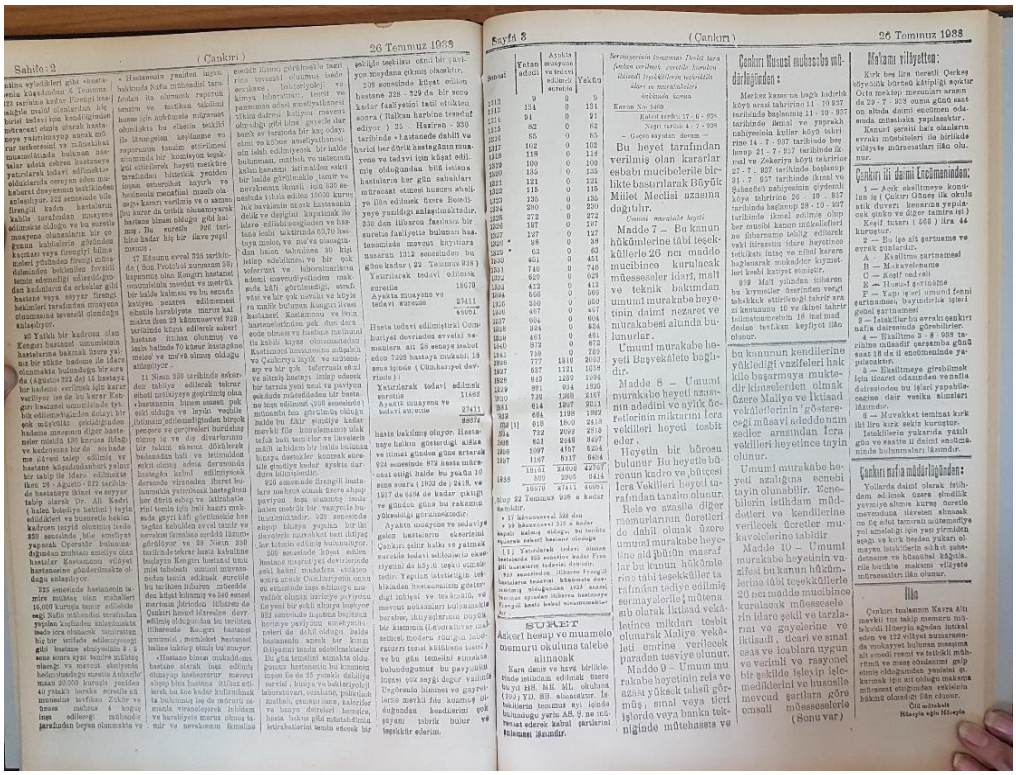
1944 yılı Çankırı şehir merkezi Hava Fotoğrafı

Ek-20 Çankırı Gazetesi 28 Temmuz 1938 Tarihli Sayısı

Sayfa;1

Sayfa ; 2-3

Ek-21 Askeri Hastane Doktorları [688]
Baş hekimler;

1941-1942 Albay İbrahim Gönül

1942-1943 Yb. Raif Gürün

1943-1945 Albay Hilmi Poyraz

1945-1948 Albay Ali Haydar Tunalıoğlu

2. nci Hekimler;

1944 Albay Sabri Şallı

1945-47 Albay Niyazi Emrullah

Dahiliye Uzmanları;

1942 Bnb. Cezmi Emin Türk

1942-1944 Yd.Tğm. Onnik Kapriyelyan

Yd. Tğm. Hayık Nazretyan

1942-1946 Yarbay İbrahim Yalçın

1943-1944 Yd. Tğm. Ziya Işık

1946-1947 Binbaşı Sami Ertunga

1947-1948 Yüzbaşı Cevdet Ölmez

1948 Albay Ruhi Onat

Bakteriyologlar;

1945-1943 Binbaşı Edip Beker

---

[688] Kemal Özbay , Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt III, I.Kitap Hastaneler, İstanbul, 1981 , S.179

1943-1944 Yüzbaşı Naci İncekara

146-1948 Yüzbaşı Cenani Derman

Kulak Uzmanları;

1942-1946 Yarbay Abdullah Boğazgören

1946-1948 Yarbay Avni Birhekimoğlu

Cildiye Uzmanları;

1943-1945 Albay Hilmi Poyraz

1945-1948 Yüzbaşı Mithat Ülker

Rontgen Uzmanları

1948 Yd. Doçent Adil Gören

Nisaiye (Kadın Doğum) Uzmanları;

Yd. Horasanciyan Bey

Biokimya Uzmanları;

1942-1943 Yüzbaşı Edip Beker

1943-1946 Binbaşı Emin Akaydın

1946-1948 Yüzbaşı Kemal Bakan

Operatörler;

1944-1945 Yarbay Avni Kutver

1945 Yüzbaşı Selami Birgen (6ay)

1945-1948 Albay Nevzat Çağlar

Göz Uzmanları;

1942-1943 Yarbay Visali Ersan

1943-1944 Albay Raif Gürün

1947-1948 Albay Fikret Arıhan

Ek-22 Taşmekteb ve Ertuğrul Mektepleri

ثروت فنون

صاحب امتیاز و مدیری
احمد احسان

شرائط اشترا
درسعادتده سنه‌لکی ۱۳۰ ،
التی آیلغی ۷۵ ، اوچ آیلغی
۴۰ غروشدر . پوسته ایله
گوندریلیرسه ولایات بدلی
اخذ اولنور .

درسعادتده تعمیمی
۱۰۰ پاره‌در

شرائط اشترا
ولایاتده سنه‌لکی ۱۵۰ آلتی آیلغی
۸۰ غروش اولوب اوچ آیلغی
یوقدر . قیرله‌دن مقووا یورو
ایله آلتی ایچون سنوی یکری
غروش فضله آلنیر .

پنجشنبه کونلری چیقار منافع ملك و دولته خادم مصور عثمانلی غزته‌سی

No : 451
Directeur-propriétaire
Ahmed IHSAN

SERVETIFUNOUN
JOURNAL ILLUSTRÉ TURC PARAISSANT LE JEUDI
CONSTANTINOPLE

9me Année
BUREAUX :
78, Grand, rue de la
Sublime Porte

طقوزنجی سنه — اون‌سکزنجی جلد
پنجشنبه — ۲۱ تشرین‌اول سنه ۱۳۱۰
عدد : ۴۵۱

سایهٔ معارفوایهٔ حضرت پادشاهیده کنغریده انشا اولونان ارطغرل مکتب اعدادیسنك ملکیسنك رسم کشادی
L'inauguration de l'Ecole idadié " Ertogroul „ à Kiangri.

MILLI KÜTÜPHANE-ANKARA-1946

Not: Fotoğrafın altındaki yazının çevisi (Sâye-i me'ârif-vaye-i hazreti Padişâhide Kengırı'da inşa olunan Ertuğrul Mekteb-i İdadi-yi Mülkiyesinin resmi küşâdı) Servet-i Fünun 11 Teşrin-i evvel 1310 (22 Ekim 1894)

Kengiri Mekteb-i İdadi-i Mülkiyesi

(Resim Amerika Birleşik Devletleri Kongre Kütüphanesi II. Abdülhamit Koleksiyonu'ndan indirilmiştir.)

Ek-23 1901 Yılında Çankırı'da Bulunan Medreseler

Sıra No	Liva	Kaza	Medresenin İsmi	Yeri	Müderrisi	Talebe Adedi	Medresenin Banisi
1	Kengırı	Kengırı	İmaret	İmaret Mahallesinde	Okçuoğlu Şakir Efendi	29	İsfendiyarzade Mehmed Bey
2	"	"	Atik Müftü	Taş Mescid	Müftü zade Hilmi	25	Nusret Paşa
3	"	"	Çivitci	Cami-i Kebir	Çivitcizade Mehmed	25	Çivitci zade
4	"	"	Şadırvan Üstü	"	Balcızade Recep	10	Meryem Hatun
5	"	"	Asmalı	"	Büyük Müftüzade Kamil	23	Büyük müftü
6	"	"	Muvakkithane	"	Hacı Osman	-	Sütçüzade Hacı İsmail Efendi
7	"	"	Hazımiye	Havece Bahşayış	Müftüzade Hacı Tevfik	56	Kengırı Müftüsü Merhum Hacı Hazım Efendi
8	"	"	Şakir Efendi Namı Diğer Kütüphane	Taş Mescid	Faik ve Behçet Efendiler	29	Şakir
9	"	"	Kavaklı Çeşme	"	Osman Efendi	32	Hacı Şıh zade HacıSaid ve Hacı Ahmet Efendiler
10	"	"	Saatli	Cami-i Kebir	Rıfat ve Fevzi Efendiler	25	Büyük Müftü Efendi Nakip Hasan Efendi
11	"	"	Saman Pazarı	Halil Ağa	İsmail Hakkı Efendi	22	Şahin Mehmed Ağa
12	"	"	Taş medrese	Çarşı içi	Kadir ve Hamdi Efendiler	32	Şıh Cemal Aldın

13	"	"	Alibey Cami-i	Kayser bey	Nuri ve Derviş Efendiler	25	Alaca Oğlu Mehmed Ağa
14	"	"	Diğer Ali Bey Cami-i	"	Raşid Efendi	26	Şıh Bahaaeddin
15	"	"	Diğer Ali Bey Cami-i	"	Ali Efendi	29	Aşık Muslu oğlu Hacı İsmail Efendi
16	"	"	Hacı Şıh Zade	"	Ahmed Efendi	1	Hacı Şıh Zade Hacı Said
17	"	"	Osmanlı	Yukarı Mahalle	Mecbur Efendi	46	.....Zaim zade Mecbur
18	"	"	Toprak Medresesi	Çukur Mahalle	Çivitci zade	30	Çivitci Zade Mehmet
19	"	"	Kirmanoğlu	İmaret	hacı Şakir ve Şakir Efendiler	37	Kirmanoğlu Hacı Mehmed Ağa
20	"	Çerkeş	Hamidiye	İdris Mahallesinde	Mahi Aldın Efendi	189	Ömer Efendi
21	"	"	Sultan Murad	Çarşı Derununda	Mehmed	85	Sultan Murad-ı Rabia Hazretleri
22	"	"	Viranşehir	Viranşehir'de Pazar içinde	İsmail Hakkı	122	Hasan Çavuş Oğlu
23	"	"	Karacalar	Atkaraca Karyesinde	Mehmed	44	Ahali-i mahalliye
24	"	"	Şehri Hafız Efendi	Çarşı Derununda	Hacı Salimed	50	Şehri HafızEfendi

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Agâh Dolay
Doğum Yeri	Çankırı
Doğum Tarihi	06/04/1960

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Kara Harp Okulu Anadolu Üniversitesi
Fakülte	Kara Harp Okulu Açık Öğretim Fakültesi
Bölüm	İşletme Tarih

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (50), IELTS (5.5)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Türk Silahlı Kuvvetleri Jandarma Genel Komutanlığı
Görevi/Pozisyonu	Subay
Tecrübe Süresi	31 Yıl

İLETİŞİM

Adres	İşçi Blokları Mah. Budapeşte Cad. Yakamoz Ap. No:6/20 Çankaya/ ANKARA
E-posta	adolay18@gmail.com